

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Sotsioloogia osakond

Anu Laas

FEMINISTLIK PERSPEKTIIV SOTSIOLOOGIAS

Magistriväitekiri sotsioloogia erialal

Juhendaja dotsent Dagmar Kutsar

Tartu 2000

SISUKORD

SAATEKS	6
SISSEJUHATUS	7
1 FEMINISTLIK TEOORIA JA SOTSIOLOOGIA.....	11
1.1 FEMINISM	11
1.1.1 <i>Feminismi mõiste</i>	11
1.1.2 <i>Feminism ja naisliikumine</i>	13
1.1.3 <i>Naisuuringud ja sugupooluuringud</i>	15
1.2 FEMINISTLIKUD UURINGUD JA SUGUPOOLTEUURINGUTE MUDELID.....	22
1.2.1 <i>Feministlike uuringute interdistsiplinaarsus</i>	23
1.2.2 <i>Feminismi mõistmisest Eestis</i>	30
1.3 MEESTEKEKSE SOTSIOLOOGIA FEMINISTLIK KRIITIKA.....	33
1.3.1 <i>Feministliku sotsioloogia teke</i>	33
1.3.2 <i>Sotsioloogiline kujutus</i>	34
1.3.3 <i>Feministlik kriitika konventsionaalsele sotsioloogiale</i>	36
1.3.4 <i>Sotsioloogia naistele</i>	37
1.4 FEMINISTLIK SOTSIOLOOGIA.....	38
1.4.1 <i>Feministlik sotsioloogia</i>	38
1.4.2 <i>Erinevad teoreetilised lähenemised</i>	40
1.4.3 <i>Feministlik teooria</i>	42
1.4.4 <i>Feministlike teooriate adekvaatsus</i>	50
2 ERI KONTSEPTSIOONID JA LÄHENEMISVIISID.....	51
2.1 FEMINISTLIK METODOLOOGIA.....	51
2.2 FEMINISTLIKE TEADMISTE LOOMINE.....	55
2.2.1 <i>Feministliku tõendusmaterjali kogumine</i>	56
2.2.2 <i>Feministlikud epistemoloogiad</i>	57
2.3 DISKRIMINEERIMISE MÕISTEST JA TEOORIADEST	61
2.3.1 <i>Diskrimineerimise sotsioloogiline diskursus</i>	61
2.3.2 <i>Diskrimineerimise majandusteaduslik diskursus</i>	65
2.3.3 <i>Sooline segregatsioon ja võrreldava väärtuse küsimused</i>	69
2.4 AMETIALANE SOOLINE SEGREGATSIOON	70
2.4.1 <i>Ametialase soolise segregatsiooni mõiste</i>	70
2.4.2 <i>Neoklassikaline inimkapitali teooria</i>	72
2.4.3 <i>Institutsionaalsed ja tööturu segmenaalsuse teooriad</i>	73
2.4.4 <i>Feministlikud ja sugupooleteooriad</i>	74
3 FEMINISTLIKU PERSPEKTIIVI RAKENDAMINE	75
3.1 KIHISTUMINE	75
3.1.1 <i>Meestekesksed klassiteooriad</i>	75
3.1.2 <i>Klassisüsteem Suurbritannias</i>	76
3.1.3 <i>Naiste koht klassiteoorias</i>	77
3.1.4 <i>Kuidas mõõta naiste klassikuuluvust?</i>	78
3.1.5 <i>Kombineeritud lähenemine</i>	78
3.1.6 <i>Naised erinevatest rassidest: Suurbritannia näide</i>	80
3.1.7 <i>Naised kui ülejäänud (the Rest)</i>	81
3.1.8 <i>Staatuse mõiste</i>	82
3.1.9 <i>Kihistumise areng Eestis lähtuvalt erinevatest meetodikatest</i>	83
3.2 ELUKAAR.....	84
3.2.1 <i>Lapsepõlv</i>	85
3.2.2 <i>Noorusaeg</i>	86
3.2.3 <i>Täiskasvanupõlv</i>	88
3.2.4 <i>Naised ja elu hilisõhtu ehk hiliselu</i>	89
3.3 PEREKOND JA KODU	91
3.3.1 <i>Naised ja perekond</i>	92
3.3.2 <i>Sotsioloogiline vaatepunkt perekonnale</i>	94
3.3.3 <i>Industrialiseerimine, perekond ja perekonnapalga päritolu</i>	95
3.3.4 <i>Naiste perekonnaelu kogemus</i>	96
3.3.5 <i>Perekonnaideoloogia</i>	97

3.3.6	<i>Lewis'e meesülalpidaja mudel Euroopa kontekstis</i>	98
3.3.7	<i>Perekonnasisene rahakasutus</i>	98
3.3.8	<i>Võim ja tööjaotus perekonnas</i>	99
3.3.9	<i>Emadus ja emaksolemine</i>	100
3.3.10	<i>Naiselikkused</i>	101
3.4	HARIDUS	102
3.4.1	<i>Haridussüsteem mõjutab tüdrukuid ja poisse erinevalt</i>	102
3.4.2	<i>Tüdrukud ja haridusalased saavutused</i>	103
3.4.3	<i>Feministlik vaatepunkt haridusele</i>	103
3.4.4	<i>Mehelikkus</i>	104
3.4.5	<i>Noorte naiste kutse- ja töövalikud</i>	105
3.4.6	<i>Eesti haridusstatistikat</i>	107
3.4.7	<i>Euroopa haridusstatistikat</i>	108
3.5	MAJANDUS	109
3.5.1	<i>Naised ja töö</i>	109
3.5.2	<i>Naised ja tasustamata tööd</i>	112
3.5.3	<i>Naised ja tasustatud töö</i>	114
3.5.4	<i>Eesti tööjõuturu sooline segregatsioon</i>	119
3.5.5	<i>Naiste ja meeste palgalõhe</i>	120
3.5.6	<i>Naised Eesti tööjõuturul</i>	125
3.6	POLIITIKA	127
3.6.1	<i>Naised ja valimisuuringud</i>	128
3.6.2	<i>Feministliku poliitika mõiste</i>	132
3.6.3	<i>Feministlik poliitika</i>	133
3.6.4	<i>Sugupoolepoliitika</i>	134
3.6.5	<i>Naiste poliitiline enesemääramine Eestis</i>	135
3.7	NAISTELE SUUNATUD POLIITIKAD	137
3.7.1	<i>Naised ja rahvastikupoliitika</i>	137
3.7.2	<i>Naised ja sotsiaalpoliitika</i>	138
3.7.3	<i>Naised ja heaolupoliitika</i>	140
3.7.4	<i>Riigifeminismi tüpoloogia</i>	142
3.7.5	<i>Prostitutsioonipoliitika</i>	143
3.7.6	<i>Naised ja võrdõiguslikkuse poliitika</i>	145
3.8	TERVISHOID	149
3.8.1	<i>Naised ja meditsiin</i>	150
3.8.2	<i>Sugupool, võim ja meditsiin</i>	153
4	FEMINISTLIK TÕENDUSMATERJAL - NAISELIKKUSE MÜSTIKA EESTIS.....	157
4.1	1 NÄIDE: IGA KOLMAS NAINEN ON PEREKONNA PEAMINE ÜLALPIDAJA	161
4.2	2 NÄIDE: NOORTE NAISHARITLASTE HARIDUSINVESTEERINGUD EI TULE TAGASI	174
4.3	3 NÄIDE: NAISED SAAVAD MEESTEST KOLMANDIKU VÕRRA VÄHEM PALKA	179
4.4	4 NÄIDE: TÜÜPILINE NAINEN ON TUBLI JA TÜÜPILINE MEES TÄHTIS NING MUGAV	184
4.5	5 NÄIDE: MEHE ASI ON RAHA TEENIDA, NAISE ASI ON KODU JA PERE EEST HOOLITSEDA.....	192
4.6	6 NÄIDE: NAISTEST JA NAISELIKKUSEST SAAB TEADA MEESTE KAUDU	195
4.7	7 NÄIDE: ANDMETE KVALITEET JA JUHTIMINE ON SUUR PROBLEEM	203
	JÄRELDUSED	205
	KOKKUVÕTE.....	207
	SUMMARY	208
	KASUTATUD KIRJANDUS.....	210
	MAGGIE HUMMI POOLT VIIDATUD KIRJANDUS	215
	LISA 1. ALUSUURINGUD 1994-1999	218
	LISA 2. TERMINOLOOGIAT PUUDUTAV EKSPERTARVAMUS	219

TABELID JA JOONISED

Tabel 1. Feministlike teooriate mitmekesisus	12
Tabel 2. Sugupooleuringute mudelite võrdlus	23
Tabel 3. Erinevad teoreetilised lähenemised sugupoole ja majandusteooria käsitlusele	27
Tabel 4. Konventsionaalsete ja feministlike uuringute tunnusjoonte võrdlus	37
Tabel 5. Feministlikud strateegiad teooria ja uuringute sidususeks	38
Tabel 6. Teoreetilised lähtekohad tegelikkuse mõistmisele	42
Tabel 7. Sotsioloogiale oluliste feminismide paljusus	43
Tabel 8. Erinevate diskrimineerimisteooriate põhisesiukohad	67
Tabel 9. Beckeri ja Thurow' diskrimineerimisteooriate võrdlus	68
Tabel 10. Suurbritannias kasutatav skaala	77
Tabel 11. Hope-Goldthorpe'i skaala.....	77
Tabel 12. Sotsiaalsete kihtide kategooriad ametikoha ja haridustaseme järgi (ESOMAR'i klassifikaator).....	79
Tabel 13. Soovitatav neljaastmeline klassifikaator ametikoha järgi	79
Tabel 14. Kihistumine Eestis.....	83
Tabel 15. Lapsepõlvemõistmine eri aegadel	85
Joonis 1. Abielude ja lahutuste arv Eestis	93
Tabel 16. Sündimuse vanuskordaja, summaarne sündimuskordaja (TFR) , taaste bruto- (GRR) ja netokordaja (NRR) Eestis 1986-1998.....	94
Tabel 17. Noorte naiste töölemineku valikud sõltuvalt haridusvalikutest.....	105
Tabel 18. Eesti kõrgkoolides õppivate üliõpilaste arv õppimisvaldkonna ja soo järgi 1996-1997	107
Joonis 2. Naisteadustöötajate ja –inseneride osakaal teaduskraadi järgi, %	107
Tabel 19. Kõrgharidusega naiste arv 100 kõrgharidusega mehe kohta, 1995.....	109
Tabel 20. Erineva suurusega ettevõtete ning hõivatute osakaal 1994-1998, %	117
Tabel 21. 15–74-aastased hõivatud soo ja ametiala järgi, II kvartal 1998.....	119
Tabel 22. Naiste palga osakaal meeste tunnipalga järgi Eestis 1992-1998, %	122
Joonis 3. Keskmine brutopalk kuus põhitegevusala järgi Eestis 1992 ja 1997.....	122
Joonis 4. Töötus Eestis soolises lõikes 1991-1998	127
Tabel 23. Naised valitavates kogudes Eestis 1990-1999.....	131
Tabel 24. Naiste õiguste eest võitlemise areng.....	133
Tabel 25. Seisukohad erinevate feministlike suundade sotsiaalpoliitiliste meetmete osas.....	139
Tabel 26. Euroopa ja ameerika sotsiaalpoliitika naisvaatepunktist.....	140

Tabel 27. Naiste heaoluga seotud problemaatika	141
Tabel 28. Feministlik ja mitfefeministlik lähenemine heaoluproblemaatikale	141
Tabel 29. Naised ja heaolu - erinevate feministlike suundade kriitiline lähenemine	142
Joonis 5. Riikide jaotus riigifeminismi järgi	143
Joonis 6. Meeste ametialane staatus.....	161
Joonis 7. Naiste ametialane staatus.....	162
Tabel 30. Vastaja kuusissetuleku osakaal leibkonna sissetulekus vastaja hinnangul.....	162
Joonis 8. Sissetulek kuus pereliikme kohta Lõuna-Eestis (jaanuaris 1998)	167
Joonis 9. Hinnang sissetulekule Lõuna-Eestis 1998. a.....	167
Tabel 31. Kodutööde jaotus selle tegija järgi, % (järjestatuna naiste tööde järgi)	173
Joonis 10. Nais- ja meesharilaste sissetulek 1993. a.....	176
Joonis 11. Nais- ja meesharilaste sissetuleku võrdlus oma abikaasa sissetulekuga 1994.a.....	177
Tabel 32. Vastanute arv hinnangu järgi enda või oma pere sissetulekule, N=1265.....	177
Tabel 33. Vastanute arv 10 populaarsema ametikoha ja soo järgi, N=1265.....	177
Tabel 34. Naiste ja meeste jaotumine erinevatel ametikohtadel TÜ palgauuringu valimi järgi, %.....	179
Joonis 12. TÜst saadud töötasu (enne makse) septembris 1998 soolises lõikes, kroonides	180
Joonis 13. Soovitud sissetulek kuus (enne makse) soolises lõikes, kroonides.....	180
Tabel 35. TÜst ja kõikidelt tööandjatelt saadav keskmine septembrikuu 1998.a. töötasu (enne makse), soovitud keskmine kuusissetulek soolises lõikes.....	182
Joonis 14. Indekseeritud TÜst ja kõikidelt tööandjatelt saadav septembrikuu 1998.a. töötasu (enne makse) ja soovitud kuusissetulek soolises lõikes	182
Tabel 36. Ootused tüdrukutele ja poistele	191
Joonis 15. Väide naiste juhtivast positsioonist soolises lõikes	192
Joonis 16. Väide naisülemusest soolises lõikes	192
Joonis 17. Väide mehe peretoitmisest soolises lõikes	192
Joonis 18. Väide naise kodulembusest soolises lõikes	193
Joonis 19. Väide kodutööde egalitaarsusest soolises lõikes	193
Tabel 37. Meeste nõustumine soorolle puudutavate väidetega.....	198

SAATEKS

Uue millenniumi lävel vaadatakse tavalisest rohkem nii minevikku kui ka tulevikku ja diskuteeritakse viimase aastatuhande inimarengu versta-postide ning ephhiloovate sündmuste üle. Naiste positsioon ühiskonnas on kindlasti üks neid valdkondi, kus on aset leidnud revolutsioonilised muutused.

Naistel on olnud võimalus astuda välja meessuguvõsa, oma meeste ja laste selja tagant, ning nad on jõudnud kõrgetele positsioonidele avalikus elus, saavutanud ühiskonnas mõjuvõimu, mida neil varem sotsiaalse grupina ei ole olnud. Kapitalism ning industrialiseerimine tõi naised tööturule, naiste vabastusliikumine ning demokraatia areng andis naistele poliitilised ja majanduslikud õigused. Arenenud tööstusriikides algas 20. sajand naiste õiguste eest võitlemisega, sajand lõpeb aga mehelikkuste ja meeste identiteetide kriisiga, kus meesoo nõrkuse ning uute mehelikkuste otsimisega on hakanud lisaks meesuurijatele tegelema ka silmapaistvad feministlikud mõtlejad.

Kristliku ajaarvamise teisel aastatuhandel kaotasid eesti naised koos meestega muistse vabaduse, osalesid aktiivselt rahvusliku ärkamise protsessis, 20. sajandi esimese kolmandliku jooksul said naised Eestis ülikoolis õppimise, valimis- ja omandiõiguse, nüüdseks on pea iga viies riigi esinduskogu liige naine. Vaatamata emantsipatsiooni- ja feministliku poliitika arengule, on naiste madalam positsioon probleemiks terves maailmas nii indiviidi kui ühiskonna tasemel, Eestis ei ole seda küsimust tõsiseks probleemiks tahtnud pidada, eitus jõuab välja väideten, et probleemi ei olegi. Naiste eneseleidmise ja –realiseerimisega tekkivaid probleeme on Betty Friedan nimetanud naiselikkuse müstikaks, selle kontseptsiooni olemus on esitab väljakutse liberaalsetele ideaalidele. Eestlaste irooniat ning tõrksust sugupoolte sotsiaal-majandusliku positsiooni küsimustes võib nimetada ehteestilikuks umbusuks võõrkultuuri ideede suhtes, mida on kahekümnenda sajandi lõpul kohatu nimetada talupojatarkuseks. Inimeste erinevad võimalused ning indiviidivälised takistused realiseerida deklareeritud vabadusi peaks olema ohutuleks ühiskonna arengu suunajatele.

Feministlik teadmine arvestab naiskogemuse kui naiste kogemustega, ja peab võimalikuks naiste kui sotsiaalse grupi analüüsi. Feministlik maailmavaade on pluralistlik, milles on palju erinevaid lähenemisi ja arutusviise. Feministid on üksmeel selles, et naised on meestele allutatud ja tuleb välja töötada ning arendada naisi vabastavad strateegiad. Feministid on aga erinevatel seisukohtadel naiste rõhutuse põhjuste ning vabastavate strateegiate osas. Feministlik perspektiiv lubab olla isiklik ja esitab väljakutseid uute võimaluste leidmiseks teoreetilise, kriitilis-praktilise kui ka empiirilise materjali esitamisel.

Magistritöö tutvustab feministlikku perspektiivi sotsioloogias, mis on olemuselt pluralistlikud ning kriitilised konventsionaalse sotsioloogia osas, ning esitab naisvaatepunktist lähtuva diskursuse koos valikuga empiirilisest materjalist sugupooluuringute valdkonnast. Loodetavasti tekitab feministlik diskursus vastukaja ning käesolev materjal võiks olla aluseks edasisele diskussioonile.

Kõige suuremat tänu tahan avaldada oma juhendajale dotsent Dagmar Kutsarile, kelle loov ja inspireeriv vaim on olnud tugevaks toeks kõige erinevamate feministlike mõttekäikude arendamisel, vastasseisu loomisel või lahenduse otsimisel.

Sugupooluuringute arenguloos Tartu Ülikoolis on võtmeisikuteks algse idee väljatooja professor Ene-Margit Tiit ning taganttõukaja Dagmar Kutsar. Selle töö valmimisel on olulist rolli mänginud TÜ sotsioloogiaosakonna teadustöö juhendaja ning koordineerija Paul Kenkmann, kes oma otsiva vaimu, avatuse ja tolerantsusega on soosinud ning toetanud sugupooluuringute arendamist Tartu Ülikoolis.

Autoril on hea meel tänada koostööpartnereid Anu Sillastut ja Laura Kikast, kes on andnud oma panuse feministliku teooria eestindamisele, mis on oluliseks sammuks terminoloogia väljakujundamise teel. Briti kirjandusteadlase Maggie Hummi feministliku teooria sõnaraamatust on Anu Sillastu tõlkinud peamiselt mõisteid ning Laura Kikas isikuid puudutavaid artikleid.

Autor tänab häid kolleege, Avo Trummi asjalike märkuste eest, ja Urmas Oja, kelle abita võitlus arvutiga oleks võinud lõppeda autori kahjuks.

SISSEJUHATUS

Erinevate feministlike suundade analüüs viitab sotsioloogia meestekesksele ning on seetõttu tavasotsioloogia osas kriitiline. Feministlike sotsioloogide peamine etteheide konventsionaalsele sotsioloogiale puudutab naiste kui uuritavate ignoreerimist, naiste uurimist seoses stereotüüpsete valdkondadega asetades naise enne *õigele kohale*, soolistest stereotüüpidest ning eelarvamustest piiratud uurimismeetodite rakendamist.

Feministliku sotsioloogia rajajateks on naissotsioloogid, kes hakkasid 1960ndate lõpul ja 1970ndate algul esitama uusi küsimusi ühiskonna ja naiste kohta, ning arutlema teemal, miks naised on sotsiaalteadustes mitterahuldavad ning –kuuldavad. Arutelude käigus leiti, et selleks on mitmeid põhjusi. Esiteks, toodi välja traditsiooniliste sotsiaalteaduste olemus, teiseks, naistemade ning naistega seotud teemade mitteolulisus, akadeemiliste institutsioonide meestekeskus.

Feministliku sotsioloogia mõju tavasotsioloogiale on olnud erinevates sotsioloogia valdkondades erinev. Feministliku perspektiivi rakendamine on avaldanud märkimisväärset mõju perekonnasotsioloogias, ameti- ja töösotsioloogias, haridus- ja õigussotsioloogias ning elukaarsotsioloogias. Feministliku perspektiivi mõju on olnud väike kihistumise, Ida-Euroopa transformatsiooni ja selle teooria osas. Feministlik perspektiiv on uuendanud ning ümbermõtestanud sotsioloogia valdkondi, mis tegelevad keha- ja seksuaalsuse, kultuuri, identiteedi, sotsiaaltöö ja –hooldes küsimustega. 20. sajandi lõpukümnendil on feministliku sotsioloogia päevakorda kerkinud terve rida *uusi* teemasid, mis tutvustavad varasemaid traditsioonilisi sotsioloogia uurimisvaldkondi uutest lähtekohtadest ning teoreetilistest raamistikust.

Feministliku sotsioloogia areng, positsioon ja silmapaistvus erinevates riikides on erinev. USAs ja Kanadas jõudsid feministliku sotsioloogia kursused ja sellealane teadustöö ülikoolidesse juba 1970ndatel, USA feministid on kogu maailmas silmapaistvad feministliku teadvustamise ja mõtteviisi arendajatena. Feministlikku perspektiivi tutvustavad sotsioloogia kursused on leidnud ülikoolide õppekavades kindla koha.

Suurbritanniast lähtuv feministlik sotsioloogia paistab maailmas tähelepanuväärse teoreetiliste tööde ning sotsioloogiaalaste elektrooniliste väljaannete poolest. Ann Oakley, kes on sotsioloogiaprofessor Londonis, on produktiivse uurijana ning tugeva teoreetikuna oluliselt mõjutanud feministliku sotsioloogia kujunemist ning arengut. Oakley on innovaator nii teemade kui teoreetiliste probleemide väljatoomisel kui ka esitamisel. Ta on kodutööde sotsioloogia rajaja, naise kui uurimisaine kontseptualiseerija, metodoloogiliste probleemide püstitaja ning inspireeriv teoreetik (Oakley 1972, 1981, 1994).

Teiseks tähtsaks briti teadlaseks feministliku teooria ja sotsioloogia alal on Liz Stanley, kes on Manchesteri Ülikooli sotsioloogiaprofessor, naisuuringute keskuse juhataja. Stanley on feministide jaoks tähtis ennekõike kui epistemoloog (Stanley 1997). Sotsioloogid tunnevad teda kui elektroonilise ajakirja *Sociological Research Online* toimetajat.

Feministlike uuringute eesmärgiks on naiste olukorra tundmaõppimine, soolise ebavõrdsuse, sealhulgas võimu ja võimaluste hindamine ning analüüs. Soolise ebavõrdsuse üle arutlemine eeldab laia teemaderingiga tegelemist, arvestama peab erinevate teadusvaldkondade küsimusteringide põimumist. Seetõttu tuleb naiste ja meeste majandusliku, sotsiaalse ja poliitilise ebavõrdsuse selgitamiseks analüüsida mitmeid eluvaldkondi ning tihti kombineerida eri teadusvaldkondade tulemusi. Majandusliku ebavõrdsuse põhjuste avamiseks ei piisa vertikaalsest teemakäsitlemisest, vaid on tarvis läbilõikelist, horisontaalset lähenemist, interdistsiplinaarset analüüsi. Eestis on viimasel

kümnel aastal küll hakatud uuringute tulemusi esitama soolises lõikes, kuid teemakäsitus ei ole tavaliselt sooperspektiivi esitav.

Lühidalt võiks feministliku sotsioloogia diskursuse mõtteviisi kokku võtta järgnevalt. Naiste ja meeste asend ühiskonnas on erinev, selle tundmaõppimiseks võib kasutada naistele suunatud uurimist ning ühiskonda võib iseloomustada naiste kui sotsiaalse grupi kirjelduse, diskursuse või analüüsina. Eesti taasiseseisvumine on endaga kaasa toonud poliitilised (demokratiseerumine), majanduslikud (turumajandusele üleminek, globaliseerumine) ja kultuurilised (postmoderniseerumine) muutused. Muutused kajastuvad naiste ja meeste eneseidentiteedis ja väärtushinnangutes, identiteedimuutustes on huvitav jälgida sooaspekti esilekerkimist kui probleemitekitavat ning ebamugavat nii üksikisiku kui ühiskonna jaoks (Teel tasakaalustatud... 2000; Narusk 1995, 1998; Täht 1997). Väärtushinnangute muutumise tulemuseks on individualiseerumine (Lauristin, Vihalemm et al 1997), pragmatiseerumine, kuid ka väärtusteadvuse marginaliseerumine (Saarniit 1998a; Saarniit 1998b).

Üleminekuperioodi jooksul on ilmnenud olulised muutused sotsiaalmajanduslikus arengus, mis on kaasa toonud uusi sotsiaalseid probleeme nagu vaesus, töötus, tõrjutus, sotsiaalne eksklusioon jne, sest inimesed ei tule kiiresti eest ärajooksvate ühiskonnamuutuste sammupidamisega toime (Hage J. et al 1999; Kauppinen 1997; Kutsar 1997, 1998; Kutsar ja Trumm 1993, 1998; Kutsar, Trumm ja Oja 1998; Lauristin, Vihalemm et al 1997; Narusk 1994, 1997, 1999; Narusk ja Hansson 1999). Kõigis neis muutustes võib välja tuua soolise dimensiooni. Muutunud ühiskond on esitanud väljakutse isiklikule identiteedile, rollitajule, toimetulekustrateegiatele, kuid ühelt poolt ei jõua naised ja mehed muutustega kohaneda, ja teiselt poolt takistab toimetulekut madal kohanemisvõime, harjumuspärane rutiin ning traditsioonilisus, vanas kinniolek. Institutsionaalne alalhoidlikkus on pigem üksikisiku dünaamilist arengut pidurdava kui toetava mõjuga.

Käesoleva töö eesmärgiks on feministlikust diskursusest lähtuva naiste ja meeste erineva positsiooni ning kehtiva sugupolesüsteemi kui sotsiaalse probleemi avamine ning teadvustamine, feministliku perspektiivi rakendamise võimaluste mitmekesisuse väljatoomine ja esitamise võimalused sotsioloogias.

Selleks on tutvustatud feministlikku perspektiivi sotsioloogias, uute teadmiste loomist naiste kohta, naisperspektiivi tegelikku rakendamist erinevates eluvaldkondades ning esitatud feministlikus diskursuses originaaluuringute tulemusi kombineerides neid sooaspektist lähtuva sekundaaranalüüsi tulemustega.

Käesolev töö mõistab feministlikku perspektiivi kui oma olemuselt pluralistlikku ning pakub välja süsteemse ülevaate feministlikest perspektiividest sotsioloogias. Keelelise kohmakuse vältimiseks on aga kasutatud singulaarset mõiste vormi.

Käesolev töö on neljaosaline ja esitab ülevaate feministlikust perspektiivist sotsioloogias, selle rakendamise võimalustest erinevates eluvaldkondades, ning toob näiteid erinevatest nais- ja sugupooleuuringutest Eestis.

Töö esimene osa annab ülevaate feministlikest vooludest, teooriatest, interdistsiplinaarsusest ning feministlikust sotsioloogiast. Ei ole olemas ühte feministlikku seisukohta, vaid on palju erinevaid feministlikke maailmakäsitlusi ning ettekujutusi maailma muutmiseks naisekeskselt.

Töö teises osas on esitatud erinevad metodoloogilised seisukohad, lisaks on välja pakutud mõningaid teoreetilisi lähtekohti naiste ja meeste erineva staatuse põhjuste väljatoomiseks, milleks tutvustatakse erinevaid diskrimineerimise teooriaid koos vähemusgrupi, negatiivse identiteedi, eelarvamuste ja stereotüpiseerimise mõistetega.

Töö kolmandas osas tutvustatakse feministliku perspektiivi rakendamist erinevates naistega seotud valdkondades. Esitatud materjal on küllaltki Suurbritannia keskne, sest olulise allikana on siin kasutatud briti sotsioloogide Pamela Abbotti ja Claire Wallace'i ülevaadet feministlikust perspektiivist sotsioloogias (Abbott ja Wallace 1997). Seda on täiendatud materjaliga erinevatest allikatest, et luua võimalikult kirju pilt erinevatest lähenemisest. Illustreeriva materjalina on Eesti ja teiste Euroopa riikide kohta esitatud statistilist materjali.

Töö neljas osa põhineb nii autori poolt läbiviidud originaaluuringute analüüsil kui ka varem läbiviidud uuringute andmete sekundaaranalüüsil soolises lõikes. Seda osa tööst võib antud töö kontekstis nimetada ka feministlikuks tõendusmaterjaliks ehk Betty Friedani poolt kontseptualiseeritud naiselikkuse müstika tõenduseks. Antud töös on empiirilise materjali esitamisel kolm eesmärki:

1. esitada uusi andmeid naise positsiooni, naiskogemuse, naiseksolemise, naiselikkuse ja mehelikkuse kohta;
2. tutvustada kvantitatiiv- ja kvalitatiivmeetodite kombineerimise võimalusi;
3. näidata materjali võimet tuua esile erinevaid positiivseid ja negatiivseid probleeme ning võimalusi (uuringute sekundaaranalüüs soolisest aspektist, naiste uurimine meeste kaudu, andmete kogumise problemaatika)

Kokku on kasutatud seitsme alusuuringu materjali, seitset näidet, mille pealkirjad viitavad vaid selles töös esitatud materjali kokkuvõtivatele joontele. Nende uuringute sügavam analüüs on küll töö autori poolt tehtud, kuid antud töösse on valitud materjali probleemide tõstatamiseks, diskussiooni alustamiseks, intrigeerimiseks ühelt poolt, teisalt aga näitamaks, et sugupooletemaatika laia ulatust ning kandepinda.

Olulisemad küsimused, millele otsiti vastust olid: Kas naistel on halvem olukord võrreldes meestega? Kuidas naised suhtuvad enda asendisse perekonnas ja ühiskonnas?

Kas naisi diskrimineeritakse? Kas naistele ja meestele makstakse erinevat palka samal ametikohal? Liberaalne maailmavaade eeldab seda, et kõikidel inimestel peaks olema võimalus ennast realiseerida vastavalt võimetele. Eesti naispoliitikud, kes kuuluvad liberaalse partei ridadesse, on väitnud, et naistel on Eestis meestega võrdsed võimalused, käesoleva töö autor ei ole sellega nõus.

Keda süüdistada selles, et naistel on väiksem palk ja keskmiselt on naisülemus vähempopulaarne kui meesülemus. Sageli valivad naised ise karjäärivõimaluseta ja madalapalgalise töö ning eelistavad meesülemust. Valimistel ei võta naised kuulda loosungit *Naised valige naisi!* Miks see nii on?

Kui naistel on probleeme halvema positsiooniga ühiskonnas võrreldes meestega, miks nad ei astu koos oma õiguste ja nõuetega välja, miks ei muuda naised ise arvamust naisest kui väärtuslikust ja võimekast avaliku elu tegelasest? Kas naised tahaksid olla kodused, missugusel kohal on väärtushinnangutes tasustatud töö ja töölkäimise võimalus? Kas naised peavad sugupoolekuuluvust takistavaks teguriks elus edasijõudmisel?

Kas naised ja mehed on oma soorollide ja tööjaotusega rahul? Kas see rahulolu on positiivse või negatiivse väljundiga? Miks on kehtivat sugupoolesüsteemi raske muuta? Kas kehtiv soo- ja sugupoolesüsteem on probleem üksikisiku või riigi tasandil? Kas see tekitab konflikte, stressi, pingeid?

Käesoleva töö empiiriline osa on pealkirjastatud kui feministlik tõendusmaterjal, millele järgneb loogiline küsimus, kas kogu selles osas esitatu kuulub feministlike uuringute hulka, kus peaks domineerima sugudevaheliste ühiskondlike, institutsionaalsete ja isiklike võimusuhte uurimine. Peab vastama, et esitatu kuulub pooleldi ka sugupooleuuringute valdkonda, kus keskendutakse naise positsioonile, samuti *mees/mehelikkus* ja *naine/naiselikkus* suhetele uurimisele. Samas sõltub vastus sellest, mida pidada naisvaatepunkti esitamiseks. Naiste, meeste ja koolilaste arvamusi naistest ja meestest, naiselikkusest ja mehelikkusest võib käsitleda kui isikliku elukogemuse peegeldust, kui soolise isiku kõnet, mis loob uut tähendust naiseks ja meheks olemisele ühiskonnas.

Naiste ja meeste erineva staatuse uurimisel saab rakendada naiste kui vähemusgrupi analüüsi. Naiste kui vähemusgrupi analüüs ei ole Eestis seni kasutamist leidnud (vähemusgrupi tunnuseid ning käitumist on käsitletud käesoleva töö teoreetilises osas). Ida-Euroopa nais- ning sugupooleuurijate tööd, sealhulgas Venemaa teadlaste tööd hakkavad silma selle poolest, et empiiriline pool on tugev, kuid teoreetilises osas jäädakse nõrgaks. Sellel võib olla mitmeid põhjusi:

1. Lääne teoreetikute töid ei tunta, neid ei saada kätte;

2. Lääne teooriad tunduvad endistest sotsialismimaades rakendatuna kohatud, liialt *naisteadlikud*, võõrad;
3. naiste seisundi uurimisel Läänes arendatud ning rakendatud marksistlikud feministlikud teooriad ei sobi seletamiseks postsotsialistlike ühiskondade võimu- ja sugupoolesüsteemi.

Aruteludes, mis on viidud iga näite lõppu, diskuteeritakse Eestis läbiviidud uuringute tulemuste üle ning arendatakse diskussiooni feministliku vaatepunkti vajadusest noore riigi patriarhaalses ja sallivust ning võrdõiguslikkust tähtsateks printsiipideks pidavas globaliseerivas maailmas.

Feministlike teooriate ja lähenemise tundmine aitab rohkem teada saada naiste ja meeste isiklikust kogemusest, selle põhjal saab kujundada riiklikku sugupoleeroliitikat.

Käesolevas töös on kasutatud autori poolt loodud tööühma (Anu Laas, Anu Sillastu ja Laura Kikas) tõlgitud Maggie Hummi feministliku teooria sõnaraamatu materjali (Humm 1995), töö lõpus on esitatud ka Maggie Hummi poolt viidatud kirjanduse loetelu. Hummi sõnaraamatu eestindamine oli kõva pätkel, sest sotsiaalteaduslik ja sugupoleerterminoloogia on alles kujunemisjärgus ning feminismi teooria on eesti kultuurile veel üsna tundmatu, mistõttu algaja lugeja ei pruugi feminismist ingliskeelseni aru saada. Töö lisas 2 on esitatud Tiiu Ereli ekspertarvamus seoses bioloogilise ja sotsiaalse soo terminoloogiaga.

Selleks, et aru saada feminismidest, selle erinevatest vooludest, interdistsiplinaarsusest ning feministlikust sotsioloogiast, on oluline töö esimese osa lugemine, teine osa annab mõned teoreetilised lähtekohad naiste allutatuse selgitamiseks, kuid töö kolmanda ja neljanda, empiirilise osa lugemisel ei ole materjali esituse järjekord määrava tähtsusega. Kogu materjali võib vaadelda ka kui lähtekohta edasistele teaduslikele diskussioonidele.

1 FEMINISTLIK TEOORIA JA SOTSIOLOOGIA

1.1 Feminism

1.1.1 Feminismi mõiste

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia mõistab feminismi all vaid meditsiinilist nähtust, kui naiselikkust, naiselike kehavormide või omaduste olemasolu mehel (ENE 2 1987:676). Tuntud feminismi teoreetik Maggie Humm defineerib *feminismi kui õpetust, ideoloogiat ja teooriat* (Humm 1995:94-95):

1. Feminism on õpetus naiste võrdõiguslikkusest.

2. Feminism on ideoloogia, mille eesmärgiks on luua maailm naiste ja meeste sotsiaalse võrdsuse alusel, seondub organiseeritud naisliikumise ja naiste võrdõiguslikkuse saavutamiseks. Naiste vabastusliikumine põhineb ideel, et naine kannatab ebaõiglust sellepärast, et ta on naine, s.t. oma soolise kuuluvuse tõttu. Sellest tulenevalt on palju erinevaid lähenemisi naise rõhutuse põhjuste ja tegurite analüüsimisel.

3. Feminism on teooria, õigupoolest eri teooriad ja uurimismetodoloogiad, mis tõstavad kilbile naisvaatepunkti ning naiste kogemuse. Teoreetiline kuuluvus sõltub uurija haridusest, ideoloogiast, rassist jne.

Maggie Humm soovib teoreetilise paljususe tõttu rääkida *mitte ühest feminismit, vaid feminismidest* (Humm 1992). Tabelis 1 on tutvustatud erinevate feministlike teooriate seisukohti naiste rõhumise põhjustest ning visioone olukorra muutmiseks.

Collins'i sotsioloogia sõnaraamatus mõistetakse feminismi alljärgnevalt (Collins 1995:227-228):

1. Holistlik teooria, mille seisukohalt ühiskonnale on tunnuslik naiste globaalne rõhumine ja meeste allutatus.

2. Sotsiaalpoliitiline teooria ja praktiline tegevus, mille eesmärgiks on vabastada kõik naised meeste ülemvõimust ning ekspluateerimisest.

3. Sotsiaalne liikumine, mis hõlmab strateegilist vastandumist soo- ja klassisüsteemiga.

4. Ideoloogia, mis seisab dialektilises opositsioonis kõigi naistevihkamise ideoloogiate ja -praktikatega.

Collins'i sõnaraamatu järgi (Collins 1995:229) põhinevad feministlikud teooriad 1960ndate ja 1970ndate aastate poliitilistel ja sotsiaalsetel muutustel, mis omakorda põhinesid traditsiooniliste naiselikkuse- ja sugupoolekontseptsioonide vaidlustamisel ning mittetunnustamisel. Feministlikud teooriad kirjeldavad naiste ajaloolisi, psühholoogilisi, seksuaalseid ja rassilisi kogemusi, ja näitavad seda, kuidas feminism võiks olla naiste võimu allikaks.

Toril Moi (Moi 1991) eristab feminismi kui:

1. poliitilist seisukohta;

2. naissoolisust (*femaleness*) ja

3. naiselikkust või feminiinsust (*femininity*), kui kultuuri kaudu määratud omaduste hulka.

Kokkuvõttes võib öelda, et feminism ei ole üheselt mõistetav, selle mõiste kasutamisel on alati tarvis defineerida lähtekoht, sest feminism kui teooria ja sotsiaalne liikumine on pluralistlik ning annab alust rääkida feminismitest.

?	<p><i>Feminism otsib vastuseid küsimustele:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Missugune on sooline ebavõrdsus ühiskonnas? 2. Millest on põhjustatud naiste rõhutused ühiskonnas? 3. Missugune on naiste eri rollide suhe bioloogilise rolliga? 4. Missugune on suhe naiste eraelulise (isikliku) ja ühiskondliku (avaliku) sfääri vahel? 5. Mida tähendab naistele suunatud (sotsiaal)poliitika? 6. Missugune on ideoloogiline perspektiiv? 7. Missugused strateegiad viivad naiste asendi muutumisele ühiskonnas?
----------	---

Tabel 1. Feministlike teooriate mitmekesisus

<i>Feministlik teooria</i>	<i>Naiste rõhumise põhjus</i>	<i>Mis oleks tarvilik muutuse saavutamiseks?</i>
Liberaalne feminism	Võrdsete kodanikuõiguste ja haridusalaste võimaluste puudumine	Individuaalne enesetäiustamine Naiste õigused peaksid olema tagatud nende heaoluvajaduste rahuldamisega, üldise ja kõigile kättesaadava haridusega ning tervishoiualse teenindamisega
Heaolufeminism	Emaduse alahindamine, mitteväärtustamine	Heaoluriik kui kaitsev võrgustik Sugupoolte võrdõiguslikkus tuleb võtta heaolupoliitika prioriteetseks valdkonnaks Tõsta naiste staatust perekonnas ja tööelulises sfääris
Radikaalne feminism	Sugupoolte olemasolu tingib kaks klassi: valitsev meeste klass ja meeste alluv naiste klass	Naiste teadvustamise kasv Sotsiaalseks muutuseks tarvis luua iseseisev naiskultuur Rekontseptualiseerida tegelikkus naiste vaatepunktist lähtuvalt Keelustada poliitikateoorias naiste allutatud seisundi õigustamine Selgitada ühiskonna sugupooltesuhetest tulenevat struktuuri.
Marksistlik feminism	Kapitalism ja sooline tööjaotus	Emantsipatsioon Selgitada naiste allutatuse majanduslike mehhanismide ja tootmisviiside ning naiste seisundi vahelisi sidemeid
Sotsialistlik feminism	Patriarhaalne kapitalism teeb naissoost teisejärgulised kodanikud Töötajate ekspluateerimine, eriti aga naiste ekspluateerimine	Selgitada süsteemset rõhumise kontseptsiooni Reproduktiivne enesemääramisõigus Poliitiline võitlus feministliku sotsialismi eest Kohalikud naisorganisatsioonid võiksid olla sotsialismi uuteks mudeliteks
Kulturfeminism	Patriarhaadi ülevõim	Luua eraldiseisev ja radikaalne naiskultuur Kasutada erinevaid feministlikke strateegiaid uue kultuuri loomiseks, kus oleksid omad feministlikud rituaalid, sümbolid ja uus keel
Kristlik feminism	Traditsiooniline teoloogia, androtsentrism	Tuua lisaks kahele olulisele naisekujule, Evale ja Neitsi Maarjale, teisi naistegelasi. Parandada naiste ametialaseid tõusuvõimalusi kirikusüsteemis (ordineerimise võimalus jne)
Modernistlik feminism	Sooline kihistumine	Industrialiseerimine
Postmodernne feminism	Võimustusüsteem Sugupoolesüsteem	Ühiskonna struktuuri muutus Sugupooltesuhteid kajastavate institutsioonide restruktureerimine Valitseva paradigma muutus Teadmistel suur tähtsus ja mõju ühiskonnale, mistõttu oluline arendada teadmisi ja teavitamist

1.1.2 Feminism ja naisliikumine

Feminismi sotsiaalpoliitilises praktilises tegevuses eristatakse kahte lainet. Feminismi esimene laine (*first wave feminism*) on naiste organiseeritud liikumine oma poliitiliste õiguste eest 1880ndatest kuni 1920ndate aastateni. Feminismi teine laine (*second wave feminism*) on naiste vabastusliikumine, mis sai tõuke 1960ndate lõpul levinud demokraatlikest liikumistest. Teise laine naisliikumisel on oluline osa feminismi jõudmisel teadus- ja haridusasutustesse. Viimase aastakümne jooksul on räägitud vajadusest feminismi täpsema periodiseerimise järgi, et leppida kokku teise laine lõpu- ning kolmanda laine, mille eristamiseks on alanud teaduslik diskussioon, algusajal.

Naisliikumine on laiem mõiste kui feministlik liikumine. Päris palju on riike, kus naiste organiseeritud tegevus on olnud, kuid feministlikku liikumist kui naisi vabastavat liikumist ei ole aset leidnud, sest naiste solidaarsus ei tähenda (või ei pruugi tähendada) feministlikku teadlikkust. Läänes räägitakse eraldi naiste vabastusliikumise (women's liberation movement, sageli kasutatakse lühendatud kirjakuju *women's lib*). Ann Oakley peab 1960-1970 aastatel sündinud naiste vabastusliikumist rassivõitlusest väljakasvanuks (Oakley 1981:32):

Soolise võrdõiguslikkuse seadus oli rassilise võrdõiguslikkuse seaduse tütar.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

eneseteadlikkus (self-consciousness)

Seda terminit kasutatakse feminismi kriitilise meetodi kirjeldamiseks. Catharine MacKinnoni järgi on eneseteadlikkuse (lugemise, omaette ja teiste naistega rääkimise, ning kuulamise) kogemus parim viis vastu seista institutsionaalsele võimule. Eneseteadlikkus on teadmiste vorm, mis sisaldab poliitilist mõistmist enda kohast ühiskonnas.

sotsiaalne teadlikkus

Feminism kui uskumuste ja tavade kogum on sotsiaalse teadlikkuse vorm, kuid ta tähendab ka sotsiaalse teadlikkuse teooriat, mis on sellele eriomane. Kõige olulisem osa selles teoorias on usk naiste igapäeva elu kogemuste väärtuslikkusesse. Feminism ründab selle väärtuse objektiveerimise katseid (Stanley ja Wise 1983). Feministid väidavad, et meeste ja naiste sotsiaalse teadlikkuse vahel on erinevused, näit. maailma erineval tajumisel. Naised eelistavad jagada sotsiaalset teadlikkust naistega seotud gruppides (Condor 1986).

Feministlik teadlikkus ning põhimõtete tunnistamine ei loo veel pinda feministlikule liikumisele, mis allub ühiskondlike liikumistega seotud probleemidele. Viimastel aastakümnetel on selgelt nähtav, et feministi ei saa samastada feministliku liikumisega, kuigi ta võib olla oluline ideoloog sellele liikumisele. Näiteks võib tuua Juliet Mitchell'i näite, kes on angloameerika nais- ja üliõpilasliikumise legend, psühhoanaütik ja kirjanik, kuid viimasel aastakümnel ühiskondlikust elust tagasitõmbunult erapraksisega tegelenud. Juliet Mitchell andis loenguid 1996. a. Kesk-Euroopa Ülikooli suvekursustel. Barbi Pilvre küsis intervjuus Mitchell'iga, kas loobumine feminismist ja süvenemine psühhoanalüüsi on kuidagi seotud pettumise ja naisliikumise ning mis mõte on tänapäeva arenenud maailmas siis enam feminismil, kui kõik on saavutatud. Mitchell vastas (Pilvre 1996):

"Ma pole feminismis küll pettunud, kuid naisliikumises on minu jaoks keerulisi momente. Mul pole olnud kunagi raske identifitseerida end feminismiga, kuid selle mõtteviisi kollektiivne loomus oli minu jaoks problemaatiline. Juhtimise vältimine /---/ oli tõesti omal ajal väga kasulik, me olime väga head sõbrad ja need suhted on säilinud siiani. Need ajad aga, kui deklareeriti midagi kollektiivselt, on möödas. Ameerikas on see muidugi aktsepteeritud -- seal on muidugi kõik aktsepteeritud," naerab Mitchell. "Inglismaal on need ajad aga möödas ja näiteks minu tütar ei deklareeriks ennast feministiks, ehkki kasutab kõiki neid eeliseid, mille eest meie omal ajal võitlesime." /---/

"Tänapäeva naisliikumise mõte läänemaailmas on selle saavutuste kaitsmine. Parempoolne konservatism tõstab pead ja ohustab kõiki neid vabadusi, mis naised alates 60ndatest aastatest on kätte võitnud."

Naisliikumine Eestis on olnud lähtuv laiemast sotsiaalpoliitiliste probleemide lahendamisest, mitte aga naiste erihuvi või naiskultuuri arendamisest. Tartu Naisselts oma esimesel tegevusaastal 1906. a. oli haritud naiste mõttemaailma arendava ning eneseteostusvõimaluste otsimisele suunatud, kuid selts muutus kiiresti laiemaks ühiskondlikuks organisatsiooniks. Eesti Naisüliõpilaste Selts loodi 1911. a. naiste poolt, kes olid huvitatud naiste pääsust ülikooli. 1919. a. loodud rahvusülikool andis Eesti naistele selle võimaluse. Eesti naisorganisatsioonidele on tänini tunnuslik *teiste*, mitte *eneste* probleemide lahendamine, ja klubilik tegevus. Naisorganisatsioonide ilme ning tõhususe määrab naisliikmete identiteet, mis Eestis väga püsivalt ei taha tunnustada naiste madalamat seisundit võrreldes meestega, ning järgib põhjamaise iseteadvuse, kuid kahjuks mitte võrdõiguslikkustunde, ja puritaanliku *ma-saan ise-kõigega-hakkama* printsiipi.

Kui mõistame feministi all inimest, kes ajab naistekeskset poliitikat ning taotleb naistele meestega võrreldes samu poliitilisi, majanduslikke ning sotsiaalseid õigusi, siis tuleb tunnustada, et Eesti naisliikumises on olnud vaid üksikud silmapaistvad feministid. Tähelepanuväärne on olnud Lilli Suburgi teened tütarlastele haridusvõimaluste loomisel, Marie Reisiku organisatsiooniline ja poliitiline tegevus, Vera Poska-Grünthali organisatsiooniline, õiguslane ja kultuuriline töö, Minni Kurs-Oleski sotsiaalpoliitiline arendustegevus.

Viimasel aastakümnel on naisorganisatsioonidega seotud naistest samuti vaid üksikud silmapaistvad naised, keda julgeks sildistada feministideks: Liia Hänni on lisaks mehelikule erastamispoliitikale edukalt arendanud naiste poliitilise koolituse võimalusi, Krista Kilvet on töötanud võrdõiguslikkuse seaduse kallal, mille ta on nimetanud tasakaaluseaduseks. Vastukaaluks eelnimetatutele ei paista Naisliidu juhtfiguur Siiri Oviir silma üleriikliku naisorganisatsiooni juhina, kuid on silmapaistev keskpartei ühe liidrina. Organisatsioonides mitteaktiivsed, kuid oluliselt ühiskonda mõjutanud naisdiskursuse kandjateks on olnud ajakirjanikud Barbi Pilvre, Katrin Kivimaa, Ene Paaver.

Feministlik lähenemine eeldab mittehierarhilist lähenemist, mistõttu ei ole õige allpoolnimetatud naisi järjestada, samuti on kindlasti veel naisorganisatsioonide liidreid ja ühiskonnategelasi, kes väärivad meelespidamist ja tunnustamist meie ajalooteadvuses ning – teaduses.

Läbi ajaloo on naisorganisatsioonid sageli valinud mittehierarhilise organisatsiooni juhtimise põhimõtte ja *separatsiooni* kui peamise strateegia, mille kaudu naisküsimumst lahendada. Separatsiooniideed toetavad argumendid, et eraldiolemine loob ühist teadvust, identiteeti ja grupiautonoomiat. Naisliikumisele ei tule niisugune eraldumispüüd kasuks, sest valitud strateegia eelistab koostööd väikeste radikaalselt meelestatud naisgruppidega meeste poolt domineeritud sotsiaalsetele liikumistele, mis on tihti ühiskonna arengusuuna tegelikeks kujundajateks. Demokraatlikele liikumistele võib ette heita soolise aspekti eiramist, kus kodanikuksolemist vaadatakse kui meeste suunatud. Naisliikumisele võiks aga puuduseks panna võitlemist eelkõige naiste reproduktiivsete ning emadusega seotud rollide täitmise eest, kus sotsiaalküsimumused on üle tähtsustatud, mis jääb aga nõrgaks majanduslikes ja poliitilistes küsimustes kaasaráäkimisel.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

esimene laine (*first wave*)

Tuntud ka *vana lainena*. See mõiste osutab tavaliselt liikumisele valimisõiguse eest Ameerikas ja Inglismaal ajavahemikus 1880 - 1920, kuigi organiseeritud 'feministlik' liikumine naiste valimisõiguse eest eksisteeris juba 40 aastat varem. Esimese laine feminism lõi naiste jaoks uue poliitilise identiteedi koos seaduslike edusammude ja avaliku vabanemisega. Võitlus valimisõiguse eest ja hilisem võitlus perekonnaga arvestamise, soovimatute rasestumiste vältimise, abordi- ja heaoluõiguste eest

keerlevad ümber selliste telgede nagu naiste kodused tööd, emaduse rahaline toetamine, kaitsev seadusandlus ja naiste õiguslik seisund.

Inglismaal olid esimese laine feminismi esindajateks *WSPU (Women's Social and Political Union - Naiste Sotsiaalne ja Poliitiline Liit)*, *WFL (Women's Freedom League - Naiste Vabadusliit)*, *NUWSS (National Union of Women's Suffrage Societies - Naiste Valimisõiguse Ühingute Riiklik Liit)* ja Naiste Kooperatiivne Gild ning feministlik patsifistlik organisatsioon *WILPF (Women's International League for Peace and Freedom - Rahvusvaheline Naiste Rahu- ja Vabadusliit)*.

Ameerikas innustas liikumine valimisõiguse eest Rahvusvahelist Naiste Nõukogu (*ICW – International Council of Women*, asutatud 1988, Eesti sai selle liikmeks aastal 1920 - AL), ühte vanimat ja suurimat naiste organisatsiooni maailmas. Koos Ameerika Riikliku Naiste Valimisõiguse Ühendusega (*NAWSA - National American Woman's Suffrage Association*) ja toetatuna aktivist Alice Paul'i poolt (rajas 1914.a. eraldi Naiste Partei) tegi feminism edusamme. Lisaks eelpooltoodule eksisteeris sotsialistliku feminismi laine, mis hõlmas asustusliikumist (*settlement movement*) ja selliseid kirjanikke nagu Charlotte Perkins Gilman. *NAWSA* petitsioonid, erilised valimisõiguse rongid ja Woodrow Wilson'i vastased demonstratsioonid andsid 1920. a. tulemuseks 19nda paranduse seaduseelnõus, mis andis naistele valimisõiguse.

Teoses *Woman and Labour* (Naine ja töö) kirjeldas Olive Schreiner naiste topelt-ekspluateerimist (nii isiklikus kui avaliku elu valdkonnas) ja väitis, et naiste kandideerimine poliitikas ei sõltu mitte ainult juurdepääsust sinna valdkonda, vaid ka mõistete *avalik* ja *isiklik* tähenduse muutusest (Schreiner 1978). 20. saj. esimeste aastakümnete võitlus valimisõiguse eest hõlmas hiljem laiemat teemaderingi. Pöörati tähelepanu naiste kui abikaasade ja emade õigustele, perekonna- ja omandiseadusandlusele ning saavutati tööliklassi naiste ja radikaalsete aktivistide laiaulatuslik toetus (Humm 1992).

Allikaline kirjandus

Vera Poska Grüntal (1936). Naine ja naisliikumine. Tartu

Vera Poska Grünthal (1975). See oli Eestis. Stockholm
(meenutusi aastatest 1919-1944)

Helmi Mäelo (1957). Eesti naine läbi aegade. Lund

Mari Raamot (1964). Minu mälestused I-II. Göttingen.

Sirje Kivimäe (1995). Esimesed naisseltsid Eestis ja nende tegelased. *Seltsid ja ühiskonna muutumine: Talupojaühikonnast rahvusriigini. Artiklite kogumik (toim. Ea Jansen, Jaanus Arukaevu)*. Tallinn

Sirje Kivimäe ajakirjas *Eesti Naine* avaldatud artiklid alates 1989

Liivi Soova ja Anu Laasi artiklid

1.1.3 Naisuuringud ja sugupoleuuringud

Naisuuringud ei tähenda vaid naiste uurimist, vaid naise enese teotsemist, kogemuste ja naisest lähtuva vaatepunkti edasiandmist. Enne 1960ndaid uuriti naisi, mehi ja teadmisi peamiselt meeste perspektiivist lähtudes. Feministid on analüüsinud ning kritiseerinud seda nn meeste loodud maailma, naisuuringud võiksid/saaksid nähtavale tuua naiste reaalsust, luua sellest ettekujutust. Naisuuringud esitavad väljakutse meestekeskele maailmakäsitlusele ja eri distsipliinidele, annavad nende uurimisobjektile värske vaatepunkti.

Teise laine feminismi jõudmisel ülikoolidesse oli oluline roll Simone de Beauvoir', Betty Friedan'i jt töödel ning naisliikumisel. Naisliikumine andis tõuget naisuurimuste tekkele ja kasvule eri teadusharudes. USA-s 1969. aastal organiseerisid Cornelli Ülikooli feministid konverentsi, mille keskmeks olid naised, naisliikumine, mis viis teaduskonna seminaridele uurimaks naiste kujutamist sotsiaal- ja käitumisteaduste õppekavades. Nende seminaride tulemusena käivitati interdistsiplinaarne kursus *Naise isiksuse areng*, mis jätkus 1970ndate naisuuringute programmina eri teaduskondades (Kuper ja Kuper 1989). Enam vähem samal ajal said alguse naisuuringute programmid mitmetes teistes ülikoolides.

1970ndatel alguse saanud naisuuringute kasvu oluliseks teguriks on olnud naistiibade või -komiteede kujunemine eri teadusalade ametiliitudes, kus rõhutati naisteadlaste ja nendega seonduva suurema tunnustuse tarvidust. Kuigi nende komiteede esmaseks eesmärgiks oli naiste ametialase seisundi ja karjäärivõimaluste arendamine, juhtisid nad tähelepanu naistele kui eri distsipliinide raames õpetamis- ja uurimisainele. Aktiivsus sõltus distsipliini eripärast ning samuti naistest, kes seal omasid võtmeasendeid. Liikumise esiliinil olid kirjandus, ajalugu, sotsioloogia ja psühholoogia (Kuper ja Kuper 1989).

Tänapäeval on *naisuuringud* saanud ebaadekvaatseks väljendiks, kasutama on hakatud *sugupooleuuringute* mõistet, sest perspektiiv on naisuuringutelt liikunud sugupooleuuringute suunas. Feministlikud uurijad pooldavad kokkuleppelist nime, kui tegu on naisvaatepunktist kirjutatud tööga, kasutatakse sageli *feministliku uuringu* mõistet.

Naistega ja naisperspektiiviga seotud uuringuid nimetatakse erinevalt:

1. naisuuringud (*women's studies*);
2. emantsipatsiooniuuringud;
3. feministlikud uuringud;
4. sugupooleuuringud (*gender studies*)

Naisuuringud viitavad uuringutele, kus lähtepunktiks on naine, naiselikkus või naistega seonduv temaatika, mille amplituud võib olla väga lai – kehatunnetusest ning seksuaalsusest ühiskondlik-poliitiliste küsimusteni. Laiemat kõlapinda on naisuuringud leidnud naiste rõhumise põhjuste ning funktsioneerimise kirjeldaja või selgitajana, naiste käitumisstrateegiate tutvustajana. Naisuuringute kaugemaks eesmärgiks on jõuda naiste rõhumise keelustamiseni ning naiste positsiooni parandamiseni ühiskonnas.

Emantsipatsiooniuuringud on uuringud individuaalsete ja sotsiaalsete protsesside muutustest, mille läbi oleks võimalik vabastada naised nende alluvuspositsioonist, samuti uuringud neid muutusi loovatest või stimuleerivatest teguritest. Uuringutulemused on suunatud poliitikasfääri, avalikuks diskussiooniks, sotsiaalseks dialoogiks. Tinglikult võiks emantsipatsiooniuuringuid pidada rakenduslikeks naisuuringuteks.

Feministlike uuringutega seostatakse professionaalset ja akadeemilist sugudevaheliste ühiskondlike, institutsionaalsete ja isiklike võimuhete uurimist.

Sugupooleuuringud keskenduvad naise positsiooni, samuti *mees/mehelikkus* ja *naine/naiselikkus* suhete uurimisele (*genderedness*).

Sooliste erinevuste uuringud, mis käsitlevad puhtbioloogiliste sooliste erinevuste uuringuid, ei peeta sotsiaalse sooga seotud uuringute osaks.

Naisuuringud on alguse saanud võitlusest emantsipeerumise eest, kus lähtekohaks on naiste ja meestevaheline ebavõrdsus, mis tuleks keelustada naiste eduka arengu soodustamiseks. Naisuuringutes on toimunud areng seksismi üldistuste, patriarhaalsuse, meeste ülemvõimu *kirjeldustelt analüüsile*, kus põhiküsimuseks on olnud soolise asümmeeria ja ebavõrdsuse ülesehitus, taasloomine ning selles valdkonnas toimunud muutused.

Algselt keskendusid naisuuringud naiste rõhumisele, kus peatähelepanu polnud mitte naistel endil, vaid meeste domineerimisel ja sotsiaalsel süsteemil, mis neid rõhus. Selle tulemusena oli naisuuringute eesmärk piiratud naiste ajaloolise ning kultuurilise positsiooni ilmsiks toomisega. Uuringute keskpunktis oli naiste kollektiivsus, mehed olid sisse toodud vaid kui võimuhete antipoodid.

Rõhumise hüpoteesi üldistamine tõi esile naisi ja mehi eristavaid uuringuid, kus naisi polnud enam vaadeldud kui meeste domineerimise ohvreid. Suuremat tähelepanu hakati pöörama naiste potentsiaalsetele võimuallikatele, samuti meeste ja naistevaheliste suhete võimu- ning sõltuvussuhete võrgustikule. Rõhumise kontseptsioon viib asümmeetrilisele võimuhete kontseptsioonile ning selle analüüsile.

Naistega seotud teemade uuringute arenguga sai uurimisteemaks ka naistevaheliste erinevuste uurimine, meeste ja naistevahelisi suhteid ei vaadeldud enam kui automaatselt võimuhete sisaldavaid suhteid. Sellest momendist alates olekski õigem rääkida sugupooleuuringutest, mitte pelgalt naisuuringutest.

Sugupooleuringutes on keskseks uurimisteemaks nii sarnasused kui ka erinevused sotsiaalsete sugude (sugupoolte) vahel. Aktsent liikus naise/naiselikkuse ja mehe/mehelikkuse uurimisele, naiste kui kategooria uuringud jäid tagaplaanile.

Meesuuringud hakkasid arenema juba 1980ndate lõpul ning 1990ndatel on see suund märkimisväärselt arenenud. Alati ei saa uurimiskeskuse nimest järeldada, kas tegu on nais-sugupoolte- või meesuuringute keskusega, sest nimi võib olla kokkuleppeline, teadusasutuste institutsionaalne korraldus seob mõnikord meesuuringud naisuuringutega.

Naisuuringute programmi koostamine ei tähenda lihtsalt uue materjali lisamist õppekavasse, vaid see võib olla ka eri distsipliinidele uue perspektiivi andmine, see võib saada väljakutseks uutele ideedele või meetoditele antud erialal, sest paljusid teadusalasid on arendatud vaid meeste vaatepunktist. Naisuuringud ei rikasta teadusala mitte ainult sisuliselt, vaid ka metodoloogiliselt. Õppetöös on olulisel kohal arendustegevus ja strateegiline planeerimine:

1. teaduskonnasisene arendamine;
2. suveinstituudid;
3. õppekavade reorganiseerimine;
4. konverentside korraldamine.

Eestis on tuntumad kahe suure piirkonna feministlik teadus- ning uurimistöö – Ameerika ja Euroopa akadeemiline feminism. Euroopa naisuurijad ning sugupooleuurijad korraldavad iga kolme aasta järel üle-euroopalisi kongresse, mida nimetatakse feministlike uuringute konverentsiks. Üle-Euroopaline nais- ja sugupooleuuringute koordineerimine on viimasel aastakümnel toimunud Hollandis Utrechti asuvast Euroopa Rahvusvahelisest Naisuuringute Keskusest *WISE (Women's International Studies Europe)*, mida teotab rahaliselt muude allikate kõrval ka Euroopa Liit. 1994. a. loodi Põhjamaade Ministrite Nõukogu juurde teaduskeskus, mille nimeks sai Põhjamaade Nais- ja Sugupooleuuringute Instituut (NIKK – *Nordisk Institut för Kvinne- og Könnsforskning*). Piiritõmbamiskriteeriumid erinevate uuringute sildistamisel on hägused ning sageli kokkuleppelised.

Eestis on feministliku sotsioloogia jaoks tuntumad paar uurimiskeskust, päris täpselt on seda raske määratleda, sest keskused ise ei identitseeri end feministliku teadustöö keskusena (Laas 1997). Endised Teaduste Akadeemia sotsioloogid ja perekonnauurijad on koondunud Tallinna Pedagoogikauilikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituuti perekonna- ja kultuurisotsioloogia töörühma (TPÜ RASI), kus Anu Narusk, Aili Kelam, Leeni Hansson, Virve-Ines Laidmäe on olnud seotud uurimisteemaga *Muutuvad väärtused ja elamisviisid 90-ndate aastate Eestis: perede majanduslikud ja sotsiaalsed ressursid*. Selle Anu Naruski poolt juhitud töörühma uurimisteemad on liikunud perekonnakesksuselt laiemale pinnale nagu toimetulekustrateegiad ning -ressursid ning suuremat tähendust on hakatud andma argiuuringutele.

Tartu Ülikooli Sotsiaalteaduskonna sotsioloogia osakonna juures asuv sugupoolte uuringute rühm on teinud märkimisväärsed tööd terminoloogiliste ning metodoloogiliste küsimuste tutvustamisel ja arendamisel.

Feministlike uuringute ning õppetööga tegeleb Tallinna Pedagoogikauilikooli Naisuuringute Keskus, kuid seal ei ole sotsiolooge ning õppetöös kasutatakse külalisõppejõude. Eesti Humanitaarinstituudi üliõpilastel on head väljavaated feministliku teadustöö tegemiseks, sest on seal loodud tugev kvalitatiivuuringute traditsioon (Mikko Lagerpetz, Katrin Paadam).

Eestis võib feministlikeks uurijateks pidada lisaks üksikutele teadustöötajatele ka ajakirjanikke ja kunstiteadlasi Barbi Pilvret, Katrin Kivimaad, Reet Varblast ja Eha Komissarovit, feministliku kirjanduskriitikaga tegelevad kirjandusteadlased Tiina Aunin (TPÜ), Leena Kurvet Käosaar (TÜ) ja Elo Lillipuu (KKI). Sugupooleuuringutes on olulised Anu Narusk, Leeni Hansson, Aili Kelam, Rein Võormann, Kristina Täht (TPÜ RASI), Dagmar Kutsar ja Anu Laas (TÜ).

Rahvusvahelisel areenil ei ole 1990ndatel haridusasutustes enam küsimuseks naisuuringute ja sugupooleuuringute seadustamine ja institutsionaliseerimine, sest seda on juba tehtud, nais- ja sugupooleuuringute keskused on paljude ülikoolide struktuuris. Viimase aastakümne jooksul on mitmed programmid teinud katset neid 'uusi' teadmisi integreerida õppekavadesse, üldkursuse kohustuslike kursuste raamidesse, eesmärgiga, et kõik üliõpilased, olgu siis mehed või naised, saaksid põhiteadmisi naisuuringutest, ning mitte ainult need, kes selle aine valivad.

Eestis õpetatakse sugupooleuuringutega seonduvaid aineid peamiselt valikainetena Tallinna Pedagoogikaülikoolis ning Tartu Ülikoolis, sugupooleküsimusi ei käsitleta üldhariduse programmis, arenenud riikide õppeprogrammis on sotsiaalse soo õpetus eraldi õppeaineks.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

teine laine (*second wave*)

Marsha Leari poolt väljapakutud mõiste, viitamaks naiste rühmituste loomisele Ameerikas, Suurbritannias ja Euroopas 1960ndate aastate lõpul. Mõiste *teine laine* vihjab, et esimese laine feminism lõppes 1920ndatel (Lear 1968).

Pettumine tsiviilõiguste poliitikas, sõjavastane liikumine ning üliõpilaste liikumine demokraatliku ühiskonna eest olid põhjuseks, et Ameerika naised moodustasid omaenda teadlikkuse tõstmise rühmad. See tegevus on kokku võetud juhtlausel *Isiklik on poliitiline*. Sara Evans väidab, et oma teel kodanikuõigustelt naiste vabastamisele kordas teine laine esimese laine feminismi ajalugu selles mõttes, et võitlus rassilise võrdsuse eest oli ämmaemandaks mõlemale feminismile (Evans 1979).

Muus osas oli teise laine feminism naiste vabastamiskontseptsioon radikaalselt erinev. Naiste vabastamine laiendas mõisteid *poliitika* ja *majandus* seksuaalsuse, keha, emotsioonide, majapidamise ning mujale sotsiaalse elu valdkondadesse, mida varem oli käsitletud ainult *isiklikena*. Liikumine lõi ka uued poliitilised organisatsioonid: väikesed mittehierarhilised teadlikkuse tõstmise rühmad, mis olid organiseeritud ja tegutsesid sõltumatult meestest, eelistades vahetuid ja alternatiivseid elamismustreid.

Teise laine feminismi põhiolemus tulenes sellistest radikaalsetest rühmitustest nagu näit. New Yorgi Punasukad (*the New York Redstockings*), mille asutajate hulka kuulusid Anne Koedt ja Shulamith Firestone; huvitumisest soo jätkamise teemadest (*The Dialectic of Sex - Soo dialektika*, 1970) ning patriarhaadi kõikjalolemise (*Sexual Politics - Soopoliitika*, 1970); esimestest naiste õppeprogrammidest nagu näit. Naomi Weissteini seminar Chicago Vabaülikoolis 1967. a. ja vahetust tegevusest nagu näit. 1968. a. Miss Ameerika demonstratsioonil, mil visati ära rinnahoidjad (kuid neid ei põletatud).

Üheks olulise tähtsusega stiimuliks oli ka Betty Friedan'i teos *The Feminine Mystique* (*Naiselikkuse müstika*, 1963), mis kirjeldab valgenahaliste heteroseksuaalsete kodusesse ellu suletud karjäärta keskklassi naiste frustratsiooni.

1968. a. sai Ameerikast alguse saanud võitlusliku feminismi tõus nähtavaks Suurbritannias, mil leidis aset samasugune kaasahaaratus ja kainenemine uusvasakpoolsuses (Suurbritannias toimus kampaania tuumarelvastuse keelustamiseks, desarmeerimiseks, ning solidaarsuskampaania Vietnamiga), mis tähistab teise laine feminismi sündi ka Suurbritannias. Uus ja täiesti britilik oli see, et inspiratsioon oli tõukeks naistööliste võitlusele võrdse tasu eest *Fordi* streigis (1968). Esimesel Naiste Vabastamise Konverentsil Oxfordi Ruskini Kolled is 1970. a. oli üle 600 osaleja ning konverents koondas sotsialistlikud ja vabastuslikud jõud nõudmistesse võrdsest töötasust, võrdsetest võimalustest, ööpäevaringsetest lastehoiuasutustest, pereplaneerimisest ja abordivabadust. Koos oma ajalehtedega *Shrew* (*Riiakas naine*, 1969), *Spare Rib* (*Tagavara küljeluu*, 1972) ja *WIRES* (1975) võitles teise laine feminism selle eest, et kaitsta naisi seksuaalse ja koduse vägivaldaga eest, rajades uute asutustena naiste varjupaigad, turvakodud (1972. a. Chiswickis) ning kriisikeskused vägistatutele. Teise laine feminism korraldas kampaaniaid nagu *Naised naiste vastu suunatud vägivald vastu* (*Women Against Violence Against Women*) ja *Võida tagasi öö* (*Reclaim the Night*) ning töötas selle heaks, et arendada teenistusõigusi *Töötavate naiste hartas* (*Working Women's Charter*, 1974), mida toetas Riiklik Ametiühingute Nõukogu.

Kokkuvõtteks võib öelda, et teise laine feminismi põhituumaks on reproduktiivõigused ehk nagu Mary O'Brien osutab: *Kust algab feministlik teooria? Mina vastan, et naiste reproduktsiooni protsessist* (O'Brien 1983:9). Võitlus reproduktiivõiguste eest toob kaasa võitluse seksuaalse ja koduse vägivald vastu, ning sellel võitlusel on sügav mõju sugupoole identiteedile.

Äratundmine, et avalikku poliitikat saab teha toetudes isiklikule kogemusele on feminismile ainuomane. Teise laine feminismi kõige tähtsamaks tunnusjooneks on traditsiooniliste poliitiliste käsitluste mittetunnistamine. Teise laine feminism on muutnud kaasaegset poliitilist mõtlemist, ühendades inimkonna taastootmine ja tootmise teemad, samuti isikliku ja poliitilise.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

sugupool (*gender*)

Nais- või meessoole omistatud kultuuriliselt kujundatud omaduste ja kommete kogum. Kaasaegne feministlik teooria teeb hoolikalt vahet sool (*sex*) ja sugupoolel (*gender*). Toetudes Margaret Mead'i teosele *Sugu ja temperament kolmes primitiivühiskonnas* (*Sex and Temperament in Three Primitive Societies*, 1935) arvatakse, et sugu on bioloogiline ja sugupoolte käitumine on sotsiaalne konstruktsioon.

Kate Millett ja Shulamith Firestone muutsid kaasaegse mõtlemise sugupooltest radikaalsemaks. Firestone väidab oma töös *The Dialectic of Sex* (*Soodialektika*), et sugupoolte erinevused struktureerivad meie elu igat aspekti, andes loomuliku raamistiku ka sõnakasutusele, mille abil ühiskond vaatab naisi ja mehi. Firestone väidab, et sugupoolte erinevus põhineb meessoole domineerimise keerukal süsteemil. Feminismi teoreetiliseks ülesandeks on selle süsteemi mõistmine. Feminismi poliitiliseks ülesandeks on niisuguse domineerimise süsteemi lõpetamine.

Polaarsus on sugupoolte konstruktsioonile olulise tähtsusega, sest *kumbki sugupool on konstrueeritud teise vastandina*. Simone de Beauvoir oli esimene, kes kirjeldas *naist* kui *teist* (*other*) või *mitte-meest*. See teistsugususe mõiste rõhutab vastandlike tunnuste kategooriaid, mis iseloomustavad naiselikku ja mehelikku, näit. *hüsteeriline* ja *vihane*, mis kajastavad sugupooltega seotud ootusi.

Traditsioonilised soerinevuste uuringud püüavad tõestada, et need tunnused ei ole sotsiaalselt konstrueeritud, vaid tulenevad bioloogilistest erinevustest. Feministid kritiseerivad niisugust sugupoolerinevusi rõhutavat bioloogilist tõendusmaterjali kui ekslikku (Maccoby ja Jacklin 1974). Feministlikud sotsioloogid on võimelised näitama, et omadused, mida Lääne ühiskond peab naistele *loomulikuks*, on tavaliselt loodud sotsiaalse surve või tingimuste poolt. Nende (loomupäraste ja omistatud - AL) omaduste ühendamist kutsutakse sugupoolte järgi jaotamiseks (*gendering*) (Oakley 1972).

Feministlikud antropoloogid kutsuvad meid uurima sugupoolte tähendust sotsiaalse elu organiseerimisel, et saaksime luua üldmõiste tuleviku ühiskonnast ilma traditsiooniliste kategooriateta (Rosaldo 1980). Gayle Rubin väidab, et sugupool on seksuaalsuse sotsiaalsete suhete tulemus, sest sugulussuhted tuginevad abielule. Iga sugupoolerinevuse esitab ideoloogiat või kognitiivset süsteemi, mis toetub surveavaldusele, selleks et esitada sugupoolte kategooriaid kui kindlaksmääratud (Rubin 1975).

Selline tähelepanu koondamine sugupooltele kui võimu suhete kohale, andis 1970ndatel alust teoreetilisele arutelule, ilmus rohkesti teoreetilisi kirjutisi. Kaasaegse feminismi võimas jõud seisneb sugupooli ümbritseva mütoloogia detailses analüüsis. Psühhoanalüütikud väidavad, et sugupoolte vaheline tööjaotus kaasaja nukleaarperekonnas (ema, isa ja lapsed), mis annab emale väikelapse eest hoolitsemise ainuvastutuse, taastoodab sugupoolerinevusi järgivaid inimesi, kes sooviksid ja võiksid sugupoolte vahelist tööjaotust jätkata. Nancy Chodorow toetub oma teoorias sugupoolte erinevustele, mis on märgatavad inimese arengu *Oidipuse kompleksi eelsel* perioodil, ja väidab, et vaid sugupoolte sotsiaalse korralduse ümberkujundamine saab viia soolise ebavõrdsuse kadumisele (Chodorow 1978). Dorothy Dinnerstein tajus, et sugupoolte sümbioosil põhinevad korraldused viivad ülemaailmse kriisini, mis mõjutab inimtulevikku. Vähem prohvetlik on Carol Gilligan, kes toetub Chodorow' seisukohale naiste sugupoolerinevustest, kes väidab, et selle identiteedi kujunemine teeb naised sõltuvateks, erinevalt meeste sugupoolerinevustest, mis lähtub eraldatusest ja autonoomiast (Gilligan 1982).

Uuringud, mida alustasid Millett ning Firestone, ja mida arendasid edasi ning süvendasid Adrienne Rich ja Nancy Chodorow, nihutasid feministliku teooria soorollidele keskendumiselt naistekesksele perspektiivile. Nagu Catherine MacKinnon väidab, on seksuaalsus sugupoolte ebavõrdsuse põhjus ja säilitaja, sest sugupool toetub ideoloogiale, mis omistab õpitud väärtused loodusele (MacKinnon 1982)

Kui väljenduda positiivselt, siis on naistel praegu võimalik näha, et sugupoolte suhted on kollektiivne probleem, nagu seda on klassisuhted. Mary O'Brien väidab optimistlikult, et areng reproduktiivtehnoloogiates on maailmaajalooline sündmus, sest sellega antakse sugupoolte võrdõiguslikkuseks materiaalne alus, mida varem ei olnud eksiteerinud (O'Brien 1982).

Feminism ja meesuuringud

Oma põlvkonna üks juhtivaid feministe Susan Faludi on viimased seitse-kaheksa aastat uurinud mehi ning avaldas kolmanda millenniumi künnisel raamatu meestest *Stiffed* (Kangestunud, 1999). Meeste, kelle käes on suurem osa maailma võimust ning omandist, kriis on keskne teema paljude viimase aastakümne uuringutes. Rootsisis arutati esmakordselt meestele suunatud riikliku programmi loomist 1995. a., Soomes on mitmete uurijate tähelepanu liikunud meesuuringute valdkonda (Huttunen).

Naistele keskendunud ning naisvaatepunktist esitatud teadustöö pidi varem-hiljem meeste uurimise ja meesuuringuteni jõudma. Euroopa meesuurijad on valdavalt nais- ja sugupooleuuringutega arvestamise poolt (Hearn 1996), Põhjamaade Nais- ja Sugupooluuringute Instituudi juurde loodi meesuuringute koordinaatori ametikoht.

Feministide seas on olnud hirm meesuurijate poolt feministliku metodoloogia koloniseerimise osas. Ühelt poolt on mitmete ülikoolide naisuuringute keskused nime muutmata hakanud arendama meesuuringuid. Teiselt poolt võib meeste uurimine suurendada ohtu, mis aitab unustada naised kui sotsiaalne kategooria ja sugupooltevahelised võimusuhted. Selleks on olemas kolm praktilist viisi (Hearn 1996):

1. alustatakse feministlike tööde tsiteerimisega, kuid tegelikult hilisemas uuringus ei võeta neid arvesse;
2. viidatakse küll feminismile üldiselt, kuid ei tsiteerita neid töid;
3. ei viidata feministlikele uuringutele.

Jeff Hearn on Manchesteri ülikooli sotsioloogiaprofessor, kes on meesuuringute üks juhtfigure, ta pooldab nais- ja meesuurijate dialoogi, mis võiks olla igati viljakam kui mõttetu eiramispoliitika naisuurijate poolt. Hearn pooldab meeste kriitilisi uuringuid, ta on esitanud erinevusi Ameerika ja Euroopa meesuuringute koolkondade vahel (Hearn 1996):

1. USA (*men's studies*) meesuurijateks on mehed (või siis domineerivad mehed), kes on feminismis suhtes kahemõttelised või feminismivaenulikud.
2. Suurbritannia (*critical studies on men*) meesuurijateks on naised ja mehed. Uuringud on kriitilised (kas feministlikud või profeministlikud), kus uuritakse valdkondi, mis meestesse puutuvad. Suurbritannias on püütud arvesse võtta juba olemasolevaid feministlikke ja kriitilisi uuringuid.

Võib tuua palju näiteid sellest, kuidas sugupoolt peetakse endastmõistetavaks, kuid tegelikult ei analüüsita (või ei küsitletudki) eri sugupooli. See on tegelikult omane eelteaduslikule mõtlemisele ja tegutsemisele. Sugupoole mittemärkamisel ja mittearvestamisel on erandeid. Näiteks pannakse marginaalsetes gruppides mehi rohkem tähele kui kõige arvukamas ühiskonnagrupis. Tavaliselt on sotsiaalteadlastel võime märgata mehi kui sotsiaalset kategooriat:

1. teiste kultuuride uurimisel, kus mehed on naistest erinevad;
2. allutatud või vähemusgruppide uurimisel teatud kultuuri sees (*näiteks töölisklassi mehed, kodutud mehed, mustlasmehed, mustad mehed*).

Huvitav on jälgida valitsevat ideoloogiat ja sugupoolte võrdõiguslikkust, samuti meeste uurimise eri vormide rakendamist. Sageli tõmmatakse ühiskonnas paralleele soolise võrdõiguslikkuse ja meeste profeministlikke seisukohti. Tegelikult avaldavad sooline võrdõiguslikkus, feminism ja profeminism väga erinevat mõju ühiskonnas (Hearn 1996).

Eesti ühiskonnas on olulised küsimused:

1. Kes peaks mehi uurima?
2. Kuidas mehi uurida?
3. Missugused prioriteedid tuleks asetada meeste uurimisel?
4. Missuguseid eesmärke ja poliitikat teenivad meeste uuringud?
5. Missugused programmid tõstaksid meeste madalat keskmist oodatavat eluiga?

Soo- ja sugupolesüsteem

Sugupoleorganisatsioon on suur tähtsus analüütilisel autonoomial ja sotsiaalsel tähtsustamisel (Gayle Rubin'i uuringud) - st igas ühiskonnas on oma *soo- ja sugupolesüsteem*, mis tähendab süsteemset viisi, kuidas käsitletakse bioloogilist ja sotsiaalset sugu, alates beebidega seonduvast ning lõpetades tootmissüsteemiga. Mõned teadlased nimetavad soo- ja sugupolesüsteemi sugupoleorganisatsiooniks, nagu näiteks Nancy Chodorow. Sugupolesüsteemis on sotsiaalne sugu organiseeritud samaaegselt ühiskonna struktuuri, kultuurimõistete ja personaalse identiteedi näol.

Sugupoleideoloogia mõjutab naiselikkuse- ning mehelikkusemõistmist ühiskonnas, mis omakorda mõjutab tööjaotust eraelulises ja avalikus sfääris. Sugupoleideoloogia põhineb kultuurinormidel ja traditsioonidel, sotsialiseerimisel ning rolliootustel. Normid mõjutavad otseselt naiste olukorda tööturul, sest määravad ära *sooõiged* tööd. Sugupoleideoloogia loob ühiskondliku lepingu, mis koosneb kahest osast:

1. sugupolelepingust;
2. tööhõivelepingust ühiskonnas.

Sugupoleleping eeldab naiste suuremat tasustamata kodutööde tegemist ning meeste vastutust perekonna majandusliku heaolu eest. Tööhõiveleping põhineb arusaamisel, et perekonnas on vaid üks peamine ülalpidaja, kes peaks olema tööl täisajaga ning teenima kuni pensionipõlveni.

Ühiskondlik leping viitab heaoluühiskonna institutsioonidele, kus poliitilised prioriteedid ja otsustuste tegemine on institutsionaliseeritud, ning mille väärtussüsteem aitab kaasa naiste ja meeste traditsiooniliste rollide säilitamisele. Sugupoleideoloogiat ja institutsioonide ning majanduse struktuuri omavahelist toimet oleks tarvis uurida, kuid tavaliselt ei tehta seda majandusteadlaste poolt. Majandusteadlasi on seni rohkem huvitanud institutsionaalsete muutuste mõju majanduslikule struktuurile, eriti majanduslikule käitumisele, kuigi tuleks uurida ka muutusi sugupoleidentiteedis. Sugupoleidentiteedi muutumist muutavas ühiskonnas vajab ehk *subjektiivsemaid* uuringumeetodeid nagu süvaintervjuud, üksikjuhtumite uuringud.

Skandinaavia feministlikud teoreetikud on uurinud sugupolesüsteemi peamisi mehhanisme ning arendanud dünaamilise teooria, mille lähtekohaks on sugupolesüsteemi muutumine ajas sugupolelepingute pideva uuendamise tõttu (Rantalaiho 1993). Aeg-ajalt toimub ühiskonnas naiste ja meeste elusektorite läbivaatamine, soodialog, mille tagajärjeks on uue sugupolelepingu sõlmimine.

Naised ja mehed on seotud erinevate elu- ja tegevuskeskkondadega (*arenas*), kus meeste tegevusväljad on hierarhiliselt kõrgemalseisvad, mistõttu võib öelda, et sugupolesüsteemile on omane vahetegemine ja hierarhia. Nõukogude ühiskonna sugupolesüsteem on teoreetilistes üldistustes vähe käsitlemist leidnud, kuid formaalse klasside puudumise ühiskonnas kehtis hierarhiline sugupolesüsteem.

Duaalsüsteemi teooria väidab, et naiste rõhumine tekib kahe küllaltki iseseisva süsteemi, soo- ja klassisüsteemi, survest nii avalikus kui eraelulises sfääris (Hartmann 1986; Walby 1990; Young 1980). Duaalsüsteemi teoreetikute järgi toimub naiste allutamine nii meestekeskse domineerimise viisi, patriarhaadi, kui ka valitseva klassisüsteemi poolt.

Humm (1995:107) viitab Gayle Rubin'ile, kes on väitnud, et sugupolesüsteemi säilitamiseks avaldatakse ideoloogilist survet:

lga sugupole süsteem esitab ideoloogiat või kognitiivset süsteemi, mis toetub surveavaldusele, selleks et esitada sugupole kategooriaid kui kindlaksmääratud (Rubin 1975).

Feministlikud teoreetikud arendasid kihistumise sotsiaalseid teooriad, et selgitada klassi, staatuse ja tegevusalade ebavõrdsust meeste ja naiste vahel. Kriitikud väidavad, et

klassi või ameti sotsiaalne kihistumine on liiga ebatõpne naiste liigitamiseks, sest ei arvesta naiste tööd perekonnas ja majapidamises (Oakley 1981:281-296).

Teoreetiline raamistik

Allikas: Laas: Glossaar

soo- ja sugupolesüsteem (*sex/gender system*)

Ühiskonna liikmetele ettekirjutatud institutsionaliseeritud jooned, käitumine ja sotsiaalse interaktsiooni mustrid, mida iseloomustavad kolm omavahel seotud komponenti:

- (1) bioloogilisel alusel põhineva kahe vastandliku ja teravalt eristuva sugupoole sotsiaalne konstrueeritus;
- (2) tööde sooline jaotus;
- (3) ja seksuaalsuse sotsiaalne regulatsioon.

Allikas: Humm 1995

soo- ja sugupolesüsteem

Ameerika antropoloog Gayle Rubin võttis selle mõiste kasutusele 1975. a. sooliste ja reproduktiivsete suhete universaalse süsteemi kirjeldamiseks. Rubin arvab, et vahetusteooria (*exchange theory*) kirjeldab täpselt naiste rõhumist, sest vahetusakt kitsendab naiste elu sügavalt. Rubin kasutab Freudi, Lacani, Marxi ja Lévi-Straussi ideid ja väidab, et kõik ühiskonnad asetavad meeste ja naiste bioloogilised erinevused spetsiifilisse sotsiaalsesse korda. Seda üldist soo- ja sugupolesüsteemi iseloomustab ebasümmeetriline vahetus, kus mehed alati vahetavad naisi ja mitte kunagi vastupidi. Pealegi tagab selline sooline tööjaotus meeste, mitte naiste huvide rahuldamise vahetustoomingus. Rubin'i järgi muudab kõnealune tootmisviis vahetuse *üksikasju*, kuid soo- ja sugupolesüsteemi võib nii kontseptuaalselt kui eriliste ajalooliste momentide puhul empiirilisel eraldada tootmisviisist (Rubin, 1975).

Rubini teooria ergutas feministlikke teadlasi filosoofia, ajaloo, kirjanduse, majanduse, poliitika ja antropoloogia vallas.

1.2 Feministlikud uuringud ja sugupoolteuringute mudelid

Meeste ja naiste uurimises on liigutud läbi kolme astme, kus kõigepealt on tegeldud sooerinevuste uurimustega, siis soorollide uurimustega ning jõutud interdistsiplinaarsete sugupoolteuringuteni. Enne Lorberi (1994) sugupoole kui institutsiooni kontseptsiooni olid levinud sooliste erinevuste uuringud, mida saab jaotada neljaks osaks (Glaser 1977:101):

1. *Sooerinevuste uuringud* - võrdlevad näiteks naiste ja meeste emotsionaalseid ja tunnetuslikke jooni, uurijateks on peamiselt psühholoogid.
2. *Soorollide uuringud* - põhineb sotsiaalteadlaste juba klassikaks saanud töödel, nagu M. Mead'i, Znanieck'i, Parsonsi, Mertoni töödel. Tegeldakse rollide, rollimudelite, rollikonflikti uurimisega.
3. *Naiste madala staatuse põhjuste uurimine* - uuritakse ennekõike diskrimineerimist, eelarvamusi, marginaalsust. Klassikud Wirth, Myrdal, Hacker.
4. *Naiste seisusliku ja klassiseisundi uurimine* põhineb naiste seisundi uurimisel ja võimalik on rakendada vähemusgruppide uurimisel rakendatavaid meetodikaid. Klassikuteks selles valdkonnas on Engels, Mill, Beauvoir, Rossi, Millett, Firestone, Mitchell.

California ülikooli professor Judith Butler on väitnud, et sugupool on mõistetav pigem inimese tegude kaudu, mitte selle kaudu, kes ta on (Osborne ja Segal 1998). Sugupoolemõistmine väljendub selle kaudu, mida inimene teeb erinevatel aegadel ja erinevates kohtades.

Sugupoolteooria arenguteoorias küllaltki marginaalsel positsioonil, aga viimase kümne aasta jooksul on see jõudsalt arenenud ning saavutanud mitte üksnes sugupoolteooriaga arvestamisega arengualastes programmides, vaid liikunud üsna tähtsaks kohale. Carol Miller ja Shakra Razavi on loonud uue kontseptuaalse raamistiku sugupoolteooria analüüsiks (Miller ja Razavi 1998). Sugupoolteooria on arenenud mitte üksnes ühest perspektiivist lähtudes, vaid selles on mitmeid perspektiive.

Viimase aastakümne jooksul on välja arendatud neli erinevat analüüsimudelit (tabel 2):

1. soorollidest lähtumine (soorollide raamistik - *gender roles framework - GRF*);
2. nn kolme rolli mudel;
3. sotsiaalsetest suhetest lähtumine (*social relations framework – SRF*);
4. feministlik majandusteaduslik lähenemine (neoklassikaline ja feministlik majandusteadus).

Need neli lähenemist erinevad üksteisest:

1. sugupoolte defineerimise poolest;
2. institutsioonide analüüsi poolest;
3. sugupoolaspekti rakendamise eesmärgist arengualases töös;
4. sotsiaalsete ja organisatsiooni muutumise alaste küsimuste osas.

Tabel 2. Sugupooluuringute mudelite võrdlus

	Soorollide mudel	Nn kolme rolli mudel	Sotsiaalsete suhete mudel	Feministlik majandusteadus
Sugupoolaspekti arvessevõtt	Integreeriv	Integreeriv	Muutust taotlev (läbirääkimised jne)	<ul style="list-style-type: none"> • Muutust taotlev • Sugupooltundlik arengupoliitika
Põhiküsimus	Erinevate rollide mõju naiste ja meeste tööle, tegevusele	<ul style="list-style-type: none"> • Soolisest tööjaotusest tulenevad praktilised sugupoolvajadused • Naiste ja meeste erinevatest võimusuhetest tulenevad strateegilised sugupoolvajadused 	<ul style="list-style-type: none"> • Inimese huvi ja sotsiaalsed protsessid • Kuidas institutsioonid taasloovad ebavõrdsust? 	<ul style="list-style-type: none"> • Sugupoolhierarhiad tootmises ja reproduktsioonis
Huvi	<ul style="list-style-type: none"> • Juurdepääs sissetulekule, ressurssidele • Kontroll ressursside üle 	Naiste kolm rolli: <ul style="list-style-type: none"> • Tootev tegevus • Reproductiivne roll • Kogukonna juhtimine 	<ul style="list-style-type: none"> • Soorollid • Soolised erinevused • Sotsiaalsed võrgustikud 	Seos majanduslike ja inimressursside indikaatorite vahel
Peamine analüüsüksus	<ul style="list-style-type: none"> • Leibkond • Naised 	Naised kui grupp	<ul style="list-style-type: none"> • Perekond • Turg • Kogukond • Riik 	Makromajanduslik poliitika ja õiguslik reform
Naised kui kategooria	Naised homogeenne, üsna muutumatu kategooria	Naistel on kolme sarnase rolli tõttu sarnased vajadused ja piirangud	<ul style="list-style-type: none"> • Naised muutuvad • Naiste arendamiseks on tarvis luua võimalusi (soodne infrastruktuur) 	<ul style="list-style-type: none"> • Naistel kõigil vähem võimu • Naised ise peavad muutustele kaasa aitama

1.2.1 Feministlike uuringute interdistsiplinaarsus

Mehekesksus ei ole vaid 'kövas teaduses' (*hard sciences*), vaid see on teadusele omane. Uuringuid on väidetud olevat objektiivsed, kuid tegelikult on tegu sugupool ignoreerimisega, või seksismiga (ühe sugupoolte rõhutamisega ja eelistamisega), kus meestel domineeriv ning naistel allutatud roll. Seetõttu on oluline ära kuulata ja kuulda võtta rõhutu vaatenurka, ning mitte piirduda vaid rõhuja omaga.

Feministid on olnud seksistlike kallakuste kritiseerijaks, eriti aga on kritiseeritud sotsiaalteadusi. Väidetakse, et hinnanguvaba teadus on võimatu. Feministid on püüdnud väärtustada teadlikkust ja arendanud hinnangutundlikku teadust. Francine Blau (1981) järgi mõjutavad väärtushinnangud uurijat:

1. uurimisprobleemi valikul;
2. otsustamisel selle üle, kuidas uuringut läbi viia;
3. järelduste tegemisel ja tulemuste interpreteerimisel.

Feministlikud uuringud on interdistsiplinaarsed. Näiteks sugupoleuurijad, kes uurivad naiste ja meeste majanduslikku olukorda, pööravad tähelepanu soorollide ja sotsiaalsete suhete taastootmise uurimisele, samuti naiste ja meeste positsioonile ajaloolises kontekstis. Feministlik sotsioloogia, millest hiljem põhjalikumalt juttu tuleb, on tihedalt seotud teistes teadustes rakendatud feministliku perspektiiviga. Väga olulised on feministlik antropoloogia, feministlik majandusteadus ja feministlik ajalooteadus.

Erinevaid valdkondi oluliselt mõjutanud feministliku vaatepunkti kandjad		Olulised isikud
Ajalugu Gerda Lerner (1920- Joan Kelly-Gadol (1928-82) Sheila Rowbotham (1943-	Kultuur Laura Mulvey Teresa de Lauretis (1938-	
Antropoloogia Sherry Ortner (1941-	Keel ja kirjandus Luce Irigaray Adrienne Rich (1929-	
Epistemoloogia Evelyn Fox Keller (1936- Sandra Harding (1935-	Rahu Sara Ruddick (1935-	
Filosoofia Simone de Beauvoir (1908-86) Judith Butler (1956-	Sotsioloogia Ann Oakley Dorothy Smith (1926-	
Haridus Adrienne Rich (1929-	Seksuaalsus ja reproduktsioon Anne Koedt Adrienne Rich (1929- Nancy Chodorow (1944-	

Feministlik antropoloogia

Feministlikud antropoloogid on uurinud naisliikumist, naiste asendit erinevates kultuurides ja ühiskondades. Feministlikud antropoloogid on küllaltki aktiivsed arengualastes, industrialiseerimise käiku ja muutusi käsitlevate küsimuste uurimisel. Selleks, et paremini mõista naiste positsiooni ühiskonnas, on lisaks sotsioloogide töödele antropoloogide teostel oluline koht.

Allikas: Humm 1995	Teoreetiline raamistik
antropoloogia Kultuuride uurimine. Feministid väidavad, et traditsioonilisel antropoloogial on kalduvus etnotsentrismi, näit. domineerimise ja allutatuse, hierarhia, võimu ning autoriteedi mõistete ja tootmise, taastootmise, olemuse ja kultuuri, koduseid ja poliitilisi valdkondi puudutavate vaadete käsitlemisel. Antropoloogia on feministliku teaduse dünaamiline ja mõjukas valdkond, sest ta toob keskseks hõimluse ja	

sugupoole, ning võimaldab vaadelda sugupoolt kui sotsiaalse struktuuri põhialust holistlikust perspektiivist lähtudes. Antropoloogia pakub võrratu võimaluse laiendada feministliku teooria ulatust ja vaadelda Lääne eeldusi, sest näeb ette kultuuriliselt ristuva perspektiivi, mida on vaja Lääne feministidel.

Tuginedes Margaret Meadi ja teiste töödele, näitavad kaasaegsed teoreetikud, kuidas sugupoolte käitumine on sotsiaalse tulem. Michelle Rosaldo arvab, et kõik ühiskonnad määravad naised kodusse sfääri ja annavad meessoole tegevusele suurema tähenduse. Ta väidab, et on olemas otsene suhe naiste alistumuse astme ja selle astme vahel, kus tuuakse sisse avaliku ja koduse valdkonna eraldatus. Feministlik teooria peab mõistma kogu soolise korra struktuuri (Rosaldo ja Lamphere 1974).

Michelle Rosaldo muutis hiljem oma esialgse väite mõõdukamaks ja arvas, et sugupoolte tunnusjooned ei ole universaalsed, vaid *sotsiaalsete jõudude kompleksne tulem* (Rosaldo 1980:401).

Sherry Ortner väidab, et naiste väärtuse kahandamine on üldine, sest kõik ühiskonnad eristavad olemuse kultuurist ja seostavad naisi olemusega, mis asub alamal positsioonil. Vt. Ortner (1974).

Feministlikud teoreetikud eelistavad pigem sünnitamise ja koduse valdkonna kultuurilise ning sümboolse tähtsuse uurimist, kui tööjõu majandusliku jaotuse uurimist, mis laiendab antropoloogilise teooria mõju Shulamith Firestone'i hüpoteesile, et naiste vajadus sünnitada on nende allasurumise peamine põhjus, vt. Firestone (1970). Karen Sacks arendas edasi Engelsi ideid *Perekonna, eraomandi ja riigi tekkest* (The Origin of the Family, Private Property and the State, 1884) ja väitis, et meeste tootev tegevus vahetuse jaoks varjutas naiste kasutamise tootmisprotsessis ja lõi olulise aluse meessoole võimule. Vt. Sacks (1974).

Feministlikud teooriad antropoloogias ei tunnista ideid *loomulikust* inimese käitumisest, osutades kultuurilistele mudelitele, mis varjavad naiste halvemat sotsiaalset positsiooni.

Olulised isikud

Allikas: Humm 1995

Margaret Mead

Ameerika antropoloog, kes avastas töötades erinevate ühiskondade keskel Vaikses ookeani lõunaosas, et *mehelikkus* ja *naiselikkus* on kultuuriliselt, mitte bioloogiliselt määratletud. Raamatutes *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (*Sugu ja temperament kolmes primitiivühiskonnas*, 1935) ja *Male and Female* (*Meessoost ja naissoost*, 1949) väitis Mead, et paljud seosed ja omadused, mida meie peame naissoole tüüpilisteks, on tegelikult omistatud meestele ja teised, meessoole tüüpilised, on omistatud naistele, suvalisel viisil. Tema töö andis baasi feministlike uuringute kultuurilise ja sotsiaalse konteksti uurimaks meeste ja naiste sugupoolearengut.

Sherry Ortner

Ameerika antropoloog, kelle essee *Is Female to Male as Nature Is to Culture?* (Kas naissugu on meessoole sama kui loodus kultuurile?) oli väga tähtis panus feminismi teooriale. See essee aitas kaasa diskussioonile naiste olukorrast seoses looduse ja universaalsuse definitsioonidega. Ortner väidab essees, et naiste devalveerimine kasvab välja naiste ja looduse (meessoole)liidust, kuna loodust peetakse kultuurile alluvaks (maskuliinses ringkonnas), mis omakorda kontrollib ja muudab looduslikku keskkonda. Ortner toetub oma väites vaatlusele, mis näitab, et iga ühiskond teeb vahet *kultuuril ja loodusel* (Ortner 1974).

Michelle Rosaldo

Ameerika antropoloog, kes oli raamatu *Woman, Culture and Society* (Naine, kultuur ja ühiskond, 1974) kaastoimetaja ja andis suure panuse feministlikule antropoloogia teooriale. Rosaldo väitis, et naiste allasurutus on tingitud naiste üldisest seotusest majapidamistöödega. Hiljem ta väljendas rahulolematust sugupoolte erinevuste universaalse teoritiseermise üle ja väitis, et *päritolu otsimine* on kaasaja feminismi poolt üle võetud liiga ebakriitiliselt (Rosaldo 1980).

Feminism ja psühholoogia

Ameerika psühholoog, aktiivne naisliikuja Naomi Weisstein oli esimesi feminismi teoreetikuid, kes esitas oma töödes freudistliku teraapia hävitavat mõju naistele, samuti kritiseeris põhjalikult psühholoogiliste eksperimentide usaldatavust tulemuste üldistamisel. Oli esimesi uurijaid, kes mõistis ja tõi esile mõtte, et sotsiaalne kontekst käitumise uurimisel on ääretult oluline. Esitas väite, et inimeste käitumine on ennekõike *funktsioon* nende endi ja

sotsiaalse keskkonna poolt loodud ootustest, mitte lihtsalt peegeldus sisemistest vajadustest või varase lapsepõlve sotsialiseerumisprotsessi tagajärg.

Oma artiklis *Kinder, Küche, Kirche as Scientific Law: Psychology Constructs the Female* arutleb Naomi Weisstein naiselikkuse kontseptsiooni konstruktsiooni küsitavuse üle psühholoogias ja väidab, et psühholoogia praktika nõustub vastuvaidlematult konventsionaalsete ja seksistlike sotsiaalsete ootustega (Weisstein 1994). Artikkel esitab esimest korda hästiargumenteeritud materjalil põhineva väljakutse psühholoogia seisukohtadele *naiselikust* ja *mehelikust* käitumisest. Weisstein väidab, et psühholoogial ei ole tegelikult midagi öelda selle kohta, missugused naised tegelikult on, sest psühholoogia ei tea seda. See 1968. a. avaldatud artikkel oli küll algselt kirjutatud enam feministlike aktivistide jaoks kui psühholoogide tarvis, kuid on võitnud suure populaarsuse.

Feministlik psühhoanalüüs uurib soolise identiteedi päritolu, alateadvuse rolli selle protsessi käigus. Feminismis on väga palju vasturääkivaid seisukohti. Tundub, et vastuolud on läinud üle feministlikust psühhoanalüüsilt interpreteerimise erinevustele, tegelikult valitseb vaadete paljusus. Psühhoanalüüsi põhiteoreetik on küll Freud, kui esimesed feministlikud uurijad eitasid freudistlikku psühhoanalüüsi. Psühhoanalüüsi öeldi seadustavat ja taastootvat meeste ja naistevahelisi võimusuhteid. Freud rääkis *normaalsest* naiselikkusest. Freudi järgi on 'normaalne naiste seksuaalsus' masohhistlik, passiivne ja suunatud vaid reproduktiivse rolli täitmisele. Freud ei suhtu bioloogilisse kehasse ühtmoodi, mõnikord on mehelikkus ja naiselikkus seotud meeste ja naiste kehaga, kui mõningatel juhtudel käsitleb ta mehelikkust/naiselikkust kui psüühilist ja naiselikkust kui kultuurilist konstruktsiooni.

Inglise teoreetik Juliet Mitchell (1974) on esimene, kes tõi psühhoanalüüsi feministlikesse vaidlustesse. Ta väidab, et psühhoanalüüs ei ole patriarhaalsuse seadustamine, vaid selle kirjeldus, kuidas naised ja mehed on patriarhaalses ühiskonnas. Selle tõttu on psühhoanalüüs ka patriarhaalse ühiskonna ja jätkuvate sugupooltevaheliste võimuhete päritolu kirjeldamise vahendiks. Feministlik kriitika ei võiks seetõttu mingil juhul mööda minna sellest, mida psühhoanalüüs pakub.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

psühholoogia

Alates Freudist võtab enamus kaasaegsest psühholoogiast omaks soostereotüübid, mis pigem iseloomustavad naisi ekspressiivsete ja mehi instrumentaalsetena, kui et analüüsivad sootüüpilise käitumise päritolu ja tähendust. Feministlik teooria vaidlustab Freudi seksuaalsuse määratlused ja näitab, et soorolli erinevused on konstrueeritud (Maccoby ja Jacklin 1974). Teise laine feminism alustas kõigepealt tähelepanu juhtimisega naistele tehtud kahjule psühholoogias. Phyllis Chesler näitas oma teoses *Women and Madness* (Naised ja hullumeelsus), kuidas psühholoogia sildistas iseseisvaid naisi kui näiteid kõrvalekaldumistest (Chesler 1972). Eelpooltoodule lisaks määratles Kate Millett meeste võimu naiste üle tingituna sotsiaalpsühholoogiast.

Käesolevas arutelus naiste psühholoogiast keskenduvad feministlikud teooriad soorolli sotsialiseerimisele ja selle mõjule isiksusele. Näiteks väidab Gayle Rubin, et Freudi teooria loob kontseptsiooni passiivsest naiselikkuse psühholoogiast (Rubin 1975). Dorothy Dinnerstein analüüsib, kuidas psühholoogilised takistused meestes ja naistes hoiavad ära muutuste tegemise ühiskondlikus elus ja väidab, et emaduse uus sugupoolkorraldus viiks uute psühholoogiateni (Dinnerstein 1976). Nancy Chodorow pöörab tähelepanu iseloomu kujunemisele, mis paneb naisi tahtma ema olla (*to mother*). Ta nimetab seda suhte-minaks (*self-in-relationship*), mis võimaldab naistel üles kasvada suhtevoimetega (Chodorow 1978).

Sama tähtis on feministliku teooria ülesanne rünnata psühholoogia peamisi tehnikaid, eriti psühholoogia toetumist eksperimentidele. Evelyn Fox Keller kirjeldab, kuidas psühholoogia eksperimentide kavandamine ja tõlgendamine on meeskallakusega. Näiteks enamus katseid loomade käitumise tundmaõppimiseks on tehtud isaste rottidega, mis põhineb eeldusel, et isased rotid esindavad liiki (Keller 1982). Teised feministid ründavad isiksuse testide standardiseerimist. Sandra Bem esitas feministliku alternatiivina androgüünia psühholoogia ja mõtles välja küsimustiku, mis võiks soorolli stereotüübid kõrvale jätta (Bem 1974). Teised feministid tundsid, et Bem'i idee ilustas ühiskondliku võimu teemasid ja väitsid, et feminism peab looma selge ja positiivse naiste psühholoogia teiste eest hoolitsemise, laste üleskasvatamise ja koostöö kohta. Jean Baker Miller arendab teadlikkuse tõstmise rühmadest pärinevat tehnikal põhinevat uut mudelit ja väidab, et naiste seisundil võiks olla sisemine psühholoogiline väärtus. Näiteks naiste emotsionaalsed oskused võiksid

pigem luua naiste autonoomiat kui olla vaadeldud vaid naiste sotsiaalse tingituse aspektidest (Miller 1976).

Feminism ja majandusteadus

Majandusteaduslik lähenemine peab inimeste käitumist ratsionaalseks, mis tähendab valikute tegemist parima majandusliku kasu nimel, feministlik lähenemine lähtub sellest, et inimeste käitumine ei pruugi olla majanduslikult põhjendatud. Klassikalise majandusteooria ja feministliku majandusteooria võrdlust saab jälgida tabelist 3.

Majanduse valdkonnas on väga oluline sugupooleuringute osa, mis dokumenteerib ja analüüsib naiste ja meeste majanduslikku seisundit. Märkimisväärseid tulemusi on saavutatud alljärgnevatel teemadel:

1. naiste ja meeste palgaerinevused, lõhe teenistuses (*earning gap*);
2. diskrimineerimine tööturul;
3. vertikaalne ja horisontaalne tööturu segregatsioon;
4. tasustatud töö ja tasustamata koduse majapidamise töö ebavõrdne jaotus;
5. naiste vaesus nii kaasaegses industriaalühiskonnas kui arengumaades.

Seni on antud uuringud enam arenenud Ameerikas, kus feministlik majandusteadus on rohkem arenenud. Olulisteks autoriteks on Amsden, Bergmann, Blau ja Ferber, Kahne ja Kiele, Folbre.

Tabel 3. Erinevad teoreetilised lähenemised sugupoole ja majandusteooria käsitlusele

Probleemid	Klassikaline majandusteooria	Feministlik majandusteooria
1. Ressursside mõiste, ressursside klassifikatsioon	On olemas kahte liiki ressursse: 1) turuväärtuslikud 2) mitteturustatavad ressursid, mis ei oma seetõttu väärtust	Ressursse ei saa jagada väärtuslikeks (need, mis jõuavad turule) ja mitteväärtuslikeks (kodumajandustooded, mida tarbib leibkond jne, kuid mis iial ei jõua turule). Tuleks arvestada nii koduseid töid kui ka vabatahtlikku ühiskondlikku tööd.
2. Majandusteadus analüüsib üksikisiku valikuid ja väidab, et igapäev on samad objektiivsed kitsaskohad ning raskused.	Neoklassikaline majandusteooria võtab kunstlikult kokku kollektiivsed institutsioonid arvestamata nende eripära (perekond, leibkond, riik, ettevõtted jne).	Eri institutsioone ei saa koos vaadata ja koduses majapidamises ei ole ainult altruism kokkuvõtvaks jooneks. Inimeste valikud ei pruugi olla ratsionaalsed, inimeste valikud on pigem unikaalsed kui universaalsed
3. Majandusteooriate staatilisus	Liialt palju analüüsitakse majandusmudelites lühiajalisi efekte jättes arvesse võtmata pikaajalised loomuliku keskkonna mõju tagajärjed, liialt vähe arvestatakse erihuve majanduses	Tegelikult avaldab objektiivne keskkond mõju ja vara (nii raha kui võimu) jagamisel tekib tavaliselt huvide konflikt (pereliikmete, firma töötajate erinevad huvid)
4. Majandusteaduse kui 'hea teaduse' maskuliinsus	Põhimõte, et puhas või hea teadus on ratsionaalne, objektiivne ja sageli raskestimõistetav.	Majandusteaduses ei ole jäetud kohta nn naiselikele joontele nagu irratsionaalsus, konkreetsus ja subjektiivsus.
5. Eeldatakse inimeste ratsionaalsust	Eeldusel, et inimesed on ratsionaalsed, peaksid nad käituma oma huvide ajel.	Inimeste käitumisele avaldab mõju keskkond, kus on kultuuriliste normide ja traditsioonide, kollektiivsete huvide ja ideoloogia

		surve, samuti soolised käitumismustrite ettekirjutused.
--	--	--

Kaks feministlikku majandusteadlast, Notburga Ott ja Åsa Rosén kasutasid oma töödes neoklassikalist majandusteaduse mudelit, kuid arendasid seda edasi naisvaatenurgast, mis rikastab oluliselt majandusteoriat kasutatud tööjaotuse ning diskrimineerimise mõisteid (Dijkstra ja Plantenga 1997). Nad kasutasid peremajanduse klassiku Gary Beckeri poolt arendatud mudeleid arendades neid edasi senikäsitlemata valdkondadesse. Beckerist alustades jõutakse Beckeri seisukohtade vaidlustamiseni:

1. Becker soovib majandusliku tõhususe tõstmiseks perekonnasisest spetsialiseerumist, Oti mudel näitab selle mudeli nõrku külgi ning on spetsialiseerumise vastu (kojujääv lapsevanem kaotab oma inimkapitalis jne);
2. Becker on positiivse diskrimineerimise poliitika vastane, Rosén näitab, kuidas positiivne diskrimineerimine annab majanduslikku efekti.

Feminism tahaks muuta majandusteoriat, kuid ei ole ühtset arvamust, kuidas seda teha. Kuidas seda täpselt teha, selles ei ole üksmeelt, valitsevad erinevad vaated ja seisukohad:

1. räägitakse vajadusest alternatiivse feministliku majandusteooria järele;
2. feministlik perspektiiv olemasolevale majandusteooriale viiks erinevatele kavandatavatele poliitikatele (sekkumine, mõjutamine, tööturupoliitika jne);
3. feministlik majandusteooria arendaks meestekeskseid majandusteooriaid ja vähendaks meeste suunatust, mistõttu kogu majanduse efektiivsus, tõhusus võiks kasvada.

Feministlik ajalooteadus

Olulisteks feministlikeks ajaloolaseks on Gerda Lerner ja Kelly-Gadol. Gerda Lerner oli üks esimesi Ameerika ajaloolasi, kes rõhutas, et kõik naised igas klassi-, rassi- ja majandusrühmas olid andnud aktiivse panuse ajalukku, ning seetõttu peavad olema kaasa haaratud ajaloolise analüüsi igas kategoorias. Väites, et naised olid ajaloo *enamus* ja mitte vähemus, valmistasid Lernerit teadmised ette pinda järgnevatele feministlikule uuringule sünnitusest 1970ndatel, feministlikele rünnakutele perekonna ajaloo meetodite suhtes ja feministlikule taastõlgendusele naise osast läbi ajaloo.

Samuti usub Lerner, et ajaloolased peavad uurima naisi tingimustel, kus rakendatakse pigem naiskeskset analüüsi kui hinnatakse naiste tegevust ainult hästi dokumenteeritud institutsioonides, nagu näiteks poliitilistes parteides. Lernerit kõige olulisem panus nii naiste ajalukku kui feministlikku teoriasse on väide, et soolisi ning rassilisi erinevusi, samuti kui hariduslikke ja klassierinevusi, peab arvestama igas ajaloolises ülevaates. Lerner peab vajalikuks naiskeskse ajaloo perioodiseeringut (Lerner, viidatud Humm 1992):

Naiste ajalugu esitab väljakutse traditsioonilisele ajaloo periodiseerimisele. Perioodid, mil meie ühiskonnas leiavad aset põhjalikud muutused, ja mida ajaloolased on üldiselt vaadelnud kui murdepunkte kogu ajaloolisele arengule, ei ole tingimata samad nii meeste kui naiste jaoks. See ei ole üllatav, kui võtame arvesse, et traditsioonilised ajaraamid ajaloo on tulenenud poliitilisest ajaloost. Naised on olnud üks grupp ajaloo, kes on pikimat aega eemale jäetud poliitilisest jõust, ja ka sõjalistest otsustest tegemistest. Seega perioodiseeringu asjakohatus, mis põhineb nende ajaloolise kogemuse sõjalisele ja poliitilisele arengule peaks olema ilmselge.

Feministlik ajalooteadus kritiseeris traditsioonilist ajalookäsitlust, ning väitis, et naised on ajalookirjandusest kõrvale jäetud. Rowbotham on kirjutanud (Rowbotham, viidatud Humm 1992):

Ajalugu, mis hõlmab naisi, tähendab sead, et uurime naiste rolli liikumistes, mida tavaliselt on kirjeldatud meeste vaatevinklist, näiteks osa, mida naised on etendanud revolutsioonides, poliitilistes organisatsioonides, ametiühingutes, samuti naiste endi liikumisi valimisõiguse või rahu eest. Samaselt on meil vaja teada, kuidas muutuste ja murrangute perioodid (sõda, revolutsioon, kapitalismi areng, imperialism) on naisi mõjutanud. Veelgi enam, me peame minema väljapoole seda tegevuspiiri, mis on tavaliselt ajaloo uurimisaines. Me peame vaatlema rahva uskumusi, nõiakunsti, meetmeid, mille abil inimesed otsisid kontrolli seksuaalsuse, viljakuse ja sünni üle. Iga naise, kes suudab mäletada, isiklik tunnistus on selle ajaloo allikaks, ja mitte ainult suurte poliitiliste sündmuste tunnistajateks olnud naiste tunnistused. See on samuti allikas, mis võib laiendada meie arusaama sellest, mida me otsime.

Meie määratlus naiste tööst sisaldab mitte ainult tasustatavat tööd, vaid ka naiste mittetasustatavat tööd kodus. Me peame mõistma erinevatel ajaloolistel perioodidel suhteid selliste tegevuste vahel nagu: sünnitamine - uue elu loomine, mis teeb võimalikuks eksisteerimise tulevikus; kodutöö - töö kodus, mis võimaldab töölistel minna välja ja jätkata tööd kapitalismi palgasüsteemis; lapse üleskasvatamine - teeb võimalikuks tuleviku uue elu loojate püsima jäämise; ja naiste palgatöö väljaspool kodu, mis nüüdses kapitalismis saab üha üldisemaks. Me võime mõista naiste osa tootmises vaid siis, kui suudame jälgida muudatusi, ja mõistame naiste töö erinevate aspektide vastastikust mõju.

Oluline isik

Allikas: Humm 1992

Sheila Rowbotham

Sheila Rowbotham on sündinud 1943. aastal.

Briti feministlik ajalugu kasvas välja sotsialistliku historiograafia edukast harust, mis liitus Ruskini Kolledžiga ja mille seisukohtade avaldamiskohaks on *History Workshop Journal* (Ajaloo seminari ajakiri). Kuigi, nagu Kelly-Gadol, uurib Rowbotham lünka ajalooliste perioodide avaliku hindamise ja nendel perioodidel naiste tegeliku kogemuse vahel, millest on kirjutanud raamatu *Hidden From History* (Peidetud ajaloo eest, 1973), mis on pühendatud töölisklassi naistele. Teoses *Dreams and Dilemmas* (Unelmad ja dilemmad, 1983) näitas Rowbotham, kuidas klassijaotus võiks lõhestada naiste poliitilist liikumist nagu näiteks 20. sajandi alguse valimiskampaanias. Klassi eraldamine majanduslikest institutsioonidest ja sugupoolest ajaloos on täpselt see, mida feministidest ajaloolased vaidlustavad oma ilmekate kirjeldustega uutest poliitilistest grupeeringutest, näit. briti kaevurite abikaasade liikumine (*British Miners' Wives Movement*). Teoses *Woman's Consciousness, Man's World* (Naise teadlikkus, mehe maailm, 1973) annab Rowbotham põhjaliku kirjelduse naiste vastuseisust ja alternatiividest meessoos võimule (*male power*) ja see viis ta terminist *patriarhaat* loobumisele, sest selle mitteajaloolisusel (*ahistoricity*) ebaõnnestus edasi anda liikumise mõtet.

Jonasdottir (1994) pakub feministliku teooria patriarhaalsusest ning naiste rõhutusest. Raamat pakub radikaalfeministlikku perspektiivi küsimusele *miks säilib meeste sotsiaalne ja poliitiline võim* isegi Lääne ühiskonnas, kus naistel on saavutatud sotsiaalmajanduslik võrdõiguslikkus?

Jonasdottiri lähtekohad:

1. Alternatiivne feministlik materialistlik ajalookontseptsioon, kus püütakse leida spetsiifilist *uurimistraditsiooni*.
2. Praeguse Lääne ühiskonna patriarhaalsuse spetsiifiline ajalookontseptsioon.
3. Huviteooria, mis loob teoreetilise aluse, ning millel põhinevad nii naiste ühised kui erinevad vajadused ja eelistused.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

patriarhaat (*patriarchy*)

Meeste võimu süsteem, mis rõhub naisi sotsiaalsete, poliitiliste ja majanduslike institutsioonide kaudu. Ükskõik, millise ajaloolise formatsiooni patriarhaalne ühiskond võtab, feodaalse, kapitalistliku või sotsialistliku, soo- ja sugupoolesüsteem ning majandusliku diskrimineerimise süsteem toimivad samaaegselt. Patriarhaadi võim on tingitud meeste suuremast ligipääsust mõjuvõimu struktuuride ressurssidele ja hüvedele, ning nende vahendamisest kodus ja väljaspool.

Mõiste *patriarhaat* on kaasaegse feminismi jaoks tähtis, sest feminism vajab mõistet, mille abil väljendada naisi mõjutavate rõhuvate ja eksploateerivate suhete totaalsust. Sellest kõnealusest

iseloomustusest leiab iga feministlik teooria mõne erineva patriarhaadi tunnusjoone, mis defineerib määrab naiste allutatust. Feministliku kontiinuumi kaks otsa võiksid ühelt poolt olla esindatud Gayle Rubiniga, kes väidab, et juhul, kui me kasutame mõistet soo- ja sugupoolesüsteem, on patriarhaat ainult üks soo- ja sugupoole vorme - *meessoo domineerimise vorm* (Rubin 1975). Teistmoodi lähenevad sellele teemale Kate Millett ja Shulamith Firestone. Millett väidab, et patriarhaat on analüütiliselt sõltumatu kapitalismist või teistest tootmisviisidest ning Firestone määratleb patriarhaati kui *meeste kontrolli naiste reproduktiivsuse üle*.

Sotsialistlikud ja marksistlikud feministid eelistavad paigutada patriarhaati materialistlikku konteksti. Nad väidavad, et kapitalistlik tootmisviis on loonud patriarhaadi soolise tööjaotuse tõttu. Kapitalistlikud klassisuhted ja sooline tööjaotus on vastastikku rõhuvad. Näiteks määratleb Heidi Hartmann *patriarhaati kui sotsiaalsete suhete kogumit* koos materiaalse baasiga, mis toimib meeste hierarhiliste suhete ja meeste solidaarsuse süsteemis. Hartmann eitab patriarhaadi universaalsust ja muutumatust ning väidab, et patriarhaadi tugevus aja jooksul muutub (Hartmann 1976). Zillah Eisenstein väidab, et lagunemine patriarhaadis algab koos struktuursete muutustega majanduses ning palga struktuuris. Eisensteini väitel kahjustavad sellised konfliktid kapitalismi ja patriarhaadi vahel liberalismi ning heaoluriiki (Eisenstein 1982). Ann Ferguson väidab, et patriarhaalse perekonna nõrgenemine kapitalismi ajal lõi materiaalsed tingimused lesbismi kasvule (Ferguson jt., 1982). Ferguson tugineb Mirra Komarovsky majandusteooriale. Komarovsky kirjeldab vahetegemist majandusteoorias meheliku privileegi (heakskiidetud eeliseandmine) ja patriarhaalse autoriteedi (heakskiidetud domineerimise) vahel klassistruktuuri erinevates lülides (Komarovsky 1964).

Teiselt poolt aga võrdsustab *radikaalne feminism* patriarhaadi meessoo domineerimisega. See on sotsiaalsete suhete süsteem, kus *meeste klassil* on võim *naiste klassi* üle, sest naised on väiksema soolise väärtusega. Radikaalset feminismi on vahel rünnatud, et ta olevat ükskõikne ajaloo vastu, sest väidab, et patriarhaati ei saa periodiseerida nii nagu marksistlikke tootmisviise. Näiteks väidab Mary Daly, et patriarhaat ise on kogu planeeti valitsev usk. Radikaalne feminism toetub feministlikule psühhoanalüüsile, et pakkuda seletusi sellele patriarhaadi konstruktsioonile. Psühhoanalüütik Dorothy Dinnerstein väidab, et patriarhaat e. naiste väljajätmine ajaloost tuleneb mees- ja naissugupoole kujunemisest ja topeltstandardist, mida see kaasa toob. Teiste sõnadega, patriarhaat ühendab psüühilised- ja omandisuhted. Radikaalsete feministide arvates iseloomustavad patriarhaati jagamised ja dualismid. Selle tõttu nad väidavad, et hierarhia on rajatud patriarhaadi fundamentaalsele ontoloogiale. Robin Morgan väidab, et dihhotoomia on loomupäraselt ja klassikaliselt patriarhaadi osa (Morgan 1977). Vastandina patriarhaadile, kujutleb radikaalne feminism maailma orgaanilise tervikuna (Griffin 1978).

Mõni feministlik teooria vaidleb vastu patriarhaadi kirjeldamisele *universaalsena*. Näiteks väljendab Sheila Rowbotham muret patriarhaadikontseptsiooni mitteajaloolise iseloomu üle (Rowbotham 1983). Feministlikud antropoloogid (näit. Michelle Rosaldo) keelduvad eraldama patriarhaati eri sotsiaalpraktikast, mille kaudu mehed domineerivad naiste üle. Feministlik teooria kirjeldab mitmeid erinevaid patriarhaadile vastupanu osutamise viise. Sinna kuuluvad sotsialistliku feminismi rünnak soolise tööjaotuse vastu, Adrienne Rich'i patriarhaadi asendamine lesbilise kontiinumiga ning Mary Daly sümbolised konstruktsioonid ja uus keel.

1.2.2 *Feminismi mõistmisest Eestis*

Suhtumine feminismi ning feministidesse on Eestis olnud üldiselt negatiivne. Feminismi põhjalikumal defineerimisel, kus tuuakse välja erinevate feminismide iseloomulikud jooned, tunnistavad mitmedki naised, et nad on feministid. Nii on seda avalikult julgenud tunnistada näiteks Krista Kilvet 1990ndate lõpul, kes oli aga veel 1990ndate algul Eesti Naisliidu esinaisena niisuguste avalduste suhtes ettevaatlik. Eestis võib tähele panna seda, et mida rohkem feminismist räägitakse, seda leebemaks selle mõtteviisi suhtes muututakse. Üsna komplitseeritud on esitada fakte tavaarusaamisest feminismi kohta, sest tegelikult ei ole suhtumise kohta feminismi Eestis ühtki uuringut läbi viidud. Taolise uuringu läbiviimisel peab olema eelduseks, et kasutatav meetod laseb inimestel küsitust ühtviisi aru saada. Üsna ilmekalt esitab aga tavaarusaamist feminismist TÜ üliõpilaste väike uurimistö.

Tartu Ülikooli üliõpilased on kursuse referaadi tarvis 1998. a. läbi viinud küsitluse tudengite seas teada saamaks, mis ja kes seostuvad küsitletavatel sõnaga *feminism*, lisaks küsiti, kas vastajad on kokku puutunud Eestis ahistamisega, ja kui, siis millisel tasemel, ning kas nad liituksid feministliku liikumisega kui midagi sellist Eestis eksisteeriks (Saag, Unt,

Muoni 1998). Küsitlusele vastajad olid enamuses naisüliõpilased, kelle seas domineerisid kas politoloogia või avaliku halduse üliõpilased. Sõnaga feminism seostatakse naisi ning võitlemist:

Esmalt väike kokkuvõte kõige enam esinenud seostest sõnaga *feminism*.

Mis küsimusele antud vastuste hulgas on konkurentsilt esikohal seos sõnaga naine, mis pole ka väga üllatav, kuna sõna enda tüvi viitab naisele. /---/ Lisaks eelpoolnimetatule mainitakse mitmel korral iseteadlikkust, mis peaks tähendama vabanemist olukorrast, kus mehed võtavad naiste eest otsuseid vastu. Lisaks mainiti võrdõiguslikkust, sõltumatust, võitlust, võitlejaid ja naisõiguslust. /---/

Kuigi feminismist teatakse vähe, seostatakse seda enam negatiivsete kui positiivsete mõistetega, negatiivne suhtumine feminismi on küllaltki universaalne, sest see ei ole ainult eestilik nähtus. Tartu üliõpilased peegeldavad päris hästi tavaarusaamist feminismist ja feministidest:

Üldiselt on hoiak feminismi suhtes negatiivne, väljendudes sellistes seostes nagu (naiste poolt öeldud seosed): *jobud naised, mõttetu jama ehk naised, kes ei suuda ennast mujal realiseerida on sellise asja välja mõelnud, nõme ja ülepaisutatud.*

Meeste hoiak on veel negatiivsem, näitena võib siinkohal tuua: *hull naine, naised, kes arvavad, et nad on pahade meeste poolt rõhutatud, meestevaenulikkus, alaväärsuskompleksi põidevad naised, agressiivne naine, surve, tühja koha pealt probleemide tekitamine, üleliigne iseteadlikkus ja kiuslik naisideoloogia.*

Lisaks seostus meessoo esindajatel feminismiga ka seks või siis selle puudumine. Näiteks: *mitteseksivad naised, naistega seksivad naised, seks, lesbism ja porno.* Naistel ei seostunud feminismi kordagi sõnaga seks, küll aga märgiti ahistamist ja diskrimineerimist.

Seega mehed on seoste leidmisel ja nendest rääkimisel märksa karmimad, /---/

Feministlikust liikumisest ei taheta osa võtta. Eriti huvitav on poststrukturealistlik seisukoht, et eestikeelne kultuur kui soovaba ei võimaldagi naissoo ja meessoo probleemide ilmnemist ühiskonnas:

/---/ hoolimata oma pisut pehmematest hinnangutest, ei ühineks naised suures enamuses feministliku liikumisega, juhul kui selline Eestis eksisteeriks. Mõte feminismiparteiga ühinemisest leidis väga vähest toetust. Põhjendusi oli mitmeid, näitena võiks tuua: *pole suurt midagi muuta, Eestis pole feminism võimalik kuna mõtlemine toimub keeles ja eesti keeles ei eristata mees- ja naissoo, feminismil pole Eestis mõtet, kuna 50 aastat on tulnud olla nõukogude naine, kes juhtis traktorit ja pole justkui millegi eest võidelda.* Samas mainiti ka, et USA elades võib-olla ühinetaks taolise liikumisega. Üldse seostus mitmetel feminismiga USA, mis arvatavasti on suurelt jaolt tingitud mitmetest ahistamisjuhtumist, mida ka suure kella külge on pandud.

Suures osas ei tunne naised end allutatutena, ning mehed ei tunne, et nad naistele liiga teeksid. Kuid kui küsida inimese enese käitumispraktika ning sisetunde kohta, siis ilmneb siiski kindel tunne, et naised on sageli ühiskonnas madalamal positsioonil, et naised küll omavad sageli suurt otsustusõigust perekonnas, kuid tegelikult on need stressitekitavad igapäevarutiiniga seotud küsimused, mehed tunnistavad, et kasutavad naiste kohusetundlikkust ning kuulekust ära.

Eestlastel on nii palju olnud tegemist rahvusliku ja riikliku eneseolemise probleemidega, et naiseks ja meheks olemist on peetud vähetähtsaks avalike debattide teemaks. Eestlastele on senini olnud kättesaamatud feministlike mõtlejate teosed, mistõttu teoretiseerimised naiste madalamast positsioonist, tasustamata tööst ja igavesest suhestamisest, on võõrad ja võõristusttekitavad. Naiste teiseksolemise ning ideedest naiste subjektsuse kohta on emakeelsena saadud koos Beauvoir'ga mõelda alles mõned aastad. Barbi Pilvre, kes on viimase aastakümne jooksul tutvustanud feministlikku vaatepunkti ning lähtekohti, tunnistab samuti feminismide paljusust ning mittetuntust eestlaste seas (Luup 1997):

Meile tundub imelik mõttekäik, et 'naine on igavesti Teine' (Beauvoir), s.t. patriarhaalses elukorralduses on naine alati mehe objekt, tal puudub subjektsus, vastutus oma tegude eest, ta kaasneb mehega, elades oma mehe ja laste kaudu.

Sama võõras on Friedani mõttekäik, et alati kohalviibiva hoolitseva koduhaldja müüdi pahupoolel on igavene rahulolematuse elamata elu pärast. Neid mõtteid ei saagi nõukogude inimese taustaga eestlased oma kogemuse põhjal mõista, vahest jõuab arusaamani teatud intellektuaalse pingutusega. Võibolla seepärast ongi feministlikud ideed jäänud Eestis vaimuinimeste mänguks?

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

feminismid

See definitsioon ühendab nii naiste võrdsete õiguste teooria (organiseeritud liikumine naiste õiguste saavutamiseks) kui sotsiaalse ümberkujundamise ideoloogia, mille eesmärgiks on luua naistele maailm väljaspool lihtsat sotsiaalset võrdsust. Gerda Lerner väidab, et feminism peab tegema vahet naiste õigustel ja naiste emantsipatsioonil (Lerner 1978).

Üldiselt on feminism naiste vabastamise ideoloogia, sest kõigis tema lähenemisviisides on oluline usk, et naised kannatavad ebaõigluse all oma soo tõttu. Selle laia ning ühise mõistmise varjus pakuvad erinevad feminismid erinevaid naissoo rõhumise põhjuste või mõjurite analüüse.

Marksistlike feministide arvates on rõhumise põhjuseks peamiselt sooline tööjaotus ja seega on marksistliku feminismi päevakorras majanduslik muutus. Seevastu määratleb Catharine MacKinnon seksuaalsust kui esmast meeste võimu sotsiaalsfääri. Ta väidab, et feministlik poliitikateooria peab keskenduma seksuaalsuse konstrueerimisele ja sotsiaalsele määratlusele, sest isiklik on feminismi jaoks epistemoloogiliselt poliitiline ja epistemoloogia on tema poliitika (MacKinnon 1982)

Kui feminismi käsitleda kui naisvaatepunkti teooriat, siis tuleb tunnistada, et feminism hõlmab endas erinevaid analüüsi ja teooria meetodeid. Teadlikkuse tõstmine on feminismi olulisim meetod ja kuna feminism tähendab teadmisi olemasolevatest asjadest uues valguses, vajab see meetodite ja teooriate suhtes erilist arvestamist.

Feminismi meetod kui teooria võtab lühidalt kokku reaalsuse, mida püüab kirjeldada. Näit. feminism esitab universalismidele väljakutse ja kasutab teadlikkusetootlust ennast kui poliitilise teooria ja praktika vormi (Hartsock 1979)

Mõisted

Allikas: Humm 1995

feminist

Nagu feminismil, ei ole ega saagi olla, ühte feministide definitsiooni, sest feministidel on palju erinevaid ühisjooni - sooline eelistus, klass ja rass. Lühidalt, feminist on naine, kes tunnistab ennast, ja keda tunnistavad teised, kui feministi. See teadlikkus oleneb naisest, kes on kogunud teadlikkuse tõstmist, teadmisi naiste rõhumisest ja naiste erinevuste ning kollektiivsuse tunnustamist.

Mõned feministid kiidavad heaks sellise määratluse, mis on orienteeritud tulevikku - et feministil peab olema sotsiaalse ümberkujunduse kontseptsioon (Eisenstein 1984). Teised kiidavad heaks määratluse, mis tunnistab naiste tänapäeva kogemuste paikapidavust (Duelli Klein 1983). *Minul isiklikult ei ole kunagi õnnestunud välja selgitada, mis feminism täpselt on. Ma vaid tean, et inimesed nimetavad mind feministiks iga kord, kui ma avaldan arvamust, mis eristab mind uksematist või prostituudist* (West 1982:219). Kuid kõik feministid nõustuvad enese sidumisega naiskeskse perspektiiviga, samuti selle perspektiivi nautimisega.

feministlik paradigma (*feminist paradigm*)

selgitab sugupoolt poliitilise ja sotsiaal-majandusliku struktuuri läbi, keskendub kollektiivse tegevuse tähtsusele vältimaks seksismi ühiskonnas kui ka sotsioloogias, samuti rekonstrueerib sugupoolt nii, et see ei oleks kahjustav ega allutatud sotsiaalne kategooria

feministlik praktika (*feminist practices*)

seda mõistet on pakutud asendama feministlikku metodoloogiat, sisaldab endas nelja olulist komponenti: (1) naiste kogemuse kesksus, (2) uuringud naiste jaoks, (3) hierarhiate eitamine, naistele teadmiste kaudu suurema võimu andmine; (4) kriitiline peegeldamine.

feministlikud teooriad (*feminist theories*)

põhinevad 1960ndate ja 1970ndate aastate poliitilistel ja sotsiaalsetel muutustel, mis omakorda põhinesid traditsiooniliste naiselikkuse- ja sugupoolekontseptsioonide vaidlustamisel ja mittetunnustamisel. Need teooriad kirjeldavad naiste ajaloolisi, psühholoogilisi, seksuaalseid ja rassilisi kogemusi saades indikaatoriks, kuidas feminism võiks olla naiste võimu allikaks.

feministlik spirituaalsus

religioosne liikumine uuenduste ja muutuste saavutamiseks religioonis, mida ühendab dualismi eitamine traditsionaalsetes patriarhaalsetes usundites, dualismi püütakse asendada väidetega vaimu ja looduse loomuse ühendamisest ja põhimõttega, et inimlik kogemus on spirituaalsuse allikaks

femininism

Kultuur- ja essentsialistlike feministide poolt kasutatud mõiste kirjeldamiseks naissoo üleoleku ideoloogiat. Kirjanike nagu Hélene Cixous ja Monique Wittig jaoks kujutab feminism piiratud kodanliku egalitarismi nõuet. Seevastu saab femininism ülistada naiselikku pluralismi.

emantsipatsioon

Emantsipatsiooniteooriad põhinevad usul, et naiste asend saab muutuda olemasoleva ühiskonna raames, kus naiste vabastamise teooriad toovad kaasa sotsiaalse raamistiku enda ümberkujundamise. Emantsipatsiooniidee oli keskne varastele ja esimese laine feministidele võitluses võrdsete õiguste eest (Smith-Rosenberg 1985).

seksism (*sexism*)

Ühe soo erinev ja kõrgem väärtustamine teise suhtes, esineb erinevates eluvaldkondades, näiteks kultuuris, hariduses (õppematerjalides mehi ja naisi erinevalt kujutatud) jne.

seksism keeles

Tegija soo eraldi väljatoomine, sageli vahetegemise eesmärgil. Seksism keeles võib olla viisiks, kuidas keele kaudu alavääristatakse üht sugupoolt teise suhtes.

1.3 Meestekeskse sotsioloogia feministlik kriitika

1.3.1 Feministliku sotsioloogia teke

Sotsioloogia meestekesksust saab süüks panna nii teooriale, meetoditele, uuringutele kui õpetamisele. Kuigi on palju sotsioloogiat õppivaid naisüliõpilasi, on õppejõudude hulgas ning eriti juhtivatel akadeemilistel kohtadel naisi liialt vähe. Briti sotsioloog Ann Oakley silmapaistva teadlasena on teinud palju alates 1970ndatest näitamaks naiste tõrjutust ja marginaalsust sotsioloogias.

Sotsioloogia on ka 20. sajandi lõpul väga meestekeskne ning sugupooleperspektiiv on marginaalne, puuduv või koguni vaenulikult vastu võetud. Feministlike sotsioloogide seas on kaks vastandlikku seisukohta, milles üks süüdistab naisuuringute liialt omaette asumist ning teine süüdistab meesuurijaid kogu naisuuringute saavutuste 'ärandamises'. Esimese seisukoha järgi õpetavad naisperspektiivist sotsioloogiat sageli vaid naised, eriti naisuuringute keskuste initsiatiiivil, mistõttu võiks rääkida feministliku sotsioloogia getostumisest.

Teise äärmuse pooldajad tunnistavad koloniseerimist, lausa vargust meesuurijate poolt, kes on otsustanud uurida mehi ning mehelikkust analoogselt naisuuringute poolt välja arendatud metodoloogia alusel.

1990ndate keskel on sugupoole ja maskuliinsuse uuringud sotsiaalteadustes populaarsust võitnud. Meesuurijate meelisteemadeks on meeste subjektiivsus, mitte niivõrd see, kuidas mehed saavutavad, säilitavad ja kasutavad võimu. 1980ndatel hakati eelistama naisuuringute nimele sugupooleuuringuid, sest ilmus olulisi sugupoolt kontseptualiseerivaid töid. Dianne Richardson ja Victoria Robinson on käsitlenud naisuuringute nime kõrvaleheitmist kui naisuuringute deradikaliseerimist.

Feministide jaoks on võtmeküsimus mitte sugupooleerinevuste lõputu selgitamine, vaid naiste rõhutuse selgitamine ja selle lõpetamine.

1.3.2 Sotsioloogiline kujutus

Sotsioloogia tähendab suhteid inimkogemuse ja sotsiaalsete struktuuride vahel. 1960ndate lõpul tekkisid nn naiste teadvustamise grupid, millest sai alguse feministliku liikumise uus periood, nn. feminismi teine laine, mis hakkas väärtustama naiste kogemust, esitama seda kui meestekeskse maailma ühte väärtuslikku ja unustatud osa. Feministlik mõtteviis hakkas levima teaduse eri valdkondades, ülikoolides tekkis feminismi akadeemiline programm - naisuuringud. Feministlikel seisukohtadel olevad sotsioloogid seletavad ümbritsevat maailma naiste kogemustest lähtuvalt.

Alates 1960ndatest ja 1970ndatest hakkasid naised avaldama arvamust, et sotsioloogia ei vasta naiste kogemustele. Feministid hakkasid otsima vastust, miks sotsioloogia, mis pretendeerib neutraalsusele, on tegelikult kallakusega meestekesksele. Dorothy Smith väitis, et see on sellepärast nii, et naiste kogemust ei peetud usaldusväärseks, sest naiskogemust käsitleti subjektiivsena, kuid meeskogemus oli autentne ning seetõttu tõeste teadmiste alus. Naisi seoti ennekõike nende bioloogilise rolli ning loodusega, kuid mehi vaadeldi ühiskonna kultuuri osana (inglisekeelses teaduskirjanduses *cultured man/natural woman*).

Prantsuse feministid arendasid esimestena suhestatud naise kui Teise (*Other*) kontseptsiooni (Beauvoir 1997). Naiste juures peeti nende soolist kuuluvust määrava tähtsusega teguriks, kuid meeste puhul ei olnud see oluline. Naist vaadeldakse kui objekti või kui mingi vaatenurga subjekti, kus peetakse oluliseks naiste kehast ja bioloogiast tulenevat erinevust mehest.

Naised on Eestis mõistetud läbi kellegi teise, kellegi juurde kuuluvana või mingi rolli täitjana - proua, ema, üksikema, töötu pereema jne. Sellele ettekujutusele on sotsiaalteadlased ja poliitikud pigem toetust avaldanud kui naise subjektsust rõhutanud. Näiteks kirjutab Anu Narusk (1998: 54):

Ühiskond saab senisest enam väärtustada ema rolli. Naiste väikesed sissetulekud, mille tõttu suurima osa vaesuses elavatest peredest moodustavad lastega ja üksikemaga pered, samuti sündivuse pidev langus, sunnivad olukorda muutma. Lastetoetuste tõstmise või emadusele eritoetuse kehtestamine poleks mitte üksnes perepoliitiline otsus, vaid mõjuks hästi naise enesehinnangule ja kujundaks positiivset eluhoiakut.

Kuigi Anu Narusk on palju kirjutanud naistest Eestis ja teinud seda ka feministlikes uuringutes olulises võtmes, nagu seda on argielu analüüs, tuleb Anu Naruskit pidada perekonna- ja sugupooleuurijaks, kes esindab *mainstream* sotsioloogiat (Narusk 1994; Narusk 1995; Narusk 1997; Narusk 1998; Narusk 1999a; Narusk 1999b).

Naiste ja meeste vahelistesse erinevustesse suhtutakse mitmeti. Feministid jagunevad kahte leeri, kus ühed peavad naiste bioloogiat erinevuse peamiseks põhjuseks, teised väidavad, et naiste ja meeste vahelised erinevused on sotsiaalne ja kultuuriline konstruktsioon.

Oluline isik

Allikas: Humm 1995

Simone de Beauvoir (1908-1986)

Prantsuse filosoof, raamatu *Teine sugupool* (*Le Deuxième Sexe* 1949, eesti keeles ilmunud 1997) autor. Simone de Beauvoir oli üks suurimaid kaasaegseid feministlikke kirjanikke. Tema põhiline

panus feminismi teooriale oli väide, et patriarhaalses kultuuris on meessugu esile toodud kui norm ja naissugu kui negatiivne pool, või nagu de Beauvoir seda kutsus - *Teine*. De Beauvoir uskus, et teistsugusus on põhiline kategooria inimõtetes. Ta arendas mõtet, et naiste teiseksolemise identiteet (as Other) ja nende põhiline võõrandumine tulenevad osaliselt nende kehast, eriti naiste sünnitusvõimest ja osaliselt ka ajaloolisest tööjaotusest, mida määras laste sünnitamine ja kasvatamine.

De Beauvoir väidab, et naised peaksid tugevdama oma ratsionaalsust ja kriitilist meelt, et ületada kogemuse ja tunnetuse piire (De Beauvoir 1953).

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

teine (*the Other*)

Olulise tähtsusega mõiste, mille arendas Simone de Beauvoir oma teoses *Teine sugupool*, et selgitada, kuidas patriarhaalses kultuuris on naine esile toodud meeste jaoks ebaolulisena. Naised on *teised*, sest on meeste poolt määratletud kui alamad. De Beauvoir võttis omaks Sartre'i arvamuse inimsuhete põhilisest vastuolulisest loomusest ja väitis, et naine kui *teine* on metafüüsiline idee - müüt, millele mehed on rajanud ühiskonna. De Beauvoir näitab, et see idee on läbiv, sest naine võtab oma *teistsugususe* (*otherness*), oma alamuse omaks. Oma hilisemates kirjutistes de Beauvoir väljendas teisi mõtteid selle teema sõnastuse kohta, kuid mitte feminismi liigenduse kohta eksistentsialismi seisukohalt.

Prantsuse teoorias on sellel mõistel kaks tähendust: *teine* kui suhe rääkiva subjektiga ja *teistsugusus* kui *väljaspool* mõistelist süsteemi eksisteeriv. Näiteks Lacan kirjeldab subjekti ebateadlikkust kui *teise* vestlust. Olles *teadlik teine*, kinnitab naine meest tema mehelikkuses (Lacan 1966). Feministlikud kriitikud Hélène Cixous ja Luce Irigaray väidavad, et *teistsugusus*, juhul kui on määratletud naiselikuna, teeb naistele kättesaadavaks uued võimalused, sest *ülilistades* erinevust saavutavad naised oma seesmise loomulikkusega tasakaalu, immanentsuse.

Oluline isik

Anu Narusk (1948-1999)

Eesti sotsioloog, kaitsnud majandusteaduste kandidaadi kraadi Moskva Finantsinstituudis informatsiooni töötlemise erialal. Tema peamised teaduslikud tööd on seotud elulaadi, sotsiaalse mobiilsuse, sotsiaalsete probleemide, perekonna ja soorollide uuringutega.

Siirdeperioodi sugupooluuringutes on Anu Naruskil silmapaistev koht. Anu Narusk oli aastaid Teaduste Akadeemias tegev perekonnauuringute vallas, 1990ndate algusest juhtis ta Tallinna Pedagoogikaülikooli Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudis kultuuri- ja perekonnasotsioloogia töörühma. Ta on olnud üheks Eesti elanikkonna elutingimuste, hoiakute ja käitumise küsitluse korraldajaks ning analüüsijaks, vastavad küsitlused on kogutud küsitlustega aastatel 1985, 1993 ja 1998, mille empiiriline materjal võimaldab rohkem teada saada 'murranguaastate' probleemidest ning inimeste hoiakute ja enesetunde kohta.

1994. a. avaldatud monograafias *Murrangulised 80-ndad ja 90-ndad aastad Eestis* on peatähelepanu pööratud peamiselt erinevate elanikkonnagruppide majanduslikele ja sotsiaalsetele ressurssidele, toimetulekustrateegiatele ning *võitjate* ja *kaotajate* rühmade kujunemisele.

(Narusk 1994). Elanikkonnaküsitluse *Eesti 98* materjalidel ja süvaintervjuudel ja muudel empiirilistel materjalidel on antud ülevaade elutingimustest, hoiakutest ja käitumisest kõikides tähtsamates eluvaldkondades, kus peamine tähelepanu on pööratud erinevuste väljatoomisele naiste ja meeste lõikes (Narusk 1999).

Naruski töörühm hakanud pöörama on üha suuremat tähelepanu inimeste argielule, informaalsete võrgustike osatähtsusele inimeste toimetulekustrateegiates (Narusk 1994; Narusk 1995; Narusk 1997; Narusk 1998; Narusk 1999; Narusk ja Hansson 1999).

Anu Narusk oli aktiivne mitmetes rahvusvahelistes suurprojektides, mille teemadel on avaldanud teadustöid üle 100 nimetuse nii eesti, inglise, vene, ukraina, saksa, rootsi ja soome keeles. 1980 -1983 osales Anu Narusk Viini Keskuse poolt koordineeritud projektis *Perekond ja kultuur*, kus osales veel kaheksa idabloki ja lääneriiki. 1989-1992 võttis Anu Narusk osa üheteistkümneme riigi koostööprojektist *1990ndate Euroopa lapsevanemad*, 1993 -1996 Eesti-Soome ühisprojektist *Naised, töö ja stress* (*Women, Work and Stress*). 1993-1997 uuring alkoholi ja narkootikumide kuritarvitamisest Euroopa koolides (Euroopa Liidu projekt 26 riigi osavõtul), 1994-1997 Balti- ja

Põhjamaade ühisprojektist *Sotsiaalsed muutused Balti- ja Põhjamaades, 1992-1997 Sotsiaalsete probleemide tajumine Balti mere regioonis.*

Anu Narusk oli aastatel 1995 – 1999 Eesti Sotsioloogide Liidu president.

1.3.3 Feministlik kriitika konventsionaalsele sotsioloogiale

1960ndate lõpul tekkisid nn naiste teadvustamise grupid, millest sai alguse feministliku liikumise uus periood, nn. feminismi teine laine, mis hakkas väärtustama naiste kogemust, esitama seda kui meestekeskse maailma ühte väärtuslikku ja unustatud osa. Feministlik mõtteviis hakkas levima teaduse eri valdkondades, ülikoolides tekkis feminismi akadeemiline programm - naisuuringud. Sotsioloogia tähendab suhteid inimkogemuste ja sotsiaalsete struktuuride vahel. Feministlikel seisukohtadel olevad sotsioloogid hakkasid ümbritsevat maailma seletama naiste kogemustest lähtuvalt, nad nimetasid enne 1960ndate sotsioloogiat soopimedaks ja seksistlikuks.

Kanada feminist ja teoreetik Mary O'Brien (1981, viidatud Hearn 1996) tõi sotsiaalteadustesse mõiste *malestream*, mis tähendab teadusi, lähenemist jne, kus mehed on endastmõistetavalt domineeriv kultuur, mis kannavad endas meeste kogemuste ja vaadete üleolekut.

Sõnad *ühiskond, kultuur, klassikultuur, riik, töölised, juhtimine* jne leiavad tihti kasutamist kuigi õigem oleks öelda *mehed, peamiselt mehed* või *tavaliselt mehed*. Keelekonstruktsiooni peab jälgima. Näiteks on inglise keeles *man* kehtiv kogu inimkonna kohta, nii meeste kui naiste kohta. Kui aga tarvis olla täpne, siis peaks kasutama sõnu *naised* ja *mehed*.

Feministlik kriitika sotsioloogias on kõige tugevam olnud positivistliku ja marksistliku teoreetilise raamistiku suhtes (Sydie 1988:211). Marksistlik käsitlus on feministlikule sotsioloogiale olnud kohati sümpaatne, sest tunnustab naiste rõhutatud seisundit ning kutsub üles muutusele ühiskonnas. Viimase asjaolu tõttu on feminismi tihti vasakpoolsusega võrreldud. Konventsionaalsete ja feministlike uuringute tunnusjoonte võrdlus esitatud tabelis 4 (Marsh 1996).

Feministid on kritiseerinud konventsionaalset sotsioloogiat järgnevatel põhjustel (Abbott ja Wallace 1997):

1. sotsioloogia oli keskendunud meeste uurimisele ja teoreetiline raamistik oli loodud nende uuringute tarvis;
2. uurimistulemused kasutasid meeste maailmast lähtuvaid mõõtmise viise, mida siis üldistati kõigile elanikele;
3. naistega seotud uurimisvaldkondadest vaadati sageli mööda ning peeti mitteolulisteks;
4. isegi, kui naised olid uurimisaineks, siis esitati neid kuidagi vildakalt ning seksistlikul viisil;
5. bioloogilist ja sotsiaalset sugu võeti harva arvesse kui olulist selgitavat muutujat;
6. juhul, kui bioloogiline ja sotsiaalne sugu võeti arvesse kui oluline muutuja, siis ignoreeriti tõsiasi, et senised teooriad kasutasid sooaspekti ennekõike naiste alluvusseisundi ja ekspluateerimise selgitamiseks ning õigustamiseks.

Feministliku sotsioloogia tulemusena on naisvaatenurga esitamine sotsioloogias läbinud teatud arengu, tänu sellele on arenenud sotsiaalse soo dekonstruktsioon ning kontseptualiseerimine. Erinevates sotsioloogia valdkondades on saavutused erinevad, Abbott ja Wallace (1997) jagavad need kolme ossa:

1. Sotsioloogia valdkonnad, milles *feministlikku perspektiivi ei ole oluliselt rakendatud* nagu sotsiaalse klassi ja kihistumise, Ida-Euroopa transformatsiooni, natsionalismi ja sotsiaalse teooria valdkondades.
2. Sotsioloogia valdkonnad, kus *feministliku perspektiivi rakendamine on avaldanud märkimisväärset mõju*, milleks on perekonnasotsioloogia, ameti- ja töösotsioloogia, haridus- ja õigussotsioloogia, elukaarsotsioloogia.

3. Sotsioloogia valdkonnad, mis on tänu feministlikule perspektiivile uuenenud või päris uuesti rekonstrueeritud, nagu keha ja seksuaalsusega seonduv, identiteedi ja erinevuse uuringud, visuaalne- ja kultuurisotsioloogia, sotsiaaltöö ja -hoolde valdkonnad.

Tabel 4. Konventsionaalsete ja feministlike uuringute tunnusjoonte võrdlus

	Konventsionaalne sotsioloogia	Feministlikud uuringud – feminismide mitmekesisus
Uuriija	Domineerivad meessoost uurijad	Domineerivad naissoost uurijad
Uuritav(ad)	<ul style="list-style-type: none"> • meeste näited • valim meestekeskne 	<ul style="list-style-type: none"> • naiste näited • valim naistekeskne
Uuringu eesmärk	<ul style="list-style-type: none"> • maailma kirjeldamine • sotsiaalsete protsesside selgitamine 	<ul style="list-style-type: none"> • teha naised nähtavaks • vaadelda, analüüsida naisi • kuulata ja salvestada naiste kogemust
Uuriija eesmärk	Uuriija kannab patriarhaalse kultuuri väärtusi, mehelikke vaateid: <ul style="list-style-type: none"> • objektiivsus • mittemõjutatavus • hierarhiate aktsepteerime 	Feministlik praktika (Kelly): <ul style="list-style-type: none"> • naiskogemuse keskus • uuringud naiste jaoks • hierarhiate eitamine, naistele teadmiste kaudu suurema võimu andmine • kriitiline peegeldamine
Meetod	Teaduslik meetod <ul style="list-style-type: none"> • Positivism - esitada analüüs ja ainult/puhtaid fakte, selleks et selgitada välja objektiivset tõe (Popper) • Teadustöö tulemused on kallakusega subjektiivsete tegurite tõttu (isiksus, huvid, kultuur) (Kuhn): 	Triangulatsiooni meetod <ul style="list-style-type: none"> • intervjuud • osalusvaatlus • küsimustikud Uus lähenemine <ul style="list-style-type: none"> • subjektiivsus on kesksel kohal • isiklik kogemus tuuakse/jäetakse teadustöösse • uuringusse kaasahaaratus

1.3.4 Sotsioloogia naistele

Feministid ei ole ühisel seisukohal, kuidas ületada lõhet olemasoleva teooria ja sotsioloogiliste uuringute vahel. Selleks võiks olla kolm võimalust (tabel 5):

1. integratsioon;
2. separatsioon;
3. rekontseptualiseerimine.

Positiivseks tuleb pidada seda, et otsitakse konstruktiivseid teid olemasoleva olukorra muutmiseks ning sotsioloogia rikastamiseks, ega raisata liigselt energiat vastandamisele.

Integratsioon

Siin mõistetakse integratsiooni all feministliku sotsioloogia dialoogi ning lähenemist meestekesksele sotsioloogiale, kuid säilitatakse feministlik vaatenurk. Feministlik sotsioloogia peaks sulama olemasolevasse teoriasse ja täitma lüngad senistes teadmistes ühiskonnast. Uuringud peaksid arvestama soolise ühiskonnaga, naisi ja mehi tuleks küsitleda käsikäes, naiskogemuse tundmine mõjutab küsimuste püstitamist. Kui sugupoolt ei ole peetud oluliseks muutujaks ning küsitletakse vaid mehi, siis on sotsioloogia kui teadus naiste allutamisele kaasa aidanud.

Separatsioon

Separatsioon on passiivne, vaikne kaugenemine, sulgumine omameelsesesse maailma, teisest poolest möödavaatamine. Naissotsioloogid uurivad ennekõike naisi naiste endi jaoks. Naiskogemus on meeste omast erinev, naiskogemuse analüüs naisvaatepunktist saab naistele kasu tuua. Sõnaselgelt tunnustatakse tõsiasja, et maailmamõistmine on alati kallaklik, erapoolik, mingist positsioonist lähtuv.

Rekontseptualiseerimine

Tunnistatakse vajadust naiste poolt tehtavate ja naistele suunatud sotsioloogiliste uuringute ning sotsioloogiateooriate rekontseptualiseerimise järele. Selle idee pooldajad arvavad, et feministliku sotsioloogia integreerumine olemasolevasse sotsioloogiasse ei ole piisav, sest tarvis on põhjalikku übermõtestamist, vaja on radikaalset sotsioloogia reformuleerimist, sest ainult siis on naisuuringute inkorporeerimine sotsioloogiasse võimalik. Meestekeskse sotsioloogia pooldajad ei pea niisugust sotsioloogia 'adekvaatsuspüüdu' vajalikuks.

Tabel 5. Feministlikud strateegiad teooria ja uuringute sidususeks

Strateegia	Probleem	Eesmärk
Integreerimine	Naiste marginaalsus sotsioloogias Oletus, et feminism on vaid teadmiste vorm, mitte teaduslik distsipliin	Näidata, et sugupool ei ole vaid eristav tunnus, vaid võimaldab analüüsida, kuidas naised on meestele allutatud ning meeste poolt ekspluateeritud
Separatsioon	Konventsionaalne sotsioloogia on kallakusega ja meeste huvide teenistuses	Luaa teooriaid ja viia läbi uurimusi, millest naised kasu saaksid
Rekontseptualiseerimine	Naistel on teine seisukoht kui meestel Lüngad teadmistes Paljud sotsioloogid on vastu rekontseptualiseerimise ideele	Totaalne ja radikaalne sotsioloogia übermõtestamine, kus naisvaatenurk adekvaatselt kajastatud Loosung: <i>Naised naistele!</i>

1.4 Feministlik sotsioloogia

1.4.1 Feministlik sotsioloogia

Feministide seisukoht analüüsib naiste allutatust meestele. Mehed omavad naistest suuremaid majanduslikke, kultuurilisi ja sotsiaalseid ressursse. Feministid viitavad sellele, et sotsioloogia analüüsib küll võimu ja rõhumist riigi, majanduse ja teiste institutsioonide sfäärides, kuid ei pööra piisavalt tähelepanu neile teguritele eraelulises sfääris, nagu perekonnas, samuti suhetes üksikisiku eraelulise ning avaliku valdkonna vahel. Feministlik loosung on *Isiklik on poliitiline* (Kate Millett: *Personal is political*). Feministlike sotsioloogide jaoks on oluline esile tuua isiklik kogemus rõhutusest nii isiklikus kui avalikus elus, kuid sama oluline on naiste kui grupi alluvusseisundi ja institutsionaalse rõhumise avamine.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

sotsioloogia

Teadus ühiskonnast, ühiskonna uurimine. Feministlikud sotsiaalteadlased väidavad, et traditsiooniliselt keskendab teadus maailmale nagu mehed seda näevad. Klassikaline ja kaasaegne sotsioloogia on äpardunud naistega arvestamise osas, sest mõlemad halvustavad kogemuslikku tõendusmaterjali, mis on naistele omane sotsiaalse reaalsuse kujundamise ja artikuleerimise viis

(Gould 1980). Sotsioloogia keskendub avalike, ametlike, nähtavate ja dramaatiliste rollide täitjatele. See fookus loob moonutatud vaate sotsiaalsele tegelikkusele, sest mitteametlikud, toetavad ja nähtamatud ühiskondliku elu ja selle korralduse sfäärid võivad olla sama tähtsad (Millman ja Kanter 1975).

Näiteks on sotsioloogias sageli ebaõnnestunud arvestamiseks sotsiaalse soo mõju sotsiaalsele käitumisele. Gaye Tuchman toob välja, et kunstivaldkonna karjäärialased töölevõtmise uuringud on pudulikud, sest ei ole arvestanud sugupoolekuuluvusega kui olulise muutujaga karjäärivalikul (Tuchman 1975).

Samuti ei ole sotsiaalteadused hinnanguvabad. Mustanahaline sotsioloog Joyce Ladner väidab, et tema vaateviis on radikaalselt erinev sellest, mida valgenahaline mees võib uurida võtta (Ladner 1971). Elizabeth Janeway väidab, et sotsiaalteadlased asendavad sageli *ettekujutuse* kirjeldusega ja seletavad selgitavad, kuidas naised peaksid olema, mitte kuidas on. Näiteks Janeway nimetab sotsioloogia taotlust põhjendada naiste kodulembust nende loomumomadusega *sotsiaalseks mütoloogiaks* (Janeway 1971). Arlie Hochschild juhib tähelepanu sellele, et sotsioloogia ei ole kunagi arendanud teooriat tunnetest ja emotsioonidest (Hochschild 1983).

Mõned feministlikud sotsiaalteadlased väidavad, et kaks peamist sotsiaalteaduse uurimismeetodit (statistilised uuringud ja osalusvaatlused) on samuti problemaatilised, ja need peaksid asendatama kogemuste analüüsiga, mis võtab arvesse nii uurija kui uuritava elukogemused (Rubin 1976; Reinharz 1979).

Kuna probleem näib olevat sotsioloogia üks kroonilisi haigusi, väidavad feministid, et me vajame hoolikat kontseptuaalset tööd, selleks et arendada välja uus teadmiste sotsioloogia, mis hõlmaks naiste kogemuse kõiki aspekte (Smith 1978). Liz Stanley ja Sue Wise propageerivad *vaevasotsioloogiat* või *sotsioloogiat ilma pidupäevata*, mis kasutaks etnometodoloogiat meetodit, et keskenduda pigem naiste igapäevastele isiklikele huvidele kui sotsiaalsele struktuurile. Nad väidavad, et feministlik sotsiaalteadus peaks alustama selle tunnustamisega, et *isiklik elukogemus* on aluseks kogu käitumisele ja tegevusele (Stanley ja Wise 1983).

Feministlikud perspektiivid ja sotsioloogia

Abbott ja Wallace (1997:14) soovivad naisvaatepunktist esitatud või rekontseptualiseerivat sotsioloogiat nimetada *feministlikke perspektiive* rakendavaks sotsioloogiaks, kusjuures oluline on tähele panna, et eksisteerib mitmeid feministlikke perspektiive. Sotsioloogias kasutatakse erinevaid perspektiive, millest kõige levinumateks on marksistlik, veberlik, sümbolilis-interaksionistlik, etnometodoloogiline, strukturaalfunktsionalistlik ja postmodernistlik. Feministlikud sotsioloogid kuuluvad erinevatesse koolkondadesse, kuid neid eristab konventsionaalsetest sotsioloogidest naisvaatepunkti kesksus, feministlik diskursus.

Sotsioloogia aitab mõista inimese ja ühiskonna vahelisi suhteid ja tema positsiooni selles. Naiste seisundi mõistmiseks oli tarvis traditsioonilise sotsioloogia teooria ümbermõtestamist. Teooria on sotsioloogia alus, mis määrab maailmamõistmise viisid. Vastavalt teoreetilistele lähtekohtadele püstitatakse küsimused ja interpreteeritakse vastuseid.

Viimastel aastakümnetel tunnistab sotsioloogia empiiriline osa sugupoolt kui olulist muutujat, kuid teoreetikud ei võta sugupooleanalüüsi veel piisavalt tõsiselt. Feministliku sotsioloogia kriitikaga ei ole sotsioloogia teoorias veel piisavalt arvestatud. Feministlik perspektiiv sotsioloogias seab ülesandeks leida teoreetilised lähtekohad, mis võimaldaksid sotsiaalset maailma adekvaatselt seletada nii naiste kui meeste seisukohalt, ja on valmis sotsioloogia ümbermõtestamiseks.

Sugupoolekategoriat on dünaamiline. Oluline on mitte üksnes analüüsida naiste ja meeste tegevust ühiskonnas, vaid ka viisi, kuidas alateadlik sugupoolnormide arvestamine kandub üle sugupooleorganisatsiooni taastootmisse, poliitikasse ja igapäevastesse käitumistavadesse. Sugupool mõjutab põhimõttelisi seisukohti ja kujundab huvigruppide diskussiooni ühiskonnas (näiteks tunnitasu määramine, pensionikindlustus, lastetoetuste sissetulekutega sidumine, positiivne tegevusprogramm, naiste ning meeste võrdväärne tasustamine). Teiselt poolt on oluline mõista, kuidas teatud otsustused ja elluviidav poliitika mõjutavad naisi ja mehi.

Kutse feministlikule sotsioloogiale

Sotsioloogiline mõtlemine tutvustab uusi perspektiive ja uusi mõtteviise, mis õpetavad esitama uusi, seni veel mitteesitatud küsimusi. Sotsioloogia uurimisaine puudutab inimeste igapäevaelu eri sfääre. Sotsioloogid esitavad küsimusi sageli enese elu ja kogemustega seotult: *Miks ma jäin töötuks? Miks ma olen vaene? Miks mu abielu mind ei rahulda?*

Oluline on esitada uusi küsimusi olemasoleva ja kõigile loomulikuna tunduvate nähtuste kohta. Küsimused võiksid haarata sedagi, kas see, mis on täna endastmõistetav, on olnud sama ja erinevatel aegadel ja eri kultuurides. Tänapäeval loomulikuna tunduv võis võõristust tekitada vaid mõned aastakümned tagasi ning näib veel praegugi võimatuna teatud maades.

Feministid laiendavad küsimusi naistele, nad püüavad leida seletusi, miks naiste seisund on meeste omast teistsugune, sageli halvem. Selgituste toomisel kasutatakse erinevaid teooriad, mille raames otsitakse vastuseid küsimustele, miks midagi peetakse endastmõistetavaks ja loomulikuks, midagi aga ebaõigeks, normile ning tavadele mittevastavaks. Sotsioloogia on subjektiivne nii uurijate soo, elukogemuse, olemasolevate teadmiste ja teoreetiliste lähtekehtade tõttu. Feministid ei leidnud traditsioonilisest sotsioloogiast paljudele neid huvitanud probleemidele vastuseid ning hakkasid otsima uut paradigmat maailma paremaks mõistmiseks.

Sissevaade sotsioloogiasse

Sotsioloogiline perspektiiv on eriline sotsiaalsete institutsioonide ja sotsiaalsete suhete vaatlemise viis, kus ei esitata niivõrd küsimust *missugune* vaid hoopis küsimust *kuidas*. Bioloogia ja psühholoogia ei seleta küllaldaselt väljakujunenud ootusi, tavasid ja reegleid inimeste käitumise suhtes. Sotsioloogid võtavad vastuste otsimisel arvesse ühiskonna struktuuride ja inimeste koosmõju viise, mis kujundavad ja mõjutavad inimkäitumist igal sammul.

Feministid väitsid, et soolist ebavõrdsust ei saa seletada üksikute naiste või naiste gruppide iseloomustamisega, vaid soovitasid keskenduda ühiskonnas, valitsuses ja poliitikas valitsevale struktuursele ebavõrdsusele. Sotsioloogia püüab tuua mõistmist üksikisiku kogemuste ja sotsiaalsete struktuuride vahel. Kui bioloogia ja psühholoogia otsivad vastuseid indiviidist lähtuvalt, siis sotsioloogia otsib seletusi väljaspool indiviidi. Selgitamiseks individuaalse sotsiaalse käitumise kompleksust ja avastamiseks sarnaseid mudeleid, on tarvis selgitada, kuidas ühiskonna moraaliimperatiive tõlgendatakse läbi normide ja standardite, mis juhivad inimeste elu antud ühiskonnas. Iga inimene on sotsiaalselt determineeritud, seda pinget üksikisiku ja struktuuri vahel kirjeldavad sotsioloogid ning feministid mitmeti, mõned keskenduvad rohkem struktuurianalüüsile, teised annavad suurema kaalu inimeste käitumisele ning tegudele.

1.4.2 Erinevad teoreetilised lähenemised

Teooria on maailmavaade, mis seletab ühiskonna olemust. Sotsiaalteadustes ei ole selget vahet teaduse (erapooletul alusel põhinevate teadmiste) ja ideoloogia (erihuve peegeldavate teadmiste) vahel. Feminism on maailmavaade, mis lisaks maailma seletamisele näeb ette ka tegevusjuhised selle muutmiseks. Sotsioloogia ja feministlikud teooriad eristuvad tavamõtlemisest järgnevate omaduste poolest (Abbott ja Wallace 1997:25-26):

1. ideede süsteemne selgitamine;
2. selgituste adekvaatsus, st kõikide faktide arvessevõtmisse püüe;
3. valmidus kehtivate seisukohtade ning teooriate ümberlõkkamiseks.

Teoreetiline perspektiiv aitab leida küsimusi, juhib vajaliku informatsiooni kogumisele, ja esitab selle tõlgendamise raamistiku. Teooria võtab kokku ning organiseerib teadmisi maailmast. Abbot'i ja Wallace'i (1997) järgi teooria:

1. pakub analüüsiks vajaminevaid kontseptsioone;
2. tõukab küsimustele, mida peaksime esitama;
3. pakub vastamisviisi juhtimaks oletusi ja vaatlusi;
4. aitab tõlgendada uurimistulemusi;
5. hõlmab väärtuste õigustamist.

Kuigi nii sotsioloogia kui ka feministlikud teooriad esitavad küsimusi *kuidas* ja *miks*, ei ole vastused neile küsimustele sugugi samad. See tuleb sellest, et faktid ei kõnele enda eest, faktid ei ole ilmsed. Teooria ja faktid on otseses seoses, kuid eriarvamused võivad põhineda asjaolul, mida tuleks arvesse võtta kui fakti, valiidselt tõendusmaterjali või informatsiooni. Olemas on kolme liiki tõendavaid asjaolusid:

1. faktiline vähevaieldav materjal, mida on kerge kontrollida (näiteks sündistatistika);
2. faktiline materjal, mis sisaldab vaieldavusi ja annab alust mitmesugusteks oletusteks (näiteks töötuse tase, sissetulekud);
3. üldised ja abstraktsed teoreetilised väited (näiteks, et naised on emalikud), mida on küllaltki kerge kummutada.

Teoreetiline lähtekoht määrab ära selle, mida võetakse arvesse kui ilmset fakti. Näiteks püüdes kirjeldada põhjuslikku sidet kahe sündmuse vahel, väidetakse tegelikult midagi teoreetilist, mis on olemuselt selgitav ja tõlgendav, mitte kirjeldav.

Feministlikud ja sotsioloogia teooriad eristuvad vähemalt neljas erinevas teoreetilises hoiakus sotsiaalse tegelikkuse olemuse suhtes, milleks on positivistlik, idealistlik, realistlik ja poststrukturealistlik lähenemine (tabel 6).

Sotsioloogia teooria aitab seletada ühiskonnas toimuvaid nähtusi ja protsesse. Teoretiseerimise aluseks on ühiskonna olemuse mõtestamine ja kontseptuaalse raamistiku loomine mõistetele, mida peetakse olulisteks. Sotsioloogide seas valitsevad erimeelsused:

1. uurimisaine küsimustes;
2. uurimismeetodite osas;
3. teoreetilise arengu põhimõttelistes seisukohtades.

See, kuidas nad ühiskonda defineerivad, võib olla erinev. Näiteks defineeris Durkheim ühiskonda kui moraalselt ja normeerivat korda. Weber'i jaoks oli ühiskond tegutsejate tähenduslike interaktsioonide tulem. Marx ja Engels defineerisid ühiskonda tootmissuhete olemuse järgi ning Freud pidas ühiskonda vaimse repressiooni ja kontrolli tulemiks. (Sydie 1988:199)

Sotsioloogid on erinevatel seisukohtadel uurimismeetodite ning senisest 'parema' teooria arendamise osas. Sydie järgi võiks Durkheim'i jaoks 'parem' teooria tähendada suuremat ettenägemisvõimet ühiskonnas asetleidvate protsesside kohta, Weberi jaoks aitaks 'parem' teooria suurendada arusaamist sotsiaalse tegelikkuse tähendusest (Sydie 1988:200).

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

strukturealism

Strukturealism on teadus või kriitika, mis kirjeldab süstemaatilisi kultuurimustreid ja samuti ka (keeleliste) tähenduste struktuure (*langues*), mis mõlemad toimivad kindlate reeglite ja tavade kaudu. Strukturealism sai alguse Ferdinand de Saussure teosest *Course in General Linguistics (Üldise lingvistika kursus)*, kus väidetakse, et kirjalikud märgid ei ole tegelikult ühenduses objektidega, mida nad kirjeldavad, vaid on valitud omavoliliselt, suvaliselt ja saavad väärtuse kogu *märgisüsteemist* (Saussure 1974). Strukturealism etendas suurt intellektuaalset rolli mitmete teadusharude muutumises: antropoloogias (Claude Lévi-Strauss), psühholoogias (Jean Piaget) ja lingvistikas/semiootikas (Roland Barthes). Strukturealistid pöörasid erilist tähelepanu peidetud süsteemidele, mis kujundavad sotsiaalseid nähtusi, uskudes, et kõiki kultuurilisi suhteid on võimalik süsteemselt analüüsida.

Need ideed mõjutasid feministlikku teooriat. Näiteks antropoloog Mary Douglas uurib rituaalide ülesehitust maailma ühiskondades näitamaks kuidas need struktuurid kontrollivad sugupoole käitumist rituaalide kaudu (Douglas 1966). Gayle Rubin arendas edasi Lévi-Strauss'i teooriaid, et arendada

teooriat soo- ja sugupoolesüsteemist, mis on struktureeritud naiste *vahetamise* poolt (Rubin, 1975). Teised feministid esitavad mitmel viisil väljakutse strukturalismi maskuliinsusele, näidates, et naiste *vahetamine* garanteerib ainult vaid patrilineaalset sünnipära (Brodrigg 1992), strukturalistlik abstraktsioon naiste kogemusest (O'Brien, 1982), strukturalismi heteroseksuaalsus (Irigaray 1977b) ja teadusliku antropoloogia imperialism (Minh-ha 1989).

Tabel 6. Teoreetilised lähtekohad tegelikkuse mõistmisele

	<i>Missugune on sotsiaalse tegelikkuse olemus?</i>	<i>Kuidas saab teadmisi sotsiaalse tegelikkuse kohta?</i>
Positivistlik lähenemine	Sotsiaalsed protsessid võrreldavad loodusseadustega	Sotsioloogia ülesandeks koguda empiirilist tõendusmaterjali, sotsiaalseid fakte, mida analüüsitakse
Idealistlik lähenemine	Sotsiaalne elu on inimese teadvuse produkt, sõltub sellest, mis tähenduse inimene annab	Sotsioloogia ülesanne selgitada ühiskondlike tegutsejate ideid, uskumusi ja motiive
Realistlik lähenemine	Olemas sotsiaalne tegelikkus, kuid see pole koheselt mõistetav	Sotsioloogia seletab sotsiaalse maailma struktuuri. Sotsioloogid peavad selgitama, miks ja kuidas miski juhtub
Poststrukturealistlik lähenemine	Olemas on vaid interpretatsioonid, tekstid, millel on tegelik tähendus ja see tähendus, mida nad loovad	Iga teadlase teadmine on objektiivne iga inimese subjektiivsete teadmiste raames. Kehtib subjektiivsete seisukohtade paljus, lõputu arv vaatenurki.

Sotsioloogia teoorias on toimunud liikumine muutuvate ja arenevate kontseptsioonide kasuks, tunnistatakse seda, et kõik teooriad, arusaamad ja selgitused on ajutised ja erapoolikud.

1.4.3 Feministlik teooria

Maggie Humm (1995) on öelnud, et feministlik teooria vaidlustab eri koolkondade ühiskonnamõistmise. Feministlik perspektiiv sotsioloogias on olnud kriitiline sotsioloogia teooriate, mis valitsesid enne 1960ndaid, feministlikus teaduskirjanduses sageli konventsionaalseks sotsioloogiaks nimetatu, suhtes. Feministlikud sotsioloogid on kritiseerinud tavapäraselt sotsioloogiat peamiselt kahest aspektist:

1. naiskogemuse eiramise pärast (naiste elukogemus on marginaalne paljudes sotsioloogilistes uuringutes ja sotsioloogilises kirjanduses);
2. vaatepunkti piiratuse tõttu (sotsioloogia on kirjutatud meesvaatepunktist).

Suured sotsioloogid Durkheim ja Weber pidasid loomulikuks, et naised on asetunud eraelulisse sfääri ning mehed avaliku elu sfääri. Suur osa sotsioloogiaalaseid töid on soostereotüüpsed, kus naistega assotsieeruvad peamiselt mõisted loodus, bioloogia ja emotsioonid, meestega aga niisugused mõisted nagu põhjused, kultuur ja ratsionaalsus.

1960ndate aastate eelsele sotsioloogiale on ette heidetud 'soopimedust' (*sex-blind*). Ann Oakley (1981) on esitanud kolm selgitavat asjaolu sotsioloogias valitsevale seksismile:

1. sotsioloogia on olnud kogu oma olemasolu vältel kallakusega;
2. sotsioloogia on olnud valdavalt meeste eluala;
3. valitsev sooideoloogia määrab oluliselt selle, mis viisil analüüsitakse olemasolevat ja kuidas seletatakse erinevusi naiste ja meeste vahel.

Feminismi kolmekümneaastase arengu vältel on feministlik perspektiiv andnud sotsioloogia teoriasse olulise panuse, kuid briti teoretikute arvates on 20. sajandi lõpul veel küllalt valdkondi, mida feministlik vaatepunkt pole piisavalt käsitlenud (Abbott ja Wallace 1997:8).

Feministlikud teooriad on teinud läbi tähelepanuväärse arengu alates 1960ndate aastate lõpust, mil aktiveerunud demokraatlikud liikumised said aluseks naiste vabastusliikumisele, eneseteadvustamisele ja naisuuringutele. Kogu seda perioodi nimetatakse sageli *feminismi teiseks laineks (second wave)*. Feminismi esimene laine seostub naiste organiseerumise alguse ja kodanikuvabaduste eest võitlemisega 19. sajandi lõpu- ja 20 sajandi alguskümneditel.

Valitseb feminismide paljusus, kus klassifitseerimine on üsnagi komplitseeritud:

1. sisuline probleem - sageli on joon eri suundade vahel ebaselge;
2. põhimõtteline probleem - feministid võitlevad eneseidentifitseerimise poolt ja unifitseerimise vastu, kuid klassifitseerimine asetab unikaalse naiskogemuse üldistusse.

Seega on iga jaotus tinglik. Feministlikud teooriad sisaldavad mitmeid eri suundi, millest tähtsamad on liberaalne feminism, radikaalne feminism, marksistlik ja sotsialistlik feminism. Ameerikas ja Suurbritannias on laialt levinud must feminism (*black feminism*), prantsuse teoretik Christine Delphi on arendanud materialistlikku feminismi. Lisaks on veel teisigi feministlikke voole nagu ökofeminism, kulturfeminism, heaolufeminism, kristlik feminism, postmodernne feminism, kuid nendel siin pikemalt ei peatuta.

Mõned feministlikud teooriad sobivad väga hästi mingi nähtuse uurimiseks ja selgitamiseks, kuid neil on olulisi puudusi teistesse valdkondadesse selguse toomiseks, seetõttu peaks tundma eri feminismide tugevaid ja nõrku külgi. Kuna erinevad feministlikud teooriad seletavad erinevalt naiste rõhutuse põhjusi ühiskonnas, siis huvitavad neid erinevad elu aspektid, nad küsivad erinevaid küsimusi ja teevad erinevaid järeldusi. Pamela Abbott ja Claire Wallace (1997:31) võtsid feminismide klassifitseerimisel aluseks nende panust sotsioloogiale, mille põhjal eristus seitse feministlikku teooriat (tabel 7):

Tabel 7. Sotsioloogiale oluliste feminismide paljusus

<i>Feministlik teooria</i>	<i>Huvipakkuvad aspektid</i>	<i>Järeldused</i>
Liberaalne/ reformistlik feminism	Naistevastase diskrimineerimise vormid	Tarvis seadusandlikke ja muid reforme
Radikaalne feminism	Meeste kontroll naiste üle, patriarhaalsus	Naised ise peavad end sellest kontrollist vabastama
Marksistlik feminism	Naiste eksploateerimine tootmisprotsessis	Emantsipatsioon on proletariaadi, töötajaskonna võitluse osa
Duaalsüsteemi teooria	Patriarhaalsus ja kapitalistlik süsteem	Kapitalismi lõppemine viib automaatselt naiste emantsipatsioonile
Materialistlik feminism	Naisi vaadatakse kui sotsiaalset klassi, mida rõhub meeste klass	Lõpetada sooline eristamine poliitikas ja majanduses, siis kaovad soolised klassid
Postmodernistlik/ poststrukuralistlik feminism	Sotsiaalse jagunemise aluseks on tekst ja keel	Tarvis arendada naisvaatepunkti väljendavat diskursust
Must feminism	Rassism naiste ja meeste suhtes	Rassilise diskrimineerimise lõpetamine

Liberaalne feminism

Liberalism tekkis 18. sajandil, mil inimese sünd määras tema sotsiaalse staatuse. Liberaalid rõhutasid, et sotsiaalne staatus peaks saama määratud inimese individuaalsete võimete ja oskustega. Inimestele peavad olema tagatud ühesugused eeldused elule, mida nad realiseerivad vastavalt oma võimetele. Liberaalid hakkasid rääkima sellest, et naistel peaksid olema garanteeritud ja meestega võrdsed poliitilised, hariduslikud, majanduslikud ning ametialased õigused.

Liberaalse feminismi esindajad usuvad, et allasurutus ühiskonnas seisneb meestega võrdsete sotsiaalsete ja poliitiliste õiguste puudumises. Seadusandluses on sageli sees vahetegemine sugupoolte vahel, mis on tingitud stereotüüpsusest ja iganenud mõtteviisist. Liberaalsed feministid pidasid oma eesmärgiks teadvustada sugupoolte ebavõrdsust ja sellega kaasnevat nähtust. Nad näitasid, et peale bioloogilise soo ei ole soolised erinevused kaasasündinud, vaid sotsialiseerimise tulemusena omaksvõetud soorollid asetavad naised ja mehed erinevatesse elusfääridesse.

Nad taotleavad vabadust otsustada järglaste saamise üle, sest lapsesaamine põhjustab naise kitsendatud juurdepääsu oma õigustele. Naine ise otsustab ja valib oma karjääri isiklikus ja avaliku elu sfääris.

Sotsiaalpoliitika peaks nende arvates minimiseerima, kahandama naise bioloogilist rolli ühiskonnas. Rõhutatakse muutuse vajadust ühiskondlikus sfääris. Riik peab tagama mittediskrimineerivad seadused ja reformid, mis soosiks naiste ja meeste võrdõiguslikkust. Puudub bioloogiline determinism.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

liberaalne feminism

Naiste individuaalse vabaduse teooria. Liberaalne feminism on osa poliitilise ja sotsiaalse feministliku teooria peavoolust ja sellel on kõige pikem ajalugu. Mary Wollstonecraft'i teos *Naise õiguste kaitsmine* (*A Vindication of the Rights of Woman*, 1789) on esimene liberaalse feminismi avaldus. Wollstonecraft kirjeldab naisi kui ratsionaalseid tegutsejaid, kelle *allutatus* on tingitud peamiselt halvemast haridusest. Wollstonecraft väidab, et seda saab hüvitada, kui anda naistele meestega võrdsed võimalused. Kaasaegne liberaalne feminism jagab Wollstonecrafti seisukohta, et naiste rõhumise juured asuvad lihtsalt võrdsete kodanikuõiguste ja haridusvõimaluste puudumises. Liberaalsete arvamuste tähtsaim käsitlus seksuaalsusest on seisukoht, et *kellegi isiklik elu ei peaks olema ühiskonnapoolse reguleerimise objektiks*. Seetõttu pooldab liberaalne feminism vahetegemist avaliku ja isikliku elu vahel, mida radikaalne feminism ründab. Liberaalne feminism avaldab arvamust individuaalse teostuse kasuks, mis oleks vaba määratletud soorollide kitsendustest. See piirab end reformismiga, püüdes muuta naise seisundit süsteemi piires, aga mitte põhjalikult vaidlustada süsteemi toimimist või õiguslikku alust. Kaasaegsed liberaalsed feministid võtavad omaks naise õigused heaolu vajaduste, üldise hariduse ja tervishoiu teenuste seisukohalt. Näiteks juhivad liberaalsed teaduskriitikud tähelepanu pigem ebaõiglasele tööhõive praktikale, kui et ründavad institutsiooni tervikuna. Jean Bethke Elshtain väidab, et liberaalne feminism vähendab inimeste motivatsiooni kuni enesehuvi ja kasu arvestamiseni (Elshtain 1982b).

Shulamith Firestone iseloomustas liberaalset feminismi nagu *NOW (National Organisation of Women - Naiste Riiklik Organisatsioon USA)* on näiteks toonud. Firestone väitel keskendub *NOW* ainult seksismi pealiskaudsetele tunnustele ühiskonnas (Firestone 1970).

Zillah Eisenstein väidab, et liberaalne feminism on radikaalne jõud, kuigi ainult sellepärast, et peavoolu feministlikud nõuded tulenevad liberaalsest ideoloogiast, iseäranis feministlikud kampaaniad vabaduse, valikuvabaduse ja seaduse ees võrdsuse saavutamise eest (Eisenstein 1982).

Heaolufeminism

Vastandina liberaalsest feminismist lähtub bioloogilisest determinismist. Heaolufeminismi esindajad peavad naiste allutatuse põhjuseks emaduse mõiste devalveerimist, arvavad, et naise põhiliseks ülesandeks on ema ja naise rolli igakülgne täitmine.

Kritiseerivad sotsiaalpoliitika seda osa, mis pärsib naiste bioloogilist rolli - ema ja naise rolli. Selline kampaania domineeris kahe maailmasõja vahepealsel ajal. Nõudmistes sotsiaalpoliitikale keskenduvad lastetoetuste taotlemisele ja igakülgse ema ning lapse tervise

tagamisele, mis eeldab vastavate asutuste loomist ja doteerimist. Rõhutavad muutuste vajadust eeskätt isiklikus sfääris, nende meelest peab riik soosima ja mõistvalt suhtuma soolistesse erinevustesse ühiskonnas ning perekonnas.

Võrdõiguslikkus ei tähenda mehe ja naise samastamist. Heaolufeministid arvavad, et naised peaksid saavutama oma koha ühiskondlikus sfääris vastavalt oma võimetele, kuid meestega võrreldes teisi teid kasutades.

Radikaalne feminism

Radikaalsed feministid peavad naiste allasurutuse peamiseks põhjuseks meeste ja naiste erinevat bioloogiat, seega sugu (*sex*). Mehe võimu naise üle käsitlevad nad seksuaalpoliitilisena (Kate Millett).

Radikaalsed feministid võtavad naise allutatuse aluseks naise bioloogia. Nende seisukohtade järgi omavad mehed kontrolli naiste keha üle, meestel on soov omada kontrolli naiste reproduktiivse käitumise üle. Kui see kontroll lõpetada, saaks luua omaette, meestest sõltumatu naiskultuuri. Jagger'i ja Rothenberg'i järgi on naiste allutatus ühiskonnas põline, mitmenäoline ja püsiv nähtus (Women's Studies 1989):

1. naised on olnud oma soo tõttu ajalooliselt esimeseks rõhutute grupiks;
2. naised on alla surutud kõikides ühiskondades;
3. naiste allutatust kui rõhumisvormi on kõige keerulisem välja juurida, see ei kaasne automaatselt näiteks klassiühiskonna kaotamisega;
4. naiste allasurutus esineb väga erinevates vormides, millest paljud on raskesti tuvastatavad, kuid samas äärmiselt kannatusterohked (näiteks vägistamine);
5. naiste allutatus oma kõikehõlmavuses võimaldab välja töötada kontseptuaalseid mudeleid, mõistmaks ka teisi allutamismorme.

Radikaalsed feministid peavad naiste peamiseks rõhumise vahendiks perekonda, mis asetab naised seksuaalsesse orjusesse ja pealesunnitud emaseisusesse. Radikaalsed feministid taotleavad seksuaalset vabadust. Ühendavad naise elus nii ühiskondliku, perekondliku kui ka isikliku sfääri, rõhutades, et inimene on oma olemuselt poliitiline indiviid.

Meeste ülevõim poliitilises plaanis väljendub naistele tehtava ülekohtu kindlakstegemise ebamäärasuses ning seeläbi meeste teatavas karistamatuses (vägistamised, perversed, prostitutsioon jne). Radikaalse ja kulturfeminismi esindaja, teoloog Mary Daly on kuulunud uue naiskeele (inglise keele baasil) loomise poolest, ta on kirjutanud raamatu *Gyn/Ecology* (1978, viidatud Humm 1992), mida nimetab muuseas amatsoonist reisija mõttemänguks:

Iga reisija peab ise otsustama kujutluse ulatuspiirkonna üle iseendas. See on tema, ja ainult tema üksi, kes võib otsustada, kui kaugele ja mil viisil ta reisib. Ainult tema ise võib avastada enda ajaloo mõistatuse ja leida, kuidas see on läbi põimunud teiste naiste eludega. /---/.
See raamat on teekond naiste muutumisest, iseendaks saamisest (*women becoming*), s.o. radikaalsest feminismist. Seda reisi on siin kirjeldatud ja umbkaudselt kaardistatud. Ma ütlen *umbkaudselt*, sest asja on pehmentatult esitatud ja sõnadega mängitud. Me ei tea täpselt, mis on *teisel pool*, enne kui me jõuame sinna, ja see reis on karm ning umbmäärane. Kaardistamine, mis selles raamatus tehtud, põhineb mõningatele teadmistele minevikust, praegusele kogemusele ja tulevikulootustele. Need kolm allikat on lahutatud, need on läbi põimunud Radikaalne feministlik teadlikkus kasvab kiiresti kõikides suundades, avastades minevikku, paljastades olevikku ja luues tulevikku.

Radikaalne feminism on oma loomult väga kirev, selle sees on kolm peamist uurimissuunda, mis tegelevad radikaalide jaoks oluliste küsimustega (Abbott ja Wallace 1997:33):

1. feministliku poliitika ja isikliku seksuaalse käitumise suhe kui võtmeküsimus - kas naised saaksid jätkata kooselu meestega või oleks loomulik nende lahkumine;
2. küsimus sooliste erinevuste bioloogiliselt või sotsiaalselt konstrueeritusest;

3. küsimus poliitilisest strateegiast – suhete katkestamine või revolutsioon.

Radikaalsed feministid ei ole siiski piisava põhjendusega suutnud seletada meeste poolt teostatava naiste allutamise ja ekspluateerimise viise, samuti on nad nõrgalt seletanud patriarhaalsete suhete erinevaid vorme eri ühiskondades, nad ei ole piisavalt tähelepanu pööranud eri klassi kuuluvate naiste kogemustele. Kõik radikaalsed feministid ei ole ühel meelel ka bioloogilise determineerituse küsimustes, osad neist peavad oluliseks töötada välja konstruktiivseid ning sobivaid strateegiaid naiste vabaduste ja valikuvõimaluste suurendamiseks.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

radikaalne feminism

Radikaalne feminism väidab, et naiste rõhumine tuleneb naiste liigitamisest naiste sookuluvuse alusel *meeste klassile* alluvaks klassiks. Radikaalse feminismi eamärgiks on sellise soo- ja klassisüsteemi hävitamine. Selle feminismi teeb radikaalseks see, et *pööratakse tähelepanu meessoos domineerimise juurtele* ja väidetakse, et kõik rõhumise vormid on meessoos ülevõimu laiendused. Radikaalne feminism väidab, et patriarhaat on meie ühiskonna oluline tunnusjoon. Teiseks radikaalse feminismi keskseks teesiks on usk, et *isiklik on poliitiline* ja et naiskeskus võiks olla tuleviku ühiskonna aluseks (Eisenstein 1984).

Teedrajavad radikaalsed feministid Charlotte Perkins Gilman, Emma Goldman ja Margaret Sanger väitsid, et naised peavad saavutama radikaalse kontrolli oma keha ja elu üle. Kaasaegse radikaalse feminismi peamised teooriad arendati välja New Yorgis hilistel 1960ndatel ja 1970ndatel. Ti-Grace Atkinson väitis, et poliitiliselt rõhuv meeste-naiste rollisüsteem on kogu rõhumise algne mudel ning Anne Koedt väitis, et *naiste rõhumine on esmajoonel psühholoogiline, mitte majanduslik*.

Teatud teemad viivad radikaalse feminismi vastuollu teiste feministlike perspektiividega, eriti sotsialistliku arvamusega klassi kesksusest ja mustanahaliste arvamusega rassi kesksusest. Juliet Mitchell kritiseeris Firestone'i ja radikaalset feminismi selle pärast, et nad ei räägi naiste rõhumisest ajaloolisel viisil (Mitchell 1971). Nii on see sellepärast, et radikaalne feminism (näit. Adrienne Rich'i, Mary Daly ning Shulamith Firestone'i teooriates) huvitub eeskätt pigem seksuaalsusest ja sotsialiseerimisest kui tööst. Pöörates tähelepanu teadlikkusele ja kultuurile ühelt poolt ning alateadlikkusele teiselt poolt, analüüsivad radikaalsed feministid psüühikat, soolisi ja ideoloogilisi struktuure, mis eristavad sugusid seoses elulise soolise ebavõrdsusega.

Üheks peamiseks teemaks radikaalse feminismi kirjutistes on *vaenulikkus poliitilise vasakpoolsuse vastu*. Väites (nagu teeb seda Robin Morgan), et põhjuseks on seksism või radikaalne rõhumine, pakub radikaalne feminism välja marksismist põhjalikult erineva analüüsi viisi. Teine tunnusjoon, mis ühendab radikaalseid feministe, on nende *tähelepanu pööramine naiste psühholoogiale*. Nad väidavad, et varasemad teooriad on ebaõnnestunud naiste allutatuse kui psühhosotsiaalse vormi analüüsis. Radikaalne feminism annab feministlikku teoriasse oma panuse mitmel eri moel. Esiteks, loob see *kontseptsioone naiskultuurist*, kus alternatiivsete institutsioonide ülesehitus kutsuks esile sotsiaalse muutuse. See on analoogne täieliku tegevusvabaduse pooldamise ideega. Teiseks, on radikaalne feminism esimene teooria, mis *rekontseptualiseerib naiste vaatepunktist lähtuvast tegelikkusest*. Kolmandaks, näitab see, et *traditsiooniliste teadmiste ja dualismide kontseptuaalses raamistikus*, mida traditsiooniline poliitiline teooria kasutab naiste allutatuse õigustamiseks, on varjatud kujul olemas *meeskallakikkus*. Ja rohkem kui teised teooriad, töötab radikaalne feminism selleks, et teha nähtavaks nähtamatu, tehes selgelt arusaadavaks ühiskonnas valitsevat sugupoolte struktuuri. Prantsuse radikaalsed feministid on lisanud veel ühe dimensiooni, milleks on uue naiskeele *écriture féminine* loomine (Cixous 1976 ja Irigaray 1977b).

1970ndatel loobus radikaalne feminism järk-järgult *lineaarsest*, traditsioonilise poliitilise teooria meheliikust stiilist ja liikus poeetilisse ning metafoorsesse laadi. Kuigi neid kontseptsioone on nüüd raskem üle kanda traditsioonilistesse poliitilistesse mõistetes, näevad Susan Griffin ja Mary Daly oma esmasena ülesandena kirjeldada reaalsust uues keeles (Griffin 1982a). Radikaalne feministlik paradigma kerkib ikka ja jälle esile. Radikaalsed feministid erinevad selle poolest, kuidas nad nimetavad tegelikkust, sest nad kasutavad piiratud kontseptsioonide ringi (näit. vägistamine või orjus), et tuua kokku täiesti võrreldamatud nähtused nagu abielu ja prostitutsioon. Lisaks sellele esitab radikaalne feminism sageli teataval määral staatilise pildi maailmast, sest ei anna põhjuslikke seletusi. Ometi pole ükski teine feministlik teooria toonud analüüsi keskmesse vägistamise ja soolise erinevuse teemasid, ning kõige otsustavamalt pööranud tähelepanu ürgsusele kui väärtusele naistes ja naiste ümber, mida peaks kalliks pidama.

Marksistlik feminism

1970ndate aastate algul tuli soerinevuste temaatika marksistlike sotsiaalteooria pooldajate seas jõuliselt päevakorrale. Naise rõhutatud seisund ühiskonnas on marksistlike feministide arvates tingitud nii patriarhaalsusest kui ka kapitalismist. Marksistlikud ja sotsialistlikud feministid usuvad, et naise roll muutub koos sotsiaalmajanduslike ja ajalooliste tingimuste muutumisega.

Nad taotleavad sotsiaalpoliitilisi reforme, mis tagaksid naistele võimaluse osaleda ühiskondlikus sfääris võrdselt meestega, ning et naiste õigused oleksid ka seadustega kindlustatud. Lähtepunktiks on materialism, bioloogilisele determinismile pööratakse vähem tähelepanu. Algul pakkus marksism hea perspektiivi naiste rõhumise kogemuste analüütilise baasi loomisele, kuid üldiselt on marksism tänuväärne selle poolest, et pakub strateegiaid sotsiaalseteks muutusteks.

Kuidas kapitalism ja patriarhaalsus kontrollib ühiskonda? Mitchell'i töö (1971) kasutab samuti strateegilistel põhjustel marksistlikku sotsiaalteooriat. Mitchell toob välja, et naiste positsiooni analüüsi kapitalistlikus ühiskonnas ei saa teha marksismi kaudu kuigi tõhusalt, ta väidab, et psühhoanalüüs ja ideoloogiateooriad on väga tähtsad naisküsümuse kompleksel käsitlemisel.

1970ndate keskel toimuvad suured vaidlused koduperenaiste töö majanduslikust tähtsusest, naiste rõhumist püütakse seletada majanduslike meetoditega. 1970ndate aastate lõpul leidis aset teatav süntees feministide (kes lähtusid soerinevustest) ja marksistide-sotsialistide (lähtusid klassikuuluvuse erinevustest).

Marksistlikud feministid ei ole ühtne grupp. 1975. aastal kaitses Outshoorn väitekirja, mis oli Marxi ja Engelsi kriitika, kus küsitavaks kuulutati marksismi seisukoht, et mehed ja naised ühinesid võitluseks sotsialismi eest. Outshoorn (viidatud Brouns 1989) seadis kahtluse alla seisukoha, et naiste rõhumine leidis aset vaid eraomandi küsimuste kontekstis. Ei ole ju naiste rõhumine vaid kodanliku ühiskonna produkt. Marksistide järgi on naiste vabastamine võimalik vaid proletariaadi ja eraomandita ühiskonna tingimustes, samas tulevad perekonnakohustused kaasa ka sotsialistlikkuse ühiskonda.

Outshoorn väidab, et analüüsides naiste positsiooni, tuleb vaadelda kolme tähtsat punkti:

1. naise positsioon perekonnas, kodutööde funktsioneerimine;
2. naise-mehe suhete ja traditsiooniliste soorollide reprodutseerimine laste esmasel sotsialiseerimisel perekonnas;
3. eraelulise ja avaliku sfääri eraldatus ja uute strateegiate arendamine.

1980. a. toimus pööre marksistlikus feminismis, antropoloog Rosaldo (1980) on nimetanud seda pöördepunktiks naisuuringute teooria arendamisel. Rosaldo toob esile kaks olulist seisukohta:

1. feministlikud uurijad, kes mängivad naiste rõhutuse peal, taastodavad ise seda suhet ja suhtumist.
2. eraelulise ja avaliku sfääri jäik lahutamine, võimu ületähtsustamine avalikus sfääris ning alatähtsustamine eraelulises, on feministlik dogma

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

marksistlik feminim

Feministlik teooria erineb oluliselt marksistlikust teooriast, sest feminism peab igas ideoloogilises konstruktsioonis keskenduma pigem sugupoolele ja seksuaalsusele kui materiaalsetele tingimustele. Siiski väidavad mitmed feministid, et ainult marksismi ja feminismi süntees, isegi siis kui see on *õnnetu abielu*, saab naised vabastada. Marksistliku feminismi eesmärgiks on kirjeldada naiste allutatuse materiaalset baasi, suhteid tootmisviiside ja naiste staatuse vahel ning rakendada teooriad naise ja klassi kohta perekonnas.

Teoses *Woman's Consciousness, Man's World* (Naise teadlikkus, mehe maailm, 1973b) näitab Sheila Rowbotham, kuidas töö (tootmise) eraldamine vabast ajast (tarbimisest) viib eraldamisele, mille vilju saavad ainult mehed maitsta. Kodu kui pelgupaik tõise maailma eest on sotsiaalne mõiste, mis varjab tegelikult soolist tööjaotust. See müstifitseerib naiste tööd kodus, varjates tõsiasja, et kodutöö aitab taasluua kapitalistlikku ja patriarhaalset ühiskonda.

Ameerika marksistlikud feministid püüavad luua ühtlustatud teooriat naiste sotsiaalsest ebavõrdsusest. Näiteks väidab Nancy Hartsock, et naiste ebavõrdsuse materiaalne baas on naiste teadvuse osa. Tema arvates on ainult marksistlikul feminismil teistest erinev teooria naise sisemise kogemuse ja sotsiaalse kogemuse suhetest. Marksistlik feminism toetub praktikale, mis ühendab teadlikku olemasolu ja sotsiaalset põhjuslikkust (Hartsock 1979). Kuigi on olemas mitmeid marksistliku feminismi variante, väidavad radikaalsed feministid, et mitte ükski neist ei tegele *naisküsimusega* enda seisukohalt, sest need teooriad peavad paratamatult sisaldama feministlikku analüüsi *marksismi piires* (MacKinnon 1982).

Materialistlik feminism ja duaalsüsteemi feminism

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

materialism

Teise laine feminism laiendas materialismi marksistlike mõisteid ja tõi sisse seksuaalsuse koos teiste sotsiaalsete jaotustega. Oma teoses *The Dialectic of Sex* (Soodialektika, 1970) asendab Shulamith Firestone bioloogilise materialismi dialektilises analüüsis soo klassiga. Firestone määratleb ajaloo materiaalsel baasi kui meeste ja naiste füüsilist tunnust. Juliet Mitchell kritiseeris teoses *Woman's Estate* (Naise seisund, 1971) Firestone'i selle eest, et viimane ei tegele naiste olukorra ajaloolise iseärasusega. Mitchell väitis, et naiste rõhumise materialistlik analüüs peab sisaldama taastootmise ja tootmise aktuaalseid näiteid.

Teised feministid juhivad tähelepanu materialismi marksistliku teooria lisapuudustele. Näiteks marksistlikus materialismis kirjeldab *objektiveerimine* viisi, kuidas isik on osa tööprotsessis ja tulemustes. Feministlik analüüs peab tegelema teega, kus naised kui tarbe objektid on seksuaalselt feti eeritud ja *seksuaalne objektiveerimine* on esmane protsess naiste alistatuses (MacKinnon 1982).

materialistlik-feministlik kriitika

Feministlikud kirjanikud, kes analüüsivad kapitalismi ning patriarhaati, kuid erinevad arvamustes selle kohta, kas patriarhaadil, nagu ka kapitalismil, on olemas materiaalne baas. Hartmann (1976, 1981) vaatleb patriarhaati kui suhete struktuuri, millel on materiaalne baas meeste ajaloolises kontrollis naiste üle. Ta väidab, et mehed kontrollivad naiste tööjõudu nii tootmises (tasustatud töö) kui reproduktioonis (kodutöodes) (vt. marksistlik feminism ja materialism).

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

sotsialistlik feminism

Sotsialistlik feminism on üks Lääne feminismi peamisi teooriaid ja usub, et naised on teisejärgulised kodanikud patriarhaalses kapitalismis, mis sõltub oma püsijäämiseks tööraha ekspluateerimisest ja eriti naiste ekspluateerimisest. Sotsialistlik feminism väidab, et on vaja ümber kujundada mitte ainult tootmisvahendite omandus, vaid ka sotsiaalne kogemus, sest naiste rõhumise *juured* asuvad kapitalismi kogu majandussüsteemis (Reed 1970).

Erinevalt radikaalsest feminismist, keelduvad sotsialistlikud feministid käsitlemast majanduslikku rõhumist teisejärgulisena, ja erinevalt marksistlikest feministidest keelduvad nad käsitlemast teisejärgulisena soolist rõhumist.

Sotsialistlik feminism väidab, et meestel on eriline materiaalne huvi naiste domineerimise osas, ja et mehed loovad mitmesuguseid institutsionaalseid korraldusi põlistamiseks seda domineerimist. Sotsialistlik feminism läheb üle tavapärase *majanduse* määratluse piiri, et võtta arvesse ka tegevusi, mis ei too kaasa rahalist sissetulekut, nagu näiteks naiste poolt tehtav prokreatiivne ja sooliselt jaotatud, nn naiste töö, kodusel sfääris. Analüüsides tootva tegevuse kõiki vorme, ühendab sotsialistlik feminism sugupoole analüütilise skeemi klassi omaga. Näiteks Sheila Rowbotham ja Juliet Mitchell väidavad, et naised, kes on eeskätt asetunud madalalt tasustatud ning kõige vähem kindlatele töökohtadele, võivad saada tõelise majandusliku sõltumatuse ainult täielikult ümberkujundatud majanduses (Rowbotham 1973b; Mitchell 1984). Koos psühhoanalüüsiga aitab ajaloolise materialismi sotsialistlik feministlik teooria meil hinnata niisuguseid kontseptsioone nagu *internaliseeritud rõhumine*. Juliet Mitchell ühendab need kaks iseloomu väljakujunemise teoorias selgitamiseks, miks tunduvad naised leppivat oma allutatusega ja ignoreerivad ilmseid võimalusi individuaalseks või kollektiivseks vastupanuks (Mitchell 1974).

Sotsialistlikul feminismil on epistemoloogia teooria, mis on seisukohal, et kõik teadmised esindavad spetsiifiliste sotsiaalsete rühmitiste huve ja väärtusi, kirjeldades ajaloolisi muutusi

tegelikkuses väärtuste mõistmise kateooriate kaudu (Eisenstein 1979). Üheks probleemiks nende sotsialistliku feminismi kõigi aspektidega on see, et nad toetuvad soolise tööjaotuse kontseptsioonile, et uurida suhteid naiste allutatuse, erinevate majandussüsteemide ja sugupoole organisatsiooni vahel.

Praegu tegeleb sotsialistlik feminism naiste allutatuse adekvaatsemate selgituste otsimisega, et näidata, kuidas mittemajanduslikke tootmisviise võiks mõista majanduse terminites. Ideaalne on, et *naised* ja *mehed* kui sotsiaalselt konstrueeritud kateooriad võiksid kaduda.

Radikaalne feminism ründab sotsialistlikku feminismi, sest viimane takistab arusaamist sellest, kui keskne on tegelikult naiste rõhumises heteroseksuaalsus kui institutsioon (Ferguson jt 1982).

Autorid, kes proovivad paigutada need ulatuslikumad feministlikud teemad, nagu reproduktiivne enesemääramine, üldise feministliku sotsialismi eest peetava poliitilise võitluse konteksti, on Lydia Sargent (1981), Linda Gordon (1976) ja Rosalind Petchesky (1986). Lisaks kirjeldavad sotsialistlikud feministid uusi naiste vabastusideed kandvaid rohujuuretasandi naiste grupe, mis võiksid olla uuteks sotsialismi mudeliteks (Rowbotham 1979).

Postmodernistlik feminism

Postmodernistliku feminismi esindajad eitavad, et postmodernset reaalsust saab kirjeldada, analüüsida ja selgitada objektiivsel teaduslikul viisil. Piir teooria tõsimeelsuse ja tavaarusaamise vahelt on kadunud ning teooria ei ole ülim. Teoretiseerida modernse maailma üle tähendab mängu fragmentide ja osadega tehes pealispindseid üldistusi.

Postmodernistlikule teooriale on tunnuslik erinevuste tunnistamine (rassilised, soolised, ealised erinevused) ning dekonstruktsioon. Tunnistatakse, et asjadel on diskursuseelne olem, kuid sotsiaalne ning ajalooline tähendus omistub ainult diskursuse läbi.

Postmodernne feminism eitab bioloogia naturalismi. Näiteks ei eksisteeri soolisi erinevusi enne, kui need erinevused teadvustatakse keele kaudu. Modernismi esindajad väidavad, et soolised erinevused on olemas, ning nende olemasolu ei sõltu nende erinevuste mõistmisest. Postmodernistid eitavad sooliste erinevuste tegelikkude olemasolu enne keelelist väljendust.

Teadmised on võimu allikaks, reaalsuse mõistmine on võimalik diskursuse läbi. Diskursus loob uusi teadmisi, mis loob uut võimu. Tõde on peidus mitmetes reaalsustes ning teadmised on heterogeensed, mitmesed ja marginaalsed. Ei ole olemas universaalset teooriat lokaalse ja spetsiifilise analüüsiks.

Postmodernistlikud feministid väidavad, et ei pea mõtlema allutatusest ja rõhumisest, see omakorda võimaldab ignoreerida meeste võimu kesksust ja olemasolu.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

postmodernism

Postmodernism on tähtis kultuuriline ilming kunstis, arhitektuuris, filosoofias ja majanduses. Kriitikutel pöörduvad postmodernismi poole, sest need teooriad aitavad seletada muutusi hilise 20. saj. kultuuris. Esimest korda sai postmodernism tähelepanu osaliseks Ameerikas 1950ndatel kirjanduskriitikute töödes, kes olid skeptilised piiride suhtes kõrgkunsti, rahvakultuuri, avangardismi ja realismi vahel. *Hüperreaalsus* sai postmodernistlikus arhitektuuris tavaliseks mõisteks. Postmodernismi peamised tunnusjooned on ära toodud Jean-Francoise Lyotardi ja Frederic Jamesoni teedrajavates töödes ning sisaldavad umbes üksikute kultuurifilosoofiate ja selgituste (nagu marksism) vastu, modernistliku periodiseeringu lõpetamist, ajaloo pastiši ja üldisi kirjutisi (Lyotard 1984; Jameson 1990).

Naiste rollile postmodernismis annab esimese arvestatava panuse Rosalind Kraussi kriitika viisidest, kuidas kunstis ülistatakse mehelikku individualismi (Krauss 1981). Üldiselt vastanduvad feministlikud postmodernistid essentsialismile ning usuvad teadmiste pluralismi. Näiteks loodusteadustes ründavad feministlikud postmodernistid tänapäeva teaduse ekslikku ratsionaalsust ja objektiivsust (Keller 1982; Harding 1986). Kultuuriteaduses analüüsivad feministid naiste kujutamist popkultuuris (k.a. meedias ja tarbimises) (Morris 1988). Feministlikud kirjanduskriitikutel kasutavad ära postmodernismi mina-peegeldamist ehk elulugude ja -teooria ühtepõimumist, et luua arenevat ning

avatud sugupoole- ja kirjanduskriitikat (DuPlessis 1985). Mõned feministid väidavad, et postmodernism eitab marginaalsete inimeste kohta peavoolus (näit. mitte tunnustades mustanahaliste osavõttu) (Hartsock 1987; Hooks 1989), tundub teistele, et postmodernism aitab meil avada kindlaks- ja väljakujunenud mõistete tegelikku sisu nagu *mees = tsivilisatsioon* (*man = civilisation*) ning liikuda edasi.

1.4.4 Feministlike teooriate adekvaatus

Feministlik teooria on andnud palju naiste allutatuse mõistmiseks. Kõik feministid on huvitatud teooriate arendamisest, mis võimaldavad naistele nende olukorra mõistmist ning liikuda naiste vabastamise suunas. Feministid on erinevatel seisukohtadel naiste rõhumise põhjuste ja naiste vabastamise strateegiate kasutamise osas.

Iga teooria on samaaegselt poliitiline ja teaduslik. Poliitiline teooria loob väärtused ja paneb aluse nende saavutamise juhiste, teaduslik teooria peab olema kooskõlas tõendusematerjaliga, mis arvestab kõiki võimalikke andmeid ning selgituste mõjujõuga. Erinevad feministlikud teooriad ei ole üksmeelel, mida lugeda tõendavaks materjaliks, mida peaks selgitama, ning missugused selgitused on valgustusliku loomuga.

Liberaalreformistlik feminism on positivistlik, taotleb kallakuseta ja erapooletut uurimist. Uurimisteooriad sulanduvad meestekeskse positivistliku meetodiga ning luuakse sotsiaalset sugu arvestavaid teadmisi.

Radikaalfeminism suhtub meestekesksesse ja patriarhaalsetesse teadmise vormidesse kriitiliselt. Naiste subjektiivsust tuleb uurida ning naised peavad ületama patriarhaalse teadmise kitsendused. Naised peavad rääkima meeste ülevõimust ning jagatud kogemuste kaudu toimub pidev areng, kasvav arusaamine ning võimalus muuta olemasolevat olukorda.

Marksistlikud ja duaalsüsteemi teoreetikud on arendanud epistemoloogia suunda, mille järgi naiste seisukoht on adekvaatsete teadmiste allikaks.

Kapitalistlikus ühiskonnas tajutakse maailma erinevate gruppide poolt väga erinevalt vaatamata valitsevale ideoloogiale. Grupitaju sõltub grupi kohast ühiskonnas. Marksistid väidavad, empiiriline teadmine ei ole hinnanguvaba. Kapitalistlikus ühiskonnas õigustatakse valitseva klassi, võimuloleva kodanluse huve ning väärtusi, piirates seega tegelikku tõe selgitavaid teadmisi. Naiste seisukoha esitamine loob igakülge pildi reaalsusest. Samas ei luba meeste koht soo- ja sugupoolesüsteemis mõista naiste tegelikku olukorda.

Postmodernistlik ja poststrukturealistlik feminism eitab mingite teadmiste suurema adekvaatsuse võimalust, eitavad omavolilist tõeste väidete vahelist konkurentsi.

Erinevad feministlikud teooriad peavad oluliseks esitada erinevaid küsimusi ning pakuvad eri arusaamisi ühiskonnast. Ei ole mõttekas otsida ainuõiget feministlikku teooriat, vaid *feministlike teooriate paljusus* rikastab arusaamist ühiskonnast ning pakub värvika mosaiigi, mille iga kild on oluline osa tervikust.

Feministlikud uuringud sotsioloogias

1970ndate algusest alates hakkas kasvama naisuuringutest huvituvate sotsioloogide arv, eriti keskenduti soorollidele, elukaarele, sotsiaalse kihistumisele ja naiste uute ametialaste portreede loomisele (Lopata 1976). Perekonnasotsioloogia on uute alternatiivsete dünaamiliste mudelite vastu vahetanud traditsioonilised funktsionalismi instrumentaalsekspressiivse dihhotoomia (Thorne 1982). Tööuuringutes on hakatud uurima kihistumist, mille illustreerimiseks tuuakse sooline segregatsioon ja sooliselt ebavõrdne tasustamise süsteem. Tähelepanu keskmes on jätkuvalt tasustatud töö ja tasuta kodutööde tegemine ning valikuvabaduse ja –piiratuse küsimused.

Märkimisväärne on olnud saavutused feministliku teooria arendamise osas. Viimasel kolmel aastakümnel on uuringud toonud uurimisstandarditesse lausa dramaatilisi muutusi.

2 ERI KONTSEPTSIOONID JA LÄHENEMISVIISID

2.1 Feministlik metodoloogia

Naisuuringud laiemalt ning naiste sotsioloogia tegeleb naiste uurimisega ja loob alternatiivseid käsitlusviise ning metodoloogiad. Peaaegu kõik uurimused naistest peegeldavad ühiskonna patriarhaalset struktuuri. Varasem teadus on naisi vaadelnud meeste pilgu läbi. Sageli vaadati naist suhestatuna mehega, naise staatust esitati mehe suhtes, naine oli *teine*. Meest loeti normiks, aluseks olevaks, mis tõi kaasa kallakuse nii lähtekohtadesse kui uuringutesse.

Sandra Harding on uurinud nii metodoloogiat, meetodit kui epistemoloogiat (Harding 1987):

1. metodoloogia on teooria ja analüüs, mis uuring on, ja mida see peaks olema;
2. meetod on kasutatav tehnika, mida kasutatakse andmete, tõendusmaterjali kogumisel;
3. epistemoloogia on teadus teadmistest.

Epistemoloogia vastab alljärgnevatele küsimustele:

1. kes on teadja (kas naine saab seda olla?);
2. missugused uskumused on teadmiseks (kas ainult meeste kogemused ja vaatlused?);
3. mis asju saab teada (kas subjektiivne tõde on teadmine?).

/---/ Nii empiirikud kui vaatenurga teoreetikud püüavad põhjendada seletusi sotsiaalsest maailmast, mis oleksid täielikumad ja vähem moonutatud kui praegu ülekaalus olevad seletused. Selles mõttes püüavad nad luua feministlikku teadust, mis peegeldaks meid ümbritsevat maailma paremini kui traditsioonilise sotsiaalteaduse lõpetamata ja moonutatud seletused. See teadus ei asenda ühe sugupoole saatuslikkust teisega, vaid arendab teaduse objektiivsust. Feministlikud postmodernistid tõstatavad küsimused selle epistemoloogilise projekti kohta. Kas saab olemas olla feministlikku teadust või on ükskõik milline teadus paratamatult määratud dubleerima soovimatuid, ja võib-olla isegi mehekeskseid (androcentric), teid eksisteerimiseks (Harding 1987, viidatud Humm 1992).

Hardingi järgi on feministlikul metodoloogial kolm iseloomustavat joont:

1. kasutatakse uut empiirilist, kogemuslikku ja muud materjali;
2. uurimisprobleemi nähakse uuringueesmärgist ja analüüsist lahutamatuks, uurijad ei saa eemalduda oma uuringu eesmärkidest ja uurimuse tagajärgedest;
3. uurijat ennast nähakse samas sfääris olevana kus uurimisalustki, -osalist.

Uurija peaks end ise asetama samasse raami, millesse kavatseb pildi maalida. Empiiriline materjal tõendab iseenesest uurija uskumusi, suhtumisi kui ka uurija käitumist.

Feministlik metodoloogia pole mingi muudest eraldiasuv entiteet, vaid feministlike printsiipide rakendamine teaduse valdkonnas. Samuti ei ole olemas üht kindlat ja ainsat metodoloogilist lähenemist, mida võiks nimetada feministlikuks.

Oluline isik

Allikas: Humm 1995

Sandra Harding

Ameerika filosoof. Harding'i töö keskendub teaduse teooriale ja praktikale ning teaduse sotsiaalsete ja poliitiliste teadmiste kokkupõrkele. Raamat *The Science Question in Feminism* (Teaduse küsimus feminismis) on laiaulatuslik feministlike teadmiste kirjeldus, mis toetub filosoofiale ja psühhoanalüüsile, ning määratleb feministliku empirismi ja seisukohateooriad (*feminist empiricism and stand-point theory*) kui tähtsad projektid (Harding 1986). Seisukohateooria heidab kõrvale universaalsuse tuues välja, et sugupool, klass ja rass mõjutavad kõiki üksikisiku arusaamu maailmast, erinevatest vaatepunktidest. Harding vihjab, et naiste kogemus marginaalsusest, reproduktsioonist ja keha ning hinge dualismist keeldumine, pakuvad meile paremat ühiskonna elust arusaamist. See on feminismi

väljakutse Lääne ratsionalismile, pakub uute sotsiaalsete ja teaduslike mõtteviiside toetumist pigem suhestamisvõimele ja poliitilisele usaldusele, kui abstraksionismile ja objektiivsusele (Harding ja Hintikka 1983).

Kvantitatiivne vs kvalitatiivne

Feministlikud uurijad on palju vaielnud meetodi ning uurimisainele lähenemise üle, mida saab teha mitmel viisil:

1. positivistlik lähenemine – sotsiaalsete nähtuste kohta faktide ja põhjuste otsimine;
2. fenomenoloogiline lähenemine – sotsiaalsest nähtusest arusaamine, sotsiaalse fenomeni mõistmine peategelase enese vaatepunktist lähtudes.

Vaidlused objektiivsuse ja subjektiivsuse üle viivad sageli uurimistehnikate vaidlustamiseni. On väidetud, et feministlikud uuringud peaksid kasutama vaid kvalitatiivmeetodeid, mis võimaldavad koguda kirjeldavaid andmeid, inimeste endi mõtteid ja käitumist.

Kvalitatiivset metodoloogiat kasutav uuring esitab kirjeldavaid andmeid, kus antakse edasi inimeste endi poolt öeldud või kirjutatud sõnu ja vaadeldud käitumist, on empiirilisele maailmale üheks lähenemisviisiks, ning feministid leidsid kvalitatiivmeetodi põhimõtetest palju tunnustamistvääri (Taylor 1984):

1. Kvalitatiivuuring on induktiivne.
2. Uurija vaatab inimesi holistlikult (justkui koosneks maailm jagamatutest tervikutest) – inimesi, suhteid ja/või inimgrupe vaadatakse kui tervikut.
3. Kvalitatiivuuringu läbiviijad on tundlikud mõju suhtes, mida nad võivad uuritavatele avaldada. Uuringu loomulikkus.
4. Kvalitatiivuuringu läbiviijad püüavad inimesi mõista uuritavate kontekstis. Kohalolek.
5. Kvalitatiivuuringu läbiviijad peavad jätma enese, oma kogemuse ja teadmise kõrvale, peab võtma asju, nagu need on, nagu olekski üks ja ainus kord.
6. Kvalitatiivuuringu läbiviijale on kõik vaatepunktid väärtuslikud. Kõik inimesed on võrdsed. Kvalitatiivuuring on heaks meetodiks marginaalsete gruppida uurimiseks.
7. Kvalitatiivmeetodid on inimkesksed, inimlikud, võimaldavad uurida siseelu - esitab ühiskonna mittefiltreeritud sotsiaalset teadmist.
8. Kvalitatiivuuringu läbiviijale on iga inimene ja kogu ümbruskond uurimisväärne ja oluline.
9. Kvalitatiivuuring on oskus ja eriline kunst.

Kristina Täht tegi diplomitöö Eesti Humanitaarinstituudis Katrin Paadami juhendamisel ja Mikko Lagerspetz'i toetusel kvalitatiivmeetodit kasutades ning tutvustab kvalitatiivuuringu positiivseid külgi ning rakendamisvõimalusi (Täht 1997):

Lääne sotsiaalteadustes (eriti feministlikus) on kvalitatiivne meetod laialt kasutusel juba ligi kolmkümmend aastat. Esimene kõige tuntum selle meetodi teoreetiline alus valmis 1967, autoriteks Glaser ja Strauss, kus käsitleti nii meetodi eeliseid kui läbiviimise loogikat.

Kvalitatiivse meetodi kasutamine empiirilises uuringus ei ole Eestis laialt levinud sotsioloogiline meetod. Käesolev töö oli esimene katse kvalitatiivse meetodiga Eestis riigistruktuurides töötavate naiste sihtgruppi uurida.

Feministlikud uurijad peavad eriti oluliseks sideme subjekt-subjekt loomist intervjuu käigus, kus uuritav ei oleks vaid passiivne objekt, vaid kus teda vaadeldakse teotseva subjektina teise inimese poolt, kes püüab *kaasa jalutada*. Oakley ongi uuringut nimetanud reisiks, kus marsruudi valik, eri liikumisviisid ning liiklusvahendid annavad erineva tulemise. (Oakley 1992). Christensen ja Hvidtfeldt (1981, viidatud Davies 1990) on nimetanud uurija kaasaminekut oma uuritavaga solidaarsusintervjuuks:

Me näeme seda hoolimisena kõige laiemas tähenduses koos austuse väljanäitamisega inimese suhtes, kellega me räägime. Naisele, keda intervjuerime, tuleb anda ruumi. Talle peab aega andma, et tuleks välja see, mida tegelikult mõtleb, usub ning mida millegi all mõistab. Ta peaks saama ettekujutuse, mis intervjuerimine endast kujutab. Meie peaksime sisenema tema olemusse, et saada aru tema loogika ülesehitusest.

Varasemad intervjuerimisõpetused toonitasid seda, et objektiivsuse säilitamise eesmärgil ei tohi hea intervjuerija intervjueritaval end kaasa lasta tõmmata ning luua võrdset sidet. Oakley on selle nõudmise eitamist põhjendanud sellega, et ebavõrdse suhte loomisel intervjuerimisel ei saa end samastada uuritavaga ning ei saa võtta naiste vaatepunkti. Täht (1997) esitab oma töös terve rea küsimusi seoses kvalitatiivse uurimismeetodi ning –strategia rakendamisega:

Informatsiooni jagades avab intervjueritav ennast intervjuerijale, sellest võib tulla dialog, mille käigus räägib intervjueritav võibolla asju, mida ta on enesegi eest varjanud. /---/. Süvaintervjuu puhul on intervjuerija alati probleemi ees: kuidas hoida intervjuu mikrokliimat võimalikult objektiivsena? Kuidas intervjueritav rääkima panna, luues sõbraliku õhkkonna, olemata liiga sõbralik ja olla neutraalne olemata liiga neutraalne? Ning kuidas teha nii, et inimese seisukohad ei oleks mõjutatud küsitaja suunavate küsimuste esitamise hääletoonist, miimikast, personaalsest mõjust? Teisisõnu: kuidas vähendada seda niigi eksisteerivat subjektiivsust intervjuu protsessis?

Feministlikud uurijad esitavad sageli uurimuse metodoloogia ülevaate, kus annavad lühiülevaate kvalitatiivmeetodi kasutamisest, eelistest ning probleemidest (Davies 1990; Esseveld 1989; Oakley 1992; Täht 1997).

Kõige suuremaks probleemiks on ehk teadlase suhtumine inimeste subjektiivsusesse ning teaduse objektiivsustaotlusesse. Feministlikus uurimuses on subjektiivsuse väljatoomine sageli taotluslik:

/---/. Mina ei proovinud seda mingil juhul takistada, vaid püüdsin luua segamatu positiivse tausta rääkijale, aegajalt suunavaid või ärgitavaid küsimusi esitades. Tihti osutus see 'muust rääkimine' väga väärtuslikuks informatsiooniks ka mind huvitanud töötemaatika seisukohalt. Paljud uurijad, kes on ise läbi viinud kvalitatiivset uurimust, rõhutavad selle käigus avatud, sundimatu atmosfääri loomise olulisust. Samal ajal peaksin väga tähtsaks heakskiitvat neutraalsust uurija poolt. Intervjueritav peab tundma, et tema seisukohti mõistetakse ja tolereeritakse, kuid tal ei tohi olla liiga selge pilt uurija isikust, sest siis võiks tekkida oht, et kohanedes intervjuerijaga saadakse tendentslik informatsioon, selline nagu vastaja meelest uurijale meeltemööda on. (Täht 1997).

Ei ole olemas ainuõiget ning teistest paremat uurimismeetodit, kuid oma tugevust on näidanud mitme meetodi samaaegne rakendamine. Tihti kasutavad feministlikud uurijad mitut uurimismeetodit omavahel kombineerides, eksperimentaalmeetodikas on kasutatud ühe fenomeni uurimiseks rohkem kui ühte meetodit ning seda nimetatakse *triangulatsiooniks*. Kvantitatiivmeetodit rakendades ei pruugi küsitletavad ankeedis küsitust ühtmoodi aru saada, nende tulemuste üldistamine on komplitseeritud, tulemused on impersonaalsed, sageli küsitavad. Mitme meetodi kombineerimine annab olulisi tulemusi:

1. andmete kogumise mitmekesisus võimaldab arvestada iga meetodi tugevusi;
2. uuringu tulemused on tõelähedasemad;
3. mitme meetodi rakendamine võib luua aluse tugevale uurimiserühmale, kus on iga inimene rakendatud parimal viisil.

Uurimismeetodi valik on väga tähtis ning uurija isik, tema võimed ja kogemused mõjutavad uuringut vaatamata teadmistele ja tehnilistele oskustele. Seetõttu on feministlike sotsioloogide mitme meetodi rakendamise strateogia ning subjektiivsuse teadlik esitus sotsioloogiale oluliseks rikkuseks.

Feministlike uuringute keel

Feministlikele teadustöödele on sageli tunnuslik *meie*-vormi kasutamine, mis loob ühelt poolt lugejaga ühtekuuluvustunnet, kuid samas ei ole feministid tõsiselt vaielnud meeslugeja teemal. Ühelt poolt taotlevad feministid naistest kirjutades suuremat ühiskondlikku mõistmist, teiselt poolt ei kujuta ette, et meeslugeja saaks kaua kannataust säilitada lugedes näiteks 'meie igakuistest menstruatsioonivaevustest'.

Samas kirjutavad meesuurijad meeste subjektiivsusest samuti *meie*-vormis. Sandra Harding on üks olulisemaid autoreid feministlikus diskursuses kirjutatud teaduse ja metodoloogia küsimustes. Näitena saab esitada tema arutlusviisi (Harding 1987, viidatud Humm 1992):

Me peame mõtlema kriitiliselt teadmiste-otsimise põhiliste impulsside üle, ja eriti teaduse üle, isegi kui me kujundame ümber nad feministlikele eesmärkidele vastavateks. Võib hõlpsasti näha, et uued feministlikud analüüsid viivad tasakaalust välja traditsioonilised eeldused teadmistest, sest need ei tunnista hästituntud tõekspidamisi naistest, meestest ja sotsiaalsest elust. Kuidas olekski see saanud olla teisiti kui meie teadmiste tee on nii tähtis osa meie sotsiaalses maailmas osalemises?

Küsimus feministlikest meetoditest ja uurimistehnikatest on olnud küsimuseks kõikides teadusvaldkondades, mida on naisvaatepunkt ümber mõtestada võtnud. Näiteks vajadusele feministlike ajaloo meetodite järgi viitab Gerda Lerner (viidatud Humm 1992), üleskutse esitatakse *meie*-vormis:

Meetodid ja tööriistad analüüsiks - mõned meist jäävad peatuma ühe tööriista juurde, mõned aga sirutuvad vajadusel erinevate poole. Naiste jaoks on probleem see, et me peame saavutama eneseusu mitte ainult vajaminevate tööriistade kasutamiseks, vaid ka uute tegemiseks, mis sobiksid meie vajadustega. Me peaksime tegema nii toetudes õpitud oskustele ja meie ratsionaalsele skeptitsismile põlvest põlve pärandatava doktriini suhtes. Arusaam, et me olime eitanud oma ajalugu, jõudis paljudeni meist kui vapustav sähvatus, mis muutis oluliselt meie teadvust. Sellest ajast oleme käinud pika tee. Järgmine samm on ükskord otsustavalt ja kõigi tagajärgedega näkku vaadata tõsiasjale, et naised moodustavad inimkonna enamiku, ja neil on olnud ajaloo tegemisel oluline osa. Seega, ajalugu nagu me seda praegu teame, on naiste jaoks vaid eeljalugu.

Kas üleskutse tekitaks meeslugejas innustumist naiskesksete ajaloo meetodite arendamiseks? *Meie*-vormi kasutus viib paratamatult separatsioonini, eraldumiseni peahoovusest. Samas kritiseeritakse peavoolu suuna meestekesksust. Konstruktivseks lahenduseks saaks olla parem auditooriumiga arvestamine, muidu ei teki naiste kvalitatiivset teadvustamist ega meeste teavitamist naisvaatepunktist nähtud elust.

Lisaks *meie*-vormi kasutamisele tarvitatakse feministlikes tekstides kordumakippuvaid sõnu, mis on tegelikult halb nii poliitiliselt kui keelekultuuriliselt. Näiteks armastavad feministid sõna *hegemoonia* küll iseseisvana kui ka mitmete omadussõnadega kombineerituna (*maskuliinne hegemoonia*, *meeste hegemoonia* jne). Arutluse all on olnud feministliku ideoloogia kultuuri tõstmine ning ingliskeelse sõna *hegemony* asemele pakutakse sõnu *dominance*, *control*, *rule*, *authority*, *direction*, *ascendence*, *power*, *dominion*, *imperium* (*hegemoonia* – domineerimine, ülevõim, valitsemine, juhtimine, mõjuvõim, ülekaal, võim, dominioon, imperium).

Feministlike uuringute rahastamiseprobleemid

Kavandatavaid ning käivitunud sugupooleuuringute projekte ähvardab palju tegureid, tihti on selleks suhted võimuga:

1. sageli tehakse poliitiline otsus selle kohta, kes saab uurimisrahasid;
2. sotsiaalne teooria on soopime;

3. naistega seotud uurimisteedadele omistatakse vähe tähelepanu;
4. teemade valikul ei olda erapooletu (sageli androtsentistlikud);
5. naistega seonduva lihtsustamine läbi uurimiskeele.

Uurimuseks on vaja ressursse:

1. raha uuringu läbiviimiseks;
2. ligipääsu informatsioonile ja uurimisainele;
3. kaastöötajaid (kolleege, abilisi), kes oleksid lojaalsed ja innustunud;
4. uuringuteks vaja ka motivatsiooni ning saavutusvajadust, naistel on hirm edu ees.

Tegelikult ei saa feministid piirduda ainult meestekeskse teadusjuhtimise kriitika tegemisega, sest eksisteerib vahetegemine feministide endi sees. Need, kellel on rohkem võimu, kasutavad oma eelisolukorda. Musta feminismi esindajad on kritiseerinud valge keskklassi feministliku mõtte domineerimist, samuti võib paralleele tuua rahvusvaheliste feministlike uuringute protsesside arenguga. Headeks näideteks võib tuua teadusalaseid dialooge ning konflikte Lääne-Ida, Põhjamaade-Baltimaade suhetes. Seetõttu tuleb 1990ndatel Ida-Euroopas läbiviidud uuringute puhul säilitada kriitilist meelt ning analüüsida põhjalikult:

1. uuringu läbiviija professionaalset tausta ning tema ekspertiisivaldkonda;
2. uuringu läbiviija põhjalikkust uuritava ainese edasiandmisel;
3. kohalike ekspertide kasutamist uuringus;
4. rahastamisallika huvi uuringu tulemuste vastu.

Feministlikest uuringutest tuleks näiteks kriitiliselt suhtuda Chris Corrini Ungaris läbiviidud uuringutesse, Barbara Einhorn'i (1993) ja Nanette Funk'i (1993) toimetatud Ida-Euroopa-ainelistesse kogumikesse. Sama ettevaatlikkusega tuleb suhtuda Ida-Euroopa teadlaste feministlike perspektiivide rakendamisse, sest see on paljuski teoreetiline ja läbi tunnetamata.

Niisiis tuleb õppida oma olemuselt kriitilise feministliku diskursuse kriitilist lugemist.

2.2 Feministlike teadmiste loomine

Abbotti ja Wallace'i õpiku (1997) peamiseks saavutuseks on naiste ignoreerimise ja marginaliseerimise näitamine sotsioloogias, mis tuleneb meestekeskse (*malestream*) teooria kallakusest meesnormi poole. Meestekeskse teoorias ei küsita naiste kohta ja naisi puudutavate probleemide kohta küsimusi, sest neid ei peeta vajalikuks ning oluliseks. Tavaliselt peetakse naiste ja meestevahelisi bioloogilisi erinevusi piisavaks põhjuseks soolisele tööjaotusele ning naiste ja meeste erinevale asendile ühiskonnas.

Feministlikud sotsioloogid peavad vajalikuks arendada feministlikke teooriaid, et:

1. selgitada maailma naisvaatepunktist;
2. ümber mõtestada soolist tööjaotust;
3. kontseptualiseerida tegelikkust naiste huvidest ja väärtustest lähtuvalt;
4. arendada naiste eneste käsitlust naiskogemusest.

Feministliku teooria areng on olnud kiire alates 1970ndatest alates ning käinud käsikäes naiste teadvustamise ning naiste poolt loodud teadmiste rolli ja koha muutumisega ühiskonnas.

Mida pakuvad feministlikud teooriad:

1. võimaldavad mõtestada naise/naiste elu;
2. selgitavad, miks naised on rõhutatud ja meeste poolt ekspluateeritavad;
3. näitavad, mil viisil ja kuidas mehed naisi rõhuvad;
4. siduda üksikisiku kogemust ühiskonnaga.

Rõhumise kandjateks, elluvijateks ühiskonnas on üksikisiku tasandil mees/mehed ning lisaks sellele institutsionaalsed patriarhaalsed suhted.

Feministlikud teooriad pakuvad vastuseid küsimustele:

1. Miks naised aktsepteerivad arvamust, et naise koht on kodus?
2. Miks naised aktsepteerivad arvamust, et naised sobivad vaid teatud töödele? jne

2.2.1 Feministliku tõendusmaterjali kogumine

Teooriad võimaldavad mõtestada maailma, juhivad olulistele küsimustele ja sellele, kuidas mingeid nähtusi võiks käsitleda. Selleks, et maailma mõista, on tarvis koguda uurimismaterjali.

Sotsioloogidele on uurimismeetodid vahendiks, mille abil uurimismaterjali kogutakse. Peamised uurimismeetodid:

1. kvantitatiivne meetod (originaaluuring, andmete sekundaaranalüüs);
2. kvalitatiivne meetod (osalusvaatlus, süvaintervjuud)

Üldiselt võib väita, et uurimismeetodeid ei saa jagada feministlikeks ja mittefeministlikeks. Paljud feministid väldivad kvantitatiivmeetodit, sest selles on uuritav inimene objektiks, mitte subjektiks. Feministlikud meetodid on eemaldunud positivismist. Feministid jagunevad kahte leeri:

1. feministid, kes väidavad, et feministlikud uuringud peavad olema läbi viidud naiste poolt, naiste jaoks ja naistega (*by women, for women and with women*);
2. feministid, kes väidavad, et tuleb uurida nii mehi kui naisi, tuleb uurida sugupolesüsteemi.

Ühtset arvamust pärsib naiste erinev elukogemus, see, et naised ei ole homogeenne grupp. Eesti senises praktikas ei ole tõstetud küsimust feministlikest uuringutest, kuid on tehtud uuringuid, kus uuritavateks on olnud nii naised kui mehed, kuid kahjuks ei ole käsitlused jõudnud sugupolesüsteemi analüüsini.

USA sotsioloog Dorothy Smith (1987) iseloomustab naistekeskset sotsioloogiat naiste jaoks ja naistele alljärgnevalt:

1. sotsioloogia, mis puudutab naisi (*relates to women*);
2. sotsioloogia, millega naised saavad end samastada;
3. sotsioloogia, kus naised tunnevad end subjektidena, uuritavas valdkonnas kaasrääkijatena;
4. sotsioloogia, mis aitab (naistel) aru saada igapäevaelust (*everyday lives*).

Teadmised on võim. Meestekeskne sotsioloogia õigustab naiste marginaalsust ja kõrvalejäetust nii võimu kui ka valitsemise positsioonidelt kultuurilistes, poliitilistes ja intellektuaalsetes institutsioonides.

Radikaalsed feministid on sageli teoreetilistes vaidlustes kategoorilisel positsioonil eitades teoreetilist lähenemist kui mehelikku tööviisi.

Feministliku teooria ja metodoloogia küsimusi uurinud Sandra Harding on väitnud, et feministlikke uuringuid ei erista meestekesksetest uuringutest mitte meetod, vaid teistsugune lähenemisviis:

1. alternatiivne probleemipüstitus ning -päritolu, mis puudutab rohkem naisi kui mehi;
2. alternatiivsed selgitavad hüpoteesid ja tõendusmaterjal, mida kasutatakse;
3. alternatiivne eesmärgipüstitus, kus peamiseks eesmärgiks on suurendada naiste arusaamist maailmast ja selgitada naiste vaateid, millel on oluline roll emantsipeerumisprotsessis;
4. alternatiivne on uurija-uuritava suhe (uuritav kui subjekt).

Sandra Harding peab oluliseks teha vahet meetodite (tõendusmaterjali kogumise tehnikad), metodoloogiate (teooriad, kuidas uuringuid peaks teostama, läbi viima) ja epistemoloogiate (teadus teadmistest) vahel. Epistemoloogiad defineerivad, mida arvestatakse adekvaatseks teooriaks, ja kuidas uurimistulemusi tuleks hinnata, ja vastavad küsimustele *kes on teadja (knower), kes on uurija (researcher), kuidas mõõdetakse seda, mis on õige teadmine, mis liiki asju saab teada*.

Feministlikud uurijad eitavad meestekeskseid uuringuid ning selleks on mitmeid põhjusi:

1. teaduse abil on meestekeskseks uuringud aidanud säilitada naiste allutatuse ideoloogiat;
2. naisi ja naisi puudutavad küsimusi ei võeta olulistena. Isegi kui naised on uuritavad olnud, siis käsitletakse neid marginaalsetena või meevaatepunktist lähtudes, meest vaadatakse kui normi, naist kui normist kõrvalekallet;
3. naisi on käsitletud kui uurimisobjekte, uuritavad on olnud uurijate poolt manipuleerida.

Radikaalfeminismis on uuringute ja vägistamise vahele mitmeid paralleele tõmmatud, Shulamith Reinharz (1983) on omistanud uuringutele vägistamismudeli järgi alljärgnevat jooni, sest tungitakse vägivaldselt uuritava eraellu, esitatakse asjatuid süüdistusi ja pretensioone, manipuleeritakse suhtega ja luuakse püsiv negatiivne mälestus..

2.2.2 Feministlikud epistemoloogiad

Feministlikud sotsioloogid taotleavad, et nende uurimistulemusi tõsiselt võetaks. Tõe kriteeriumiks teadustöös on töö teaduslikkus, mis tähendab objektiivset ning hinnanguvaba, positivistlikku teadust. Feministlikud sotsioloogid on teinud palju selgitamaks teadmiste ja võimu suhet. Teadmiste tunnustamine on seotud suhetega domineerimisse ja eksklusiooni.

Peamiseks probleemiks feministlike uuringute puhul on nende subjektiivsus. Liz Stanley ja Sue Wise (1993) on väitnud, et feministlike epistemoloogiate puhul tuleb arvestada viie põhimõttega:

1. Kuigi on olemas mitmeid feministlikke epistemoloogiaid, sulanduvad need inimeste uurimisel üksteisega sageli kokku.
2. Erinevad feministlikud epistemoloogiad on mõnikord erineval seisukohal teadmiste baasi, teadmiste loomise ja loomistingimuste osas.
3. Feministlikud sotsioloogid kombineerivad sageli erinevaid epistemoloogilisi elemente, mis näitab võimet töötada vastuoludega, sest on ju tegelik elugi täis vastuolusid.
4. Ei ole olemas 'õiget' feministlikku epistemoloogiat, kõik nad on piisavalt tundlikud ja eesmärgipärased.
5. Kuigi võib esitada väljakutsuvaid küsimusi teiste seisukohtade kohta, tuleb siiski vastastikku respektierida erinevaid feminisme ja tunnustada mitmekesisuse väärtuslikkust.

Harding (1987, viidatud 1992) peab feministliku epistemoloogia arendamist oluliseks, kuid ei tunnista feministliku meetodi ja feministliku epistemoloogia kui ainulise tõdekuulutava entiteedi olemasolu õigeks, ta arvab, et on teadjate ja teadmiste paljusus:

Kahe epistemoloogilise strateegia poolt mõjutatud unitaarse feminismi perspektiivi kriitika teine algpõhjus tuleneb värvilistest naistest. Näit. Bell Hooks rõhutab, et see, mis teeb feminismi võimalikuks, pole mitte asjaolu, et naised jagavad mõningaid kogemusi, sest naiste kogemused patriarhaalsest rõhumisest erinevad rassi, klassi ja kultuuriti. See-eest feminism nimetab fakti, et naised võivad ühineda ühiseks vastuseisuks kõigile meessoole (*male*) domineerimise vormidele. Seega ei saa olla feministlikku vaatepunkti kui sotsiaalse elu tõeste lugude tekitajat. Võib arvatavasti olla ainult feministlik opositsioon ja ebaõigete lugude kriitika. Ei saa olla feministlikku teadust, sest feminismi vastuseis domineerivatele lugudele asetab feminismi antagonistlikule positsioonile igasuguste katsete suhtes teha teadust - meestekeskset või mitte. Need postmodernismi tunnused on rikkamad ja komplekssemad kui käesolevad lõigud suudavad näidata. Kuid lugejal on juba võimalik tajuda raskusi, mida nad loovad teistele feministlikele epistemoloogidele.

Allikas: Humm 1995
epistemoloogia

Teadmiste teooria. Ros Coward kirjeldab epistemoloogiat kui vahetegemist ideede ja objektide valdkonna vahel, aga peab traditsioonilisi epistemoloogia teooriaid kui liiga empiirilisi või kui liiga ratsionaalseid feminismis kasutamiseks kõlbmatuteks (Coward ja Ellis 1977).

Teoreetiline raamistik

Virginia Woolf'i mõtteavalduse järgi raamatus *Three Guineas* (Kolm ginit, 1938) oleks feministlik epistemoloogia 'odav kunst', inimestevahelise läbikäimise, naiste elust ja mõtlemisest arusaamise, inimese elu kui terviku kombineerimise kunst. Hilary Rose väidab, et feministlik epistemoloogia tuleneb naiste elatud elu kogemusest, mille keskpunktiks on vastastikuse seotuse ja tundliku ratsionaalsuse valdkonnad (Rose 1986).

Feministlik epistemoloogia keskendub holismile ja harmoonilisele suhtele loodusega. Teoreetikud peavad olulisteks viit tunnusoont: teadmiste kontekstuaalsuse põhimõte, inimliku mõjususe põhimõte, põhjuslikkuse ülevõimu põhimõte, subjektiivse vastastikuse mõjutamise ja vastastikuse mõju protsessi põhimõte, teadusliku mitmekesisuse ja paljuvormilisuse põhimõte (Vickers 1983).

Feministlik empirism

Feministlik empirism on meestekeskse sotsioloogia suhtes kriitiline. Väidavad, et feministid loovad adekvaatsemaid teadmisi, sest nad võtavad naisi ja naiste kogemust oma uurimustes kesksena ja normaalsena, mitte marginaalse ja deviantse. Feministlik empirism esitab väiteid ja üleskutseid, mis peaksid arendama antud suunda feministlike teadmiste edasiandmisel (Harding 1987:184):

1. teksti või jutustuse avastamislugu on sama tähtis kui selle õigustamise lugu; põhieesmärgiks on sotsiaalsete kallakuste vältimine ning erapooletu ning moonutatamata selgituste ja arusaamiste esitamine;
2. teaduslik meetod ei ole sotsiaalse kallakuse vältimiseks piisavalt tõhus;
3. sotsiaalteadlased peaksid olemasolevaid uurimismorme täpsemalt järgima, mis ei tähenda tegelikult meestekeskse teaduse halvimate eeskujude järgimist.

Selle perspektiivi loogiliseks eesmärgiks on ühte sugupoolt mitte-eelistavate, mitteseksistlike uuringute loomine. Margit Eichler (1988) on välja töötanud juhised mitteseksistlike uuringute tarvis:

1. seksismi tuleb vältida pealkirjades;
2. seksismi tuleb vältida keeles ning alati peab olema selge, kas viidatakse naistele, meestele või mõlemale soole;
3. seksistlikud kontseptsioonid tuleb keelustada, nagu näiteks abikaasa klassikuuluvuse määramine perekonnapea klassikuuluvuse järgi;
4. seksism tuleb ületada uuringu kavandamisel, et nii naised kui mehed oleksid vajadusel uuringusse lülitatud;
5. seksistlike meetodeid tuleb vältida;
6. seksism andmete interpreteerimisel tuleb keelata, st kas ainult naisperspektiivi või meesperspektiivist andmete esitamine ei ole õige;
7. seksismi tuleb vältida poliitikate kavandamisel ja praksises (teooria + praktika).

Paljud feministid on Eichler'iga nõus, kuid väidavad, et kõik eelpool loetletu ei ole veel seksismi vältimiseks piisav. Näiteks mitteseksistlike meetodite otsingul ja kasutamisel analüüsitakse tegelikult rohkem mehi kui naisi, sest seda toetavad ühiskonna võimusuhted ja struktuur. Liz Stanley and Sue Wise (1983) väidavad, et uuringud, mis on teostatud traditsioonilises sotsioloogilises raamistikus, kas siis positivistlikult või naturalistlikult, kus uuringutulemused on kiretult esitatud, ei saagi lugejad tegelikult teada, mis uuringu käigus täpselt juhtus, kuidas inimesed sellest kaasa olid haaratud ning kuidas nad end tundsid (nii uurijad kui uuritavad).

Paljud feministid väidavad, et Eichler'i poolt antud juhtnöörid komistavad ikkagi meestekeskse tulemi otsa. Oodatakse, et uurija oleks objektiivne, neutraalne, hinnanguvaba tehnik, kes järgib täpselt kõiki protseduure ja reegleid.

Igal juhul on feministlike empiirikute ülesanne naiste uurimine ja empiirilise materjali kogumine naiste kohta, mida saaks kasutada feministlike poliitikate väljakujundamisel ja kampaaniate tegemisel.

Vaatepunkti feministid

Vaatepunkti feministid e *seisukohafeministid* (feministidest *standpoint theory* pooldajad) väidavad, et nad on keskendunud sotsiaalselt asjakohaste teadmistele, mis on adekvaatsed või siis 'küllaltki head' peegeldamaks naisi puudutavaid uuringuid. Feministlikud vaatepunkti teoreetikud peavad oluliseks tõsiasi, et teadmised põhinevad kogemustel, ning seetõttu on feministlikud väited teaduslikult arvestatavad, et pärinevad sotsiaalsest kogemusest, peegeldavad seda. Naiste kogemuse edasiandmine loob pinna täielikumaks ning vähemmoonutatud teadmiste edasiandmiseks. Inimtegevus või materiaalne elu mitte ainult ei kujunda inimese elu, vaid asetab piirid inimese arusaamisele enesest ja ümbritsevast elust, aga ka uute teadmiste vastuvõtmisele. Feministlik vaatepunkt ei ole see, mida igauks võiks taotleda oma väidetes, see on omaette saavutus, mistõttu ei tohi feministliku vaatepunkti teoreetikuid segi ajada feministliku perspektiivi esitamisega.

Nende poolt pakutud uurimistulemused peaksid olema kasutatavad nii naispoliitika loomisel kui naiste endi poolt kasutatavad. Selle suuna esindajateks on peamiselt ülikoolide teadurid, kes võitlevad selle eest, et nende panust sotsioloogiasse tunnustataks, ning teiselt poolt tahavad nad olla kasulikud naiste teadlikkuse tõstmisel. Nad väidavad, et nende uurimistulemused võimaldavad paremat arusaamist tegelikust elust ning tõestavad, miks naistest rohkem kirjutamine avardab elumõistmist.

See suund jagab positivistlikku oletust ühtsest ja universaalsest sotsiaalsest ning psüühilisest maailmast. Pooldab väidet, et ekspertidel on sügavam arusaamine oma valdkonnast. Feministid väidavad, et kuigi kõik teadmised on võrdselt kehtivad, on loodud **teadmised suhtelised**. Feministid on esitanud tõendeid selle kohta, kuidas uurimistulemusi õigustatakse ja moonutatakse soovitud suunas. Inimesed ise kalduvad uskuma juba teadaolevat ning võtavad kergemini vastu uusi teadmisi seniste teadmiste raames.

Oluline isik

Allikas: Humm 1992

Dorothy Smith

Feministlikud rünnakud meie teaduskeeles domineeriva abstraktse meheliikkuse vastu on tähtsad dekonstruktiivsed jõud kaasaegses filosoofilises mõtteviisis. Kanada sotsioloog Dorothy Smith väidab, et traditsiooniliselt teadus vähendab naiste kogemuse tähtsust, samuti mõtteviisi tähtsust selle kogemuse üle. Näit. naiste kontekstualism, sest teadus vähendab ükskõik millise isiku, keda see puudutab, erilist subjektiivsust. Reas mõjukates esseedes näitas Smith, kuidas feministlik teooria aitab luua parema sotsiaalse teaduse. Smith väidab, et teadus võiks arendada vähem mõjutatud meetodeid ja esitusi, kui see tunnistaks, et kogu mõtlemine on vastastikku sõltuv emotsioonidest, ja kui teadus läheb vastuseisu mõtleja, kui soo järgi eristatud sotsiaalse olendi, subjektiivsusega. Lisaks peaks teadus uurima naiste kogemust rõhumisest. Smith visandas *sotsioloogia naistele*, milles naiste kogemus *argielust* (everyday lives) aitab luua alternatiivseid teid vastandina neile, mida õpetatakse akadeemilistes asutustes.

Smith'i kriitilise uurimuse tugevus on tema arusaamas, et teadmiste loomise *protsess* on sama tähtis kui nende *sisu*. Feminism peab kummutama iga lihtsa arusaama objektiivsusest, seades teaduse otseselt vastamisi mitmete tegelikkustega. Naiste elukäikude kirjelduste edasiandmine annaks naistele uusi ning olulisi teadmisi.

Urijad ise peavad oma uuringutulemuste esitamisel siiski mingi valiku tegema ja sobiva interpreteerimise viisi valima. Inimtegevus struktureerib ja seab piiranguid inimeste arusaamisele, kujundab seda, mida juba teatakse. Kuna inimtegevus on naiste ja meeste jaoks erinevalt struktureeritud ning nende poolt erinevalt kogetud, siis saavad just feministlikud sotsioloogid tegelikult tõeliselt teada, kuidas elab rõhutatud naiste grupp. Dorothy Smith on öelnud (1987:99), et naisurijad pakuvad laiemat vaatenurka, sest näevad asju ka mitteprivilegeeritud rühma seisukohalt. Siin on oluline veelkordselt teadmiste ja võimu suhte rõhutamine. Teadmiste loomine on poliitiline protsess, kus mingeid teadmisi tunnistatakse rohkem kui teisi.

Vaatepunkti feministid väidavad, et meeste poolt loodud teadmised ei saa kunagi olla lõplikud, täielikud. Vaatepunktiteoreetikud portreeteerivad sotsiaalset elu ja naiste kogemusi, mis on nende endi väitel vähem erapoolikud kui peasuuna sotsioloogide omad. Feministlike vaatepunktiteoreetikute arvates on olemas tegelik elu, mille kirjeldamine on alati rohkem või vähem erapoolik, subjektiivne. Vaatepunkti feministe on kritiseeritud selle pärast, et nad ise esitavad uurimistulemusi naiste kui ühtse grupi kohta, jättes arvesse võtmata erinevused naiste endi seas, tegelikult ei saa valge keskklassi esindajad esitada erapooletuid andmeid teiste rasside ja klasside esindajate kohta. Feministlikke vaatepunkti teoreetikuid süüdistatakse selles, milles nad ise süüdistasid meesuurijaid.

Musta feminismi esindaja Patricia Hill Collins on väitnud, et mida rohkem on keegi ise rõhutatud positsioonis, seda põhjalikum on rõhumise päritolu ja põhjuste analüüs.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

vaatepunkti teooria/seisukohateooria (*Stand-point theory*)

Põhineb ideel, et ühiskonna allutatud ja vähem võimukamatel liikmetel on täielikum arusaamine maailmast kui domineerivatel rühmitistel. Nii on sellepärast, et esimesed näevad, ja saavad näha, nii nende endast alamate kui ka domineerijate vaatepunkti ning võimalusi.

Kogu feministlik teooria on pühendatud leidmaks teadmise teed maailmast, mis on tõesem *vaatepunkt* kui olemasolevad eksisteerivad paradigmat. Feministlikud vaatepunkti teoreetikud väidavad, et *naiste kogemus* marginaalsusest, ühendatuna naiste materiaalse taastootmise kui ka inimkonna reproduktsiooniga, töö ning tööjõuga, ja keeldumine dualismidest nagu kultuur/natuur, vaim/keha annab sotsiaalse elu mõistmise, mis on *erinev ja võib-olla vahest ehk parem meeste omast* (Harding 1986 1991; Hartssock 1987; Jaggar 1983).

Dorothy Smith (1988) väidab, et kuna meeste vaatepunkti on kujutatud universaalsena, on naised *pidanud* avastama, teada saama, kuidas saavutada ning võtta endi vaatepunkt:

Me ei teadnud - ei olnud ühtegi pretsedenti - kuidas vaadelda maailma sealt, kus me olime. Me avastasime, et see, mida me olime teadnud meie oma ajaloona, ei olnud tegelikult meie, vaid nende oma... Selles kontekstis tähendab feministiks saamine võtta see lahutav, võõras, veel tundmatu lugu üles ja teha sellest oma enda ettevõtmine (Smith 1988:107).

Feministlikud vaatepunkti teoreetikud ei tunnista arusaama, et on olemas universaalsed tõed või universaalsed vastused ühiskonda puudutavatele küsimustele, juhtides tähelepanu sellele, et sugupool, klass ja rass kujundavad alati individuaalset mõistmist maailmast. Selline skeptitsism universaalsete väidete suhtes lähendab vaatepunkti teooriat postmodernismile (Harding 1991).

Feministlik konstruktivism

Feministlik konstruktivism esitab väljakutse nii positivistlikule kui vaatepunkti teooria epistemoloogiate fundamentalismile. Fundamentalistide arvates on olemas üks reaalsus, mille kohta saavad tõeseid teadmisi edasi anda vaid eksperdid. Konstruktivism väidab, et sotsiaalne maailm on konstrueeritud ja kujundatud selle liikmete poolt. Nad eitavad lähtumist vaatepunktist, nagu oleks kellelgi võimalik teada täielikumat tõde, samuti väidet, et mõned teadmised on paremad ja usaldatavamad kui teised. Kontrastina postmodernsele feminismile peavad konstruktivistid naisi kui uurimiskategooriat oluliseks, nende meelest ei tohi ühiskonda analüüsida ilma soospekti arvestamata.

Feministlikud konstruktivistid eitavad väidet, justkui oleks kuskil meist väljaspool mingi tegelik, tõeline maailm, mis ootab teadvustamist, vaid et on *olemas palju subjektiivseid kogemusi*. Nemad pakuvad erinevate naiste poolt jutustatud elukogemust. Liz Stanley ja Sue Wise (1983) väidavad, et uurimistulemusi saab esitada ainult oma kogemuse raamistikus, nad ei usu objektiivsuse saavutamise võimalusse väljaspool oma elukogemust. Konstruktivistid kritiseerivad meestekeskset sotsioloogiat tõe- ja objektiivsusetaotluse esitamisel ning uurija mittekaasahaaratust uurimisprotsessi. Nad väidavad, et feministlikud uuringud peavad olema peegeldavad. Nad pooldavad uurija intellektuaalse autobiograafia esitamist. Uurimistulemused peaksid kaasa aitama rõhutatud naiste olukorra parandamisele.

Peamine probleem tekib relativismi küsimuses. Konstruktivistid pooldavad kokkuleplust reeglites, mis nõuavad uurijatelt peegeldamisvõimet, kus uuritavad naised ise

räägiksid enda eest, kuid samas on raske uskuda, et uurimistulemuste vahel ei tehta vahet ja valikuid.

Postmodernistlikud feministlikud epistemoloogiad

Postmodernistlik epistemoloogia eitab fundamentalismi, samuti ideed, et faktid saavad olla neutraalsed ja teooriast sõltumatud. Antifundamentalistid väidavad, et teadmised kannavad mingi sotsiaalse rühma väärtusi ja huve. Nad eitavad tõetaotlust ning on kindlad, et tõde on konstruktsioon. Postmodernistid keskenduvad erinevuse väljatoomisele, eitavad mingit ühtset identiteeditaotlust, mistõttu ei ole nende jaoks olemas uurimiskategooriat 'naised'.

Postmodernistlikud epistemoloogid esitavad diskursiivanalüüsi (arutluse), mis on ideede võrgustik. See on terve raamistiku loomine ideedele. Postmodernismi tuntuim ning enim tsiteeritud teoreetik on Foucault. Sotsiaalne tegelikkus on alati palju detailsem ja spetsiifilisem kui poststrukturealistlik teooria oletab. Selle teooria kriitika:

1. Eitavad tõde üldse, kuid ei eita tõde diskursiivanalüüsi esitusel
2. Välistavad nii sotsioloogiat kui feminismi kui akadeemilise uuringu viisi, sest ei huvitu strukturealse ebavõrdsuse mehhanismidest. Strukturealistid ei arvesta seda, et see, mis kehtib kollektiivi puhul, ei pruugi kehtida üksikindiviidi puhul. Üldiselt tuleks vältida polarisatsiooni *postmodernne ja ülejäanud*.
3. Postmodernism eitab poliitikat. Naised kui grupp ei oma nende jaoks tähendust, järelikult ka naistele suunatud poliitikal ei ole mõtet.
4. Postmodernistid mõistavad mina (*self*) mõistet kui fragmentaarset, ei kinnita seda, et niisugune fragmentaarne mina võiks olla täielikult ja alati teo- ja otsustusvõimeline.

2.3 Diskrimineerimise mõistest ja teooriatest

2.3.1 Diskrimineerimise sotsioloogiline diskursus

Eelarvamused ja diskrimineerimine

Naiste ja meeste erinev positsioon tuleneb vahetegemisest selles, kuidas suhtutakse naistesse ja meestesse, vahetegemist nende prestiiži ja usaldusväärsuse osas. Kihistumise uuringud annavad vastuse küsimustele, kes saab mida, millal ja kuidas. Rahvusvahelise naistele suunatud poliitika saavutuseks on see, et 1979. a. võeti vastu ÜRO konventsioon naistevastase diskrimineerimise kõigi vormide keelustamise kohta, mis on õiguslikult siduv paljudes riikides, sealhulgas ka Eestis. Naiste ja meeste positsiooni uurimisel on oluline tunda diskrimineerimist kui püsivat nähtust elu mitmetes valdkondades, ning tarvis on teada erinevaid lähenemisi diskrimineerimisele.

Sotsioloogide jaoks on sotsiaalse kihistumise uurimisel olnud huvipakkuvateks mõisteteks eelarvamused ja diskrimineerimine. Eelarvamused viitavad suhtumisele, kus mingite inimeste suhtes näidatakse üles vaenulikkust ainult nende grupikuuluvuse tõttu. Eelarvamusi väljendatakse tunnetega, suhtumistega. Herbert Blumer on iseloomustanud dominantgrupi liikmete tundeid, mis seovad eelarvamused grupihuviga (Blumer 1961, viidatud Vander Zanden 1990:188-89):

1. Tunne, et ollakse mingist vähemusgrupist, teisest grupist tähtsamad, paremad.
2. Tunne, et vähemusgrupi liikmed on oma olemuselt erinevad ja võõrad.
3. Tunne, et dominantgrupil on ainuõigus privileegidele, võimule ja prestiižile.
4. Hirm, et vähemusgrupp ihaldab dominantgrupi positsiooni.

Eelarvamused võivad olla latentsed tunded ning suhtumised, kuid diskrimineerimine saab toimuda läbi tegevuse, näiteks seatakse gruppide vahel vahetegemiseks mingid

kunstlikud piirangud, nõuded. Alati ei pruugi eelarvamuslik inimene või inimeste grupp käituda diskrimineerivalt. Samas on olemas eelarvumustevabu inimesi, kes siiski käituvad sotsiaalse surve ilmnedes diskrimineerivalt, nagu seda teevad nn *oluliberaalid* (Merton 1968, viidatud Vander Zanden 1990:190).

Sotsioloogid on teinud ära suure töö institutsionaalse diskrimineerimise selgitamiseks. Sotsiaalsed institutsioonid – majandussüsteem poliitilised struktuurid, perekond, haridus, religioon, meedia, meditsiin, relvajõud – teevad vahet inimeste gruppide vahel, on gruppide suhtes diskrimineerivad. Judith Lorber (1994) on kontseptualiseerinud ka sotsiaalset sugu kui institutsiooni. Standardid on ellu kutsutud ühtlustama nõudeid, kui vaatamata kehtivatele võrdõiguslikkust taotlevatele standarditele viivad eelarvumustega inimesed ellu igapäevast diskrimineerimist. Võrdõiguslikkustaotlus ei pruugi anda võrdsetel õigustel põhinevat tegeliku poliitikat.

Seega tunnistavad sotsioloogid, et eelarvumused ja diskrimineerimine ei pruugi käsikäes käia, aga naiste vastane diskrimineerimine on väga üldine ning püsiv nähtus. Selle seletamiseks vaatleme mõningaid diskrimineerimise teooriaid rakendades majandusteaduslikkust diskursust.

Võim ja domineerimine

Sotsiaalse domineerimise teooria on käsitletud kolme grupil põhinevat süsteemi, milleks on vanussüsteem, sugupoolesüsteem ja sotsiaalse kihi või klassisüsteem, mis kõik sisaldavad sotsiaalselt konstrueeritud vahetagemisi gruppide vahel. Sotsiaalse domineerimise teooria on integreerinud psühholoogia, sotsioloogia ja poliitikateaduse osi, mis aitavad seletada psühholoogilisi, grupisisesi ja institutsionaalsed protsesse, mis koosmõjus loovad ning säilitavad grupil põhinevaid, hierarhilisi sotsiaalseid süsteeme. Sotsiaalse domineerimise teooria abil on uuritud, kuidas naiste ja meeste soorollid perekonnas ning töökohal aitavad kaasa meeste domineerimisele, mis loob kindla pinna ebavõrdsuse jaoks nii kodus kui koduvälises sfääris.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

võim (*power*)

Praegusel ajal on feministlikus teorias palju kirjutisi võimu olemusest, võimu paiknemisest ja sellest, kas on võimalik võimu feministlik vorm. Teise laine feminism alustas võimu määratlemisest soopoliitikanähtuse ja väitis, et võimu tasakaalus hoidmise võti ühiskonnas on meeste käes (Millett 1970). Naiste võim on tavaliselt eksisteerinud vaid meeste mõjuvõimu raames. Näiteks räägib Jean Bethke Elshtain *ettekavatsematust* võimust, s.t. kuidas üks grupp omab võimu tänu oma positsioonile ühiskonnas. Elshtain väidab, et privileegidest saavad kasu sellised sotsiaalsed grupid isegi kui võimu omamine ei olnud neil isiklikult ette kavatsatud. Ta väidab, et mehed on ettekavatsematu võimu, millel on avalik tähendus koos poliitiliste tagajärgedega, ainsad valdajad (Elshtain, 1979).

Feministlikud antropoloogid teevad vahet *võimul*, *valitsemisel* ja *mõjuvõimul*. Nad kirjeldavad, kuidas kultuuride ristumisega ei ole naised sotsiaalsete otsuste tegemisel ilma teatud võimu vormideta. Kuid antropoloogid väidavad, et kõikides kultuurides lasub õiguslik allikas võimu tarvitamiseks meestel, sest kultuur väärtustab ennekõike meeste tegevust. See on nii sellepärast, et mehed hoiavad distantsi koduse sfääriga (Rosaldo ja Lamphere 1974).

Teised feministlikud teoreetikud paigutavad võimu allika teadlikkusse ja keelde. Näiteks väidab Elizabeth Janeway, et üheks silmapaistvaimaks võimu vormiks, mida omavad nõrgad (s.t. naised), on keeldumine aktsepteerimast võimukate poolt esitatud nõrkade määratlust. Naiste võim on mitteuskumine, umbusu ülesnäitamine (Janeway 1981). Sheila Rowbotham väidab, et võim on osa keele olemusest ja et keel ise on üks valitsemise vahendeid (Rowbotham 1973).

Radikaalne feminism väidab, et need teooriad võimust on puudulikud kui nad ei arvesta naiste ülekaalus olemist kui kesketemat ja ei näe seda kui mudelit isikute vahelise domineerimise kõikide vormide jaoks. Radikaalne feminism väidab, et meeste võimu psühholoogia väljendub niisugustes 'kultuuriilmingutes' nagu pornograafias ja naistevastases seksuaalses vägivaldas. Näiteks Catharine MacKinnon väidab, et seksuaalsus on võimu vorm, sest see on sugupoolte ebavõrdsuse aluseks (MacKinnon 1982). Julia Kristeva väidab, et naiste püüded saavutada poliitilist võimu olemasolevas

ühiskonnas ei suuda muuta *status quo*'d. Ta väidab, et feministlik teooria peab vaidlustama müüdid ja radikaalselt ning täpselt ära näitama naiste potentsiaalse võimu, näit. ema kuju kaudu (Kristeva 1982).

Feministlikud võimu mudelid on tähtsaks teemaks feministlikus diskussioonis. Naiste rühmitised hakkasid vastu liidrite võimule ja püüdsid määratleda võimu viisil, mis ei nõuaks domineerimismustreid. Judith Newton määratleb naiste võimu kui *võimet*, kus naised on aktiivne toimiv jõud (Newton 1981). Siiski väidab Nancy Hartsock, et seni kuni ühiskonda ei ole rekonstrueeritud viisil, kus domineerimine ei ole põhiline, vajavad feministid siiski pigem võimu ühiskonna *selle ühiskonna sees*, kui et luua alternatiive ühiskondlikule võimule (Hartsock 1981).

Erinevate gruppide füüsilised, kultuurilised ja sotsiaalselt nähtavad jooned on grupi liikmete identifitseerivateks sümboliteks, mille alusel neile omistatakse grupikuuluvusele vastavad omadused. Vähemusgrupi tunnused (Wagley ja Harris 1964; Vander :Zanden 1983, viidatud Vander :Zanden 1990:188-189):

1. Vähemusgrupi liikmed kogevad diskrimineerimist, segregatsiooni, rõhutust, tagakiusamist dominantgrupi liikmete poolt. Tänu võimuerinevustele nende kahe grupi vahel on vähemusgrupp halvemas olukorras.
2. Vähemusgrupp kannab füüsilisi või kultuurilisi erijooni, mis teda dominantgrupist eristab, nende joonte alusel pannakse nad ühtekokku, 'õigele kohale' sotsiaalses struktuuris.
3. Vähemusgrupi liikmed kannavad sarnast grupi eneseteadlikkust, seda üksmeelset grupiteadlikkust loob sarnane poliitiline ja sotsiaalmajanduslik olukord.
4. Üldiselt ei ole vähemusgrupi kuulumine vabatahtlik, see kuuluvus omistatakse inimestele, sest inimesed sünnivad mingisse staatusesse, nad juba kuuluvad selle tõttu kuskile, kellegagi kokku. Inimene ei saa valida sünnistaatust.
5. Üldiselt abielluvad vähemusgrupi liikmed oma grupikaaslastega. Mõnikord avaldavad vähemusgrupi liikmed ise survet grupisiseseks abieluks, selleks et säilitada grupi kultuuriline edasikestvus. Dominantgrupi liikmed panevad vähemusgrupi liikme grupikuuluvuse mittetunnistamist pahaks.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

allutatus (subordination)

Feministid nõustuvad selles sellega, et naiste allutatus inimestevahelise võimu struktuuride keskne tunnus, kuid feministid eelistavad erinevaid allutatuse lähtepunkte ja põhjusi.

Ligikaudse kronoloogiana algab kaasaegne feministlik teooria Simone de Beauvoir' väitega, et kuna mehed vaatlevad naist kui neist endist täiesti erinevaid, on naised muudetud teise sugupoole staatusesse, ja seega on nad teisejärgulised, allutatud (de Beauvoir 1953). Kate Milletti subordinatsiooniteooria väidab, et naised on sõltuv sugupooleklass patriarhaalse domineerimise all (Millett 1970). Shulamith Firestone asetab naiste allutatuse reproduktsioonist ja sünnitamisest tulevaks piiranguks (Firestone 1970). Teised radikaalsed feministid (näit. Susan Brownmiller, Andrea Dworkin, Anne Koedt ja Susan Griffin) on üldiselt seisukohal, naiste allutatusele viivad meestepoolne seksuaalsuse kontroll ja looduse üle valitsemine (eriti vägistamine ja pornograafia). Sotsioloog Elizabeth Janeway väidab, et *sotsiaalsel mütoloogial* või ehk kultuurilisel subordinatsioonil on tugev seksuaalne alltekst koos eri ideoloogiaga. Feministlikud antropoloogid väidavad, et avaliku ja koduse sfääri lahutamine ja naiste sidumine koduse sfääriga (või loodusega) kindlustab naiste allutatust (Rosaldo ja Lamphere 1974; Ortner 1974).

Feministlik psühhoanalüüs väidab, et naiste allutatus tuleneb soorollide stereotüpiseerimise ülesehitusest, mis põhineb naiste emaksolemise taval (Chodorow 1978; Dinnerstein 1976).

Kuna iga feministlik kriitik paigutab naiste allutatuse erinevasse sotsiaalsesse, kultuurilisse või psüühilisse valdkonda, läheks liiga pikale iga ülevaadet siinkohal tsiteerida (vt. antropoloogia, psühholoogia, sotsioloogia, filosoofia ja radikaalne feminism).

Feministliku teooria projektiks on lõpetada naiste allutatus. Jean Baker Miller pakub kõige intrigeerivama huvitavama võimaluse, kuidas seda võiks teha, väites, et naiste allutatus on võimaldanud naistel arendada erilisi oskusi - koostöö ja haavatavus - mis võiksid olla vaimseks lähtepunktiks uue ühiskonna loomisel (Miller 1976).

Naised kui negatiivse sotsiaalse identiteediga vähemusgrupp

Vähemusgrupi ja negatiivse sotsiaalse identiteedi mõisted on otseselt seotud. Inimestel on kuuluvusvajadus, vaatamata oma individualistlikkusele ning iseseisvuspüüdele vajatakse vabadustunnet valikute tegemisel. Kõik inimesed kuuluvad mingisse dominant või vähemusgruppi, isegi kui nad ise ei tunne grupiidentiteeti, omistatakse neile väliste sotsiaalsete tunnuste alusel grupikuuluvus. Inimesed on potentsiaalselt paljude gruppide liikmed, kuid ühtekuuluvustunne tekib nende gruppidega, mis on olulised antud indiviidile. Uuringud on näidanud, et klassifitseerituna grupi liikmeks, jõutakse välja grupiidentiteedi ja stereotüpiseerimiseni isegi siis, kui tegu ei ole gruppidevahelise konkurentsi (Brewer 1979, viidatud Lips 1991). Inimesed, kes juhuslikult satuvad mingisse gruppi, hakkavad tavaliselt tundma positiivset ühtekuuluvustunnet grupiga, eristatakse ja vastandatakse oma gruppi teiste gruppidega.

Kõigil grupiliikmetel on võrdne suhe võimuga, see tugevdab grupiidentiteeti ning gruppidevahelist vaenulikkust ning konkurentsi. Inimeste tunded olla valitseva grupi liige on teistsugune kui halvemat positsiooni omavas grupis, vähemusgrupis. Huvipakkuv on see, mis tunded valitsevad alistuvgruppi, vähemusgruppi liikmete seas ja kas nad saavad luua positiivse sotsiaalse identiteedi liikmeskonna seas.

Kas naised on vähemusgrupp? Arvuliselt kindlasti mitte, sest naisi on maailma elanikkonnast üle poole. 1951. aastal käsitles naisi kui vähemusgruppi, kui analüüsis formaalset ja informaalset naistevastast diskrimineerimist, sest leidis naised olevat sarnases olukorras vähemusgruppidega (Hacker 1951, viidatud Lips 1991:181).

Naised on vähemusgrupp, sest naisi stereotüpiseeritakse vastavalt vähemusgrupile ja naiste psühholoogias on palju sarnaseid elemente, mis on omased vähemusgrupile. Uuringud on näidanud, et sotsiaalselt alaväärtustatud ja väiksemat võimu omavad vähemusgruppi liikmed valivad kahe võimaluse vahel (Allport 1954, viidatud Lips 1991:181):

1. negatiivse sotsiaalse identiteedi aktsepteerimine;
2. eitav hoiak 'oma grupi' kuuluvuse osas.

Lihtsuse mõttes võiks esimesi nimetada *nagu-teised* ja teise valiku langetanuid *mitte-nagu-teised*. Negatiivse sotsiaalse identiteedi tunnistamine tähendab enda grupi negatiivsete stereotüüpide omaksvõttu. Nagu-teised naiste puhul tähendab see nõusolekut, et naised on meestega võrreldes väiksemate annetega ja võimetega, vähemloogilised. Kui naised on need stereotüübid omaks võtnud, siis aktsepteerivad nad allutatust ja võimu puudumist. Vähemusgrupil on raske muuta oma olukorda, sest negatiivse identiteediga grupil on raske organiseerida, viia läbi positiivset muutust oma seisundi parandamiseks.

Mõnikord valivad naised teise võimaluse ja eitavad oma grupikuuluvust, kus naised tunnustavad negatiivseid naiselikke stereotüüpe teiste naiste osas, kuid ei tunnista neid enda kohta käivateks. Mitte-nagu-teised naised väidavad, et neile ei meeldi naiste seltskond ja neil ei ole naissõpru. Kui nad on olnud edukad nn meeste ameti karjääris, siis nad püüavad väita, et nad on andekama, võimekamad kui keskmised naised ning purustavad juba eos võimaluse, et teised naised võiksid loota samale saatusele. Sageli on see nähtav naispoliitikute puhul, kes kipuvad iga hinna eest lahti ütleva oma 'madalast' päritolust ning sulanduda dominantgruppi.

Oluline on tunnustada, et naised ja mehed ei ole monoliitsed, homogeensed grupid, vaid moodustuvad mitmetest alagrupidest, kus igal alagrupil on oma spetsiifiline grupiidentiteet, kuid see jääb seotuks laiemas soo- ja sugupoolegruppi identiteediga.

Mõisted

Allikas: Laas 1997. Glossaar

diskrimineerimine (*discrimination*)

vahetegemine asjade või isikute vahel

otsene diskrimineerimine

kedagi (isikut või gruppi) koheldakse vähemsoosivalt (kellegi teise suhtes, keda soositakse või eelistatakse) nende soo, rassi, füüsilise või intellektuaalse puude, seksuaalsuse, vanuse, abielulisuse või raseduse tõttu.

kaudne diskrimineerimine

ilmneb kui esmapilgul mõistlikud ja kenad nõuded seadustes osutuvad ebamõistlikeks ning liialdatuteks, mille läbi tuleb ette ühe inimgrupi vähemsoodsat kohtlemist teise grupi suhtes.

sooline diskrimineerimine

praktika, kus ühele sugupoolele on antud eelistusi teise sugupoole ees.

naiste diskrimineerimine (allikas: Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. ÜRO konventsioon aastast 1979, Eesti kirjutas alla septembris 1991, avaldatud RT 5/6 1995)(artikkel 1) tähendab mõiste 'naiste diskrimineerimine' mis tahes **vahede või erandite** tegemist või **piiranguid soo järgi**, mille eesmärgiks on luua olukord, kus **inimõiguste** ja **põhivabaduste** olemasolu naistel tunnustatakse vähem või üldse mitte, kus naistel on **vähem võimalusi või puuduvad võimalused** kasutada või realiseerida inimõigusi ja põhivabadusi poliitikas, majanduses, sotsiaal- kultuuri-, tsiviil- või mistahes muus valdkonnas meeste ja naiste võrdõiguslikkuse alusel olenemata nende perekonnaseisust.

2.3.2 Diskrimineerimise majandusteaduslik diskursus

Diskrimineerimisega seonduvad küsimused

Naiste ja meeste positsioon ühiskonnas on erinev, naistel ja meestel on erinev elukogemus. Feministid on otsustanud naiste elukogemust nähtavaks teha ning muuta see väärtuslikuks naiste eneste ja ühiskonna jaoks. Inimesi kasvatatakse naisteks ja meesteks, Eestis on sotsialiseerimisteooriad päris hästi tuntud. Liialt vähe on aga tähelepanu pööratud vähemusrühma sotsiaalsele konstrueerimisele, selle rühma liikmete tunnustele, käitumisele, psühholoogiale. Stereotüüpiseerimine, eelarvamused, negatiivne identiteet annavad alust diskrimineerimise püsimisele, diskrimineerimisteooriate parem tundmine seletab päris hästi naiste asendit ühiskonnas

Diskrimineerimine on avalik tegu, kus otsustuse tegija teeb vahet inimeste vahe kas rassilise, soolise, vanuselise vm tunnuse järgi. Mittesoovitud või ebavõrdsust rõhutav tulem ei tähenda alati diskrimineerimist. Näiteks arvestab tööandja ennekõike töötaotleja haridust ning töökogemust, siis ei ole õige tuua sisse antud otsustuse puhul sisse teisi tunnuseid, mis ei olnud antud otsustuse puhul esmatähtsad.

Diskrimineerimine võib esineda väga erinevates valdkondades (Poverty and Discrimination in America):

1. tööturul;
2. kapitaliturul;
3. hariduses;
4. tooteturul.

Diskrimineerimine tööturul võib olla seotud allpool loetletud juhtudel:

1. tööhõivega seotud diskrimineerimine - töölevõtmine, töölt vallandamine või koondamine;

2. ametialane diskrimineerimine – nn naiste ja meeste tööd, eelarvamuslik töö ja selle tegija ettekujutus;
3. nn. 'klaaslae fenomen', kus teatud gruppide esindajatel on raskem kui teistel saavutada kõrget ametiposti ning ebavõrdsusilmingud edutamisel.
4. Palgadiskrimineerimine – samal ametikohal saavad töötajad erinevat tasu.
5. Ebavõrdse töötasu probleem - samaväärse töö eest saadakse erinevat tasu.

Diskrimineerimine kapitaliturul:

1. kinnisvara ja hüpoteegiga seotud laenud;
2. tarbimislaenud;
3. ärikapitaliga seotud diskrimineerimine.

Diskrimineerimine hariduses:

1. koolivõtmisel või kooli pääsul võidakse teha eelistusi teatud gruppidele;
2. juurdepääs haridusele ei ole ühiskonnas kõigile samaväärselt võimalik;
3. eraldamine mingi tunnuse alusel;
4. diskrimineerimine koolis – õppekavad ja ettekirjutused, stereotüüpne suunamine;
5. vahetegemine hindamisel ja nõustamisel;
6. vahetegemine õppemaksudes.

Diskrimineerimine tooteturul:

1. eluasemega seotud diskrimineerimine;
2. kindlustusega seotud diskrimineerimine

Diskrimineerimise soovile järgiandmise tõttu peab maksma kellelegi rohkem palka, sest ei soovitud tööle võtta inimest, kes oli tegelikult kõige parema kvalifikatsiooniga ning nõus madalama palgaga. Kui turul on mittediskrimineerivad ettevõtted, võib diskrimineeriv ettevõtte konkurentsist alla jääda. Diskrimineerimise tõttu kaotab alati vähemuses olev grupp, sest tekib enamust soosiv õhustik.

Diskrimineerimisprotsessis on alati olemas kasusaajad ning kaotajad, ekslik oleks arvata, et diskrimineerimine annab alati majanduslikku tulu. Öeldakse, et diskrimineerimine on diskrimineerijale kulukas. Kui seda väidet uskuda, siis diskrimineerivad ettevõtted peaksid sattuma üldises konkurentsist halvemasse olukorda.

1. Miks peaks ettevõtja eelistama mingi grupi esindajat, näiteks meest, kui ta tahab tegelikult võtta tööle parimat töötajat madalaima palga eest?
2. Miks ei taheta müüa mingit kinnistut mingi grupi esindajale, kui tegelikult tahetakse saada parimat võimalikku hinnapakkujat?
3. Miks on inimestele tähtis kellegi grupikuuluvus (rass, rahvus jne) kui valitakse võimalusel naabrit, sõpru, armukest jne?

Diskrimineerimisteooriate peamine ülesanne on selgitada, miks diskrimineerimine leiab aset, isegi kui see on majanduslikult kulukas või kahjulik.

Erinevad diskrimineerimisteooriad

Alljärgnevalt on ära toodud ülevaade viiest diskrimineerimise teooriast (tabel 8):

1. Gary Beckeri diskrimineerimisteooria;
2. Thomas Sowell'i diskrimineerimisteooria;
3. Lester Thurow diskrimineerimisteooria;
4. Statistiline diskrimineerimisteooria;
5. Võrreldava väärtuse teooria.

Tabel 8. Erinevate diskrimineerimisteooriate põhiseisukohad

Diskrimineerimis-teooria	Põhiseisukohad ja avaldumine
Gary Beckeri diskrimineerimis-teooria	Inimestel on <i>diskrimineerimismaitse</i> (<i>taste for discrimination</i>), samamoodi nagu neil on maitse-eelistused toidu või autode suhtes, ja nad on nõus endale meelepärast kaupa lubama ka vaatamata hinnale.
Thomas Sowell'i diskrimineerimis-teooria	Diskrimineerimine saab püsida ainult siis, kui tegu on mingi monopoli või konkurentsi puudumisega.
Lester Thurow' diskrimineerimis-teooria	Diskrimineerimine peegeldab kartelli, monopolistliku koondise vms salasepitsust ühe grupi poolt teha vahet mingi teise grupi esindaja(te) suhtes (näiteks ei võeta tööle mingi rahvuse või kultuuri esindajaid).
Statistiline diskrimineerimine	Tööandjal on välja kujunenud mingi ettekujutus (eelarvamus) keskmisest soovitud töötajast, ning ta ei suuda arvestada objektiivselt töötajate/töötaotlejate individuaalseid omadusi.
Võrreldava väärtuse teooria	Diskrimineerimine, mis leiab aset samaväärse töö eri tasustamise kaudu.

Becker väitis, et diskrimineerimine tuleneb diskrimineerimismaitsest. Diskrimineerimismaitse on võrreldav mistahes maitseeelistustega, mida inimene eelistab osta või tarbida. Diskrimineerimismaitset saab interpreteerida ka kui distantsihoidmist mingi grupi esindajate suhtes. Diskrimineerijad on nõus selle maitse eest maksma, nad on nõus madalama kasumiga, sissetulekuga, sest diskrimineerimine toob neile tegelikult rahalist kahju. Nad peavad oluliseks mingi piiri või distantsi hoidmist vaatamata sellele, mis see neile maksma läheb.

Kui diskrimineerimise kulud lähevad neile liiga kõrgeks, siis nad on diskrimineerijad käituma oma maitse vastu, nad võtavad tööle neile soodsama pakkumise teinud inimese, kuigi see inimene ei ole nende meelt mööda. Beckeri loogika järgi võetakse mustanahalisi või naisi mõnede valgete tööandjate poolt tööle ainult siis, kui neile on võimalik maksta oluliselt vähem kui oma meelisgrupi töövõtjale. See vähemmaksmine peab olema nii soodne, et nad on nõus minema vastuollu oma väljakujunenud maitsega.

Beckeri teooriaga tekib rida probleeme. Beckeri diskrimineerimise teooria on kõige levinum, mis väidab põhjendatult, et konkurentsi tingimustes tuleb diskrimineerimise eest maksta.

Probleemid Beckeri teooriaga:

1. Beckeri teooria tundub rohkem seletavat segregatsiooni kui diskrimineerimist, see töötab mõnede diskrimineerimise tüüpide puhul, kuid teiste puhul halvemini. Näiteks see teooria ei sobi kõige paremini soolise diskrimineerimise seletamiseks.
2. Suur probleem Beckeri mudeli puhul on apelleerimine indiviidile, see on individualistlik mudel, mis väidab, et igal on oma diskrimineerimise maitse, et diskrimineerimine on spontaanne ja mittekoordineeritud. Samas on ebausutav, et kui diskrimineerimine on süsteemne, selles ilmnevad teatud sanktsioonid, siis on ebareaalne uskuda, et see on üksikute indiviidide tegevuse tulemus.

Sowell väidab, et diskrimineerimine saab püsida ainult siis, kui tegu on mingi monopoli või konkurentsi puudumisega. Diskrimineerimine on kulukas, seetõttu levib see rohkem, kui konkurents on madal või olematu ning siis saab diskrimineerimise kulud veeretada tarbijate, kauba ostjate või teenuse kasutajate õlgadele:

1. Reguleeritud avalikud üldkasutatavad teenused ei ole tavaliselt konkureerivad.
2. Valitsusasutused ei konkureeri omavahel; valitsusasutustes on diskrimineerimine võimalik.
3. Miinimumpalgad saavad luua liigset pakkumist ning seetõttu diskrimineerimiskulud langevad.

Sowell arvab, et minimaalpalga poliitika põhjustab diskrimineerimist ja tööpuudust:

1. miinimumpalgad tõstavad üldist palgataset;
2. tööd soovib saada rohkem inimesi kui on töökohti, tekib ülepakkumine;
3. ülepakkumise tingimustes on tööandjal lihtne käituda diskrimineerivalt.

Sowell väidab, et konkurentsitingimustega arvestav kapitalism on diskrimineerimise vaenlane, kõik, mis keelavad konkurentsi, nagu valitused, ametiühingud, monopolid on tegelikult diskrimineerimise sõbrad, diskrimineerimise soodustajad. Esialgu tundub, et diskrimineerimine saab tõesti püsida vaid tingimustes, kus ei ole konkurentsi. Sowell'i teooria nõrkus seisneb selles, et see ei suuda seletada mittediskrimineerivaid valitsuse, ametiühingute ja monopolide tegevust, mis aga ometi eksisteerib.

Thurrow väidab, et diskrimineerimine peegeldab kartelli, monopolistliku koondise vms salasepitsust ühe grupi poolt teha vahet mingi teise grupi esindaja(te) suhtes. Oluline on tähele panna, et Thurrow' teooria on selges vastuolus Beckeri teooriaga (tabel 9).

Diskrimineerimine leiab aset siis, kui see on mingile huvigrupile majanduslikult kasulik, kuid samas on võimalik, et keegi diskrimineerivast grupist saab tegelikult diskrimineerimise läbi kahju. Tekib üsna oluline küsimus, miks diskrimineerimisest kaotavad inimesed sellega kaasa lähevad, vastused selle võiksid olla järgmised:

1. loodetakse võita mingist teisest diskrimineerimise aspektist;
2. tekib kokkupõrge diskrimineerimise olemusega, ei saada selle vastu astuda;
3. sunnimehhanism – milleks võib olla riigivõim, mõni institutsioon, sotsiaalne surve.

Tabel 9. Beckeri ja Thurrow' diskrimineerimisteooriate võrdlus

	Becker	Thurrow
Soov hoida distantsi	Diskrimineerijad tahavad säilitada füüsilist distantsi	Diskrimineerijad tahavad saavutada materiaalselt kasu ja säilitada sotsiaalset distantsi
Diskrimineerimiskulu	Diskrimineerijad on valmis maksta oma diskrimineerimismaitse eest	Diskrimineerijad tahavad majanduslikku võitu ning samas säilitada sotsiaalset distantsi
Diskrimineerimistingimused	Vaid teatud piiri ületades on diskrimineerijad valmis oma maitsele alla andma	Kui diskrimineerimisega ei ole võimalik saavutada rahalist võitu, siis sotsiaalse distantsi jälgimine jääb eesmärgiks, et säilitada grupistaatust, privileege
Individuaalne vs kollektiivne tegevus	Diskrimineerimine on individuaalne käitumine vastavalt oma maitsele, tõekspidamistele	Diskrimineerimine on mingi kollektiivi, grupi (monopol, kartell) tegevus
Mis aitab diskrimineerimist säilitada	Diskrimineerimist soodustavad kindlaks kujunenud maitse ja tõekspidamised	Diskrimineerimisele aitab kaasa sunnimehhanism
Diskrimineerimise eesmärk	Jälgida oma maitse-eelistusi	Ühe grupi soov ekspuaterida teist gruppi
Soolise diskrimineerimise selgitus	Teised teoreetikud arvavad, et Beckeri teooria ei ole parim viis selgitamiseks soolist diskrimineerimist	Thurrow arvab ise, et tema teooria ei ole piisav soolise diskrimineerimise seletamiseks
Põhjenduste veenvus	Beckeri põhjendused väheveenvad	Thurrow' põhjendused on usutavad, selgitavad paremini, miks diskrimineerimine püsib

Statistiline diskrimineerimine ilmneb tööandjate eelarvamuslikus suhtumises. Tööandjad kujutavad ette erineva tausta ja teatud tunnustega töövõtjaid. Näiteks arvavad nad täpselt teadvat, mis on mingi töö puhul kriitiliseks massiks, mis takistab töö tõhusat täitmist. Erinevad inimeste gruppide omadused on eelnevalt defineeritud mingi ettekujutuse, taju järgi (naised, vanad naised, puuetega inimesed, jne). Need tajutud erinevused on sageli eelarvamuslikud stereotüübid.

Kui töötahtjaid on tunduvalt rohkem kui pakutavaid töökohti, siis tööandjad valivad oma lemmikgrupist, kuigi statistilised erinevused on väikesed. Diskrimineeriv 'eelkontroll' hoiab töölevõtuprotsessis kokku ettevõtja aega ja raha. Niisugune diskrimineerimine on võimalik ainult juhul, kui töötahtjaid on rohkem kui töökohti. See on ka põhjuseks, miks omakorda tööpuudus toob kaasa diskrimineerimise.

Kui tööandja ettekujutused on tegelikult tõele vastavad, kas siis on tegu diskrimineerimisega? Kas niisugune üsnagi tõepärane ettekujutus töövõtjatest saab olla kuidagi seaduste vastane? Tegelikult see on diskrimineerimine, sest inimeste üle otsustatakse suurema grupi järgi, millesse nad mingi tunnuse alusel kuuluvad, ning ei arvestata inimeste individuaalseid omadusi.

Statistiline diskrimineerimine on väga püsiv nähtus. Inimestel on kalduvus otsustada teiste inimeste üle nende klassikuuluvuse järgi. Tekib suletud ring – kui üksikisik ei suuda eristuda grupist, kuhu kuulub, siis ei olegi võimalik ületada statistist diskrimineerimist. Sowell väidab, et konkurentsieelise saab tööandja, kelle tajutud ettekujutused ning eelarvamusused on kõige tõelähedasemad.

1. Statistiline diskrimineerimine on eriti hea soolise diskrimineerimise seletamiseks, sest: tööandjate silmis on naised vähematraktiivne tööjõud kui mehed.
2. Tööandjad ei taha naistesse investeerida koolituse jms läbi.
3. Naistelt oodatakse rohkem kui meestelt oskuste omamist soovitud tööle kandideerides, naistel peaksid olema vajalikud tööoskused olemas enne tööturule tulekut.

Statistilise diskrimineerimise jaoks on rasked küsimused töötaja sugu ja pensionifondid, töötaja vanus, sugu, autokindlustus ning ülalpidamiskulud, töötaja ja alkoholi tarbimise probleemid – sõnaga, kõik, mis võiks anda alust eelarvamuslikule suhtumisele ning selle kestvusele.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

stereotüübid

Eelarvamuslikud ideed üksikisikutest, eri gruppidest või objektidest. Kõige ulatuslikuma feministliku ülevaate stereotüüpiseerimisest on andnud teinud Inge Broverman ja tema kolleegid, kelle tööd on tsiteeritud isegi Ameerika Kongressis. Nad tulid järeldusele, et stereotüüpne mõtlemine isikuomaduste seosest soorollidega on läbiv ja püsiv nähtus. Ihaldatavad jooned on omistatud rohkem meestele, mida võib ühise kompetentsuse nimetaja alla viia, samal ajal kui naisiühendavad jooned võib kokku võtta soojustväljendavateks. Niisuguseid stereotüüpe võib leida koolikeskkonnas, lastekirjanduses, keelestiilides ja elukutsetes (Broverman et al 1972).

2.3.3 Sooline segregatsioon ja võrreldava väärtuse küsimused

Soolise segmentaalsuse küsimusteks on naiste ja meeste tööd ning tõsiasia, et naistele makstakse samaväärse töö eest vähem isegi kui neil on sama haridus, töökogemus, nõutavad oskused, sama vastutuse ulatus, ja samasugune töö ebaseeldivuste talumine.

Keskseks küsimuseks jääb, kas sooline segmentaalsus on diskrimineerimise või vaba valiku tulemus. Kas naiste madalam palk on diskrimineerimise tulemus?

Üldiselt on sellele küsimusele kaks erinevat lähenemist. Üks vaatepunkt väidab, et sooline segregatsioon ei ole diskrimineerimise tulemus. Soolist segregatsiooni tingivad muud sotsiaalsed asjaolud:

1. Tüdrukud koolis ja täiskasvanud naised valivad ise 'naiste töö', nad ise otsustavad töötada kohtades, kus on tarvis hariduse omandamisel teha väiksemaid investeeringuid, sest nad arvavad, et pühenduvad tasustatud tööle mingi aja oma tööealisest ajast, mingi aja tahaksid nad aga pühendada perekonnale:
 - naised ihkavad tööd, kuhu on lihtne minna, ajutiselt lahkuda, lihtne pärast mingi perioodi vahelejäämist jälle tagasi saada, sest tüdrukud ja naised arvavad, et saavad lapsi ning peavad hoolt kandma laste ja perekonna eest;
 - naised püüavad olla küllaltki vabad ka selleks, et liikuda kaasas oma mehe töökohtade asukohtadega;
 - naised tahaksid rakendada tööl oskusi, mis neil juba olemas;
 - töö asuks elukoha lähedal;
 - ei ole riski, kui toimub mingeid üleviimisi;
 - töö oleks seotud naiste loomumadustega nagu 'abistamine ja hoolitsemine'.
2. Suur hulk: Kui palju naisi otsib mingit tööd, siis viib see töötasu alla.
3. Kui tekib niisugune ülepakkumine, siis on tegu konkurentsiga ning turuhinnaga ning ei saa rääkida diskrimineerimisest.

Teise lähenemise pooldajad väidavad, et soolise segregatsiooni põhjuseks on diskrimineerimine.

1. Isegi kui tüdrukud ise valivad nn naiste töö, siis on see ikkagi diskrimineerimise tulemus. Tegu on suletud ringiga - Tüdrukud näevad oma emade töötamist ning teiste naiste rollimudeleid, ning valmistuvad ise samu rolle täitma. Taolist tüdrukute sotsialiseerimist naiste rollidele toetab tugevalt meedia, ning seda võib pidada institutsionaliseeritud diskrimineerimiseks.
2. Paljud naised ei valmista end ette nn naiste töödele, ning nad puutuvad kokku ametialase diskrimineerimisega. Diskrimineerimisalane tõendusmaterjal:
 1. otsese ja avaliku diskrimineerimise juhud;
 2. tsiviilõigusrikkumiste juhud;
 3. statistilised uuringud naiste ja meeste palgaerinevustest;
 4. juhtumite uuringud.

Võrreldav väärtuse teooria analüüsib vajalikke tööoskusi, töötingimusi, vastutuse ulatust; töötasu samaväärse töö korral. Kriitika: võrreldav väärtus ignoreerib suhtelist puudust ja moonutab turgu.

2.4 Ametialane sooline segregatsioon

2.4.1 Ametialase soolise segregatsiooni mõiste

Ametialane sooline segregatsioon on laialdane, oluline ja püsiv nähtus, seda nähtust tundmata on raske iseloomustada naiste ja meeste majanduslikku positsiooni ning nende sissetulekuid. Richard Anker on uurinud soolise segregatsiooni põhjusi ja erinevaid teoreetilisi lähenemisi, alljärgnevalt põhjalikumalt tutvustatud Anker'i uuringu tulemusi (Anker 1997). Ametialasel soolisel segregatsioonil on mitmeid põhjusi ning see on tööturu jääkuse ja majandusliku ebatõhususe peamine allikas, sest tingib inimressursside asjatu raiskamise. See nähtus on tihedalt seotud majanduse võimetusega viia läbi soovitud muutusi. Tootmise globaliseerumine ja rahvusvahelise konkurentsi kasv peaks ametialast soolist segregatsiooni pärssima.

Ametialane sooline segregatsioon asetab naised halvemasse olukorda võrreldes meestega, mis kannab endas *negatiivset mõju* sellest, missugused on meeste eelarvamuslikud suhtumised naistesse, ning on mõjutatud sellestki, kuidas naised ennast ja teisi naisi ise näevad. Negatiivne mõju kandub üle naiste palkadesse ja sealt edasi avaldab see mõju tervele

naiste elukäigule, nende heaolule. Eelarvamuslik suhtumine naistesse mõjutab tegelikult kõike, naiste haridusvalikuid, koolitusvõimalusi, naiste tervist ning keskmist eluiga.

Ametialase soolise segregatsiooniga peaksid eriti tõsiselt tegelema inimesed, kes tegelevad võrdõiguslikkuse, majandusliku tõhususe ja sotsiaalse õigluse küsimustega ühiskonnas. Oluliseks küsimuseks on ametialase soolise segregatsiooni püsivus vaatamata teadlikule tegevusele selle negatiivse mõju vähendamise nimel.

Ametialase soolise segregatsiooni puhul on vaja uurida nii tööjõu pakkumist kui nõudlust. Tööjõu pakkumise puhul on peamisteks väideteks, et naised teevad ise olulisi otsustusi:

1. naised *eelistavad* teatud töid ja elukutseid;
2. naised *eelistavad* paindlikku tööaega (igapäevaste perekonnakohustuste täitmise tõttu);
3. naised *eelistavad* töid, mida saab ajutiselt (periooditi) katkestada (laste saamine, emapuhkus jne).

Tööjõu nõudluse puhul uuritakse, miks tööandjad *eelistavad* ühtedele või teistele töökohtadele naisi või mehi, miks naisi ja mehi edutatakse erinevalt ning miks neil on erinevad karjäärivõimalused ja –mustrid. *Eelistamine* tähendab siin tegelikult laia mõistet, mis on seotud õpitud kultuuriliste ja sotsiaalsete väärtustega, mis on sageli naisi diskrimineerivad ning kannavad endas stereotüüpset arusaamist naiste ja meeste töödest ning ametitest.

Sotsiaalteaduslikus kirjanduses ei ole ametialane sooline segregatsioon piisavalt tõsiselt tähelepanu leidnud, keskendutud on peamiselt naiste ja meeste palgaerinevuste analüüsimisele, samas on ametialane sooline segregatsioon vaid üks paljudest naiste ja meeste palgaerinevuste põhjustest.

Mõisted

Allikas: Laas (1997). Glossaar.

Narusk ja Vöörmann 1995 (Eesti Inimarengu Aruanne 1995)

ametialane sooline segregatsioon (*occupational segregation by sex; overall segregation*)

meeste ja naiste kontsentreeritus erialadele, kus juba teadaolevalt domineerivad ühe soo esindajad, tavaliselt mõõdetakse segregatsiooniindeksiga, vastab

segregatsiooniindeks ehk erisuse indeks (*dissimilarity or segregation index*)

töölase soolise segregatsiooni mõõt, mida esitatakse protsentides, mis näitab ühest soost töötajate osa, kes peaksid vahetama töö niisugustele aladele, kus nende soo esindajad on alaesindatud, seda selleks, et saavutada ametialade jaotuse sooliselt tasakaalustatud struktuur

horisontaalne sooline segregatsioon (*horizontal segregation*)

peegeldab naiste ja meeste erinevaid tööalaseid eelistusi, kus enamik naisi eelistab naiste poolt domineeritud töövaldkondi, ja enamik mehi eelistab meeste poolt domineeritud alasid

vertikaalne sooline segregatsioon (*vertical segregation*)

naiste ja meeste koht organisatsiooni struktuuris, mis näitab sooliselt polariseeritud hierarhistilist jaotust (naistekeskne amet ei välista meesülemusi)

Soolist segregatsiooni Eestis on uurinud Rein Vöörmann, samas on tunda ingliskeelne mõtlemine veel küllaltki uue valdkonna vallutamisel (Narusk, Vöörmann 1995):

Erinevad maad kasutanud eri tööalade klassifikaatorit, on kitsamat ja üldistavamalt jaotust. Segregatsiooniindeksi kasutamise nõrk külg on selle tundlikkus ametialase tööklassifikaatori tüüpide suhtes, mida laiemaks on jäetud ametialaste klasside piirid (näiteks Jaapanis), seda madalam see indeks kipub olema.

Teine viis ametialase segregatsiooni näitamiseks on esitada kindlad ametid ja nende sooline jaotus protsentides.

Segregatsiooniindeks sõltub *naiste vanuselisest grupeeringust* (Sic! - AL), nooremas eas naised on enam valinud alasid, kus mehed domineerivad, kuid kokkuvõtvalt siiski paljud eelistavad 'naiste tööd'. Mehed on 'naiste' aladele vähem kippunud kui naised 'meeste' aladele. Majanduslik restruktureerimine mõjutab soolist tööjaotust.

Resegregatsioon toimunud näiteks haridusalal, kus meeste poolt domineeritud ala on läinud naiste kätte. Haridussüsteemi uuritud, muidu oleks nagu naiste ala, kuid juhtivad kohad sageli meeste käes. Paljudes maades võetud kasutusele erimeetmeid ametialase segregatsiooni vähendamiseks ja naiste olukorra parandamiseks. Kuna naistel on sageli takistuseks lastehoiuga seotud probleemid, siis on

riiklikult mõeldud lastepäevahoiusüsteemi arendamisele, ühe ja sama töökoha jaotamist kahe inimese vahel (*job share*) ning paindlikule tööajale (*flexible hours*).
Eestis oli soolise segregatsiooni indeks **majandusharude** lõikes 1980ndatel 0.31 ja 1994. aastal 0,28, **kutsealade** lõikes oli see 1993. aastal 0,40.

Teooriad, mis selgitavad ametialast soolist segregatsiooni võiks jämedalt jagada kolmeks (Anker 1997):

1. neoklassikaline inimkapitali teooria;
2. institutsionaalsed ja tööturu segmentaalsuse teooriad;
3. feministlikud ja sugupooleteooriad.

2.4.2 Neoklassikaline inimkapitali teooria

Neoklassikaline majandusteooria eeldab inimeste ratsionaalsust ning tööturusuhete funktsioneerimise tõhusust. Selle teooria järgi on töövõtjate ülimald eesmärgiks võimalikult hea töötasu saamine, alles seejärel hindavad nad ise oma haridust, kogemusi, takistusi (nt lapsehoid) ja eelistusi (meeldiv töökeskkond). Tööandjad püüavad saada suurimat võimalikku kasumit, mille nimel maksimeerivad tootmist minimiseerides kulusid, sh tööjõukulusid. Tööjõu hinna määrab konkurents ja tööturu tõhusus.

Neoklassikaline inimkapitali teooria peab naiste väiksema töötasu saamist õigustatuks, sest rõhutab naiste inimkapitali madalamat väärtust võrreldes meestega:

1. naised tulevad tööjõuturule madalama haridusega kui mehed;
2. naistel on tavaliselt vähem töökogemusi, neil ei ole juhtimiskogemusi.

See teooria ei sobi selgitama madala sissetulekuga ning väikeste kaasaegsete tööturgudega riikide tööturuolukorda, kus sageli on naistel meestega võrdne või isegi parem haridustase

Neoklassikaline majandusteooria on seisukohal, et perekonnasisese ratsionaalse majanduslikult kasuliku otsuse kohaselt on naistel mõistlik pühenduda kodusele majapidamisele ja lastehoiule. Feministid on seda tugevalt kritiseerinud (Ott ja Rocen 1997, viidatud Dijkstra ja Plantenga 1997), sest naised muutuvad selle valiku käigus liialt sõltuvaks oma elukaaslasest, naised kaotavad enese hariduses, kogemustes ja eneseusus.

Neoklassikaline inimkapitali teooria keskendub ennekõike tööjõu nõudluse annalüüsil ning vastavalt tööandaja motiivide ja käitumise selgitamisele. Tuntumaks teoreetikuks on Gary Becker, kes on põhjendanud majanduslikult ratsionaalset tööjaotust perekonnas ning tööandjate diskrimineerimismaitsest tulenevat käitumist. Diskrimineerimismaitse kompenseerimismudeli toetuseks on Becker oma teorias kasutanud elemente duaalse tööturu teooriast, tööjõu ülepakkumisest, statistilisest diskrimineerimisest ja perekondade majanduslikust mõtlemisest.

Naistöötajaid peetakse kulukamateks töötajateks:

1. naised puuduvad töölt rohkem kui mehed;
2. naised hilinevad tööle rohkem kui mehed;
3. naistöötajate käive suurem, naised vahetavad rohkem töökohti kui mehed, põhjustades tööandjale lisakoolituskulusid;
4. naised jäävad lapsehoolduspuhkusele;
5. naised nõuavad hügieenitingimuste loomist;
6. naised ei ole valmis ootamatusteks (ületunnitöö, töö puhkuse ajal jne).

Tegelikult näitavad uuringud, et naised ei puudu rohkem, ei vaheta sagedamini töökohti kui mehed. Feministid on väitnud ka seda, et meeste suurem alkoholilembus ning ajutised töövõimetusperioodid on tööandjale palju kulukam, kui naistöötajatega seonduvate probleemide lahendamine.

Neoklassikaline inimkapitali teooria on üsna nõrk seletama kaasaegsete naiste tööhõivevalikuid:

1. kasvanud on naiste hulk, kes jäävad lastega koju ainult lühiajaliselt;
2. kasvanud on naiste hulk, kes pühenduvad oma tööle ja karjääri arendamisele;
3. kasvanud on naiste poolt ülalpeetavate leibkondade osakaal;
4. kasvanud on töökohtade hulk, kus ei ole esmatähtis töökogemus ega elukestev karjäär.

Naiste kui töövõtjate traditsioonilised valikud ja tööandjate diskrimineerimismaitsest tulenev meestöövõtjate eelistamine mõjub negatiivselt naiste tootlikkusele ja palgale, see piirab ametite arvu, kus naised tahaksid töötada.

2.4.3 *Institutsionaalsed ja tööturu segmentaalsuse teooriad*

Institutsionaalsed ja tööturu segmentaalsuse teooriad (ITST) toetuvad hästikorraldatud majandusele ja neoklassikalisele loogikale. Aluseks on oletus, et institutsioon (ametiühing, ettevõtte jm) mängib kindlat osa selles, keda tööle võetakse, keda vallandatakse, keda edutatakse, kellele kui palju makstakse. ITST väidab, et tööturud on segmentaalsed, iga turusegment võib funktsioneerida neoklassikalise teooria järgi, töölistel on raske liikuda ühest segmendist teise.

ITST koosneb omakorda mitmetest teoreetilistest lähenemistest, millest tuntum on duaalse tööturu teooria, mis eristab primaar- ja sekundaarsektorit, formaalset ja informaalset sektorit, staatilisi ja progressiivseid töid.

Tööd primaarsektoris on madalama palga, kaitstuse, arenguvõimaluste ja kehvamate töötingimustega, samas on primaarsektori ettevõtetel suur turuvõim. Sekundaarsektori tööd on kehvad palga, edutamisevõimaluste, töötingimuste ja töökaitse poolest, ettevõtete vahel tihe konkurents. Globaliseerumine mõjutab kogu majandust, kuid esialgu on muutused aeglased.

Duaalse tööturu kontseptsiooni on lihtne seostada ametialase soolise segregatsiooniga, sest ühes turusegmenendis esineb rohkem naiste töid ja teises meeste töid. Naiste töödel on madalam palk, sest palju naisi tahab samu töökohti. Kuna meeste töödele on madalam konkurents, siis saavad mehed paremat palka.

Primaarsektoris on naised alaesindatud, sest töökohad 'sobivad' enamasti meestele. Primaarsektoris töötamine on küllaltki turvaline, töötajad vastavad sellele firmatruudusega, tööjõu voolavus on väike. Primaarsektor edutab eriti kõrge kvalifikatsiooniga töötajaid, need on tavaliselt mehed.

ITST teiseks tuntud teooriaks on statistilise diskrimineerimise teooria. Statistilise diskrimineerimise teooria on sobiv kasutamaks diskrimineerimist töölevõtmisel, sest see põhineb oletusel, et inimesed on erinevad tootlikkuse, oskuste ja kogemuste poolest. Sellisteks erinevateks gruppideks peetakse teiste kõrval ka naisi ja mehi. Tööandjal on lisaväljaminekuid näiteks naise otsimisel mittetüüpilisele tööle, mistõttu ta võtab tööle parem mehe.

Statistilise diskrimineerimise teorial on kaks puudust:

1. Ignoreerib seda, et ametialane sooline segregatsioon antakse edasi järgmisele põlvkonnale.
2. Naised ei võitle ametialase soolise segregatsiooniga, edutamisel on ju selgesti näha vahetegemine inimeste vahel.

ITST on head seletamaks ebavõrdsust tööturul. Päril head on need kasutamaks naiste ja meeste erinevat vertikaalset ametialast soolist segmentaalsust, sealt tulevad naiste ja meeste palgaerinevused. Miinuseks on aga see, et ei seleta piisavalt, miks on ametid soo järgi segmentaalsed.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et ITST seletavad soolist ebavõrdsust ja ametialast soolisest segregatsioonist mittepiisavalt. ITST ei arvesta piisavalt mittemajanduslikke tegureid, nagu näiteks käitumine, psühholoogia. Ei suuda vastata küsimusele, miks ametialane sooline segmentaalsus püsib, kui tegelikult on kogu aeg kasvavad naiste kogemused ja haridus. Soostereotüüpide ja naiste ja meeste tööde/ametite püsivuse rõhutamine on ainus seletus, kuid see ei ole ammendav.

2.4.4 Feministlikud ja sugupooleteooriad

Feministlikud teooriad on keskendunud mittetööturu muutujate uurimisele, majandusteadlased võtavad neid kui aksioomi. Naiste halvemat olukorda tööturul seletavad patriarhaalsuse ja naiste allutatud olukorraga ühiskonna ja perekonnas. Ühiskonnas valitsevad ettekirjutused soolisest tööjaotusest, kus kodutöid peetakse naiste tööks ning perekonnale leivateenimist peetakse meeste tööks. Tulemuseks on naiste diskrimineerimine.

Naiste vastutuse jaotus on patriarhaalses ühiskonnas instrumentaalsed, naised omandavad vähem koolitarkust enne tööturule minekut. Tüdrukud ise eelistavad teatud alasid. Arvatakse, et naistel on tarvis väiksemaid oskusi ja haridust tööturu jaoks, naised ise valivad ametid, kus saab teha karjäärikatkestusi.

Sugupooleteooriad väidavad seda, et ametialane sooline segmentaalsus peegeldab naiste töid üldiste soostereotüüpide järgi (*naise loogika, naise võimed*).

Naistele omistatakse kolmteist positiivset, negatiivset ja neutraalset omadust, mõjutavad ametialast soolist segmentaalsust.

Viis positiivset stereotüüpset naisele omistatud omadust:

1. hoolitsev iseloom;
2. kodutööde tegemise oskused ja kogemus;
3. suurem käeline osavus;
4. suurem ausus;
5. atraktiivne välimus.

Viis negatiivset stereotüüpset naisele omistatud omadust:

1. ei taha olla ülemus, teiste sundija;
2. väiksem füüsiline tugevus;
3. väiksemad võimed teaduses ja matemaatikas;
4. väiksem soov reisida;
5. füüsilise jõu ja ohu ees hirm.

Kolm neutraalset stereotüüpset naisele omistatud omadust:

1. korrapäädus ja leplikkus (ei kaeba töötingimuste üle), väike organiseerumisvalmidus (ei astu ametiühingu liikmeks);
2. suurem valmisolek madalaks palgaks ja sissetulekuks;
3. suurem huvi töötada kodus.

Stereotüüpide mõju tuli selgelt esile ILO uuringus, mis viidi läbi siirdeühiskonna majanduskeskkonnas (Bulgaaria, Tšehhi, Ungari, Slovakkia) ja arengumaades (Indoneesia, Küpros, Sri Lanka ja Gaana). Tööandjatelt küsiti, kas nad eelistavad teatud töödele võtta naisi või mehi. Küsimus oli otsekohene, mis sunnib oletama, et ilmsiks tulnud sooline kallakus on ainult jäämäe tipp. Vaatamata küsimuse iseloomule, märkisid paljud tööandjad, et inimese sookuluvus on olulise tunnusena arvestatav, kui nad langetavad töölevõtmise või edutamise otsuseid.

1992-1993 Tšehhi, Ungari, Slovakkia uuring näitas, et 90% vastanud ettevõtjatest eelistasid remonditöödele mehi, praktiliselt keegi ei eelistanud naisi. 35-55% vastanutest eelistas mehi ka tootmise- ja oskustöödega seotud ametikohtadele, vaid 10% eelistas nendele töödele naisi võtta. 1991-1992 Ungaris ja Bulgaarias läbiviidud uuring näitas, et 55-65% tööandjatest eelistas tootmistööle mehi, vaid 15-25% eelistas naisi.

1981. a. Küprosel läbiviidud uuringus küsiti ettevõtjatelt, kas teatud tööd sobivad rohkem kas naistele või meestele, siis 85% tööandjatest vastas, et teatud töödel eelistavad nad mehi, 89% vastas, et teatud töödele aga naisi.

Indias 1982. a. läbiviidud uuringus väitis 60% intervjueritavatest, et naised on ebasobivamad kui mehed müügitööks, tootmistööl, teeninduses ja juhtivatel kohtadel. 1982. a. Gaanas läbiviidud uuring näitas, et 21% tööandjatest keelduvad naisi tööle võtmast, sest kardavad naiste raseduspuhkusele jäämist.

3 FEMINISTLIKU PERSPEKTIIVI RAKENDAMINE

3.1 Kihistumine

Kõikides ühiskondades saab inimesi grupeerida vastavalt võimu- ja rikkuse omamisele, viimase aastakümne jooksul on Eestis inimestevahelised erinevused kasvanud, mistõttu on oluline tunda kihistumist ning selle feministlikku kriitikat. Alljärgnevalt tutvustatakse Suurbritannias valitsevat klassisüsteemi analüüsimise põhimõtteid ning kihistumise mõõtmisel tekkivaid probleeme (Abbott ja Wallace 1997).

Kihistumine ehk stratifikatsioon on inimeste hierarhiline jaotumine, mis on ühiskonnaspetsiifiline. Primitiivühiskondades on sageli vanuseline ja sooline jaotus, kus vanemaealistel ning meessoos esindajatel on rohkem võimu kui noortel ning naistel. Kaasaegsed stratifikatsiooniteoreetikud väidavad, et kihistumise aluseks on sotsiaalne klass, aga ka vanus, sooline ning rassiline kuuluvus, elukoht (arenenud riigid vs arengumaad nn *West-Rest*, linn vs maa).

Kapitalistlikud industriaalühiskonnad on kihistunud ning olemasolevaid ebavõrdsust säilitavaid süsteeme teenib rikkuse ja võimu erinev jaotumine, tootmisviis ja turuorganisatsioon, hariduse ning muude ressursside ebavõrdne kättesaadavus.

Tuleb tunnistada naiste mitmekesisust, seda, et naised ei ole homogeenne grupp. Naised kui grupp jagavad sooidentiteeti, kuid nad on erinevad oma ea, sooliste eelistuste, rassi, klassi ja geopoliitilise staatuse alusel. Erinevate naiste analüüsi rõhutab eriti postmodernistlik feminism. Samas ei saa liialt kaugeneda naistele ühisest, eriti naiste kehast tingitud enesemääramisprobleemidest.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm: 1995

sugupoolte kihistumine (*gender stratification*)

Kihistumise sotsiaalsete teooriate edasiarendamine feministlike teoreetikute poolt, et selgitada klassi, staatuse ja tegevusalade ebavõrdsust meeste ja naiste vahel. Kriitikud väidavad, et klassi või ameti sotsiaalne kihistumine on liiga ebatäpne naiste liigitamiseks, sest ei arvesta naiste tööd perekonnas ja majapidamises (Oakley, 1982).

sugupoolte vaheline lõhe (*gender gap*)

Üldmõiste erinevuste väljatoomiseks meeste ja naiste tööhõives ning sissetulekutes. Teooria loodi 1980ndate algul selgitamaks tõsiasja, et naised olid hiljutistel Ameerika valimistel hääletanud meestest erinevalt, ja olid kriitilisemad parempoolse valitsuse suhtes. Zillah Eisenstein väidab, et sugupoolte vaheline lõhe peegeldab samaaegselt kahte vastuolulist tegelikkust. Esiteks peegeldab ta naiste tegelikkust, naiste püüdlust mõelda *nagu* naine, sest naised on uue põlvkonna kasvatajad, ja seepärast rahu armastavamad kui mehed. Samaaegselt usuvad naised võimaluste võrduse õigusesse ja ründavad seetõttu patriarhaati kui ühe bioloogilise soo klassi (Eisenstein 1982).

3.1.1 Meestekeskseid klassiteooriad

Majanduslikku ja sotsiaalset ebavõrdsust tingib ressursside erinev jaotus. Ebavõrdsus tekib tootmise, jaotuse ja vahetuse tõttu. Lääne sotsioloogias on kaks peamist klassiteooriat, nn Euroopa teooriad:

- 1) neomarksistlik klassiteooria põhineb marksismil;
- 2) neoveberlik klassiteooria.

Klass – ühiseid majanduslikke ja sotsiaalseid huve jagav indiviidide grupp.

Neoveberlik klassiteooria

Weberi järgi määrab ühiskondliku klassi ära tööturg. Ametid, mis jagavad sarnast turupositsiooni, kus töötajatel on võrreldavad töötingimused, moodustavad ühte ühiskondliku

klassi. Ühe klassi esindajad kaitsevad koos oma huve, jagavad tasu ja ressursse, nad hoiavad end lahus teistest alamaastme gruppidest, hoiavad nn sotsiaalset suletust.

Parkin (1979) ja Murphy (1984) väidavad, et Weberi vaated kihistumisele, eriti kontseptsioonid turupositsioonist ja sotsiaalsest suletusest, annavad adekvaatse selgituse soolisest ebavõrdsusest. Mehed kasutavad sotsiaalse suletuse strateegiat naiste eemalhoidmiseks ametikohtadelt, kus on kõrgeimad tulud ja kõrge staatus.

Neomarksistlikud klassiteooriad

Marksistlikus teoorias defineeritakse klassi suhte järgi tootmisvahenditesse. Olemas on kaks olulist klassi kodanlus (kontrollivad kapitali) ja proletariaat ehk tööliklass (müüvad oma tööjõudu). Marx väitis, et need ühiseid huve jagavad inimgrupid, klassid on vastandlikud. Klassivõitlus tingib uue tootmisviisi ning lõpuks on võimalik klassideta ühiskond. Marxi järgi ekspluateerib tootmisvahendeid omav kodanlaste klass töölisi, makstes neile võimalikult madalat töötasu ning saades kasu tööliste poolt toodetud lisaväärtusest.

Naiste kodune töö toodab Marxi järgi küll väärtust, kuid mitte lisaväärtust, sest naiste poolt toodetu ei jõua turule. Kuna naised, kes ei ole palgatööl, ei tooda lisaväärtust, ei ole saad neil olla klassikuuluvust ning nende klassikuuluvuse saab määratleda vaid nendega ühisesse leibkonda kuuluva palgatöötaja järgi. Marxi jaoks olid naised marginaalse tähtsusega grupp.

Feministlik kriitika

Feministid rõhutasid, et stratifikatsiooniteooria ei peaks selgitama ainult klassilist ebavõrdsust, vaid hoopis suuremat tähelepanu tuleb pöörata soolisele ebavõrdsusele. Radikaalfeministid rõhutavad seksuaalse rõhutuse primaarsust, kuid marksistid ja sotsialistliku feminismi pooldajad väidavad, et ebavõrdsuse allikad (sugu, klass ja rass) on vastastikusel seotuses ning neid ei saa vaadata eraldi.

Meestekeskse stratifikatsiooniteooria esindajad väidavad:

1. stratifikatsiooniteooria ei peagi rõhutama soolist ebavõrdsust;
2. olemasolevad teooriad on adekvaatsed.

3.1.2 Klassisüsteem Suurbritannias

Rosemary Crompton (1993) loetleb neli olulist tunnusjoont klassi mõiste avamisel:

1. hierarhilised grupid, mis on formaalselt ebavõrdsed, ja millel on juriidilised õigused;
2. grupid, mida saab mõõta ühiskondliku seisundi ja prestiiži järgi;
3. klass viitab struktuuralsele ebavõrdsusele, mis võitluses ressursside eest kapitalistliku konkurentsi tingimustes, viib ebavõrdsele ressursside jaotamisele;
4. ühiskondlike jõudude tegelik võime kontrollida ressursside jaotamist.

Klassikuuluvus räägib inimese kohta päris palju – vaadete ja väärtuste, elatustaseme, haridustaseme jne kohta. Klassiklassifikaatoreid on mitmeid, enim on kasutusel ühiskonna jaotus kolmeks klassiks:

- 1) ülemklass (u 10% elanikest);
- 2) keskklass;
- 3) tööliklass.

Ülemklass on pälvinud vähe tähelepanu, marksismi järgi kuuluvad sinna kodanlased. Ülemklassi kuuluvad ka tippametnikud ja valitsuse liikmed. *Keskklassi* kuuluvad professionaale ja juhtivtöötajaid nagu õpetajad, arstid, lektorid, vaimulikud, ametnikud, riigiteenistujad.

Tööliklassi kuuluvad madalama astme töölised (käsitsi töölised) ja teenindav personal. Tehnika areng ja üldhariduse tase vähendab vahet käsitsitööliste ning teiste tööliste vahel.

Suurbritannias kasutatava skaala järgi (*The Registrar General*) jaguneb elanikkond perekonnapea ametialase staatuse järgi kuude klassi (tabel 10).

Tabel 10. Suurbritannias kasutatav skaala

Klass	Perekonnapea ametialane staatus
I	Kõrgemaastme professionaalid või juhtivtöötajad
II	Madalama astme professionaalid või juhtivtöötajad
IIIM	Töödejuhatajad ja rutiinse, kuid mitte käsitsi töö tegijad
IIIM	Oskustöölised
IV	Madala kvalifikatsiooniga töölised
V	Lihttöölised

Hope-Goldthorpe'i skaala (arendati Oxfordis 1980. a. läbi viidud mobiilsuse uurimuses) tunnistab seitsme klassi olemasolu (tabel 11).

Tabel 11. Hope-Goldthorpe'i skaala

Ülemklass	I	Kõrgemaastme professionaalid või juhtivtöötajad, suurettevõtjad
	II	
Keskclass	III	Rutiinse, kuid mitte käsitsi töö tegijad Väikeettevõtjad Juhid ja tehnikud
	IV	
	V	
Alamklass	VI	Oskustöölised Lihttöölised
	VII	

Tavaliselt on raske määrata keskklassi piire. Abielunaiste klassikuuluvus määratakse enamasti abikaasa järgi, vaatamata sellele, kas naine käib tööl või mitte. Töötute meeste klassikuuluvus määratakse tavaliselt tema viimase töökoha järgi.

3.1.3 Naiste koht klassiteoorias

Feministid arvavad, et naiste mehe ametikoha järgi tuletatud klassiseisund ei ole õige. Samas on niisugusel naiste staatuse määramisel väga pikk traditsioon. Acker (1973) esitab konventsionaalse klassijaotuse viis puudust:

1. oletus, et perekond on analüüsiks ratsionaalne ühik;
2. perekonna klassiseisund määratakse perekonnapea sotsiaalse seisundi järgi;
3. mehe pidamine perekonnapeaks;
4. naised, kes ei ela koos mehega, määratlevad oma klassikuuluvuse;
5. oletus, et naiste ja meeste vaheline ebavõrdsus on loomulik ja vältimatu.

Naised asuvad madalapalgalistel ja madala staatusega töökohtadel.

Michele Stanworth (1984) kritiseeris John Goldthorpe'i, kes skaalat luues eeldas kolme asjaolu:

1. mehed on tööturule rohkem kaasa haaratud (tavaliselt täisajaga ning katkematu karjäär);
2. naiste tööhõivealased valikud sõltuvad mehe klassikuuluvusest;
3. kaasaegse abielu klassiühitus (tavaliselt naine ja mees samast ametiklassist).

Naiste klassikuuluvuse ja majapidamise klassikuuluvuse määramiseks tuleb stratifikatsiooniuuringutes analüüsida naiste positsiooni tööl ja perekonnas.

Naised ja sotsiaalne mobiilsus

Mobiilsus näitab nii inimeste elumuutusi kui ühiskonna struktuurilist arengut. Mobiilsuse kaudu saame uurida inimese 'edasijõudmist' elus. Naiste mobiilsus tööturul on väike. Naised koonduvad sageli väikese tõusuvõimalusega või tõusuvõimalusteta töökohtadele (*dead end jobs*). Niisugustel töökohtadel oleks tarvis naiste arendusprogramme vältimaks stagneerumist ning eneseusu kadumist. Naiste suuremaks mobiilsusvõimeks on tarvis paindlikku koolitust, mis suurendaks naiste valmisolekut liikumaks ühelt töölt või töökohalt teisele.

3.1.4 Kuidas mõõta naiste klassikuuluvust?

Klassi defineerimine on keerukas probleem. Sissetulekud üksi ei ole klassikuuluvuse määramise aluseks. Keskmise sissetuleku ei taga keskklassi kuuluvust. Klassikuuluvust saab määrata töökoha, hariduse ja sissetuleku järgi. Töökoha juures on oluline arvestada selle tüüpi ning stabiilsust.

Klassi mõiste on oluline makrosotsioloogias, kus tavapärane klassifikatsioonialus võib sobida, kuid naiste elu ja heaolu uuringutes on see üsna kasutu. Näiteks on Eestis kõrgharidusega töötuid ning teisi vaesuses olevad inimesi, kus klassikuuluvuse määramise alus on komplitseeritud. Naiste klassikuuluvus on ebastabiilsem kui meestel, sest naiste elus asetleidvad muutused asetavad neid sagedamini kui mehi olukorda, kus nad sõltuvad teistest inimestest. Klassikuuluvuse määramisel arvestatakse sageli vaid perekonnapea tööd, positsiooni ja sissetulekut, kuid ei arvestata ülalpeetavate arvu perekonnas.

Seisukoht, mille järgi perekond pidi jääma analüüsiühikuks, viis kahele lahknevale lahendustele:

1. domineerimispõhimõte – klassikuuluvus määratakse selle pereliikme järgi, kelle ametialane positsioon on kõrgeim ning kes on kõige enam pühendunud töötamisele täiskohaga (sellisel juhul enamasti määratakse perekonna klassikuuluvus meeste järgi, kuid ometi on ka väike osa deviantseid leibkondi, kus aluseks on naise tööine staatus);
2. kombineerimispõhimõte – töötavate naiste puhul arvestatakse leibkonna klassikuuluvust erilise hoolega, võttes arvesse naise haridust, elukohta jne.

Levinud on neli seisukohta, kuidas on võimalik ületada probleeme:

1. klassikuuluvuse määramisel jätta leibkond (perekond) analüüsiühikuks, kuid võtta arvesse naiste ametialast positsiooni;
2. naiste klassikuuluvus määrata ennekõike nende endi ametikoha järgi, muidugi mitte ära unustades perekonda;
3. arendada perekonna kui tarbija mõõdupuud, kuid vaadata samal ajal üksikliikmete turupositsiooni;
4. naiste klassikuuluvuse määramisel võtta arvesse tema tasustatud kui tasustamata tööga seotud rolle.

3.1.5 Kombineeritud lähenemine

Naiste kihistumise puhul saab kasutada kombineeritud lähenemist klassikuuluvuse hindamisel, mida näiteks rakendasid Coleman ja Rainwater Kansas City ja Bostoni linnaelanike uuringus (Vander Zanden 1990:168-170). Niisugune tulemus ei anna lihtsakoelist ning väheütlevat klassikalist jaotust kõrg-, kesk- ja madalklassiks, kuid on palju informatiivsem. Kombineeritud mudeli puhul on oluline see, et arvesse võetakse inimese subjektiivne hinnang oma klassikuuluvuse suhtes, kuid tulemust peab Vander Zander liiga kohmakaks (Coleman ja Rainwater, viidatud Vander Zander 1990):

1. *Inimesed, kes tõesti on midagi saavutanud.* Rikkad, mõned neist mitmenda põlvkonna rikkad ning tuntud suguvõsade esindajad, mõned aga uusrikkad, anonüümsed.
2. *Inimesed, kellel läheb tõesti hästi.* Juhtivtöötajad, hästitasustatud elualade esindajad. Elavad mugavates kodudes, prestiižikates elamurajoonides, käivad seltskonnäiritustel, osalevad klubides, lubavad endale puhkusereise, lapsed erakoolides.
3. *Inimesed, kes on saavutanud keskklassi unistuse.* Nad elevad materiaalses mõttes hästi, kuid mitte luksuslikult.
4. *Inimesed, kellel on mugav elu,* kuid kes peavad oma kulutusi hoolega ette planeerima.
5. *Inimesed, kes saavad kuidagi läbi,* neil on oma eluase, erilisi väljaminekuid ei saa endale lubada.
6. *Inimesed, kellel on raske,* tulevad ots otsaga kokku, kuid ei saa endale midagi lubada, kuid tulevad ilma abirahadeta toime. Vaba aeg möödub kodus, sageli telerit vaadates.
7. *Inimesed, kes on vaesed,* ei tule toime, elavad abirahadest.

Harold Kerbo mudel, mis arvestab objektiivseid klassitunnuseid nagu sissetulekut, haridust, ametialaste oskuste taset ning tööalast staatust, on sotsiaalse kihistumise alusena hea kasutada, kui on tarvis objektiivset pilti ühiskonna kohta. Euroopa Arvamus- ja Turu-uuringute Selts *ESOMAR* (European Society for Market and Opinion Research) kasutab küllaltki sobivat klassifikaatorit ametikoha ja hariduse järgi (tabel 12 ja tabel 13). Samas kerkib küsimus, kas on olemas andmed indiviidi tasandil, või saab arvestada vaid leibkonna andmetega, mille põhjal naiste staatus jääb küllaltki ebamääraseks.

Tabel 12. Sotsiaalsete kihtide kategooriad ametikoha ja haridustaseme järgi (ESOMAR'i klassifikaator)

Kiht	Sotsiaalne kiht	Haridustase
A	Tippjuhid ja professionaalid	Väga hea haridusega, Väga hea haridusega iseseisvad professionaalid
B	Keskastme juhid	Ainult veidi madalama haridusega, kui A, Veidi vähem alluvaid
C1	Oskustöölised ja äriomanikud Madalama astme keskjuhid,	Hea haridusega töölised
C2	Oskustöölised, mittekäsitsitöölised, ärijuhid	Mõõdukalt hea haridusega
D	Oskustega ja oskusteta käsitsitöölised, väikeäri omanikud	Kehva haridusega
E	Lihttöölised, talunikud, kalurid	Madala haridusega

Tabel 13. Soovitav neljaastmeline klassifikaator ametikoha järgi

	Sotsiaalne kiht
AB	Tippjuhid ja professionaalid, keskastme juhid, ettevõtjad
C1	Hästi haritud oskustöölised, väikeäri omanikud
C2	Oskustöölised ja mittekäsitsitöö töölised
DE	Oskusteta käsitsitöölised (lihttöölised), madala haridusega töötajad

3.1.6 Naised erinevatest rassidest: Suurbritannia näide

Rassiprobleemide avamisel ei ole soovitatav kasutada termineid *värvilised* ega ka *etniline vähemus*, soovitatav on rääkida *mustadest*. Kum-Kum Bhavnani (1993) defineerib rassismi kui:

Valitsevate ja allutatute süsteem, mille aluseks on arusaam, et inimesi võib jaotada rassilistesse gruppidesse. Kuna loodusteaduste ning bioloogide poolt ei ole tõestatud inimeste jagamine rassikuuluvuse järgi, siis võib öelda, et rass ei ole tegelikult empiiriliselt defineeritav sotsiaalne kategooria, vaid see on loodud ühiskonna poolt ning seda vahetegemist taastatakse majanduslike, poliitiliste ja ideoloogainstitutsioonide abil.

Bhavnani väidab, et feministid on paljastanud neli protsessi, mis marginaliseerivad naisi, samuti musti naisi puudutavaid küsimusi:

1. *Küsimuste püstitamine (erasure)* - protsess, milles kogemused kõrvaldatakse või 'peidetakse' ajaloost.
2. *Eitamine (denial)* - protsess, mille käigus keeldutakse tunnustamast naiste ja meeste, heteroseksuaalide ja homoseksuaalide, vanade ja noorte, töölisklassi ja keskklassi vahelisi erinevusi.
3. *Mittenähtavus (invisibility)* – tulemus, mis saadakse oluliste erinevuste väärtuslikkuse mittemõistmise tõttu. Näiteks, kui uuringutes ei peeta oluliseks analüüsida muutujaid, nagu sugu, rass, seksuaalne suundumus, vanus jne.
4. *Tokenism* – olulised muutujad nagu rass ja sugu analüüsitakse küll eraldi, kuid erinevusi ei rõhutada ja ei tunnustata isegi silmnähtavaid erisusi.

Valgete ja mustade feministide vahel erimeelsused, kuivõrd õige on rassiprobleemide avamine samal metodoloogilisel alusel nagu soolised probleemid.

Pärast II MS soosis Suurbritannia igati immigrante, keda oli kasvav tööjõuturg vajas. 1950ndatel ja 1960ndatel tuli Suurbritanniasse palju inimesi Aasiast, eriti Pakistanist ja Indiast. Immigrantidelt oodati vakantsete töökohtade täitmist, mis olid enamasti madalalt tasustatud ja väheseid oskusi nõudvad töökohad, mida kohalik valge elanikkond ei soovinud. Kohalik elanikkond suhtus mustadesse küllaltki vaenulikult, nägi mustades konkurenti vabale elamispiinnale, hariduse- ning tervishoiuteenustele.

Indiast tulevad inimesed arvasid, et tulevad emamaale, kus nad on oodatud, kuid pidid pettuma. Mustade naissoost esindajad saavad mitmekordse rõhumise osaliseks:

1. sookuuluvuse;
2. tõise staatuse (töölisklassi esindajad);
3. rassikuuluvuse tõttu.

Sotsioloogid ei tunnista bioloogilisi ja psühholoogilisi selgitusi alama ja halvema seisundi põhjusena, ning uurivad sotsiaalsete ja struktuursete tegurite osa sotsiaalse ebavõrdsuse põhjusena. Uuritud on seda, miks naised, kes ei tulnud Suurbritanniasse lihtsalt oma meeste ülalpeetavatena, on sattunud madalalt tasustatud töödele, nad on sageli töötud ning sattunud majanduslikku sõltuvusse. Mustade naiste osakaal võõrtöäjõus on neljandik, nad moodustavad 40% immigrantidest.

Mustade vaesuse ning madala staatuse põhjusi saab seletada mitmete põhjustega, kuid oluline on pöörata tähelepanu nende erinevale väärtussüsteemile, kus valgetest erinevad normid ja väärtused omavad tähtsust. Musti peetakse valgete poolt deviantseks, võõraks, sest sageli nad säilitavad oma kultuuri omapära. Mustade suhtes on suured eelarvamused. Mustad teadlased on loonud uusi teadmisi institutsionaalsetest struktuuridest valgete ühiskonnas.

Sotsioloogias on kaks peamist rassi- ja rahvusteoriat. Marksistid seletavad rassilisi takistusi klassistruktuuriga. Mustad kuuluvad enamasti töölisklassi hulka. Mustade suhtes valgetel eelarvamused, mustad tulid ühiskonda, kus rassilised alluvus- ja domineerimissuhted olid juba välja kujunenud.

Veberlikud sotsioloogid eitavad marksistlikku rassiteooriat. Veberlik positsioon väidab, et rassiline ebavõrdsus tekib piiratud ressursside (elamispiind, töö, haridus) eest peetava konkurentsi tõttu.

Musta feminismi esindajad kritiseerivad mõlemaid teooriad, kus kummaski ei ole naisi arvesse võetud. Musti naisi diskrimineeritakse mitmetel elualadel, mustade perekondi peetakse ebaadekvaatseteks ja võimetuteks oma pere eest hoolitsemises. Muidugi on erisusi mustade grupi sees, see ei ole homogeenne grupp. Musta feminismi teoreetikud väidavad, et feministlikud rõhumismudelid on mittepiisavad kajastamaks mustade naiste kogemusi. Musta feminismi esindajad analüüsivad institutsionaliseeritud rassismi olemust.

Kui valgete naiste jaoks on perekond üks naiste rõhumise sfääre, siis mustade naiste jaoks on perekond ja suguvõsa midagi kindlat, kaitsmist väärivat ja kaitset pakkuvat, kust otsitakse kaitset rassiühiskonna eest. Uus trend on see, et mustad naised lähevad üha enam tööle, nähes sageli suurt vaeva koduelu ja töö ühitamises. Eriti raskes olukorras on mustadest üksikemad.

Musti naisi kujutatakse sageli valgete meeste jaoks seksuaalselt atraktiivsena. Levinud on seksturism Aiasse, rikkad mehed tellivad kolmanda maailma naisi posti teel.

3.1.7 *Naised kui ülejäänud (the Rest)*

Riike, mis jäävad välja üldtunnustatud Läänemaadest, nimetatakse arengumaadeks, madala arengutasemega maadeks, mitteindustriaalriikideks või ka kolmandaks maailmaks. Kolmanda maailma töolistel on üldine palgatase madal, madalam veel kui briti mustedel. Vaeste riikide elanikke on kasutatud kui odavat tööjõudu:

1. Lääne omanikele kuuluvad tehased vaestes riikides;
2. võõrtöölise kutsumine läänemaadesse.

Mitteheaoluriikides on tööjõud on odav sotsiaalse kaitstuse, töökaitse, keskkonnakaitse jne nõrga arengu tõttu. Feministid panevad pahaks, et lääneriikide naised saavad ise kasu kolmanda maailma naiste ekspluaterimisest.

Suur probleem on mustade kultuuriline assimileerimine, milles valgetel on väga erinev arusaam oodatavatest tulemustest. Valgete meelest on edu see, kui mustad võtavad omaks angloameerikaliku käitumise, riietumismaneeeri.

Sotsiolooge on huvitanud, miks kolmandate riikide areng aeglane? Üheks olulisemaks põhjuseks on piisava motivatsiooni ning kohaste väärtushinnangute puudumine, ei ole vajalikku majanduslikku baasi.

Arengumaade naised tunnevad mitmekordset rõhumist oma soo, elukoha ja rassikuuluvuse tõttu. Naised on meestest halvemas olukorras, neil on vähem võimu, autoriteeti, nad teevad rohkem tööd madala palga eest, kuid neil naisel lasub tavalisele suurem vastutus perekonna ja leibkonna majanduse ees. Ometi on sageli just naised peamised perekonna toitjad ja sissetuleku loojad.

ÜRO andmetel on naisi veidi rohkem kui pool maailma elanikest, naised teevad kaks kolmandikku maailma tööst ja saavad kümnendiku maailma sissetulekust, naistele kuulub umbes 1% maailma omandist. Naiste poolt tehtud tasustamata tööd võiks hinnata ühe kolmandikuga maailma kogutoodangust.

Susan Tiano (1987) väidab, et on kolm konkureerivat vaatenurka selle kohta, missugust mõju on avaldanud maailma majanduslik areng naistele:

1. *Integratsioon* – väide, et naised saavutavad vabaduse ja soolise võrdõiguslikkuse, kui nende osatähtsus majanduses ja avaliku elu sfääris kasvab.
2. *Marginaliseerumine* - väide, mille kohaselt naised on tootmise ja ressursside jaotamisest kõrvale tõrjutud ning seetõttu sõltuvad meestest.
3. *Ekspluaterimine* - väide, et moderniseerimise käigus kasvab naiste madalalt tasustatud töö, naised on küll tootmises aktiivsed, kuid neid käsitletakse teise klassi tööjõuna.

Eelindustriaalühiskonnas valitsenud soolise ebavõrdsuse kohta ei ole ühest seisukohta, antropoloogid on jõudnud seisukohale, et korilaste ja küttide ühiskonnas ei olnud sooline ebavõrdsus nii suur kui agraarühiskonnas.

Kui toimub ühiskonna majanduslik muutus, siis muutub ka töö iseloom ning sellega koos muutuvad naiste ja meeste vahelised suhted.

Tööturg on sooliselt segregeeritud, kus naised töötavad madalalt tasustatud sektorites. Tasustamata tööd teevad peamiselt naised, sageli ei ole neil mingit õigust ressursside jaotamisel, kus kasusaajateks on kaupade realiseerijad. Väheseid oskusi nõudva töö tegijat ei pea koolitama, mis annab veelgi kokkuhoidu tööandjale.

Rae Lesser Blumberg (1981) esitab kolm naiste marginaliseerumise põhjust majandusliku arengu käigus:

1. kasvab naiste tegelik töökoormus;
2. kahaneb naiste ressursside baas;
3. langeb naiste tegelik heaolu ja naiste valikuvõimalused.

Naiste ja meeste suhtes on erinevad ootused, kus naistele omistatakse kodutööde tegija ja laiendatud koduse majapidamise eest hoolitseja roll.

Briti teadlased on palju uurinud kunagiste asumaade käekäiku, eriti Indias toimuvaid muutusi. Tehnoloogia areng on peaaegu alati parandanud ennekõike meeste olukorda, naiste sõltuvussuhetest pääsemise strateegiate kujundamine on siiani oluline teema.

3.1.8 Staatuse mõiste

Igapäevases kõnes räägitakse tihti naiste staatusest. Aga mida siis tähendab *staatuse* kontseptsioon? Kas ei räägita liiga palju naiste staatusest seoses meeste staatusega? Ja sageli võetakse staatuse kontseptsiooni kui teatud liiki fikseeritud asju, kui kogumit kultuuris kord ja igavesti, kui positsiooni hierarhiasüsteemis (Pietilä 1986). See kontseptsioon vajab ka paremat selgitamist.

Professor Helvi Sipilä on diskuteerinud staatuse küsimuse üle küllaltki põhjalikult oma eriettekandes ÜROle naiste staatuse ja pereplaneerimise omavahelistest seostest (E/CN.6/575. 1973).

Vaatamata kõigele ei ole staatus kindel, paindumatu kontseptsioon, vaid see muutub aja jooksul. Mitte ainult naised ei oma erinevaid positsioone sotsiaalses struktuuris kui nad läbivad oma elutsükli, vaid ka kogukonna võimu, privileegide ja prestiiipi alused võivad muutuda.

Selles ettekandes otsitakse definitsiooni, mis oleks nii kultuurivaba kui vähegi võimalik, ja mis poleks võimeline eristama naiste staatust meeste omast antud ühiskonnas. Selle ettekande kokkuvõttes öeldakse, et parim meetod selleni jõudmiseks on *määrata üksikisiku staatus kõrgeks või madalaks vastavalt tegelikule kontrollile, mida see isik omab oma elu üle.*

Missuguses ulatuses omavad naised võrreldes meestega ligipääsu teadmistele, majanduslikele ressurssidele, poliitilisele võimule, ja missugusele isikliku autonoomia astmele on need ressursid lubatud? Sellega seonduv ja kvantifitseeriv lähenemine on *määrata valikute ja võimaluste ringi*, mis on naistele võimalik võrreldes meestega samast ühiskonnast (või võimalik naistele eri ühiskondades ja alagruppides) niisugustes valdkondades nagu haridus, tööhõive, poliitiline elu, perekonnaelu ja teised seotud valdkonnad.

Mõlemad lähenemised baseeruvad oletusel, et madal staatus *tuleneb kontrolli puudumisest* materiaalsete ja sotsiaalsete ressursside üle ning kellegi saatuses ilmnenud *valiku puudumisest*.

Naiste madala staatuse (*minority status*) uurimisel tuleb peatähelepanu pöörata sotsiaalsete institutsioonide uurimisele, sealhulgas võimule, õigussüsteemile, organisatsioonilistele tõketele, ja indiviidivälistele teguritele, mis aitavad genereerida ja säilitada soolisi hierarhiad. Teisene tähelepanu on siin pööratud sotsialiseerimisele (Glaser 1977:105). Teoreetilised lähtekohad ja uurimused peavad selgitama:

1. Võimu allikad (tegeliku osaluse võimalused, võimu seadusandlik ja manipulatiivne alus jne).

2. Leida kohad, kus naiste täielikuks majanduslikuks ja poliitiliseks osavõtuks ühiskonnas on struktuurilisi takistusi (näiteks naiste tööjõu odavus, kontratseptsiooni kättesaadavus ja informeeritus sünniregulatsioonist jne).
3. Analüüsida ideoloogiat ning ideoloogilist survet, mis õigustab naiste rõhumist ja naeruvääristab/püüab ära hoida naiste teadlikkuse tõusu.
4. Uurida seda, kuidas midagi ühiskonnale teadvustatakse, kuidas eri sugupooli kujutatakse (naiste kultuuriline esitamine, naiste ja meeste ebaadekvaatne kujutamine jne).

3.1.9 Kihistumise areng Eestis lähtuvalt erinevatest meetodikatest

Kihistumine on esmalt hakanud ilmnema ja on paremini jälgitav majanduslike kriteeriumide (tulud, tarbimine) alusel. 1992. aastal eristus neli põhilist tarbijaklassi (Pettai 1993, viidatud EIA 1995):

1. 3% rikkad tarbijad;
2. 14% jõukad tarbijad;
3. 34% keskmised ja
4. 49% vaesed tarbijad.

1994. aastal jagas EMOR Eesti elanikkonna tarbimise järgi kolme kihti: vaesemaks kihiks, kesk- ja kõrgkihiks. EMORi hinnangul oli 1994. a. Eesti tarbijaturu maht 2 miljardit USD, millest 0,7 miljardit USD kulutas 74% Eesti elanikkonnast e. vaesem kiht, 0,6 miljardit 25% elanikkonnast e. keskkiht ja 0,7 miljardit 1% elanikkonnast e. kõrgkiht (Äripäev 1995).

Mart Einasto (1998) on kihistumise aluseks võtnud *võimu- ja domineerimissuhted*, ning eristab selle alusel kolm klassi, *omamise alusel* eristab ta samuti kolm kihti (tabel 14):

Tabel 14. Kihistumine Eestis

	1990ndad	1998
<i>Võimu- ja domineerimissuhte alusel</i>		
Kõrgem kiht	5%	15%
Keskmine kiht	25%	35%
Madalam kiht	70%	50%
<i>Omamise, mitteomamise alusel</i>		
Rikkad		5-8%
Vahepealsed		77-83%
Vaesed		12-15%

Sotsiaalmajandusliku stratifikatsiooniindeksi alusel, mis arvestab sotsiaalset positsiooni, haridustaset, tulu, ja staatusest enesehinnangut, moodustas 1992-1993 Eestis (M. Kirch, A. Kirch, 1992-1993):

1. eliit 4-5%,
2. kõrgem keskklass 20%,
3. alam keskklass 40%,
4. alamklass 35%

Subjektivse vaesuse alusel võis Eestis 1994. a. määrata kolm klassi (EKI test 1994).

1. vaene elanike kiht 62%;
2. keskklass ca kolmandik;
3. suure sissetuleku ja varaga inimeste grupp 6%.

Eesti Tuleviku-uuringute Instituudi teadurite poolt väljatöötatud stratifikatsiooniskaala *turumajandusega kohanemise järgi* (EIA 1998:65):

1. majanduslik elitaarkiht 8%;
2. kõrgem keskkiht 15%;
3. madalam keskkiht 33%;

4. kõrgem madalkiht 32%;
5. madalam madalkiht 12%.

Eestiski on probleem naiste kihistumise uurimisel, sest riikliku sissetulekute ja tarbimisuuringute uurimisobjekt on leibkond. Olemasolevate meetodikate alusel tuleb välja töötada sobiv meetod naiste klassikuuluvuse ning staatuse määramiseks.

Järeldused

Naiste kogemused on erinevad sõltuvalt klassi- ja rassikuuluvusest. Briti mustad naised kogevad diskrimineerimist, ekspluateerimist ja allutatust, sest nad on naised ja nad ei ole valged. Naiste kuulumine keskklassi annab küll paremuse alamklassi ees, kuid ei pruugi olla piisavaks eelduseks majandusliku sõltumatus säilitamiseks pensionärina.

Kolmanda maailma naiste rühmine ei põhine ainult soorolli ideoloogial, vaid seda toetab rassiline allutatus, mida õigustavad valitsevad rassisuhted ja -poliitika.

Naiste allutatuse ja ekspluateerimise peamiseks põhjuseks on naiste kontrolli puudumine ressursside üle. See kehtib kõikide rasside naiste kohta.

Kokkuvõte kihistumisest

1. Üldiselt makstakse naistele vähem palka võrreldes meestega ja neil on halvemad töötingimused kogu maailmas.
2. Areng on sageli naiste olukorda halvendanud:
 - 1) Läänes ollakse küllaltki sooteadlikud uue tehnoloogia juurutamisel ja abiprogrammide korraldamisel;
 - 2) naised on ennekõike vastutavad oma koduse majapidamise eest, peremajanduse ja laste kasvatamise eest, naist eeldatakse oma mehele järgnevat;
 - 3) kui naised on palgatööl, siis saavad nad tavaliselt meestest vähem palka.
3. Väga vähe on leitud toetusmaterjali integratsiooniteesile, et naised saavutavad ühiskonna arenedes meestega võrdsed õigused ja võimalused. Suur on naiste marginaliseerumist tõendav materjal.

3.2 Elukaar

Vanust käsitletakse tavaliselt kui loomulikku ja bioloogilist staatust, kuigi ajalooline ja kultuuridevaheline uurimine on näidanud suuri erinevusi eri kultuuride elukaarejaotustes ja suhtumises erineva vanusgrupi esindajatesse. Vanus on naiste jaoks eriti tähtis, sest naisi vaadeldakse sageli kaasasündinud bioloogiliste omaduste järgi ning mitte niivõrd ühiskondlike saavutuste järgi. Näiteks seksuaalselt atraktiivseks naiseks peetakse tavaliselt noort naist, samas meestele antud juhul niisuguseid piire ei seata. Eri vanusgruppide staatus on seotud ühiskonna naiselikkuse- ja mehelikkuse mõistmisega ning sellest tulenevalt tähendusega olla naine või mees. Järgnevalt käsitletakse naise elukaart kui (Abbot ja Wallace 1997):

1. lapsepõlve;
2. noorusaega;
3. abielu ja emapõlve;
4. keskiga;
5. vanaduspõlve.

Vastavalt uuringu eesmärgile tuleb valida sobiv inimese elukaare periodiseerimise mudel. Väga mitmetest eluperiodiseeringutest võiks tutvustada karjäärripsühholoog Super'i (1957) jaotust, mis on seotud ennekõike eriala õppimise, oma koha leidmisega elus, perekonnale ja erialasele tööle pühendumise, positsiooni kindlustamise ning töösuhete katkestamisega:

1. 16-24;
2. 25-45;
3. 46-59;
4. 60+.

Võrdluseks võib esitada inimese elukaare aastatega mitteseotud jaotamise, kus aluseks on elutsüklid. Turu-uuringutes kasutatakse sageli inimeste jaotus elutsükli järgi, kus aluseks on arvatav tarbimisvajadus ja -võime:

1. üksikud, veel vallalised, oma vanematest eraldi elavad noored;
2. abielus, kuid lapsi (veel) mitteomavad inimesed;
3. abielus, noorim laps alla kuue eluaasta. (*Täis pesa I*);
4. abielus, noorim laps üle kuue eluaasta. (*Täis pesa II*);
5. abielus, lapsed suured, kuid veel vanematest sõltuvad. (*Täis pesa III*);
6. abielus ning tööl väljaspool kodu, lapsed suured, majanduslikult iseseisvad ja eraldiasuvad. (*Tühi pesa I*);
7. abielus pensionär, lapsed eraldiasuvad. (*Tühi pesa II*);
8. üksikud töөлkäivad inimesed;
9. üksikud pensionärid.

3.2.1 Lapsepõlv

Lapsi ei tajuta ühiskonna täieõiguslike liikmetena, näiteks ei küsi sotsioloogilised uurimused sageli laste arvamust, sest oletatakse, et lapsed ei anna nii ratsionaalseid vastuseid kui täiskasvanud. Samas on lastel privilegieeritud staatus kui tulevikulootuste kandjatel, kellele peab osaks saama eriline abi ning kaitse.

Eri aegadel on lapsepõlve ning laste vastutust ja õigusi käsitletud erinevalt, siin esitatakse europotsentristlik ja üsna tinglik, skemaatiline ajastute lapsepõlvemõistmine (tabel 15).

Tabel 15. Lapsepõlvemõistmine eri aegadel

	Ajastu	Laste ja lapsepõlve mõistmine
1.	18. sajand ja Rousseau eelindustriaalühiskond	Lapsed kui primitiivsed olendid, keda tuleb tsiviliseerida hariduse kaudu. Lapsepõlve ja täiskasvanupõlve kohustuste vahe väike, lastelt oodati töötegemist (teenindustöö) alates kuuendast või seitsmendast eluaastast
2.	19. sajandi I pool:	Lapsepõlve kui eri staatuse tunnistamine, kõrg- ja keskklassi vanemad valmistasid tütreid ja poegi iseseisvaks täiskasvanueluks ette Lapsed kui odav tööjõud, laste palk pere eelarves olulise tähtsusega
3.	19. sajandi II pool	Kõrg- ja keskklassi seas lastekaitseliikumine Lapsed kui odav tööjõud, laste palk pere eelarves olulise tähtsusega
4.	20. sajandi I pool	Üheltpoolt lapsed kui odav tööjõud, teisalt laste- ja noortekaitse
5.	20. sajandi II pool	Lastel on oma õigused, lapsed on süütud, lapsepõlv kui elu kõige õnnelikum aeg

Kokkuvõte lapseõlvekäsitlusest

1. Lapseõlv ei ole lihtsalt bioloogiline kategooria, vaid see on sotsiaalselt konstrueeritud kategooria, mis on olnud pidevas muutumises viimase viiesaja aasta jooksul ning on saanud erilise tähelepanu osaliseks heaoluühiskonnas.
2. Kaasaegne psühholoogia identifitseerib lapseõlve kui erilist psühholoogilise arengu protsessi ning lisaks lapsevanematele aitavad lapse kujunemisele kaasa 'eksperdid', nii psühholoogid kui sotsiaaltöötajad.
3. Lapsed muutusid erilise tähelepanu objektiks, kus lastel on perekonna funktsioneerimisel oluline koht ja heaoluühiskond vaatleb lapsi kui investeerimisvõimalust ja –kohustust, mitte kui rahateenijaid.
4. Lapseõlv on eraldatuse, sõltuvuse ja allutatuse periood.

3.2.2 Noorusaeg

Noorukiiga defineeritakse traditsiooniliselt bioloogiliselt pinnalt. Sageli käsitletakse seda kui psühholoogiliselt rasket aega, kus inimese keha muutub 'täiskasvanuks'. Tüdrukute ja noorte naiste keha saavutab suguküpsuse, välja arenevad rinnad, kasvavad kehakarvad. Kehaline 'küpsimine' võib noore enda poolt olla tajutud väga ebameeldiva ning probleemiderohke ajana.

Õiguslikus kontekstis on noorukite staatus mitmemõtteline ja kohati vastuoluline. Näiteks Suurbritannias on kriminaalvastutuse kandmine võimalik kümnendast eluaastast, samas ei tohiks tütarlaps nõustuda suguuhtega enne 16-aastaseks saamist. Samas on alla 16-aastaselt lubatud konsulteerida oma arstiga ning soovitatavalt töötatakse välja soovimatute rasestumiste taktika. Alla 16-aastased võivad abielluda, kuid neil peab olema vanemate nõusolek. Suurbritannias hakatakse noormehi armeeteenistuse kohuslasteks arvele võtma alates 16. eluaastast.

Lapsest saab täiskasvanu õiguslikus kontekstis ikkagi alles 18-aastaselt. Valimisõigus antakse alles 18-aastaselt (kuni 1970 oli see vanus 21). Suurbritannias ei saa legaliseerida meeshomoseksuaalide suhet isegi kui nad on 18, kuid 18-aastased naised saavad legaliseerida oma suhte.

See kõik näitab seda, et noorte naiste ja meeste staatus õigusaktides on erinev, mis peegeldab erinevat naiselikkuse- ja mehelikkuse mõistmist.

Lapseõlv ja noorus venib ametlike mallide järgi üha pikemaks. Tõusnud on kohustusliku hariduse saavutamise vanus, täisajaga õppimise võimalused on ajaliselt pikenenud. Paljud noored ei tahagi langetada tööalaseid otsustusi, vaid jätkavad oma kooliteed. Mitmeid aastaid on võimalik veeta kutseõppeasutustes ja eraldi noorte koolitusprogrammides, mida loetakse tööga võrdsustatud tegevuseks. Selle põhjuseks on ka noorte töövõimaluste raskused.

Seoses sellega, et noorukid on peamiselt kas õpilased, koolitusprogrammis osalejad või töötud, on muutnud arusaamu noorte suhtes. Näiteks oli Euroopas 1945. aastal 80% 14-aastastest noortest tööl, kuid 1990ndatel on 80% 14-18 aastaseid noori täisajaga õppurid. Praegune arusaamine on, et niisuguses vanuses on inimesed liiga noored selleks, et töötada.

Heaoluriigis tahetakse tunnistada noorukiiga kui iseseisvaid tegutsejaid, neile tahetakse anda rohkem autonoomiat ja otsustamisvõimalusi. Suurbritannia noorsoopoliitika on vastuoluline:

1. Noortelt oodatakse sõltumatust vanematest ja suuremat iseseisvust, kuid samas on vähendatud riiklike toetusraha noortele ning nad on vanematest majanduslikult sõltuvad.

2. Kultuuriline ja ühiskondlik kogemus näitab individuaalsuse kasvu, heoluriikide perekonnas on normaalne, et noortel on oma tuba ja oma luba. Noortel on võimalik elada üha kauem oma vanematekodus, küsimata, kas nende elustiil on vanematele vastuvõetav või mitte. Vanemad annavad oma noorukitest lastele raha, kuid neil on üha vähem õigust ja võimalusi kontrollida oma 'täiskasvanud laste' tegevust.

Noorsoo mässumeelsus

Noorukiiga käsitletakse sageli kui tormi ja tungi aega. Margaret Mead on oma uuringutes esitanud vastupidist – teismelised Ida-Samoa tüdrukud (1943) tundsid segadust, konflikte, vastuhakku. Oma uurimistulemuste põhjal järeldas Mead, et noorukiiga ei ole midagi universaalset, vaid et see on kultuuriliselt erinev ja sotsiaalselt määratud.

Kas noorukiiga on pingeline ja konfliktne kaasaegses Lääne ühiskonnas? Coleman (1980) väidab, et noorte ja vanematevahelised konfliktid ning probleemid on uurijate ja meedia poolt ülepaistatud markantsete subkultuuride uurimise ning kirjeldamise pärast. Tegelikult on noored pigem konformistid kui deviantid või radikaalsed. Enamik noori keeldub narkootikumidest, alkoholiga liialdamisest, usuvad end käituvat 'sobivalt', enamus jookseks murede puhul ema kaissu (Springhall 1983).

Noored naised ja teismeliste kultuur

Pärast II MS hakkas paranema inimeste majanduslik elujärg ning 1950ndatel ja 1960ndatel hakati rohkem tähelepanu pöörama noorte uurimisele. Noori kujutati sageli jõukate tarbijatena, kes mõjutasid muusika- ja šoubisnist, meediat oma kasvava ostuvõimega ning kulutussooviga.

Meedia, poliitikute ja sotsioloogide tähelepanu keskendub peamiselt probleemsetele noortegruppidele. Niisuguseid noortegruppe peetakse deviantseks, ühiskonnastaste väärtuste kandjaks ning täiskasvanutele peavalu tekitajateks.

1950ndatel olid rokkarid...

1960ndatel hipid (keskklassi subkultuur) ja keskklassi tarbimiskultuuri vastu suunatud üliõpilasliikumine...

1970ndatel punkarid...

Marksistlikud noorteuurijad (Hall ja Jefferson 1976 jne) on seisukohal, et subkultuurid ei lahenda universaalseid noorteprobleeme, vaid need on pigem klassiprobleeme.

Noorte subkultuuride uuringud keskendusid enamasti noorte meeste, mitte noorte naiste uurimisele. Üldiselt ei kuulu noored naised meeste subkultuuri või kuuluvad sinna kui poiste tüdrukud. Noortel tüdrukutel oma subkultuurid.

Teismeliste tüdrukute subkultuurid tulenevad sellest, et tüdrukuid on poistest erinevalt kasvatatud. Tüdrukute eest kantakse rohke, hoolt, suur on püüd neid kaitsta ja kontrollida. Tüdrukuid valmistatakse ette naistele sobiva käitumiseks, naislikeks valikuteks. Poisid ja noored mehed kontrollivad tüdrukute käitumist 'pannes proovile' tüdrukute seksuaalsuse. Tüdrukutel on kerge saada külge seksuaalsusele viitavat silti, samas peetakse poiste puhul loomulikuks 'kergeid suhteid' ning seksuaalsuse rõhutamist. Tüdrukutelt oodatakse 'romantilist armastust' ning monogaamset elu. Topeltstandard noorte seksuaalse käitumise osas eeldab tüdrukutelt avalikus kohas käitumiselt eraelusfääri, eriti aga nuklearperekonna moraali järgimist, poistele antakse palju suurem seksuaalne vabadus.

Uurijad on erinevatel positsioonidel hinnates tüdrukute vastuhakku. MsRobbie ja Garber (1977) väidavad, et teismelised tüdrukud ei hakka vastu sotsialiseerijatele, alluvad olukorrale. Mitmed uurijad väidavad vastupidist (Lees 1986; Griffin 1985; Wallace 1987, viidatud Abbott ja Wallace 1997):

1. romantilise armastuse ideaal ei sega tüdrukuid olemast realistlikud oma abielu ootustes;

2. tüdrukutel ja noortel naistel mitmeid vastuhakustrateegiaid kena tüdruku stereotüübi lõhkumiseks (näiteks teevad kõikvõimaliku rasestumiseks);
3. tüdrukute valikud sõltuvad neile pakutavatest töövõimalustest ja karjääriootustest.

Uuemad tüdrukutekultuuri uuringud näitavad seda, et tüdrukud on muutunud oma otsustustes iseseisvamateks, et naiseliku identiteedi ja naiseliku kutsetöö valikud on pigem tüdrukute iseseisva valiku, mitte ettemääratuse tulemus.

Noored naised, tarbimine ja meedia

Tüdrukud ja noored naised on tänaväärsed meedia sihtgrupid. Suurbritannias on tuntumad tüdrukute ajakirjad *Jackie* ja *Seventeen*. Eestis ilmub spetsiaalselt tüdrukutele *Stiina*. Teismelised tüdrukutele huvitav lugemisvara sisaldab:

1. romantilisi armulugusid;
2. meikimisõpetust ja enese ilusaks tegemise õpetusi;
3. killud popstaaride ja kuulsuste elust;
4. moeküsimustest ja väljanägemise maksimeerimisest.

Noortele neidudele on suurimaks unistuseks leida see õige, romantiline armastusideoloogia viib neid unistustustesse, nad on armunud oma kujutlustesse ja armastuse ootusesse.

Ajas muutub tüdrukutele mõeldud meediaväljaannete lugejatega manipuleerimisviis, rohkem on hakatud sisse tooma tegelikku elu ja probleeme.

Kokkuvõte nooruskäsitlusest

1. Noorukiiga ja noorus on sotsiaalselt konstrueeritud, vanusest sõltuv staatus on pidevas muutumises. Noorukiiga ja noorus on kultuurilises ja majanduslikus mõttes pikenenud seoses täisajaga koolitusvõimaluste mitmekesistamisega ning noorte probleemiga leida töökoht.
2. Noorukiiga ja noorus on sageli seotud mingite subkultuuridega, noored naised subkultuurides aktiivsed.
3. Noored naised on tänaväärseks sihtrühmaks ajakirjandusele, eriti ajakirjadele, noored naised on alid kujundama neist ammutatud 'tehismailma' järgi oma elu ja identiteeti.

3.2.3 Täiskasvanupõli

Täiskasvanupõli toob kaasa ühiskonnaliikmeksoleku täisstaatuse:

1. seksuaalsuhted;
2. abielu;
3. laste saamine;
4. täisajaga töötamine;
5. elamine omaette leibkonnas;
6. kõik kodanikuõigused (hääleõigus, laenuvõtmisõigus, juriidiliste lepingute sõlmimise õigus).

Täisstaatuse saavutamiseks käivad kaasas teatud märgilised tähendused:

1. isiklikud märgid (esimene menstruatsioon, esimene seksuaalsuhe, esimene sigaret jne);
2. avalikud märgid (koolilõpetamine, abielu);
3. ametlikud märgid (valimisõiguslik staatus, armeeteenistus jne).

Noored naised sisenevad täiskasvanuella tavaliselt paar aastat varem kui mehed.

Elutähtsate sündmuste toimumisel on naistele ja meestele erinev tähendus:

1. Seksuaalelus on noortel naistel probleeme eneseidentiteedi ja avaliku arvamuse konflikti tõttu.
2. Abielul ja sellega seonduval on naiste ja meeste jaoks erinev tähendus, samuti mõjutavad erinevad rollijaotused kogu nende elukaart.
3. Vanemapõli naistele ja meestele erinev, paljudel juhtudel kasvatab naine lapsi üksi (90% üksikvanematest on naised).

Kokkuvõte täiskasvanupõlve käsitlest

1. Naiste elu arvatakse olevat ette määratud nende bioloogia ja keha tõttu, meeste elu vaadeldakse enamasti nende saavutuste kontekstis.
2. Naiste elukaart vaadeldakse reproduktiivtsükli järgi, kus on menstruatsioonid, suguküpsus ja fertiilne iga ning menopaus. Need eluperioodid on jätkuvalt problemaatilised, kuid ikkagi võimaldab naise bioloogilisel tsüklil põhinev jaotus grupeerida naise nende sotsiaalse käitumise ja huvide paremaks selgitamiseks.
3. Fakt, et naiste välimuse suhtes ollakse nõudlikumad, on viinud selleni, et üha suurem on naise elus meditsiiniline ja kirurgiline sekkumine.

3.2.4 Naised ja elu hilisõhtu ehk hiliselu

Kuidas küll ei tahaks öelda sõna vanadus, kuigi vanasõna kiidab vanaduspõlve: *Vaev on vanaks saada, kuid kerge on vana olla.*

Inglise keeles on kaunis väljend *later life*, mis siin tõlgitud hiliseluks, mis mõlemas keeles tähendaks justkui enam mitte päris elu, vaid selle täiendust.

Inimeste keskmine oodatav eluiga on üldiselt tõusnud, inimesed elavad keskmiselt kauem. 1988. a. oli Suurbritannias ole 65-aastasi 18%, samas oli see osakaal vaid 5% aastal 1901. Keskmine oodatav eluiga oli 1998. a. Eestis 63 aastat meestele ja 75 aastat naistele, Eesti on kogu Euroopas selle näitaja alusel viimase 10 riigi seas.

Eestis oli 1997. a. algul üle 61-aastasi mehi 12,3% meestest ja üle 56-aastasi naisi 27,3% naistest. Kasvab üle 85-aastaste vanusgrupp, see koosneb suuremas osas naistest. Selle grupi esindajad on tavaliselt sõltuvad kõrvalisest abist igapäevases toimetulekus.

Suur protsent vanu naisi elab üksi. Suurbritannias on pooled üle 65-aastastest naistest lehestunud, samas on 37% abielus ja umbkaudu kolmandik elab üksi. Vanade meeste eest kannab sageli hoolt abikaasa, aga vanad naised saavad enamasti hooldetöötaja abi.

Nii nagu noorus, on ka vanadus sotsiaalselt konstrueeritud. Võib analüüsida, kuidas vanu inimesi on koheldud erinevates kultuurides ning eri aegadel. Paljudes kultuurides on hallipealised inimesed, eriti hallipäised mehed, kõrge staatus.

Giarchi määratleb kolm ajaloolist perioodi (Abbott ja Wallace 1997):

1. eelmodernne;
2. modernne ehk fordistik;
3. postmodernne ehk postfordistik ajastu.

Eelmodernsel ajastul vaadeldi vananemist kui negatiivset nähtust, vana inimese keha võis olla isegi vastik, eriti vana naise keha, ilu ja armastust samastati noore naise kehaga. Kuid samas oli vanadus mingi märk tarkusest ja autoriteedist.

Modernismi ajastul toimus seoses tööstuskapitalismi arenguga palju olulisi muutusi:

1. vanadust ülemeditsiinistati, vanu inimesi vaadeldi kui pidevat arstiabi ja arstlikku kontrolli vajavat gruppi, kuigi enamik vanu on terved;
2. inimese keha hakati vaatama kui masinat, mille osad kas veavad välja või veavad alt, vanad naised kui mittetootev ressurss, millega ei ole midagi peale hakata;

3. heaolusüsteemi areng võimaldas inimestel kauem elada, riiklikud vanaduspensioni reguleerivad aktid muudeti vastavalt sellele, tänaseks on enamikud Euroopa riikides pensioniea algus 61-67 vahel, paljudes riikides lubatakse naistel varem pensionile jääda kui meestel, kuigi naiste keskmine eluiga on pikem; naised on ise peamise vanade eest hoolitsejad ning ise ka hiljem peamised hooldevajajad;
4. kultuurilised muutused perekonna struktuuris on viinud eraldumiseni, pooled üle 60-aastastest vanadest elab üksi; vanad inimesed ei ole tarbijühiskonna mõjukate sihtgrupiks, vanad ei tarbi moodi, vanadel väikesed sissetulekud tarbimiseks.

Vanu koheldakse üleolevalt, neid peetakse infantiilseks, nagu lapsi. Nii lastel kui vanadel ei ole autoriteeti, neil on madal staatus, neid arvatakse otsustajate ringist välja, neid arvatakse olevat mitteseksuaalsed olendid. 1982. a. läbiviidud rahvusvaheline uurimus näitas, et ligi pooled kuuekümnendates olevatest ning 15% kaheksakümnendates olevatest paaridest elab regulaarset suguelu.

Postmodernne ajastu dekonstrueerib elukaare, kaotab selged vahed vanusgruppidest lähtuvalt. Postmodernism liberaliseerib paljusid vaateid, sealhulgas vaateid vanadusele. Vanadele on hakatud rohkem mõtlema, nende võimeid ning suhtlusvajadust arvestama (näiteks vanade enesetäiendamine, meelalahutus, reisimine jne).

Vanadus ja vaesus

Vanadel tavaliselt väikesed sissetulekud ning vähe teenimisvõimalusi. Siiski ei ole paljudel vanadel majandusliku kitsikusega midagi pistmist. Claire Wallace kirjutab, et briti ühiskonnas on mingi eelarvamus, et vana inimene külmub talvel surnuks, kuid tegelikult reisivad vanurid hoolega mööda maailma ning lähevad talve mööda saatma mõnele soojale maale nagu Hispaaniasse või Portugali. Eesti vanurid võiksid mingil määral briti eelarvamustele vastata.

Muidugi vanadus võimendab naiste nooruse vaesust või rikkust. Vanad naised on sageli vaesed, sest:

1. nad elavad meestest kauem, nad kuuluvad ühiskonna vanimate hulka, kes on vaesed muutunud sotsiaalse kaitse mehhanismide tõttu;
2. naised on teinud tööhõivekatkestusi, eriti saavad naised kannatada sissetulekut arvestavate pensionisüsteemide tõttu.

Naiste vananemist on liialt vähe uuritud, vähe uurimusi käsitleb naiste pensionilejäämise teemat. Naiste vanadusüksindus on tõsine probleem. Simone de Beauvoir (1977) on öelnud, et vanadus (*old age*) on moraalne probleem.

Liialt palju on kasutatud meeste poolt loodud teadmisi naistest, keda peetakse oma bioloogia poolt kontrollituiks, eriti aga kujutlusi vanadest naistest.

Naisi on isegi klassifitseeritud puhtbioloogiliselt ja hormoonsõltlaslikult:

1. tüdrukud kui eelpuberteet;
2. teismelised tüdrukud kui 'pubekad';
3. täiskasvanud naised kui emadusetalonid või menopausieelsed;
4. keskealised naised kui menopausis olevad naised;
5. vanad naised kui menopausijärgsed.

Feministlikud uurijad on avanud vanusrühmadesse jaotamise sotsiaalse konstruktsiooni sisu ja mõju.

Kokkuvõte vanaduskäsitlusest

1. Hiliseluikka jõudnud naisi peetakse vähem produktiivseteks kodanikeks, kes vajavad meditsiinilist abi, on oma kogukonnale lisakoormaks. Vana naist peetakse seksuaalselt mitteihaldatuks. Need vanemaid naisi iseloomustavad jooni ei tooda välja vanade meeste puhul.

2. Vanade naiste probleem on paljudes riikides suurem kui vanade meeste probleem, sest vanu naisi on arvuliselt rohkem (naised elavad keskmiselt vanemaks kui mehed) ja vanad naised on sageli vaesed (puuduv vanaduspension, väike vanaduspension jne), mida meeste puhul esineb harvem. Eriti konservatiivse pensionisüsteemiga maades on naispensionärid meespensionäridest tunduvalt halvemas seisus (naised on olnud koduperenaised, kodutööd ei ole aga loetud tootvaks tööks).
3. Vanurite arv kasvab, eriti suureneb vanade naiste arv.
4. Heaoluriigi süsteemi kriis viitab vanade eest hoolitsemise ressursinappusele, toimub pensionisüsteemi reformimine suunas, et pensionid võimaldaksid äraelamist.

3.3 Perekond ja kodu

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

soorollid

Konventsionaalses sotsioloogias on *sooroll* selline sotsiaalne roll, mis on määratud meestele ja naistele bioloogilise soo alusel. Feministlik teooria väidab, et sugupoolega seostatud käitumine on ühiskonna poolt *omavoliliselt* ühendatud kummagi bioloogilise sooga. Sellise soorolli stereotüpiseerimise ründamine oli kaasaegse feminismi esimeseks tegevuskavaks. Tõestades Simone de Beauvoir'i mõtet, et *naiseks ei sünnita, naiseks saadakse*, leidsid feministid, et soorollid on õpitud omadused, määratud seisund ja osa ideoloogiast, mis omistab naiste rollid loodusele. Kate Millett väidab näiteks, et soorolli stereotüpiseerimine tagab sotsiaalse kontrolli naiste üle, sest lapsest peale on naised õpetatud aktsepteerima süsteemi, mis jagab ühiskonna meeste ning naiste sfäärideks ja annab avaliku võimu meestele. Millett kasutas sotsiaalse psühholoogia keelt ja mõisteid, eriti Robert Stoller'i ideid sugupoole identiteedi olulisest osast ja väitis, et naistele antakse ekspressiivsed ning meestele instrumentaalsed iseloomustavad tunnused. *Soorollid on rõhumise vorm*, sest nad hoiavad naised eemal sotsiaalsest tegevusest (Millett 1970).

Alice Rossi, Jessie Bernard ja Betty Friedan kasutavad sotsiaalset psühholoogilist analüüsi ja väidavad, et kaasaegne naiste rõhumine on sotsiaalselt määratletud soorollide sisendamise tagajärg. Nõnda tekitas feminism põhjaliku pöörde traditsioonilises sotsioloogias, näidates kuidas sugupoolega seostatud käitumine loodi sotsiaalse propaganda poolt. Näiteks Elizabeth Janeway väidab, et naised on tegelikult koduse rolliga määratletud vaid meedias (Janeway 1971).

Paljud kaasaegsed feministlikud uurimused tõestavad, et täheldatud *psühholoogilised* erinevused sugude vahel ei ole sünnipärased, vaid soorolli tingimuste määramise tulemus, ja kasutavad mitmeid teoreetilisi lähenemisi alates biheiviorismist kuni objektsuhte teooriani. Teoses *Women and Madness (Naised ja hullus, 1972)* väidab Phyllis Chesler, et naiselike rollide ootused on ootused ebanormaalsete või mittefunktsioneerivate inimeste jaoks, ja seetõttu on naiselikkuse stereotüüp ettekirjutus ebaõnnestumiseks ja hulluseks. Teised psühhoanalüütikud leidsid, et rolli teooria on puudulik, sest toetub tahtlikkusele, aga soorollid on osa perekonna vastavate isiksuse struktuuride loomisest (Chodorow 1978). Sandra Bem ja teised väidavad, et soorolli stereotüpiseerimist saab kõrvaldada androgüünia kasutuselevõtuga. Mõnede radikaalsete feministide seas võetakse kohustust kaotada ära soorollid vihjena kohustuslikule androgüüniale.

Radikaalne feminism väidab, et ainus lahendus oleks keelduda igasuguse iseloomustava tunnuse, käitumise või rolli omistamisest naistele (Kreps 1973). Soorolli terminoloogia hüljati järkjärgult feministliku teooria poolt üldise eemaldumisega psühholoogiliselt põhjendatud seletustest. On siiski tõsi, et rohkem tööd on tehtud soorolli stereotüpiseerimisega - näiteks seksistlikud kujundid meedias - kui naise *enese* kontseptsiooniga oma soorollist. Soorolli uurimine eeldab abstraktset individualistlikku usku, et inimesed on olemas osalejatena enne sisenemist ühiskonda. Feministid osutavad soorolli terminoloogia nõrgestavale mõjule, mis ei arvesta, kuidas naised tegelikult tajuvad ja kogevad neid rolle (Condor 1986).

3.3.1 *Naised ja perekond*

Perekond kui toetav võrgustik ja probleemide allikas

Perekond on olnud kindlasti üks sotsiaalseid võrgustikke, mis aitab rahuldada üksikisiku teatud vajadusi, kuid samas toob kaasa sotsiaalseid probleeme.

Ühelt poolt on perekond vajaduste rahuldaja, teiselt poolt aga perekond sotsiaalsete probleemide allikas, näiteks võib perekonnas tekkida:

- anoomia (normitus);
- võõraksjäämine;
- abieluväliste suhete probleem;
- põlvkondadevaheline konflikt;
- traditsioonilise laiendatud perekonna ja uute perekonnatüüpide vastastikuste suhete pingelisus;
- väärtuste konflikt;
- pereliikmete mittepiisav sissetulek;
- eri kultuuridest pärinevate perekondadevaheline konflikt (ühiskondades kus immigrante palju) jne.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

sotsialiseerimine

Sugupoolestatud väärtuste juurutamine lastesse sünnist alates. Teoses *Women: The Longest Revolution (Naised: pikaajalisim revolutsioon, 1966)* andis Juliet Mitchell esimese põhjaliku kaasaegse ülevaate sotsialiseerimisest. Ta väidab, et sotsialiseerimine on üks neljast peamisest sotsiaalsest struktuurist, mis on vaja ümber kujundada naiste vabastamise teel. Ülejäänud on tootmine, reproduktsioon ja seksuaalsus (Mitchell 1966).

Muutused perekondade struktuuris

Kuidas defineerida nuklearperekonda?

Antropoloog Edmund Leach (1967) nimetas abielus meest koos laste ja naeratava naisega *herkulapaki normperekas*, hiljem on seda komplekti nimetatud *Kellogg's*-paki normpere. Perekonda võib analüüsida kui pesa. Normperekond - töötav isa, mittetöötav ema, kaks või enam alla 18-aastast koduselavat last. Tavaliselt oodati, et selles peres oleks rohkem kui üks laps.

Tehakse vahet perekonna (grupp lähisugulasi) ja majapidamise vahel, mis on võetud tehniliseks terminiks määratlema inimesi, kes jagavad sama eluaset, kuid mis veel võib koosneda mitmest leibkonnast. Leibkond jagab oma ressursse, ennekõike on perekond seotud eluruumiga. Perekond täidab mitmeid olulisi funktsioone (reproduktiivne, sotsialiseeriv, majanduslik, rekreatiivne).

Tegelikult peretüüpide varieeruvus on suur:

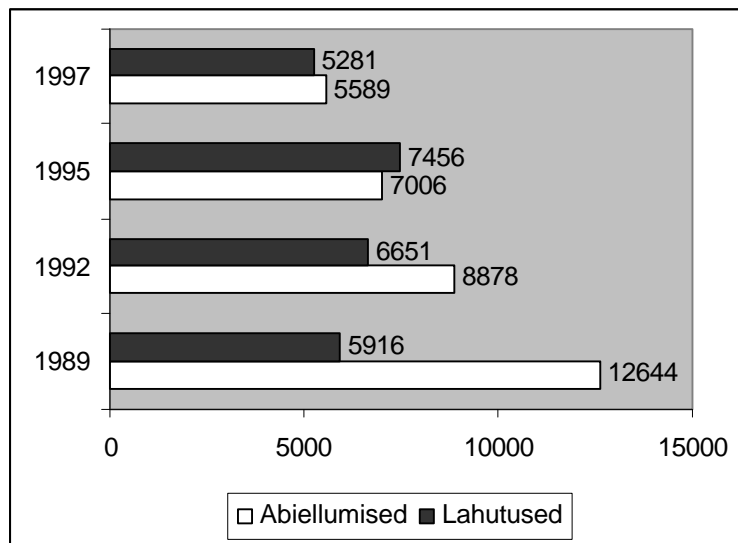
- üksikvanema pere
- lahutatud
- lesk
- lahuselav
- taasühinenud
- gay või lesbipaar
- kasuvanemaga või adopteeritud lapsega pere
- kahekarjääri perekond, kus nii mees kui naine töötavad väljaspool kodu
- mitme põlvkonna pered

- vabaabielupaar lastega või ilma
- lastetud paarid
- perekonnad, kus mõlemad abikaasad sõlminud uue abielu

12-18% kooseludest on lastetud, selle põhjusteks on sageli kombineerituna mitmeid tegureid, päris oluline tegur on stress. Eestis on lastetus probleemiks umbes 15000 abielupaaril.

USAs muutused viimastel aastakümnetel. Nõndanimetatud normatiivperet (töötav isa, mittetöötav ema, kaks või enam alla 18-aastast koduselavat last) vaid 6% Ameerika perekondadest:

- $\frac{3}{4}$ 19-25 aastastest lastest elab oma vanematekodus;
- 30% 25-30 aastaseid elavad oma vanematekodus;
- nt 45-54 aastastel vanematel pooltest oli kodus täiskasvanud laps, nn tühja pesa probleem on asendunud täis pesa probleemiga.

Joonis 1. Abielude ja lahutuste arv Eestis

Vabaabielulembusest ja sündimuse langemisest Eurostati andmetel

Eurostati andmetel (Eurostat 1999) on populaarsust võitnud vabaabielud. Rootsis (54%) ja Taanis (46%) toimub umbes iga teine sünd väljaspool abielu, samuti ka Norras (49%). Kuigi peab tunnistama, et kuskil ei ole see veel nii kõrgeks muutunud kui Islandil - 65%. Prantsusmaal (39%), Soomes ja Ühendkuningriigis (mõlemas 37%) on see veidi üle kolmandiku. Kreekas on see madalaim - 3%; Itaalia on järgmisel kohal - 8%. Šveitsis ollakse samuti küllaltki konservatiivsed (8%). EL keskmine on 24%, USAs on see 32%.

Kaasaegsel EL naisel on 1.44 last - samapalju kui tema Jaapani suguõel, aga kõvasti vähem kui USA naisel (2.06). Peaaegu ükski liidumaa ei saavuta keskmise 2.0 ületamist (kuigi Islandil on see 2.04). Iirimaa jõuab 2.0 kõige lähemale - 1.92 (võrreldes 2.33 vaid 10 aastat tagasi on tugevalt langenud). Hispaanias on see kõige madalam - 1.15, mis on langenud 1.50 pealt kümme aastat tagasi (1987).

Eestis on sündimus viimasel aastakümnenil langenud Euroopa ühest kõrgemast üheks madalamaks (tabel 16).

Tabel 16. Sündimuse vanuskordaja, summaarne sündimuskordaja (TFR) , taaste bruto- (GRR) ja netokordaja (NRR) Eestis 1986-1998.

	TFR	GRR	NRR
1986	2,2	1,05	1,03
1987	2,3	1,09	1,06
1988	2,3	1,11	1,08
1989	2,2	1,07	1,04
1990	2,0	0,99	0,97
1991	1,8	0,87	0,85
1992	1,7	0,83	0,80
1993	1,5	0,70	0,68
1994	1,4	0,67	0,65
1995	1,3	0,64	0,63
1996	1,3	0,63	0,62
1997	1,2	0,60	0,59
1998	1,2	0,58	0,57

Allikas: ESA

3.3.2 Sotsioloogiline vaatepunkt perekonnale

Perekonda peetakse keskseks ja oluliseks sotsiaalseks institutsiooniks, kus traditsioonilist kodust tööjaotust võetakse endastmõistetavana. Feministlike sotsioloogide jaoks on perekond naise rõhumise üheks olulisemaks vahendiks (Millett 1971). Musta feminismi esindajad väidavad, et perekond pakub kaitset rassismi eest. Perekonnasotsioloogia teooriad on tugevalt mõjustatud strukturaalfunktsionalismist, eriti Talcott Parsonsi töödest, kus nuklearperekonda ning soolist tööjaotust perekonnas peetakse industriaalühiskonna funktsioneerimise oluliseks baasiks. Marksism pidas perekonda valitseva klassi vajadusi rahuldavaks ning kapitalistliku süsteemi säilitavaks üksuseks. Need teooriad ei uurinud piisavalt perekonna ja ühiskonna vahelisi suhteid, seda kuidas need suhted on struktureeritud ja missugust mõju avaldab väliskeskkond (sotsiaalsed-, majanduslikud- ja võimusuhted). Perekonda peeti eraeluliseks valdkonnaks, mida ei suhestatud piisava põhjalikkusega avaliku elu sfääriga.

Sümmeetriline perekond

Suurbritannia perekonnauurijate Willmotti ja Youngi 1950ndatel ja 1960ndatel läbiviidud uuringud näitasid perekonna muutumist:

1. lapsed asuvad vanematest eraldi elama, sageli geograafiliselt kaugel;
2. abielus naised hakkasid üha enam käima palgatööl;
3. selge tööjaotuse kadumine abikaasade vahel, kodune tööjaotus muutus demokraatlikumaks, kus mõlemad partnerid omavad võimu otsustuste tegemisel ja võrdselt jagatakse rahalisi vahendeid;
4. abikaasad hakkasid üha enam veetma koos vaba aega ning käisid läbi ühiste sõpradega.

Willmott ja Young väitsid, et briti perekond muutub üha enam sümmeetriliseks, kus naise ja mehe rollid on pigem sarnased kui erinevad.

Kas tänapäeva Eesti perekond on sümmeetriline?

Feministlik lähenemine perekonnale

Feministid eitasid väidet, et perekond muutub egalitaarsemaks ning sümmeetriliseks. Feministid peavad perekonda üheks ebavõrdsuse allikaks. Nad väidavad, et naiste allutamiseks perekonnas on kaks viisi:

1. naiste kui abikaasade ja emade positsioon;
2. perekond sotsialiseerib lapsi andes edasi traditsioonilisi naiste ja meeste vaateid ning väärtusi.

Naise ja emana kodus olles muutub naine oma mehest üha suuremaks sõltlaseks, perekonnaideoloogia on naiste suhtes üsna karm. Lapsevanemaks olemine avaldab eriti suurt mõju:

1. kogu tööaja jaotusele (nii päeva kui kogu elu jooksul);
2. tööturuvalikutele – piiratud geograafiline piirkond (sunnismaisus);
3. tööalastele saavutustele (karjäär, koolitus jne).

Marksistlik feminism väidab, et naiste ekspluateerimine on kapitalismi huvides, kuid radikaalsed feministid väidavad, et naiste ekspluateerimine toimub meeste ja patriarhaadi süsteemi säilimise huvides. Ühel meelel on feministid selles, et naistel on perekonnas rõhutatud seisund.

Barrie Thorne (1982) on loetlenud neli teemaderingi, kus feministlik perekonnakäsitlus esitab väljakutse konventsionaalsele sotsioloogiale:

1. Oletused perekonna struktuuri ja funktsioonide suhtes. Feministid ei tunnista traditsioonilist ühist eluaset ja töid soolisel pinnal jagavat nuklearperekonda kui loomulikku ja parimat perekonnavormi. Feministid eitavad kindlat ja eristatavat perekonnavormi kui ainuõiget ja bioloogilistel imperatiividel põhinevat üksust. Nad oletavad, et perekonnaorganisatsioon põhineb ideoloogilisel alusel, mis määrab inimeste rolli ühiskonnas. Ei ole ju olemas (bioloogilist) põhjendust, miks mehed ei võiks kodutöid teha.
2. Feministid on püüdnud näidata perekonda kui analüüsi- ja uurimisvaldkonda;
3. Feministid väidavad, et pereliikmed tajuvad perekonnaelu erineval viisil. Emaduse ja perekonnaelu kogemus on naistele selgelt näidanud võimuhete tähtsust perekonnas. Sageli võib see viia konfliktini, vägivalalani, töö ja ressursside ebavõrdse jaotamiseni.
4. Feministid on küsinud, kas perekond ikka peaks olema vaid eraelusfäär. Sageli on naised ja lapsed justkui ära lõigatud avaliku sfääri tegelikust elust. Perekond sõltub sotsiaalmajanduslikust arengust ja -poliitikast

Üldise, traditsioonilise arusaamise järgi on just perekonnamõistmine see, mis tegelikult võtab naistelt võimaluse osaleda laiemas ühiskondlikus elus ja saavutada võrdõiguslikkus meestega.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

kodufeminism (*domestic feminism*)

Tähtis teooria feministlikus historiograafias. P. Branca määratleb kodufeminismi kui Briti ja Ameerika keskklassi naiste otsinguid suuremale isiklikule autonoomiale kodus, sealhulgas on soov kontrollida oma viljakust. Feministid kasutavad seda ideed, et luua naisekeskset ajalugu, mis pööraks tähelepanu pigem naistele-tegijatele kui naistele-ohvritele (Branca, 1975).

3.3.3 *Industrialiseerimine, perekond ja perekonnapalga päritolu*

Feministid on uurinud perekonnaajalugu naiste vaatenurgast. Feministlike teadlaste hulgas puudub üksmeel, kas naised on alati perekonnas olnud allutatuteks, või on kapitalismi areng selle põhjustanud. Radikaalfeministid väidavad, et patriarhaat kui meeste domineerimine naiste üle ning patriarhaalne tootmisviis (perekond) olid ammu enne olemas kui kapitalism.

Marksistlikud feministid väidavad, et tööstuskapitalismi kasv on naiste allutatuse peamine põhjus ja on naiste sõltuvust meestest suurendanud. Duaalsüsteemi feministid on seisukohal, et kuigi patriarhaadi ideoloogia on tunduvalt vanem kui kapitalism, kuid

industriaalühiskonnad on patriarhaadi ideoloogia ning kapitalistliku tootmisviisi vastastikuse koosmõju tulemus.

Feministide arvates toimus 17. sajandil koduperenaise ja ema rolli institutsionaliseerimine. Enne industrialiseerimist oli töö tulemus perekonna ühisomand ja seda ei vaadatud jagatuna individuaalse omandina. Enne 17. sajandit töötas iga perekonna liige perekonna jaoks ja perekond oli nii tootmis- kui tarbimisüksus. Industriaalühiskond lahutas töötegemise koha tarbijast, perekonnast. Naised jäid seotuks koduse sfääriga ning mehed avaliku elu sfääriga, mehed teenisid palka ja osalesid poliitikas.

Enamik keskklassi briti naise aktsepteeris koduperenaise rolli 19. sajandi algul, paljud töölisklassi naised läksid palgatööle, kuid naiste tööhõive langes järsult 1850ndatel. Roberts (1982) väidab, et 1900. a. paiku arvas enamik töölisklassi naise, et abielunaise koht ideaalis on kodus ja peatähitis on hoolitseda mehe ja laste eest. Esines regionaalseid eriarvamusi. Industriaalühiskond muutis naised oma meestest majanduslikult sõltuvaks:

1. naistel puudus kontroll ressursside üle;
2. naistel oli piiratud omandiõigus;
3. naiste võime osaleda avalikus elus oli piiratud.

Suurbritannias ei olnud abielunaistel omandiõigust kuni 1884. aastani Naise omand liikus isalt mehele, naisel ei olnud samu juriidilisi õigusi, mis mehel, ka laste suhtes. Briti naised saavutasid õiguse lahutada oma mehest samadel alustel kui meeski alles 1928. aastal.

Koos industriaalühiskonna arenguga muutusid ka naiste ja meeste suhted. Naised hoolitsesid kodu eest ja aitasid igati säilitada töötavate meeste töövõimet, pakkudes meestele tasuta kodu ja muid teenuseid. Perekonnaideoloogia, et mees on rahateenija ja naine kodu eest hoolitseja on seni väga tugev.

Feministide jaoks olulised kaks asjaolu:

1. keskklassi naisfilantroobid püüdsid õpetada töölisklassi naise endasugusteks koduperenaisteks, just naistele pandi vastutus enda, mehe ja laste tervise ja koduse korra eest;
2. alates XIX sajandi keskelt pärineb aktiivne mõte, et mehe palk peab võimaldama perekonna ülalpidamist, niisugune perepalga ideoloogia jättis naised tasustatud töölt välja ja andis meestele suurema majandusliku võimu naiste ja laste üle.

Perekonnapalga ideoloogia, et mees peab naistest rohkem teenima võimaldades perekonnaliikmete ülalpidamist, on tänini tugev, meeste arvatakse olevat suuremat palka vaja kui naistele.

3.3.4 Naiste perekonnaelu kogemus

Selleks, et mõista feministlikku perekonnakriitikat, peab analüüsima perekonnaideoloogia ja naiste isikliku kogemuse kooskõla ja vastuolusid. Betty Friedan (1963) nimetas koduste naiste ahastust *probleemiks, millel ei ole nime*. Liz Stanley ja Sue Wise (1983) väidavad, et naised teevad vahet perekonna kui institutsiooni ja isikliku perekonna vahel. Perekonda üldiselt peetakse ihaldatavaks, kuid oma perekonda peetakse sageli ootustele mittevastavaks.

Jessie Bernard (1973) väitis, et tegelikult on ühes abielus kaks abielu:

- 1) naise abielu;
- 2) mehe abielu.

Üldiselt väidetakse, et mees võib abielust rohkem kui naine. Mees naudib sissetulekut, positsiooni, tunnustust, mees 'aitab' naiste kodustes töödes, kui soovib ja jõuab.

Suurbritannias on välja rehkendatud, mis võiks olla tasuta kodutööd tegeva naise aastane töötasu, mis oletati 19253 naela. Arvuti võttis aluseks keskmise naise – 37-aastase naise kahe lapsega (Rosalind ja Harris). Naise tööpäeva alustati kell 7 hommikul ja tööpäeva

pikkuseks tuli 14 tundi. Tema töötundide arv nädalas tuli 92 tundi, mis iseenesest jätab välja valveloleku aja (näiteks ärkavad lapsed öösel jne).

Ann Oakley (1982) loetleb neli naiste kogemuste ja perekonna vaheliste konfliktide valdkonda:

1. Sooline tööjaotus tähendab seda, et naisi peetakse vastutavaks koduste tööde ning ülalpeetavate eest hoolitsemise eest. Niisugune tasuta töö ja teenuste pakkumine asetab naised mehest majanduslikku sõltuvusse.
2. Konflikt tekib naiste ja meeste erinevate emotsionaalsete vajaduste tõttu. Naisi oodatakse rahustavat lapsi ja meest, kuid ei peeta oluliseks naiste 'tujude' rahuldamist.
3. Majanduslik võim ja sookuluvus annab meestele kontrolli ressursside üle, piirab naiste iseseisvust.
4. Meeste kontroll naiste seksuaalsuse ja viljakuse üle eeldab meeste tähtsamakspidamist. Naised peavad meestele 'meele järgi olema' ja laste eest hoolitsema.

Kas eesti naistel on eraldi sotsiaalne identiteet, kuidas viitame naistele? *Mari on Jüri naine. Mari on Tõnni ja Manni ema. Mari on kellegi sekretär.*

Oluline isik

Allikas: Humm 1995

Betty Friedan

Üks Ameerika naiste vabadusliikumise pioneere. Friedan'i klassikaline raamat *The Feminine Mystique* (Naiselikkuse müstika) tekitas salajast pahameelt, mida paljud keskklassi naised tundsid, kui mittepalgalised koduperenaised ja tarbijad 1950ndatel aastatel. *Müstiline* oli Friedan'i termin *probleemile, millel ei ole nime* - psüühiline surve, mida on kogunud naised, kellel ei ole avalikku karjääri ning on suletud kodusesse (Friedan 1963). See raamat viis NOW (National Organization of Women - Rahvuslik Naiste Organisatsioon) asutamiseni. Sellest sai Ameerika suurim naiste organisatsioon, mille presidendiks oli Friedan. NOW võitles võrdsete õiguste eest hariduses, seaduses ja perekonnas. Nagu teised varaste 1970ndate aastate feministid, heitis ka Friedan kõrvale Freud'i bioloogilise määratluse. Tema arvamus, et naised on nõrgem sotsiaalne grupp, viis ta selleni, et ta hakkas propageerima ulatuslikku eneseabi programmi, mis võimaldaks naistel uuesti siseneda tööturule, läbi võimaluste, mida pakub haridus. Feminismi teine aste (see saab ka Friedan'i järgneva raamatu pealkirjaks) võimaldab naistele olla loov ema ning samal ajal omada karjääri (Friedan 1981). Friedan'i selgitus majandusliku diskrimineerimise osas jättis viitamata soolisele tööjaotusele kodus ja tööl. Oli vaja struktuurilisi muutusi, sest naistel oleks võimalus valida oma karjääri ning emaduse vahel. Siiski, NOW kõrval seisab ta naiste reproduktiivõiguste eest (Women's Bill of Rights - Naiste Õiguse Seaduseelnõu), mis nõuab ülemaalisi lapsehooldus soodustusi. *The Feminine Mystique* on teedrajav jutustus sellest, kuidas kõik isiklik on poliitiline.

Täiendused Anu Laasilt: Betty Friedan ei ole praegu kuigi armastatud nooremate feministide poolt, teda peetakse isekaks, liialt kodanlikuks, ärahellitatud juuditatariks, kellel endal on liialt kindlustatud elu mõistmaks naiste probleeme. Friedan on liberaal, paljud feministid on aga marksistlikel, vasakpoolsetel seisukohtadel, seetõttu on raske leida ühist keelt. Paljud on kritiseerinud Friedan'i esimest raamatut, kuid teise raamatu *The Second Stage* (Teine aste, 1981) puhul on feministid olnud väga rahulolematud. Friedan kirjutab oma teises raamatus töö ja koduelu ühitamise võimalikkusest, kusjuures naistele, kes asetavad esikohale emaduse ja naiselikkusega seotud rollid, peab jääma võimalus toimida vastavalt sisetundele, ilma, et peaks tundma endal feministlikku survet.

Friedan sai 1999. a. riikliku elutöö-preemia.

3.3.5 Perekonnaideoloogia

Ideid naiste rollidest võimendatakse meedia kaudu, peamiselt omistatakse naistele abikaasa ja ema roll. Seda kinnitavad nii reklaamiklipid kui seebiooperid. Kooliõpikud viitavad naiste ja meeste erinevatele rollidele ja defineerivad naiselikke ja mehelikke rolle.

Veronica Beechey (1986) väidab, et perekonnaideoloogia nurgakivideks on:

1. nukleaarperekonna universaalsuse, normaalsuse ja ihaldatavuse müüdi loomine;

2. sooline tööjaotus, kus normiks on kodutöodes aktiivne ning ennekõike perekonnale pühenduv naine ning tööl käiv mees kui perekonnapea, kelle põhirollid jäävad avaliku elu sfääri.

Perekonna suhtes ollakse konservatiivsed, perekonda peetakse bioloogiliselt determineerituks. Patriarhaalsed perekonnavormi taastoodavad sotsiaalsed ja õiguslikud institutsioonid, mis eeldavad teadmist, kuidas inimesed elavad oma elu ning seda, kuidas nad peaksid oma elu elama.

Perekonnaideoloogiat toetavad sotsialiseerijad, institutsioonid, sotsiaalse kaitse süsteem jne. Luuakse ideaal:

1. emaks ja koduperenaiseks olemisest kui sobivast elustiilist naistele;
2. naise peresiseste rollidega rahulolust.

Pererollidega läbikukkunud naise puhul otsitakse isiklikke põhjusi, kollektiivne ühissurve on tugev. Hoolikalt säilitatakse ja kinnitatakse usku, et nuklearperekond on ideaalne perevorm, mis teenib nii üksikisiku kui ka kogu ühiskonna huve kõige paremini.

3.3.6 *Lewis'e meesülalpidaja mudel Euroopa kontekstis*

Lewis (viidatud Vaiou 1996:44-48) on loonud sootundliku tüpologia selle baasil, kui võrd on säilinud meesülalpidaja mudel mingis ühiskonnas. Niisugusel alusel eristab ta kolme mudelit:

- tugeva meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskonna mudel;
- muutunud meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskonna mudel;
- nõrga meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskonna mudel.

Tugeva meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskondadeks on Iirimaa, Suurbritannia, Saksamaa. Irimaal ja Suurbritannias on suur religiooni mõju ning konservatiivsus seadusandluses põlistas traditsioonilist soorollide jaotust. Suurbritannias on EL riikidest suurim üksikvanemate osakaal. Nendes riikides koheldakse isegi üksikemasid kui ennekõike emasid ning isegi nende puhul ei taheta neid pidada oma pere peamisteks toitjateks. Saksamaal on küll olnud suur naiste tööhõive, kuid seadusandlus paremaks töö- ja pereelu ühitamiseks toetas ennekõike naisi, mis toob endaga kaasa traditsioonilise soorollijaotuse süvenemise. Saksamaal on naiste tööhõive veidi langenud tööpuuduse, mitte mehest majandusliku sõltuvuse ideoloogia aktsepteerimise tõttu. Naistel on tööpuuduse olukorras rohkem probleeme, sest koduste kohustuste tõttu on naiste tööturumobiilsus väiksem.

Muutunud meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskonna mudeli heaks näiteks on Prantsusmaa, kus laps on perekonnapoliitika keskmes. Sotsiaalpoliitika üheks prioriteediks on lastega perekond, pigem püütakse lastevanematele kompenseerida lastega seotud kulutusi kui toetada lihtsalt madala sissetulekuga perekondi. Prantsusmaa laste päevahoiukorraldust peetakse väga heaks, selle tulemuseks on suur alla 10-aastaste lastega naiste tööhõive. Viimastel aastatel on tööpuudus tinginud selle, et püütakse lastehoiutoetuse maksimisega osa väikelaste vanemaid koju meelitada.

Nõrga meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskonnaks on Rootsi, Taani ja Soome. Sotsiaaldemokraatlik ettekujutus naistest sisaldas kaht olulist rolli – naised kui emad ja naised kui töölised. Alates 1970ndatest on tehtud suuri kulutusi sotsiaalpoliitikas võimaldamaks naistele kanda neid kahte rolli. Oluline oli see, et naiste ematöö väikeste lastega koju jäädes hinnati tööna turuhindades. Lisaks veel isapuhkuse sisseviimine ning palju muid meetmeid on viinud naiste kõrge tööhõive saavutamiseni. Neis riikides on naiste ja meeste tunnipalga vahe madalam kui mujal Euroopas.

3.3.7 *Perekonnasisene rahakasutus*

Perekonnasisest rahakasutust on Läänes palju uuritud. Väidetavalt annab ressursside ja raha omamine võimu. Tavaliselt peetakse piisavate rahaliste ressursside korral rahakasutuse otsuste tegijaks peamiselt meest, ning väidetavalt on naine raha üle peamiseks otsustajaks siis,

kui raha on vähe. Inglismaal on püütud tüpiseerida perekonnasisest rahakasutust ning on saadud neli tüüpi (Pahl, viidatud Warde ja Abercombie 1994:18-19):

1. naine vastutab rahajuhtimise eest, tegelikult peab nuputama, kuidas ots-otsaga välja tulla;
2. abiraha süsteem, mis tähendab seda, et mees annab igakuiselt mingi summa naise käsutada, ülejäänud jätab mees enda käsutusse;
3. jagatud rahakasutus, kus sissetulekud pannakse kokku ning mõlemal on võrdne juurdepääs raha kasutamisele;
4. iseseisev rahakasutus, kus partnerid on jaganud oma kohustuste piirid, ülejäänud kasutab igaks oma äranägemise järgi.

3.3.8 Võim ja tööjaotus perekonnas

Levinud uurimisaines on heteroseksuaalne partnersuhe. Akadeemiline tähelepanu koondatud traditsiooniliste suhete ideoloogia ja praktika muutumisprotsessile.

Hollandis uuris võimusuhteid perekonnas Komter, lõi teoreetilise aluse sooerinevustest lähtuval võimuanalüüsile kasutades ka rikkalikku empiirilist materjali abieludest. Uurimuse eesmärgiks oli, kuidas võim funktsioneerib, toimib abielu sees, kusjuures uuriti nähtavaid ja mittenähtavaid tahke. Teoreetilises osas kasutas Komter Luke'i kolmedimensioonilist võimukontseptsiooni ja Gramsci teooriat hegemooniast.

Empiirilises osas analüüsis Komter (viidatud Brouns 1988):

1. kodutööde jaotust;
2. lapsi;
3. seksuaalsust;
4. sotsiaalseid kontakte;
5. rekreatsiooni (puhkus ja vaba aja veetmine);
6. rahaasju peres.

Neist tulemustest selgus võimu olemasolu ning naiste ja meeste erinev rahulolu olukorraga:

1. mehed on olukorraga rohkem rahul kui naised;
2. naised on oma soovides tuua esile muutusi oma elukorraldustes sageli edutud.

Perekonna tööde jaotus on peresise kokkuleppe tulemus. Mida suuremaks muutub naiste iseseisvus, seda võrdsemalt jagatakse naiste ja meeste vahel tasustatud ja tasustamata töö.

Naiste ja meeste abielulised läbirääkimised ja kokkulepped sõltuvad võimukama seisukohtadest. Mida rohkem naine loobub enda heaks tegutsemast ja ohverdab end teiste heaks (mees, lapsed jne) eraelulises sfääris, seda madalamaks muutub tema (lähte)positsioon avalikus sfääris, seda suurem on *perekonnalepingust* saadud kahju naisele. Üldiselt ei ole erilist vahet abielul ja äril, abielulepingul ning äriolepingul.

Majandusteadlased on tõestanud, et abikaasad või pikaajased elukaaslased on ajendatud diskrimineerima. Näiteks annab partneri diskrimineerimine endale kasu (*economic rent*), näiteks lisaajana, ajana, mille käsutamine on vaba.:

1. aega saab panna tasustatud töötundidele;
2. aega saab kasutada kodutööde tegemiseks jne.

Vaatamata kõigile majanduslikele ja kultuurilistele saavutustele on kodutööd enamasti jäänud nn naiste tööks. Samal ajal mehed kas teenivad rohkem või naudivad rohkem vaba aega. Majandusteaduslikus keeles väljendatuna on lapse saamine ja lapse eest hoolitsemine mitteülekantav investeering, kus naiste panus on kõrgem ja kahjum on suurem, eriti juhtudel, kui lahutatakse. Kuigi abielu on eraeluline leping, töötavad naiste kahjuks lisaks võimalikele ebaõnnestunud isiklikele läbirääkimistele ka institutsioonid.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Laas 1997. Glossaar

avaliku ja eraelulise sfääride lõhe (*public/private split*)

kujutus, mille järgi perekonnaelu on eraeluline sfäär ning seetõttu eraldiasuv, ja arvamus, et avaliku elu sfäär, nagu ka teised sotsiaalsed institutsioonid, seda ei mõjusta

ekspressiivne perekonnaroll (*expressive family role*)

naiste roll traditsioonilises nukleaarperekonnas, strukturaalfunktsionalistid mõistavad naiste loomulikku rolli seoses reproduktsiooniga, kodutöödega ning laste ja abikaasa eest hoolitsemisega

instrumentaalne perekonnaroll (*instrumental family role*)

meeste roll traditsioonilises nukleaarperekonnas, strukturaalfunktsionalistid mõistavad meeste loomulikku rolli seostatuna perekonnapea, ülalpidaja ja kaitsja rolliga

3.3.9 Emadus ja emaksolemine

Kas emadus on täispuhkus ja mittemillegi tegemine?

Paljud naised ei tule 'kohustusliku emaksolemisega' hästi toime. Miks tekib kodustel naistes stress? Kas naised on teiste pereliikmete stressimaandajad? Miks naised õnnetud heade abikaasade ja ilusate, tervete laste kõrval? Miks paljud kodused naised suitsetavad? Miks naised abielluvad ja saavad lapsi?

1963. a. nimetas Betty Friedan naistes tekkivat perekonna ja töö vahel jagamisel tekkivat ängi naiselikkuse müstikaks. 1981. a. avaldatud raamatus *The Second Stage (Teine aste)* on Friedan oma arutlustega jõudnud punkti, kus ta teeb vahet naiselikul ja feministlikul müstikal (*feminine vs feminist mystique*), ning rõhutab naiste vaba valiku tähtsust ja emakohustuste tähtsust. Friedan on oma seisukohtade eest, ja mis veel hullem – nende kardinaalse muutmise eest – saanud tõsise kriitika märklauaks.

Emadus on kindlasti üks sugupoole reprodutseerimise ja sotsiaalse organisatsiooni põhielement. *Emadus taastoodab emadust* (Chodorow 1996):

1. Poiste hoolitsemise ja õrnutsemise momente surutakse kasvatuses maha ja ignoreeritakse.
2. Naised on pere eest esmavastutajad.
3. Enamasti naised tahavad olla emarollis.
4. Vaatamata konfliktidele ja vasturääkivustele on naised emaduses edukad ja tublid.

Eestis räägitakse naistest sageli vaid reproduktiivrolliga seonduvalt ja kõige kõrgemal tasemel seostatakse naist ennekõike emarolliga, isegi naisliberaalid ei mõista naise vaba valikuid soodustavate poliitikate vajalikkust.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

emadus (*motherhood*)

Emaduse määramine ja väärtustamine on kaasaegses feminismis vaidlusküsimus. Firestone ja de Beauvoir väidavad, et emaduse ärakaotamine käesolevas vormis muudaks ühiskonda ja sotsiaalset taastootmist. Teised feministid väidavad, et mitte emadus ise ei ole probleemiks, vaid viis, kuidas ühiskond on emadust institutsionaliseerinud. Näiteks kirjeldab Charlotte Perkins Gilmani romaan *Herland* (1915) maailma, kus emadus meesteta ühiskonnas võib olla meeldiv, mitte rõhuv.

Margaret Mead näitas, et käitumine, hoiakud ja tundmused, mida erinevad kultuurid omistavad või ootavad emaduselt, muutuvad erinevates sotsiaalsetes tingimustes (Mead 1949). Sotsioloogid osutavad pereelu mitmesuguste vormide arengule Lääne kultuuris. Nendel on oluline vastukaja emaduse institutsioonile ja majanduslikule ning tehnoloogilisele muutusele (Bernard 1974).

Emaduse taasuurimine oli 1970ndate naistekeskse analüütilise töö tähtsaim tulemus. Adrienne Rich, Dorothy Dinnerstein ja Nancy Chodorow vaidlesid vastu Firestone'i poolt väljakäidud aksioomile, et emadus ja vabadus vastanduvad diametraalselt. Nad väitsid, et emadus on sotsiaalne konstruktsioon, alluv kultuurilistele nõuetele ja muudetud sündimuse vähenemise, naiste tootmises osalemise ja nukleaarperekonna isoleerimise kaudu. Dinnerstein väidab, et naiste ainuõigus emadusele viib inimliku ebamugavuseni. Mitte tunnustades ideed, et naised on emaduseks kohandatud looduse poolt, väidab Chodorow, et tüdrukud tahavad saada emaks psühholoogilise

maine kujundamise põhjaliku protsessi kaudu. See protsess on loodud poistest erinevatest objektsuhte kogemustest. Naised, omades ise last, on sunnitud taaslooma emadust oma lapsepõlve kogemuste abil.

Ometi sobib *feministlik psühhoanalüüs* Firestone'i, Ortneri ja Rosaldo ideedega, nõustudes, et naiste vastutus emaduse eest on soolise tööjaotuse ja meeste jätkuva naiste üle domineerimise esmane põhjus. Näiteks emadus ja isadus ei ole sümmeetrilised osad, sest isad on vähem seotud koduga. Prantsuse psühhoanalüütilise teooria plaan on lammutada see sümboolse korra ühtsus ja toetuda paljususe omadustele. Nii Prantsuse kui Ameerika *psühhoanalüüsi koolkonnad* rõhutavad erilist järjepidevust emade ja tütarde vahel.

Liberaalne feminism peab emaduse "probleemi" sotsiaalselt seatud ja kinnitatud osaks. Sotsialistlik feminism väidab, et emadus on problemaatiline, sest esineb mehe majandusliku võimu kontekstis.

Radikaalne feminism väidab, et emadus on naiste eriliste väärtuste ja omaduste allikas, naiskultuuri alus ja on korraldatud patriarhaadi poolt naise rõhumise vormiks. Oma teoses *Of Woman Born* (Naiseks sündinud, 1976) annab Adrienne Rich täieliku ja kompleksse ülevaate emadusest kui institutsioonist patriarhaadis ja emadusest ajaloos ning arengust antiikajast tänapäeva. Rich jagab emaduse kaheks: *kogemus* ja *institutsioon*. Emaduse kogemus on iga naise potentsiaalne suhe oma reproduktiivvõime ja lastega. Emaduse institutsioon hoiab selle potentsiaali meeste kontrolli all. Rich väidab, et niipea kui see institutsioon lõhutakse, saab emadusest naiste jaoks muutuv kogemus. Kõik feministid on nõus Rich'iga, et kui loodus ja naise seisund sotsiaalselt määratud sigimisrolli muutuks, siis see vabadus oleks palju revolutsioonilisem kui ükskõik milline sotsiaalne revolutsioon.

3.3.10 Naiselikkused

Seksuaalsuse konstruktsioon ühiskonnas, mis tuleneb perekonnaideoloogiast, defineerib naiste identiteedi.

Perekond on õnnistatud seksuaalsuhete paigaks, kus privilegieeritud seisuses on heteroseksuaalsed suhted. Kuigi tänapäeval peetakse abieluelseid seksuaalsuhteid normaalseks, eeldatakse siiski püsisuhet. Viktoriaanlikul Inglismaal ei peetud naiste seksuaalset rahulolu ja rõõmu võimalikuks, mees oli seksuaalsuhte nautija. 1920ndatest hakkasid seksuoloogid rääkima mõlema partneri seksuaalse rahulolu olulisusest. Abielule hakati vaatama kui rahulduspakkuvale seksuaalsele partnerlusele. Seksuaalsust defineeriti maskuliinsel viisil, näiteks peeti frigiidsust vaid naiste probleemiks. Naised on andjad ja mehed on võtjad.

Seksuaalsust defineeritakse tänini meestekeskselt, naiste keha vaadeldakse kui seksuaalset lubadust, mille kasutamine aitab müüa sigarette ja auto varuosi. Visalt püsib ettekirjutus/ettekujutus, et naised on seksuaalselt passiivsed ja nende ülesandeks on olla kaunid ja meestele atraktiivsed.

Mehed on aktiivsed ja võivad oma iha välja näidata ja elada, mistõttu feministid väidavad, et vägistamine on instutsionaliseeritud, sest meestele peetakse normiks olla seksuaalsuhte algatajaks ning naistele omistatakse meestele meeldimist ja meeste seksuaalsoovide täitmise soovi. Enamik seksuaalseid kuritarvitajaid on mehed ja enamik seksuaalsuhete ohvreid on naised.

Kokkuvõte perekonnakäsitlustest

Feministid väidavad, et perekonnaideoloogia on loonud kodanliku nuklearperekonna kui loomuliku ja vältimatu. Kuigi mõned feministlikud uurijad peavad perekonda naiste allutatuse põhjuseks, arvab enamus, et naiste otsustusi ja vabaduse määravad ära laiemad sotsiaalmajanduslikud protsessid ja struktuurid. Naiste perekonnaelu kogemused on individuaalselt varieeruvad, sõltuvalt naiste kohast patriarhaalses, rassilises ja kapitalistlikus ühiskonnas. Kuigi nii majanduslikud kui õiguslikud muutused ühiskonnas võimaldavad naistel elada meestest sõltumatult, eelistab siiski enamus naisi abielu või kooselu. Vaatamata majanduslikele muutustele viimaste aastakümnete kestel, ei ole oluliselt muutunud koduse tööjaotuse olemus, kus naistel on traditsiooniliselt kanda suurem koorem kui mehel:

1. Feministlikud sotsioloogid on analüüsinud kriitiliselt naiste ja meeste rolle perekonnas ning paljud neist peavad perekonda naiste rõhumise peamiseks kohaks.
2. Naiste positsioon perekonnas eeldab emaksolemise, koduse tööjaotuse, majandusliku sõltuvuse uurimist.
3. Naise positsiooni iseloomulikud jooned perekonnas tulevad kaasa ka naiste seisundi hindamisele väljaspool kodu – tööturul, haridussüsteemis, avalikus elus.
4. Feministid ei ole ühel seisukohal naiste jaoks ideaalse eraelu kujutamisel, kuid neil on oluline roll avamaks perekonnaideoloogia olemust, mis peab nukleaarperekonda normiks. Perekonnaideoloogia meediumiteks on seadusandlus, haridussüsteem, meedia ja reklaam, institutsioonid. Väike ei ole kodu enda roll taastootmaks ideoloogiat, mis võib olla omaolemuselt sotsialiseerijale endale vastuvõetamatu.

3.4 Haridus

3.4.1 Haridussüsteem mõjutab tüdrukuid ja poisse erinevalt

Feministlikke sotsiologe huvitab ebavõrdsus haridusasutuses, marksistlike feministide üheks küsimuseks on tööliklassi laste madal õpi- ja edukusvõime. Feministid väidavad, et poisid on haridussüsteemi poolt eelistatud ning tüdrukud võtavad omaks valitseva sugupooleideoloogia, õpivad allumist. Tüdrukud ise ei pea ennast piisavalt headeks ning eriti arvavad nad, et nad ei ole head matemaatikas. Nii hakkavadki tüdrukud liikuma tööturul 'naistele kohase' töö poole. Feministide küsimus on, miks tüdrukud selle kõigega nõus on.

Briti feministid on uurinud, mida ja miks valivad tüdrukud just teatud erialasid ka peale võrdõiguslikkuse seaduse vastuvõtmist (briti võrdsete võimaluste seadus võeti vastu 1975). 1988. a. võeti vastu haridusreformi seadus, mis kehtestas riikliku õppekava, mis oli poistele ja tüdrukutele ühesugune. Seksismivastane töö koolides ei siiski andnud silmnähtavat tulemust, vaid väike arv tüdrukuid on suundunud tehniliste aladele ning valinud nn 'meestetöö', tüdrukud valivad endiselt nn naistetöö:

1. 'naiste' pooleldi oskustöö;
2. rutiinse, kuid mitte käsitsitöö;
3. 'naiste' teenindustöö.

Tüdrukud ise teevad valikuid, et lõpuks jõuda nendele töökohtadele. Paljud tüdrukud näevad veel tänapäevalgi oma saatust vaid abielunaisena ja emana. Niisugust rollipiiratust koolisüsteem peale ei suru, kuid teised sotsialiseerijad nagu kodu ja arvamusi liidrid lähieestusest toetavad tugevalt traditsioonilisi valikuid.

Sue Lees (1993, viidatud Abbott ja Wallace 1997) väidab, et briti tüdrukud jagunevad oma strateegiliste valikute ja eelistuste järgi nelja rühma:

1. Tüdrukud, kes on *õppimisele ja tööle orienteeritud*, on tavaliselt valge keskklassi perest, kus on tugev vanemate toetus akadeemilise edu saavutamiseks ja karjääri teostamiseks.
2. Tüdrukud, kes on *kooli vastu, kuid tööle orienteeritud*, on tavaliselt afrokariibi päritolu, kes on tegelikult võimaksud saavutamaks akadeemilist edu ja olema mitmete 'heade' töökohtade vääriline, kuid kes ei tule toime koolisüsteemis valitseva rassistliku õhkkonnaga ja eelistavad koolist lahkuda nii kiiresti kui võimalik.
3. Tüdrukud, kes on *õppimise poolt, kuid töölemineku vastu*, on iseteadvad ja 'ebamugavad' õpilased, sest nad on väljakutsuvad nii käitumises kui riietuses. Kool on neile oluline suhtlemise koht ja enese näitamise koht. Nad ütlevad end ootavat osalise tööajaga töökohta, sest nende jaoks on perekonna eest hoolitsemine tähtsal kohal. Need tüdrukud usuvad, et hea välimus on olulisem kui haridussaavutused ja kvalifikatsioon.

4. Tüdrukud, kellele *ei meeldi kool ega töөлkäimine*, ei pea kooli oluliseks suhtlemiskohaks, ei unista tööleminekest. Sageli pärit töölis perekondadest. Nad on õhinal valmis kooli pooleli jätma ning tööle minema, et siis ruttu mehele minna. Need tüdrukud võtavad vastu väheseid oskusi nõudvaid lihtsaid töid ning nad ei usu, et koduperenaise ja emana nende elu kuidagi poolik oleks.

3.4.2 Tüdrukud ja haridusalased saavutused

Üldiselt on tüdrukud koolis edukamad, kui aluseks võtta saadud hinded ja eksamitulemused. Suurbritannias on viimastel aastakümnetel kaks ja pool korda kasvanud tüdrukute minek ülikooli, saavutades ülekaalu meessoos. Naisi läheb vähem kui mehi kraadiõppesse, magistri- ja doktoriõppes domineerivad mehed.

16-aastaste õppurite seas on rohkem tüdrukuid kui poisse.

Miks tüdrukute õpitulemused on paremad kui poistel? Ühe põhjusena on toodud seda, et koolisüsteem läheb vastuollu mõningate mehelikkuse põhimõtetega, eriti on see konflikt tugev tööliklassi noormeestele.

Erinevused on suured poiste ja tüdrukute koduses kasvatuses:

1. tüdrukutele antakse vähem võimalusi vaba aja ettekirjutusteta kasutamiseks;
2. tüdrukuid lubatakse vähem kui poisse õhtul hilja välja;
3. tüdrukuid kästakse olla hoolikad koduse koolitöö tegemisega;
4. tüdrukutele antakse rohkem kui poistele teha koduseid majapidamistöid;
5. rohkem kui poisse pannakse tüdrukuid hoidma oma õdesid-vendi;
6. tüdrukud puuduvad koolist sagedamini kui poisid perekonnakohustuste täitmise tõttu.

Kui algklassides, põhikoolis, keskkoolis on ühtne õppeprogramm, siis on õppimisviis ja oluliste asjade hindamine poistel ja tüdrukutel ikkagi teine, valikuvabaduse saabudes hakkavad õppurid langetama soospetsiifilisi otsuseid, suunduma *sooõigetele* elualadele.

3.4.3 Feministlik vaatepunkt haridusele

Liberaalne feminism

Liberaalne feminism on haridusküsimustes olnud suure mõjuga, nad saavutasid võrdsete haridusvõimaluste taotlemisel edu. Nad väitsid, et kui tüdrukutele anda poistega samad õppimisvõimalused, siis viib see muutuseni ühiskonnas ning võrdõiguslikkuse saavutamiseni. Liberaalsed feministid mõõtsid oma edu tüdrukute eduga õpingutes. Nende arvates annab hea haridus võimalused heaks karjääriks, kuid nad ei arvestanud sellega, et haritud naised ei saa sama mõjukaid kohti kui mehed. Nad ei arvestanud ka takistustega ja konfliktidega, mida toob endaga kaasa naiselikkusemõistmine ning ootused sooõige rolli täitmisele.

Marksistlikud ja radikaalsed feministid ei pidanud võrdõiguslikkust piisavaks saavutamaks fundamentaalseid muutusi ühiskonnas.

Radikaalfeministlik hariduse analüüs

Dale Spender (1982, viidatud Abbott ja Wallace 1997) väidab, et teadmised, mida haridussüsteem pakub, ei ole sooneutraalsed, vaid esindavad mehelikku maailmamõistmist, kus subjektiivsus on negatiivse värvinguga.

Koolisüsteem esitleb õpetajaid kui eksperte, kellel on väge teiste üle otsustada ja kes teavad, mis on õige teadmine, kes määravad selle, mis on õige, mis vale.

Õppekava tutvustab meeste suuri ja tähtsaid tegusid, naiseeskujusid pakutakse vähe. Klassis on tihti poisid, kes domineerivad kaasõpilaste ja õpetajates üle.

Radikaalidele saab süüks panna nende piiratud kontekstikäsitlust, nad rebivad koolisüsteemi muudest struktuuridest välja.

Marksistliku ja sotsialistliku feminismi vaatepunkt

Marksistid ja sotsialistid (duaalsüsteemi feministid) väidavad, et sugupoolesüsteemi tuleb analüüsida laiemas kapitalistlikus kontekstis. Kool on kapitalistlikus süsteemis peamine ideoloogiakandja, mis tagab tootmissuhete taastootmise ühiskonnas. Kool tagab selle, et mitte ainult sobivad oskused tööturu jaoks omandatud, vaid ka 'õiged ning sobivad' vaated ja väärtused saaksid omandatud.

Michelle Barrett (1980, viidatud Abbott ja Wallace 1997) küsib kolme olulist küsimust seoses haridusega:

1. Kuidas on haridus kapitalistlikus ühiskonnas seotud soolise tööjaotuse taastootmisega?
2. Missugused on klassi- ja sookuluuvuse seosed koolisüsteemis?
3. Missugust rolli mängib haridus valmistamiseks naisi ja mehi teatud sotsiaalse korra tarvis, milles on kindel klassi- ja sugupoolesüsteem?

Neile küsimustele vastamiseks kasutavad marksistlikud ja sotsialistlikud feministid marksistlikku teooriat, sotsiaalse reproduktsiooni teooriat (Bowles ja Gintis 1976, viidatud Abbott ja Wallace 1997) ning kultuurilise reproduktsiooni teooriat (Willis 1977, viidatud Abbott ja Wallace 1997).

Bowles ja Gintis väidavad, et haridussüsteem valmistab ette kihistunud ja alluvusvalmidusega tööjõudu. Nad väidavad, et kool õpetab vastavalt klassitagapõhjale õpilasi alluvateks, keskklassi tööle, juhtivtöötajateks jne.

Paul Willis küsis, miks tööliklassi poisid suunduvad enamasti töölikklassile omastele töödele ja vastab, et kultuurikeskkond toetab nende arusaama, et see on sobiv ja õige meeste töö. Willis uuris subkultuuri poisse (*lads*), kes olid õpetajatele pinnuks silmas ja kes ootasid nende lahkumist koolist.

Tööliklassi tüdrukud on alati kasutama seksuaalsust endale tähelepanu tõmbamiseks, nende unistuseks on hea abielu, saada sobiv ja rikas mees. Feministid väidavad, et kool suunab väga sihikindlalt tüdrukuid nn naiste aladele ja poisse nn meeste tööle. Tööliklassi tüdrukuid suunatakse madalalt tasustatud teisejärgulistele töödele, keskklassi tüdrukuid valmistatakse ette poolprofessionaalsete naistetöödele.

3.4.4 Mehelikkus

On uuritud, kuidas haridussüsteem konstrueerib mehelikkust. Sageli võeti aluseks feministlikud samalaadsed uuringud, mis keskendusid naiselikkuse konstrueerimisele hariduse kaudu. Mehelikkuse konstruktsioonis leiti palju problemaatilist (Abbott ja Wallace 1997):

1. mehelikkus on üks osa koolisüsteemis valitsevatest ootustest (Skeggs 1995);
2. koolis loodud mehelikkus oli naistevaenulik ja lähtus meessoos esindajate poolt loodud suhtumistest ja soomõistmisest (Ghail 1994).

Empiiriline materjal tõestab, et meesõpetajate poolt on sageli loodud vaenulik, homofobiline ja misogüünlik õhkkond. Poisid, kes ignoreerivad arvamusiõhku seisukohta, saavad ise sageli alanduste osaliseks. Niisugune naistevaenulik keskkond ei taga heteroseksuaalse domineerimise jätkuvust, kuigi 'normaalseks' seksiks peetakse naise ja mehe vahelist suguühet, ei soovi niisuguse 'noore meeskultuuri' esindajad vähimatki kokkupuudet naistega. Ghaili poolt intervjueritud poisid tunnistavad seda pinget, mis neil on tekkinud, sest neilt oodatakse kogu aeg enda tõestamist. Pead olema osavaim, parim löömamees, parim sportlike tulemuste poolest, õppima paremini kui tüdrukud. Algaklassidest

alates peavad poisid demonstreerima oma mehelikkust. Erinevad intervjuueeritavad kinnitavad, et informaalne ja formaalne keskkonna poolt seatud normid on mõlema sugupoole jaoks küllaltki selged, et mehelikkus on tegelikult sotsiaalne ja kultuuriline konstruktsioon.

Feministlikud uurijad on kogunud palju tõendusmaterjali selle kohta, kuidas meeskultuur mõjub, töötab ühes suunas ning loob ja juhib tüdrukuid.

3.4.5 Noorte naiste kutse- ja töövalikud

Koolide organisatsioonikultuuril on oluline roll naiselikkuse ja mehelikkuse kujundamisel. Olulised sotsialiseerijad – lapsevanemad ja õpetajad – loovad juba väga varakult olukorra, kus tüdrukutele ja poistele on pandud erinevad ootused.

Rohkem tüdrukuid kui poisse omandavad üldise keskhariduse, rohkem poisse kui tüdrukuid suundub peale põhikooli kutsehariduse omandamise teele (tabel 17).

Tabel 17. Noorte naiste töölemineku valikud sõltuvalt haridusvalikutest

	Tüdrukud	Ameti- ja töökohad
1	Põhiharidus	Lihttöoline (koristaja, tehasetöoline jne)
2	Keskharidus	Kõrgkool või ülikool (üliõpilane) Kantseleitöötaja Müüja, vahendaja, edasimüüja
3	Keskeriharidus, kõrgharidus	Lasteaednik (kasvataja, eelkoolialiste õpetaja) Õpetaja Meditšiiniõde Sotsiaaltöötaja

Miks valitakse soostereotüüpne töö?

1. Noored juhtivtöötajad, kes otsustavad töölevõtmise üle on sageli diskrimineerivad ja eelarvamuste küüsis arvamusega naistele ja meestele sobivast tööst.
2. Levinud on arvamus, et noored naised on nobedamate näppudega ja rahulikumad kui mehed.
3. Noored naised, kes lähevad traditsioonilistele meeste aladele peavad välja kannatama meestepoolse surve ja meesjuhendajate märkused, mis on sageli suunatud soole, mitte tööle.
4. Informaalne võrgustik (perekond jne) avaldab konservatiivset survet sookohase töövaliku suunas.
5. Need, kes soovisid murda soostereotüüpset arusaama töösaamisel, leidsid tegelikult palju piiranguid ja vastuseisu.

Väited noorte naiste valikute kohta:

1. Noored naised võtavad sageli esimese ettejuhtuva töö ja kujundavad oma ootused vastavalt sellele.
2. Noorte naiste valikud on küllaltki ebarealistlikud, valitakse pigem glamuurse ja välise järgi kui tööturu tegelikust olukorrast ja võimalustest lähtuvalt.
3. Kontoritöö valitakse sageli sellepärast, et see on puhas, austusväärne, võimaldab naistel riietumisteostust.
4. Sage on vanemate surve tütarde kontoritööle ajamisel suur, eriti, kui see on nende pere jaoks kõrgemale astmele tõus (näiteks töölisklassist pääsuks).

Noorte naiste tööleminek langeb kokku kahe sõltuvusperioodi vahele – pääsetakse vanematesõltuvusest ja minnakse abikaasasõltuvusse. Becker, kes on saanud feministide

kriitikatule alla, on püüdnud tõestada, et lastevanemad käituvad ratsionaalselt, nad investeerivad tütardele vähem ja poegadele rohkem. Beckeri väitel investeeritakse naistesse vähem kogu nende elu jooksul, naised ise ka ei investeerid endasse kuigi palju, sest koolitus ei too neile nii suurt võitu palgas ja prestiižis kui meestele, naised loobuvad karjääritõusu eest võitlemast. Sageli kurdetakse, et naised ei olegi koolitusest huvitatud, kuid ei analüüsita huvipuuduse tegelikke põhjusi.

Briti valitsuse väljapääsuotsimine noorte seas levinud kõrgest tööpuudusest oli noorte koolitusprogrammide juurutamine.

Probleemid noorte naiste edutamisel, palju on ellu viidud noorte naiste eriprogramme.

Kokkuvõte hariduskäsitlustest

1. *Liberaalne feminism* väidab, et haridusreform soolise võrdõiguslikkuse suurendamiseks on olnud edukas, sest võrdsete haridusvõimaluste saavutamine on olnud tüdrukutele positiivne. Tüdrukuid ja naisi võib leida haridussüsteemi igal astmel, kus mõnedel neist on tüdrukud edukamad kui poisid.
2. *Radikaalne feminism* väidab, et patriarhaalne ühiskond loob teadmisi, mis peegeldavad patriarhaalseid arusaamu. Haridussüsteem on mehelik ja pigem toodab soolist ebavõrdsust kui tasandab teed võrdõiguslikkusele. Radikaalid on seisukohal, et naised peavad otsima teadmise vorme ja õppimise stiile, mis sobiksid nende tegelikuks arendamiseks ja eduks.
3. *Marksistlikud ja sotsialistlikud feministid* on haridusele süüks pannud seda, et see on kapitalismi säilitav. Nad näitasid, et sugupool on samuti osa kapitalistliku tööjõu taastootmisest. Haridussüsteem valmistab naisi ette koduse elu sfääri ning leppima madalalt tasustatud töödega.
4. *Must feminism* väidab, et valged feminismi teoreetikud ei ole iial arvestanud rassilise rõhumisega. Musta feminismi esindajad kritiseerivad valgete feminismi seisukohti, mis näeb küll probleeme androtsentrismis, kui valged ei näe mingit probleemi europotsentrismis.
5. *Uus lähenemine* haridussotsioloogia sugupooleuringutes keskenduvad nende haridussüsteemi mehhanismide tundmaõppimisele, mis kujundavad naiselikkust ja mehelikkust.
6. Kuigi noorte naiste kvalifikatsioon on kõrgem kui meestel, suunduvad naised tööturu madalalttasustatud sektoritest, eriti märkimisväärne on teenindussektori madalad palgad ning naiste suur osakaal.
7. Briti noorte koolitusprogramm võimendab soolist ebavõrdsust, sest vaatamata formaalsele võrdõiguslikkuse nõudele, pakutakse haridust arvestades naiselikkuse- ja mehelikkusemõistmist.
8. Naiste karjäär sõltub nende ootustest (ja nende täitumisest) abielule ning emadusele, tegelik lastehooldus toob ka tänapäeva Suurbritannias kaasa olulise karjäärikatkestuse. Kaasaegsed briti noored naised tahavad saada kõike – huvitavat tööd, lapsi ning abielu. Noored naised ei taha teha valikuid kas karjäär või emadus.

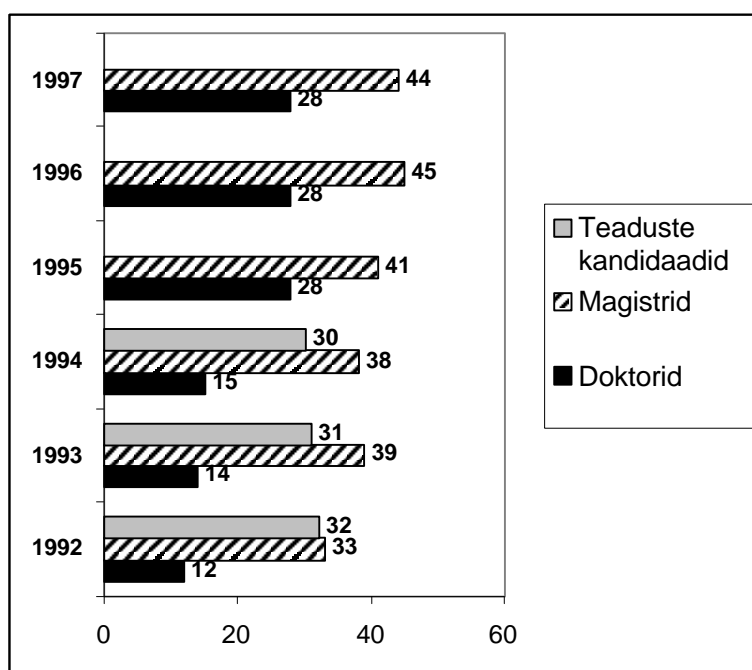
3.4.6 Eesti haridusstatistikat

Eesti kõrgkoolides õppivate üliõpilaste arv õppimisvaldkonna ja soo järgi esitatud tabelis 18 ning naisteadustöötajate ja –inseneride osakaal kujutatud joonisel 2.

Tabel 18. Eesti kõrgkoolides õppivate üliõpilaste arv õppimisvaldkonna ja soo järgi 1996-1997

Õppimisvaldkond	Kokku	Naissoost õppurid	Naissoost õppurite osakaal, %
Kodumajandus	46	46	100
Pedagoogika	3169	2647	84
Teenindus, kaubandus, turism	238	198	83
Meditsiin ja tervishoid	2096	1633	78
Humanitaarteadus	2268	1729	76
Massikommunikatsioon ja dokumenteerimine	361	255	71
Kaunid- ja rakenduskunstimid	1352	914	68
Sotsiaal- ja käitumisteadus	2045	1192	58
Õigusteadus	2513	1348	54
Kaubandus- ja ärijuhtimine	5548	2910	52
Arhitektuur ja linnaplaneerimine	293	140	48
Religioon ja usuteadus	478	217	45
Põllumajandus, metsandus, kalandus	1190	539	45
Matemaatika ja arvutiteadus	442	192	43
Loodusteadus	1069	429	40
Tehnikateadus	5273	956	18
Transport ja side	397	48	12
Muu	1294	545	42
Kokku	30072	15938	53

Allikas: ESA

Joonis 2. Naisteadustöötajate ja –inseneride osakaal teaduskraadi järgi, %

Allikas: ESA

3.4.7 Euroopa haridusstatistikat

Haridusaruanne *Women Achieve More Than Men (Naised saavutavad rohkem kui mehed)* heidab valgust peamiselt haridusele Euroopa Liidus ja lähialadel (Eurostat Press Office No 9/98). See raamat on unikaalne Euroopa haridusseisu ja –süsteemide tutvustamise ulatuselt, esitatud on umbes 120 võtmeindikaatorit kõikidel haridustasemetel nii organisatsiooni ja struktuuri, õpetajate, nende koolituse ja palga kohta, erihariduse kohta, kooliautonoomia kohta jne. Kokku on selles andmeid 24 riigi kohta.

Peamised uurimistulemused näitavad, et ...

1. EL naised saavutavad tänapäeval haridusalal rohkem kui vastassugu, kuid nad on siiski kaotuspositsioonis töökohtadele tormijooksus.
2. Euroopa muutub üha paremini harituks. Kõrgharidust omandavate üliõpilaste arv on kahekordistunud viimase 20 aasta jooksul. Aga kraadiõppe lõpetanud kaitsevad end siiani paremini tööpuuduse eest, sest paljud noored eurooplased on sunnitud leppima töökohtadega, mille jaoks nad on ülekvalifitseeritud.

Naised jätavad jälje

Aruandes öeldakse, et 20 aastat tagasi olid naised kõrghariduse omandajatest vähemuses, kuid nüüd tuleb iga 100 mehe kohta 103 naist. Naised ületavad meeste arvu üle pooltest Euroopa riikidest(1). Bulgaarias (153), Islandil (136) ja Portugalis (131) on see suhtarv suurim. Kuigi näiteks Saksamaal on seni ainult 77 naist iga 100 mehe kohta kõrgharidust omandamas, Hollandis 89 ja Austrias 92.

Üle EL on keskmiselt 110 naist kõrgharidusega 100 mehe kohta. Kõrgharidusega naiste suhe 100 mehe kohta on kõrgem igal pool välja arvatud Saksamaal (83) ja Iirimaa (96). Portugal on liidripositsioonis 170 naisega 100 kõrgharidusega mehe kohta.

Euroopa Liidu 100 keskharidusega poisi kohta tuleb 124 tüdrukut (tabel 19). Suhe on tüdrukute kasuks kõrgem kõigis liikmesriikides, ulatudes 141 Soomes ja Taanis ja isegi 185 Rootsis. Ida-Euroopas on see väga kõrge - Poolas (253) ja Rumeenias (243).

Aga naised eelistavad õppida humanitaaraladel ja meditsiini, kaasa arvatud õendus, mehed õpivad loodusteadusi, matemaatikat, arvutiteadust, tehnikateadust ja arhitektuuri.

Aruandes öeldakse:

Naiste kasvavad võimalused omandada kesk- ja kõrgharidust ei ole oluliselt vähendanud naiste ja meeste vahet tööhõives. Sama kvalifikatsiooniga on proportsionaalselt rohkem naisi kui mehi ilma tööta.

Vaatamata naiste kõrgetele saavutustele haridusalal, on naiste töötuse tase (*unemployment rate*) 7% kogu EL võrreldes meeste 5% töötuse tasemega. Erinevused on eriti suured Hispaanias (20% ja 11%), Itaalias (10% ja 5%) ning Kreekas (8% ja 4%). Aga vastupidi on see Portugalis (2% naised, 4% mehed), Soomes (7% naised ja 8% mehed), Rootsis ja Ühendkuningriigis (mõlemas 3% naised, ja 4% mehed).

Ja kuigi algkoolide õpetajad on peamiselt naised, ning keskkooli osas on õpetajaid keskmiselt 50% ja 50%, on vähem kui kolmandik koolidirektoritest naised, ulatudes 11% Liechtensteinis ja 18% Austrias kuni 41% Rootsis.

Tabel 19. Kõrgharidusega naiste arv 100 kõrgharidusega mehe kohta, 1995
(Riigid, mille kohta andmed olid kättesaadavad)

EL	110	Portugal	170
Taani	102	Soome	136
Saksamaa	83	Rootsi	134
Kreeka	129	Ühendkuningriik	115
Hispaania	133	Norra	124
Iirimaa	95	Tšehhi	105
Itaalia	128	Ungari	86
Holland	100	Poola	96
Austria	107		

Allikas: Eurostat

Üliõpilaste arv on viimase 20 aasta jooksul enam kui kahekordistunud

1994/95 oli üle 11.7 miljoni EL kõrgharidust omandavat üliõpilast. See moodustas kogu õpilaskonnast (õpilased ja üliõpilased) 14%, ulatudes 12% Iirimaa ja Rootsis kuni 18% Soomes.

Kõrgharidust omandavate üliõpilaste arv on peaaegu kahekordistunud viimase 20 aasta jooksul. Suurimat kasvu näitavad Portugal (3.4 korda) ja Hispaania (2.8 korda).

Mida kõrgem on vanemate haridustase, seda rohkem lapsed tahavad omandada kõrgharidust. EL liikmesmaade andmed kinnitavad, et üle 50% kõrghariduse omandajatest pärineb perekondadest, kus vähemalt ühel lapsevanemal juba on kõrgharidus, ainult 17% pärineb perekondadest, kelle vanematel ei ole keskharidust või kutseharidust.

3.5 Majandus

3.5.1 Naised ja töö

Selles valdkonnas on oluliseks küsimuseks see, mida peetakse tööks, missugune on tööde sooline jaotus, mis on sellise jaotuse aluseks, kuidas jaotatakse töid ja ameteid eraelulises ning avaliku elu sfääris, missugune tasu kui ka staatus kaasneb eri töödega. Tavaliselt jagavad sotsioloogid inimeste elu:

1. tööks (tasuline töö);
2. vabaks ajaks, jõudeajaks (inimene ise valib, mida ta siis tahab teha);
3. kohustuste ajaks (uneaeg, söögiajad ja teised vajalikud tegevused).

Tööst rääkides mõistetakse sageli vaid tasustatud tööd, seda, mille eest makstakse. Kuid on olemas suur hulk tasustamata töid, millel on ühiskonna heaolus oluline koht. Niisugusteks töödeks on kodused tööd (*domestic work*), vabatahtlik töö (*voluntary work*) mõne organisatsiooni heaks. Tasustatud tööd peaks nimetama ametialaseks tööks (*job*) või siis sissetulekut võimaldavaks tööks ja see ei seostu ainult töölkäimisega, sest seda tööd võib teha ka kodus (*houseworking*) või individuaaltöö korras (*self-employment*).

Feministid väidavad, et niisugune jaotus peegeldab meeste seisukohta, ja et see ei vasta naiste kogemusele. See tuleneb osaliselt sellest, et tasustamata kodutöid ei peeta tööks, see on nähtamatu töö, mida paljud naised teevad, naistel jääb selle tõttu vähem aega selle tegemiseks, mida tõepoolest oma vaba ajaga teevad.

Klassikaliste sotsioloogiliste tööuuringute aluseks on võetud meeste tööhõive ja meeste tööd nagu kaevur, masinate operaatorid, meesametnikud, millest on saadud nn 'raskes

andmed' ning nende põhjal on loodud tööteooriad hoiakutest, käitumisest jne. Isegi kui naised olid valimis esindatud, eeldati, et nende hoiakud on meeste omast erinevad, sest eeldatavalt teenivad ju naised endale taskuraha ning väärtustavad oma elus ennekõike koduga seotud rolle.

Feministide taotluseks on eelarvamuslikud suhtumised naiste töö kohta kummutada ning anda rohkem informatsiooni naiste ja tasustatud töö suhetest. Feministid on veendunud, et kodutööd on samuti töö ja seda tuleb arvestada. Uuringud on kinnitanud, et naised ei lähe palgatööle ainult endale lisaraha teenima, vaid et seda teist palka on tõepoolest tarvis, samuti annab tasustatud töö naistele olulist emotsionaalset tuge, rahuldust ning identiteedivõimaluse. Naiste töökogemused on sageli meeste omast erinevad, kuid paljud tööga seotud hoiakud on naiste ja meeste vahel sarnased.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

Heidi Hartmann

Ameerika majandusteadlane ja kriitik, kelle esseed *Capitalism, Patriarchy and Job Segregation by Sex* (Kapitalism, patriarhaat ja töö eraldus soo järgi) ja *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism* (Õnnetu marksismi ja feminismi abielu) kirjeldavad seda, kuidas patriarhaat töö eraldatust. Hartmann kritiseerib kahekordset tööturu teooriat ja marksistlikku teooriat, mis pöörab puudulikkude tähelepanu sugupoolte jaotusele. Mehed säilitavad oma jõudu läbi organisatsioonide kontrollimise, läbi meeste organisatsioonide tulusa jõu ja läbi naiste õpingute tagasi tõrjumise (Hartmann 1976; 1981).

Sooline tööjaotus

Igas ühiskonnas on toimunud tööjaotus lisaks muudele teguritele sookuluuvuse alusel, tööd nähakse kui naiste ja meeste tööd, töö on sugupoolespetsiifiline, samuti on selles ettekujutuses suur annus soolisi stereotüüpe. Naiste töödeks on traditsiooniliselt peetud hooldamist laste ja teiste pereliikmete eest, samuti toiduvalmistamine ja pakkumine. Kui aga tegu on suure pidusöögi või vastuvõtu ettevalmistamisega, siis peetakse normaalseks, et ülemkõik on mees. Meeste tööks on peetud loomade eest hoolitsemist. Teiste seas on Ann Oakley (1981) põhjendanud, et tööjaotus ühiskonnas on sotsiaalselt konstrueeritud ning see ei tulene naiste ja meeste kaasasündinud omadustest.

Industrialiseerimine eraldas töö kodust. Sellest alates on töö avalikus sfääris saanud kõrgema staatuse kui kodus tehtav töö. Kuna mehed defineerisid tööga seotud mõisted, poliitika ning reeglid, siis tuleb tööelus edukalt liikuda tahtval naisel neid arvestada. Kui tahetakse teha karjääri, siis tuleb lisaks tublidusele näidata edasipüüdlikkust, edutamiskõlblikkust, tööturul tuleb olla täisajaga ning karjäärikatkestusteta. Oluline on osavõtt informaalset suhtlusest klubides, restoranides, baarides, tuleb osa võtta seltskonnaelust. Naistele käivad paljudel juhtudel need eeldused eduks üle jõus, sest nad on hõivatud rohkem kui mehed kodutööde tegemisega ja laste kasvatamisega.

Lääne ühiskonnas peetakse mehi perekonna ülalpidajateks ning naisi kodu eest hoolitsejateks. Tegelikuses on tekkinud lõhe naise kodusfääris olemise ideoloogia ja realiteedi vahel, mis näitab naiste üha kasvavat rolli tööl väljaspool kodu. Stereotüüpseks on jäänud arusaamine, mis töödele naised sobivad ning missuguste töödele tuleb noori suunata.

Endiste kommunistlike repüimidega riikides oli kõigil täiskasvanutel töötamise kohustus, naiste täisajaga töötamine väljaspool kodu ei muutnud kodutööde traditsioonilist jaotust ning nõukogude naised tegid oma teise täiste vahetuse kodu. Terve rida Lääne naisuurijaid on kirjutanud nendel teemadel. Neid töid peab siiski kriitiliselt vaatama, sest need on tehtud liigse kiirustamise ning vähese süvenemisega. Tuntumad autorid on Barbara Einhorn (1993), Nannette Funk, Pamela Abbott.

Lastevanemad arvavad teadvat, missugune töö sobib nende lastele, haridussüsteem toetab väga soolise tööjaotuse õpetamist, noortelt oodatakse 'sooõige' haridustee ja töö valikut. Ka tööandjad arvavad teadvat, mis on naistele sobiv töö. Tavaline on see, et naisi usutakse olevat tasustatud tööl tugevad samades asjades, millega neil tuleb tegeleda kodus

sfääris – laste eest hoolitsemine, hooldustöö ja madalama astme meditsiiniteenuste pakkumine, toidu valmistamine ja serveerimine jne. Naised on sissetuleku vajalikkuse tõttu küllaltki leplikud töid vastu võttes, sageli on need osalise tööajaga ning madalamalt tasustatud tööd. Niisugune nn 'naiste tööde' alahindamine ning naiste õige koha etteteadmine ei ole mitte üksnes seksistlik, vaid see on ka täiesti vale. Paljud naised ei abiellugi ja näiteks üksi lapsi kasvatav ema peab tulema toime ka perekonna ülalpidamisega. Naiste valikuvõimalusi suurendav poliitika tõstab naiste eneseteadvust ja nad ei ole enam sunnitud igal juhul abielluma ja teenima meest, keda nad ei suuda võtta kui võrdväärset ja neile sobivat partnerit.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

tööjaotus

Ekspluateeriv suhe ühiskonnas ja majanduslikus tootmises.

Marksistlik feminism väidab, sooline ebavõrdsus tuleneb töö soolisest jaotusest. Selline jaotus struktureerib naiste töö, asetades naised *naiste* tööle ja töötama meeste heaks sõltumata oskuslikest või hariduslikest eristavustest, sest oskuste omistamine on patriarhaalne, mitte kogemusel põhinev küsimus (Kuhn ja Wolpe, 1978).

Firestone väidab, et tööjaotus on üks suurematest ja põhilisematest erinevustest naiste ja meeste võimu vahel. Antropoloogid näitavad, et ükskõik millise vormi sooline tööjaotus võtab, meestele omistatud ülesannetele ja rollidele omistatakse suuremat tähtsust.

Feministlikud psühhoanalüütikud (näit. Nancy Chodorow) väidavad, et naiste emalik hoolitsemine on soolise tööjaotuse ja jätkuva meeste naiste üle domineerimise esmane põhjus, sest mõlemad on seotud ja kutsuvad esile meessoos valitsevat seisundit. Susan Griffin väidab, et lõppkokkuvõttes on tööjaotus Lääne kultuuris kunstlikult loovutanud keele kontrolli meestele ja loomuse naistele.

Allikas: Connell 1987

sooline tööjaotus

Sooline tööjaotus sisaldab endas alljärgnevat:

- kodutööde ja lastehoiu korraldus
- tasustamata ja tasustatud tööde suhe
- tööturu segregatsioon (naiste ja meeste tööd)
- diskrimineerimine koolituses ja edutamises
- ebavõrdsed palgad ja ebavõrdne vahetus

Naiste tööhõive ajalugu

Selleks, et mõista naiste seisundit tööturul ja naiste tasustatud töö kogemust, tuleb mõista patriarhaadi ja kapitalismi naiste ekspluateerimise viise. Patriarhaadi huvi on see, et hoida naisi meeste huvide teenistuses, et naised teeksid ära koduse sfääri tasustamata tööd ning kapitalismi huvi on naiste poolt pakutav odav tööjõud (Walby 1986). Walby (1990) on analüüsinud patriarhaadi arengut, ning jaotab selle kahte ossa:

1. 19. sajandi eraeluline patriarhaat (*private patriarchy*);
2. 20. sajandi avalik patriarhaat (*public patriarchy*).

19. sajandi tööstusrevolutsioon lahutas töö kodust, enne seda ei olnud teravat tootva ja mittetootva töö vahet. Naiste kohaks peeti endiselt kodust tööle läksid naised, kellel oli tarvis raha teenida enda või perekonna ülalpidamiseks. Suurbritannias oli 1871. a. 31% üle 10 aasta vanustest naissoo esindajatest tööl ning 1931. a. oli 34% üle 14-aastastest naistest tööl.

19. sajandi lõpul hakkasid paljud naised nõudma naiste valikuvabadust, sest tegelikult ei vaadatud töötavatele naistele kuigi hea pilguga, samuti kardeti, et naised võtavad ära meeste töökohad. 19. Sajandi lõpust hakkab selgelt välja kujunema ka muster, kus naised on madalatasemelistel madalalpalgalistel töödel. Mehi nähti peamiste perekonna ülalpidajatena. Ametiühingud, mis olid loodud töötajate huvide kaitseks on läbi ajaloo olnud maskuliinsed ning kaitsnud peamiselt meeste töötingimusi ning palku. Naised võitlesid oma õiguse eest saada kvalifikatsioon, haridus ning õiguse eest käia tööl.

Vera Poska-Grünthal kirjutas 1930ndatel naiste ja meeste töötamise kohta (Poska-Grünthal 1936:35):

Teatavasti hakkas naine tööle väljaspool kodu selleks, et muretseda endale ja sageli tervele perele ülalpidamist. Praegu on neile põhjustele seltsinud veel sisemine veendumus töö väärtusest inimese arenemise alusena. Ühes selle arusaamisega tekkis naises tung oma võimete arendamiseks hariduse ja kutsehariduse alal, /---/

Kui mõnel tööalal jäävad töövõimalused väga kitsaks, siis on meestöölistel harilikult kaks võimalust, kas leida uus tööala või nälgida. Riik muidugi võib ajutiselt töötuid ülal pidada, kuid pikema aja kestel käib see ka temale üle jõu.

Töötä naise seisukord kujuneb teisiti. Kui naine ei leia uut tööala, siis ei tähenda veel nälgimist, tema jaoks võib leida võimalus ka töötä ära elada – ainult sellest, et ta on kellegi mehe ülalpidamisel. Niisviisi elades kaob aga naisel töötähe üldse, raskete majanduslike olude tõttu ta lapsi ei muretse, ja kui puudub igasugune huvi sotsiaalse tegevuse või muu vaimse ala vastu, siis muutuvad need naised ühiskonnale peaaegu üleliigseks, n.ö. naisparasiitideks./---/

Väline surve pole vähenenud, - naine vallalisena, lesena, lahutatuna, mahajäetuna peab nii enda kui ka oma laste eest ikkagi hoolitsema. Naise töövälja kitsendamine füüsiliste töde alal pole end veel seevõrra tunda andnud kui just naise töövõimaluste piiramine vaimsete töde alal (abielunaise töö keeld). (See keeld kehtestati Eestis 1930ndate alguses asetleidnud majandusdepressiooni ajal– AL)

Naiste tööhõive on oluline teema selgitamaks naiste ja meeste majanduslikku seisundit. Kesketeks alateemadeks on muutuv töö ja tööaja mõiste, uued töötamise viisid ja võimalused, naiste majandusliku aktiivsuse tase. Uusi väljakutseid esitavad niisugused teemad nagu mittetüüpiline tööhõive ja töötus.

Kuigi viimastel aastakümnetel on kasvanud naiste tööhõive, mida käsitletakse positiivse muutusena, on palju negatiivset:

1. naiste töötuse stabiilselt kõrge tase;
2. naiste ja meeste palgaerinevused;
3. naiste kontsentreeritus madalalt tasustatud töödele.

3.5.2 *Naised ja tasustamata tööd*

Tasustamata töödeks on kodutööd ning ülalpeetavate ning haigete pereliikmete eest hoolitsemine. Koduses majapidamises tehtavaid töid ei loeta rahvusliku majanduse seisukohalt olulisteks, sest need ei saa turuväärtuslikeks. Samas on raske tõmmata piiri tasustamata kodutööde ja informaalsete majanduse vahele. Raske on väita, millal koduse majapidamise tööd muutuvad varimajanduse osaks.

Tavaliselt ei saada töö eest, mis kuulub eraelulisse sfääri - perekond ja kodu -, mingit tasu. Niisugusteks töödeks on (Madoc-Jones ja Coates 1996:86):

1. kodused majapidamistööd (*housework*) - toidu valmistamine, puhastamine, pesemine - sõnaga kõik, mis aitab säilitada kodu;
2. lastehoiu- ja hooldetööd (*caring*) - teiste inimeste eest vaimse ja füüsilise hoolega seotud tööd;
3. tarbimine (*consuming*) - sisseostude tegemine koduse majapidamise tarbeks, mis nõuab aega, energiat, valikutegemise ja rahakasutamise oskust;
4. sotsiaalse suhtlemisega seotud töö (*social life*) - külaliste vastuvõtmine ja külaskäikude korraldamine, perekondlike ja kalendritähtpäevade tähistamine jne.

Oakley on kodutööde sotsioloogia rajaja (Oakley 1972) ning ta on analüüsinud naiste koduperenaiseks olemise strateegiaid. Peamiseks strateegiaks oli endale kindlate ülesannete seadmine, mis tulevad nagnii täita:

1. Naine sai tunda rahulolu kui oli täitnud endale võetud 'standardpaketi' täitmist.
2. Naise endale kehtestatud standardid lubasid naisel tunda end autonoomsena.
3. Standardite kehtestamine aitas luua koduse majapidamise kaosest funktsioneeriva majandusüksuse.

Feministid peavad loomulikuks, et kodutööd on olulise tähtsusega töö ning taotlevad kodutööde tunnustamise vajadust poliitikute ja majandusteadlaste poolt.

Vera Poska-Grüntal (1936:36-37):

Naise laialdasem tööala, majapidamine, kahjuks ei leia veel õiget hindamist. Selle kohta kirjutab tuntud soome kodumajanduse-arendaja Laura Harmaja järgmist: 'Perenaisel pole kaheksatunnist tööpäeva, tal ei ole määralist pühapäevapuhkust ega vaba laupäevaõhtut. Perenaise kohustused kestavad läbi aasta ööd ja päevad, hoolimata sellest, kas ta on terve, haiglane või haige. Perenaise töö erineb just selles suhtes kõigist muist ametist, et neist pääseb vahetevahel vabaks, kuid pereema, kelle tööst olenevad perekonnaliikmete tarvidused ja heaolu, ei või kunagi lahkuda ametist. Perenaise töö on majanduslik tegevus, mis toob kasu perekonnale. Kuid selle töö väärtust märgatakse alles siis, kui perenaine kodust lahkub ja läheb palgalisele tööle. /.../'

Christine Delphi (1977) väidab, et mees võidab oluliselt naiste eneseohverdusest ning et naised ei saa meestel tagasi väärilist tasu laste ja abikaasa eest hoolitsemise ja majapidamistöõde tegemise eest.

Mehed on võrdõiguslikkuse seadusandluse vastu, sest see kahjustab meeste huve ning kitsendab nende valikuvabadust. Kodutöid ei tunnustata tööks, neile ei anta turuväärtuslikku hinda.

Eestis kinnitavad kõik viimastel aastatel tehtud uuringud traditsioonilisi soorollide jaotust. Nii on söögitegemine, nõude pesemine, pesu pesemine, triikimine, tubade koristamine peamiselt vaid naiste tööd. Meeste töödeks on remonditööd, auto eest hoolitsemine, prügi välja viimine, pirnivahetus lambis. Suuremaks jagatud tööks on laste eest hoolitsemine. Siiski võib jälgida aeglast tõusutendentsi naiste suurema ühiskonnaaktiivsuse ning meeste senisest suurema kodutöösse haaratuse osas.

Aili Kelam omab pikaajalisi kogemusi perekonna, kodutööde ja ajakasutuse uuringutes. Kelami väitel on Eestis viimase paari dekaadi jooksul toimunud nihe soorollihoiakute osas (Kelam 1999):

1985-1993 ja 1993-1998 võrdlemisel ilmneb kaks suunamuutust:

1. 1980ndate lõpul muutusid rollihoiakud silmnähtavalt traditsioonilisemaks, siis 1993-1998 on inimeste hoiakud kaasaegsema rollijaotuse suunas liikunud, *naistel rohkem kui meestel*
2. mehed on hakanud rohkem osalema kodustes argitoimingutes ja tõusnud on perekonnainimeste üldine pereeluga rahulolu, *jäädes meestel pidevalt kõrgemaks kui naistel.*

Kristina Tähe poolt intervjueritud riigistruktuurides töötavate naiste intervjuud andsid kinnitust Kelami soorollide kaasajastumise väidetele (Täht 1997):

Eriti ettevõtliku ja aktiivsena tuleb esile noorem nii kodu- kui tööelu täpselt planeeriv naisriigiametnikutüüp, keda iseloomustab traditsioonilisest erinev, uus käitumisstrateegia, kuna tema eesmärgid on seotud avaliku sfääriga.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

sõltuvus/alluvusseisund

Feminism ei tunnista naiste sõltumist meestest. Teoses *Teine sugupool* väidab de Beauvoir, et naise probleemiks on tema vajadus mehe järele, et lõpule viia oma *olemine* (being), kuna aga mehed on sotsiaalselt sõltumatud. Mary Daly väidab, et sõltuvus reostab ja saastab selliseid sõnu nagu *õde* (sister), *sõber* (friend) ja *armastaja* (lover).

Sõltuvusteooria on termin, mida kasutavad modernismiteooriat toetavad marksistlikud feministid, et selgitada naiste kogemusi industrialiseerimisprotsessis. Kolmandas Maailmas, kus naiste sissetulekuallikad (näit. põllumajandus ja käsitöö) on oluliselt vähenenud või kadunud, muutuvad naised rohkem meestest sõltuvaks. Mehed omakorda, et ellu jääda, muutuvad rohkem sõltuvaks rahvusvahelistest korporatsioonidest (Nash ja Fernandez 1983).

Psühholoog Jean Baker Miller väidab, et mõned neist omadustest, mida mõnikord on vaadeldud kui naiste nõrkusi, võivad olla nende tugevused. Ta kritiseerib feministe, kes mõtlevad, et *iga* teistest sõltuvuse vorm on ohuks autonoomiale (Miller 1976).

Naiste tasustamata hooldetöö

Naistele peetakse loomuomaseks mitte üksnes hoolitseda oma abikaasa ja laste, vaid ka teiste suguvõsa ülalpeetavate eest, neid usutakse sobivat ka ühiskonnas hoolitsemise ja hooldamise töödele.

Uuritud on ka seda, et tippu jõudnud või juhtivtööle asunud mehel on kasulik omada naist, kes hoolitseks kodu ja laste eest. Uuringud on näidanud, et edukate meeste selja taga on sageli ennast peamiselt kodule ohverdav naine. Uuringud on näidanud ka seda, et koduperenaise roll on väga stressitekitav ning tavaliselt on selle rolliga rahulolematuid naisi üle poole.

Sally Baldwin and Julie Twigg (1991) leidsid kogukondliku hoolduse uurimuse käigus järgmist:

1. Suguvõsa ülalpeetavate eest hoolitseja roll langeb peamiselt naistele.
2. Sageli ei tule teised sugulased naisele appi, hooldetööd ei kiputa jagama.
3. Naistel tekib seetõttu hulgaliselt majanduslikke probleeme, haige sugulase eest hoolitsev naine satub sageli ise vaesusesse.
4. Paljud naised siiski lepivad ja on rahul oma informaalsete hooldaja rolliga.
5. Riigi majandusele on kasulik, kui inimesed endaga ise, ning oma suguvõsa vaeste ning ülalpeetavatega toime tuleks, mistõttu riik on suhteliselt konservatiivne hooldetöö ümberkorraldamisel.

Kokkuvõte tasustamata tööst

1. Naised teevad olulise osa tasustamata kodutöödest, ja see seostub faktiga, et seda peetakse naiste 'loomulikuks funktsiooniks', meil on vanasõnagi, mis ütleb, et see on neil juba veres.
2. Naiste kodused tööd on paljuski säilitava ja teisalt hooldeloomuga, nendel töödel on teine aura, sest neid tehakse 'armastuse ja kohusetundega', see on midagi muud kui nendesamade teenuste ostmine.
3. Selle üle on palju vaieldud, et kes saab kasu tasustamata ja varjatud tööst. Marksistid väidavad, et sellest saab kasu kapitalism. Radikaalsed feministid väidavad aga, et sellest võidavad mehed.

3.5.3 *Naised ja tasustatud töö*

Nõukogude Eesti naine töötas koos sotsialismileeri naistega peamiselt täiskohaga ning täistöötundidega. Palju on küll räägitud informaalsetest tegevustest töö ajal, kuid oluline on siiski see, et Eesti naiste väga kõrge tööturul osalemise kogemus on üle poole sajandi vana.

Paljudes Euroopa riikides on naiste massilisem töölesuundumine keskmiselt kolm aastakümnet vana. Paljudes Euroopa riikides töötavad naised osalise koormuse ja tööajaga, Eestis töötab enamik naisi täistööajaga. Euroopa riikide tööpoliitika arvestab eraldi naiste vajadusega karjäärikatkestusteks ning püütakse luua eeldusi naiste sujuvaks liikumiseks tasustamata ja tasustatud tööde vahel eesmärgiga naiste mobiilsusvõime tõstmiseks.

Ida-Euroopa naiste olulisim tööturukäitumise erinevus Lääne naistest on kõrge tööhõive, sest seda tingis:

1. kommunistlik ideoloogia, mis arendas formaalset soolist võrdõiguslikkust;
2. tööturupoliitika, mis nõudis kõigi tööhõivet, kaasa arvatud naiste töötamist.

Rein Vöormann (1995) on toonud välja sugupoolte ja tööga seoses Eesti olukorra sarnasusi ning erinevusi lääneriikidega võrreldes. Eestis on Läänega sarnased järgmised sugupooltega seotud küsimused nagu duaalne tööturg, vertikaalne sooline segregatsioon ning

palgalõhe naiste ja meeste töötasus. Eestis on olukord Läänega erinev väga paljudes küsimustes:

1. Nii naiste kui meeste tööhõive on suhteliselt kõrge.
2. Naised on peamiselt hõivatud täisajatööga.
3. Hea haridus ei taga head palka.
4. Viimasel aastakümnel on naiste ja meeste tööturul osalemise määr langenud.
5. Nõrk seaduslik kaitse ja tööturupoliitika.
6. Sügavalt juurdunud soostereotüübid võrreldes naabermaadega.
7. Ei ole tunnustatud sugupooltega seotud küsimusi ega viidud neid sisse erinevatesse harupoliitikatesse.
8. Palgalõhe on viimasel aastakümnel kasvanud.
9. Võrdõiguslikkuse temaatika on Eestis küllaltki tundmatu, võrdõiguslikkusalane seadusandlus puudub.

Tegelikult ei ole Ida naised saavutanud võrdõiguslikkust tööturul, Lääne naised ei ole saavutanud kodutööde võrdset jaotamist meestega. Mõlemas ühiskonnas ilmneb naiste tööturupositsiooni ja kodutööde soolise jaotuse tugev koosmõju. Naiste kui esmaste kodutööde tegemise ja lastehoiu eest vastutajate staatus ei võimalda nende kompromissitud eneserealiseerimist tööturul, see on oluliseks takistuseks vastustusrikaste ametipostide vastuvõtmisel.

Naiste töökogemus

Naiste töökogemus ei ole sama mis meestel. Üldistatuna erineb see peaaegu kõigis aspektides, nii töö sisu ja ülesannete, töötundide kui töötasu poolest. Naised ja mehed on kontsentreerunud erinevatele töödele, mehed on sagedamini kui naised juhtivatel kohtadel. Naised on sageli sunnitud vastu võtma osalise tööajaga töö.

Väga tihti ei saagi naised minna tööle, mis asub väljaspool kodu – Euroopas on miljoneid kodus töötavaid naisi, kelle töö turu tarbeks (mõeldud ei ole kodutöid) ulatub üle 40 tunni nädalas. Raske on mõõta, kus lõpeb kodutöö ja algab varimajandus ning informaalne kauba turustamine.

Naiste tööorientatsioon

Martin ja Roberts (1984) on uurinud naiste hoiakuid töö suhtes, nende uuringust selgub, et see, kuidas naised tööst mõtlevad, on tugevas seoses nende sotsiaalsete ja koduse olukorra asjaoludega. Nende uurimus kummutab laialtlevinud väite, nagu ei olekski naistele töölt saadav sissetulek olulise tähtsusega, uurijad leidsid, et enamik naisi olid oma töötasust suurel määral sõltuvuses.

Naised ei andnud kindlat vastust, kui pikk peaks olema nende tööpäev ja kuidas peaks tööaeg olema organiseeritud, pealegi sõltub see naiste elutsüklist, enamik naisi soovis töötada nii nagu meeldib ja nagu see neil võimalik oleks. Naiste täielikku pühendumist tööle takistab nende kodu ja perekonna eest hoolitsemise vajadus. Kõige enam olid tööle pühendunud üle 30-aastased lasteta naised.

Seksuaalsus ja naiste tööhõive

Meeste võim naiste üle tuleb töökohtades väga selgelt esile. Seksuaalne ahistamine on teema, mis on olnud Eesti meedias kihistamise teemaks aastaid, kuid seoses Bill Clintoni afääriga on sellest ka veidi tõsisemalt räägitud. Tegelikult on seksuaalse ahistamise mõiste Eestis korralikult lahti rääkimata ning vaja oleks luua ühtne defineerimine ning mõistmine.

Meestel on omaks võetud mitmed taktikad, mille kaudu nad saavad avaldada vastupanu naiste võrdõiguslikkusetalusele tööorganisatsioonis. Naistele esitatakse mitte

ainult tööeelselt erilisi nõudmisi, vaid ka tööorganisatsioonis oodatakse naistelt sageli teistsugust käitumist ning riietumist (stjuardessid, ettekandjad, sekretärid jne). Töökohad on sageli seksuaalse värvinguga. Tööandjad käituvad põhimõtte järgi, et atraktiivne naistöötaja võib olla atraktiivne uutele klientidele (see ei käi sugugi ainult seksteenuste kohta, vaid suure hulga tööde kohta). Tööandjatel on võime kasutada naiste seksuaalsust oma kauba ja teenuste müügis, mehed kontrollivad naiste seksualiseeritud teenindust.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

seksuaalne objektistamine

Naiste seksuaalsuse feti eerimine, naise seksuaalobjektiks tegemine. Naisliikumine oma kampaaniates iludusvõistluste ja pornograafia vastu tõi esile kaasaegse feministliku kriitika seksuaalsest objektistamisest. Filmiteoorias väidab Laura Mulvey, et kogu filminduse süsteem on sõltuv meeste uudistamisest ehk naiste objektistamisest (Mulvey 1975).

Teine feministlik teooria on meedia analüüsile lisanud selgesõnalise äratundmise sellest, et kogu sotsiaalne protsess väljendab ebavõrdsust sotsiaalses võimuses. Seksuaalne objektistamine on esmane protsess naiste alistamises, sest objektistamine teeb seksuaalsuse mitte lihtsalt psühholoogiliseks, suhtumuslikuks või ideoloogiliseks, vaid ka materiaalseks reaalsuseks (MacKinnon 1982). MacKinnon väidab, et erinevalt feminismist ei saa marksistlikud katsed käsitleda seksuaalse objektistamise dualsust nii esteetika kui ka allutatuse (*subordination*) kontekstis.

Naiste tööhõive uuringud on rakendanud kolme lähenemist, mil viisil seksuaalsust ja sugupoolt töökohas teoretiseerida:

1. Loomulikkuse printsiip (*essentialisation*) – naised sobivad nende loomusele sobivale tööle, tööle, mis on kooskõlas naiste loomusele.
2. Naiselikkuse printsiip (*feminisation*) – naised sobivad tegema nn naiste töid, need on tööd, millele on omistatud naiselikud omadused ning mida stereotüüpselt peetakse naiste töödeks.
3. Seksualiseerimise printsiip (*sexualisation*) – naised sobivad töödele, mida peetakse naistele nende bioloogia ja loomuse tõttu omaseks, tööd, kus naised peavad olema edukaks äriks seksuaalsed ja kliendile ahvatlevad.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Laas 1997. Glossaar

duaalne tööturg (*dual labor market*)

tööturg, mida iseloomustab horisontaalne sooline segregatsioon, teatud ametialade esindajate ühesooline koosseis, kus on ameteid, mida peavad põhiliselt mehed ja teine töökohtade kogum, kuhu on koondunud põhiliselt naised.

Allikas: Högbäck 1995

seksuaalne ahistamine (*sexual harassment*)

mittesoovitud või -oodatu) lähenemiskatsed, kommentaarid, ettepanekud või soovimatud füüsilise lähenemise katsed, samuti ka soovimatu seksuaalne soosing

Kuidas defineerida seksuaalset ahistamist?

Ahistamist võib esineda töökohal kui ka akadeemilises ilmas. Tavaliselt on see naiste probleem, kuigi seda juhtub ka meeste suhtes. Enamik seksuaalse ahistamise definitsioone rõhutavad, et:

- 1) see on oma loomult seksuaalne füüsiline või verbaalne käitumine;
- 2) selle osaliseks saanule on see mitteteretunud või mitteoodatud;
- 3) see sisaldab mingil määral või kaudselt mõista antud sundi ahistaja poolt;
- 4) selles sisaldub vihje ohvrile võimalike ebasoovitavatest tagajärgedest, kui...

Niisugune käitumine on *seksuaalne diskrimineerimine*, juhul kui:

- 1) siivutud ettepanekud ja oma iseloomult seksuaalsust rõhutav käitumine toimub töö ajal;
- 2) ettepanekud või keeldumised mõjustavad töötusustusi;
- 3) niisuguse käitumise tulemusena on töö juures tekkinud hirmutav, vaenulik ja solvav õhkkond.

Seksuaalse ahistamise defineerimine on problemaatiline. Probleem tekkis ennekõike seepärast, et see sisaldab endas nii *objektiivseid* (käitumuslikke) kui ka *subjektiivseid* (interpreteerivaid) aspekte (Reilly jt 1982). Võib küsida, kelle arvamus on kehtiv? Teiste seas ka Martin (1984) on märkinud, et sama liigutus, kus mees paneb käe ümber naise õla, võib olla naise poolt mõistetud, kui solvav

teguviis, samas aga ka kui sõbralik pest, olenevalt sellest, kuidas mees teda vaatab ja samuti olenevalt situatsioonist.

(Allikas: Högbäck)

Naised ja ettevõtlus

Naised teenivad vähem kui mehed, naiste ettevõtlusvalmidus on võrreldes haridustasemega liialt madal. Nii oli 368 juhuvalimisse sattunud naisest Lõuna-Eestis vaid 8 ettevõtjad. Diplomand 1992 näitas aga seda, et ka noorte haritlaste seas on naiste ettevõtlusvalmidus ääretult madal - sadadest kõrgkooli lõpetanutest alustasid vaid kümnekond neidu oma ettevõttega. Teisalt aasta-aastalt on oma ettevõtte loomine läinud kallimaks, konkurents tihedamaks, maksunõudlus rangemaks. Tarvis on arendada naiste ettevõtlusele suunavaid ning toetavaid programme. Tarvis tõsta naiste madalat enesehinnangut ning eneseusku. Madala haridusega hilisneljakümnedates naised ei suuda kohaneda mõttega, et tuleb midagi juurde õppida ning alustada uut karjääri.

Eestis saab ettevõtlusalane informatsioon soolisest aspektist olla senise andmekogumise meetodi puhul vaid tööjõu-uuringutest või valikuuringutest lähtuv, sest ettevõtteregister ei kogu andmeid äriühingute juhtide kohta soolises lõikes. Tabel 20 näitab tööhõivet erinevate suurusega ettevõtetes, kuid kahjuks on andmed sooliselt diferentseerimata.. Seda tuleks hakata tegema, sest statistiliselt ei sa Eesti naisettevõtjate osakaalu kohta midagi öelda. Ei tule kõne alla isegi niisugune suur töö nagu nimede põhjal järeltuste tegemine, sest eestlaste naiste ja meestenimed ei ole selgepiirilised.

Tabel 20. Erineva suurusega ettevõtete ning hõivatute osakaal 1994-1998, %

Töötajate arv	1994		1995		1996		1997		1998 (9 k)	
	Ettevõtted	Hõivatud	Ettevõtted	Hõivatud	Ettevõtted	Hõivatud	Ettevõtted	Hõivatud	Ettevõtted	Hõivatud
0-9	66,6	10,7	71,0	14,1	71,0	14,9	72,1	15,9	71,4	15,7
10-49	25,6	25,1	23,0	27,2	23,2	28,6	22,6	29,4	23,2	29,4
50-249	6,5	30,1	5,2	30,3	4,7	28,9	4,5	28,1	4,7	28,0
250+	1,3	34,1	0,8	28,4	0,7	27,6	0,7	26,6	0,7	26,9

Eeldused naiste majandusliku olukorra kindlustamiseks, vaesuse preventatsiooniks ja naiste produktiivse rolli paremaks täitmiseks

1. Naiste konkurentsivõime tõstmine
2. Tehniline- ja kutseharidus peab olema muutuvat majanduselu arvestav, rohkem fookuseeritud naistele ning nende karjääri võimalustele.
3. Õppimisvõimaluste arendamine ning pakkumine mittetraditsioonilistel tööaladel, sest sageli on nn meeste töö naiste võimeid rohkem rakendavam, loovam, tasuvam ning majanduslikult tulusam.
4. Luua kõigekülgne valmisolek majanduse sektoraalseks muutuseks, kus ülemaailmseks trendiks on tootmissfääris hõivatute langus ning tertsiaarsektori kasv.
5. Tendentsiks on langus ka riiklikus sektoris, mis on uuringute põhjal naiste poolt soositud sektor, mistõttu naised peab ette valmistama töövõtuks erasektoris nii töövõtjatena kui (väike)ettevõtjatena.
6. Majandusliku elavdamise programmi kaudu saaks suurendada naiste tööhõivevõimalusi ning -valikuid, ennekõike saab struktuursete reformide abil mõjutada erasektori tööhõivet.
7. Töökohtade baasi peaks erinevate poliitikate abil hoidma kasvavana, isegi kui rahvastiku tase on staatiline.
8. Naise kui töövõtja, ettevõtja ning tööandja imago parandamine.

Sugupool ja tööuringud Skandinaaviamaades

Põhjamaade feministliku sotsioloogia rajajaks peetakse Harriet Holterit, kes alustas juba 1960ndate lõpul. Skandinaaviamaades muutusid 1980ndate keskel tööuringud teiste feministlike uurimistööde seas domineerivaks, suur osa uurimistööst viidi läbi individuaaltoetuste abil ning ei olnud sugugi seotud vaid ülikoolides tehtavaga. Esimese suurema ja olulisema projekti (*Naiste töö ühiskonnas ja perekonnas Põhjamaades 1870-1970*) algatajaks oli Ida Blom. 1990ndatel on tööuringud jäänud tahaplaanile ning esile on kerkinud teisi huvitavaid teemasid.

Tööuringutes on oluline silmas pidada vähemalt kolme aspekti:

1. võtmeküsimused ja -probleemide olemus;
2. võrdlev perspektiiv;
3. interdistsiplinaarne lähenemine.

Tööuringute puhul on oluline pidada dialoogi ajaloolise perspektiivi ja sotsiaalteaduste vahel. Kui otsitakse vastuseid võtmeküsimistele ja -probleemidele töövaldkonnas seonduvalt soospektiga, siis on oluline analüüsida allpoolloetletut:

1. töö sooline jaotamine;
2. võimuhete sotsiaalne jaotus;
3. eraelulise- ja avaliku elu sfääride jagunemine;
4. läbirääkimised era- ja avaliku sfääri vahel;
5. mittemajanduslike tegurite arvestamine majandusuuringutes, institutsionaalsete tingimuste mõju turujõududele;
6. kultuuriperspektiivi arvestamine - sotsiaalsete suhete, väärtushinnangute ja sümbolite tootmine ühiskonnas.

1960ndatel ja 1970ndatel võidutsenud strukturalism keskendus samasuste, universaalsete mudelite ja üldistele sotsiaalsetele seadustele. Feministlikud uurijad on sellel perioodil tuliselt vaielnud universaalse ja kapitalistliku sugupolesüsteemi üle. Võrdlevad tööuringud on näidanud, et sama fenomen, mis on loodud sama liiki jõudude mõjul, kujuneb eri kontekstis erinevaks (näiteks osaaajatöö erinevates riikides).

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

tööjaotus (*division of labour*)

Ekspluateeriv suhe ühiskonnas ja majanduslikus tootmises.

Marksistlik feminism väidab, et sooline ebavõrdsus tuleneb soolisest tööjaotusest. Selline jaotus struktureerib naiste töö, kitsendades naised *naise ametile* ja töötama meeste heaks sõltumata oskuslikest või hariduslikest eristatavustest, sest oskuste omistamine on patriarhaalne, mitte kogemusel põhinev küsimus (Kuhn ja Wolpe 1978).

Firestone väidab, et tööjaotus on üks suurematest ja põhilisematest erinevustest naiste ja meeste võimu vahel. Antropoloogid näitavad, et ükskõik millise vormi sooline tööjaotus võtab, meeste omistatud ülesannetele ja rollidele omistatakse suuremat tähtsust.

Feministlikud psühhoanalüütikud (näit. Nancy Chodorow) väidavad, et naiste emalik hoolitsemine on soolise tööjaotuse ja jätkuva meeste naiste üle domineerimise esmane põhjus, sest mõlemad on seotud ja kutsuvad esile meessoo valitsevat seisundit. Susan Griffin väidab, et lõppkokkuvõttes on tööjaotus Lääne kultuuris kunstlikult loovutanud keele kontrolli meestele ja loomuse naistele.

Kokkuvõte naiste ja tööga seotud teemale

1. Kui naised teevad tasustatud tööd, on see sageli meeste omast erinev.
2. Naiste poolt tehtavad tööd on keskmiselt madalamalt tasustatud ning madalama staatusega kui meestel.
3. Naised kogevad tööd teisel viisil kui mehed, sest neil on tööturuga teistsugune suhe.

4. Meestekeskne sotsioloogia on naiste töötamist käsitletud kui naistele loomuomaste tööde tegemist ning ei ole naiste tasustatud tööd vaadeldud kui tegelikku tööd, 'päris tööd', kui naiste eneseteostuse võimalust ja identiteediallikat.

3.5.4 Eesti tööjõuturu sooline segregatsioon

Eesti tööjõuturg on sooliselt segregeeritud ja eriti võib seda väita vertikaalse soolise segregatsiooni kohta, mis tähendab seda, et mehi rohkem kui naisi töötab juhtivatel kohtadel. Ametialast soolist segregatsiooni saab jälgida tabelis 21.

Tabel 21. 15–74-aastased hõivatud soo ja ametiala järgi, II kvartal 1998

	Mehed	Naised	Kokku
	%	%	%
Seadusandjad, tippametnikud ja juhtivtöötajad	18	9,8	14,1
Seadusandjad ja kõrgemad ametnikud	0,3
Juhid	11,6	4,8	8,3
Väikeettevõtete juhid	6,2	4,6	5,5
Tippspetsialistid	6,3	15,8	10,9
Füüsika, mat., keemia, inseneriteaduse tippspets.	2,4	1,1	1,8
Loodusteaduse ja tervishoiu tippspets.		1,7	1
Pedagoogikaspetsialistid	1,6	6,5	4
Muud tippspets.	1,9	6,5	4,1
Tehnikud ja keskastme-spetsialistid	7,6	19,3	13,2
Füüsika, mat., keemia, inseneriteaduse keskastme spets.	2,6	2,7	2,6
Loodusteaduse ja tervishoiu abispets.	0,5	4,2	2,3
Pedagoogika abispetsialistid	...	2,2	1,1
Muud keskastme spets.	4,4	10,2	7,2
Ametnikud	1,4	7,6	4,4
Kontoriametnikud	1,3	5,4	3,3
Klienditeenindajad	...	2,3	1,2
Teenindustöötajad ja kaupluse- ning turumüüjad	5,2	17,4	11,1
Isiku- ja kaitseteenindajad	2,7	8,3	5,4
Modellid, müüjad, demonstr-d	2,4	9,1	5,7
Põllumajanduse, metsanduse ja kalanduse oskustöölised	5,6	4,2	5
Oskus- ja käsitöölised (v.a põllu- ja metsamajanduse ning kalanduse oskustöölised)	24,9	8,5	17
Kaevandus- ja ehitustöölised	8,6	...	4,8
Metallitööstuse, masinaehituse jms oskustöölised	12,7	0,8	7
Täppis-, käsi-, trüki- jms oskustöölised			0,3
Muud oskustöölised	3,4	6,7	5
Poolautomaat- ja automaatmasinate, seadmetel ja aparatuuridel töötajad (masinistid, motoristid, operaatorid ja monteerijad) sõidukite ning liikurmasinate juhid	20,8	4,4	12,9
Seadmeoperaatorid	3,6	1,1	2,4
Masinaoperaatorid ja koostajad	2,1	3	2,5
Mootorsõidukite ja liikurmasinate juhid	15,1	...	8
Lihttöölised	9,4	12,9	11,1
Välimüüjad, koristajad, majahoidjad	3,6	10,1	6,7
Lihttöölised põllumaj-s, kalanduses	1,2	0,6	0,9
Mäe-, ehitus-, tootmis- ja veolihttöölised	4,6	2,2	3,4
Relvajõud
K O K K U	100	100	100

Allikas: ESA

3.5.5 Naiste ja meeste palgalõhe

Eesti naiste ja meeste palgaerinevused

Kogu maailmas teenivad naised keskmiselt meestest vähem. Gary Becker on ühe küllaltki levinud diskrimineerimisteooria autor, ning ta on arendanud välja idee diskrimineerimismaitsest, mille järgi tööandjad palkavad naisi tööle teadmisega, et naised aktsepteerivad madalamat töötasu võrreldes meestega (Dijkstra ja Plantenga 1997:45-46), kuid Becker peab diskrimineerivat keskkonda ning agente palju laiemaks kui tööandjate ringi.

Naiste ja meeste palgaerinevuste analüüsimisel tuleb arvestada mitmete varjukülgedega, mida feministlikud uurijad püüavad oma töödes välja tuua, sest seni on ka palju avalikke õiguslikke võimalusi töö hindamiseks ning soolist ebavõrdsust soosivaid palgaskeeme. Naiste ja meeste palkade erinevus on tavaliselt suurem, kui ametialane sooline segregatsioon on suurem.

Eurostati palgauurimise tulemused tõestavad seda, et kogu Euroopas teenivad naised meestest keskmiselt neljandiku vähem (Eurostat 1999). Eurostati uurimustulemused kinnitavad tõsiasja, et vaadates töötajate gruppe, mis statistilises mõttes on sarnaste joontega, makstakse naistele süstemaatiliselt vähem kui meestele. 1997. a. avaldatud Eurostati uuring kinnitas, et naised said meestest palju vähem palka juhtivatel töökohtadel, kuid lihttööl oli naiste ja meeste palgavahe kõige väiksem (Eurostat 1997). Tartu Ülikooli palgauring seda ei kinnita (III osa, 3 näide).

Irja Kandolin on uurinud naiste ja meeste palgavahet 1990ndate alguse Eestis (Kandolin 1996). Tema uurimuse tulemused näitasid, et 1993. a. oli naiste palk Eestis 82% meeste palgast ning Soomes said naised 76% meeste palgast. Kandolin tõdeb (1996:75-76), et naiste haridusse ja kogemustesse investeeritu ei tule palgatööl samal määral tagasi kui meeste puhul:

Kui naised saaksid samasugust töötasu kui mehed, siis kaoksid palgavahed mõlemas riigis (nii Soomes kui Eestis – AL), ja tegelikult peaksid naiste palgad hakkama meeste palku ületama, seda eriti Eestis. /---/ Investeeringud inimkapitali on olulised, sest kõrgharidusega ning pikema töökogemusega meeste ja naiste palgad on kõrgemad. /---/ Kuigi Eestis niisugune põhimõte meeste ja naiste palkade puhul ei ole kehtinud.

Eestis on üleminekuperioodi alguse majanduslik areng liikunud duaalse tööturu ning majandusliku ebavõrdsuse kasvu suunas, kaasa arvatud soolise ebavõrdsuse süvenemise suunas (Kandolin 1996:76). Kandolin hindab Soome korporatiivse tööturu seisust küllaltki stabiilseks, sest ametiühingud on tugevamad ning palgapoliitika on samuti üsna püsiv. Korporatismi iseloomustab ülalt alla kulgev poliitiline algatus. Iseloomulik on ka loomult kohustuslik kuulumine assotsiatsioonidesse, mis osalevad valitsuse poolt korraldatavas läbirääkimiste protsessis riigi, äriühingute ja inimeste vahel.

Kandolin järeldeb, et Eestis on kasvamas nende naiste osakaal, kelle elu on sõltuvuses majanduslikust keskkonnast, riigis teostatavad poliitikatest ning meestest.

NORBALT-i elutingimuste uuring 1994. a. näitas esindusliku valimi puhul kõige suuremat naiste ja meeste palga- ning juhtivpositsiooni vahet kõrgharidusega inimeste grupis. See uuring näitas, et sooline ebavõrdsus palkades ja juhtivate ametikohtade jaotuses, oli tugevalt seotud kõrgharidusega. Jens B. Grøgaard selgitas neid erinevusi ühiskonnas asetleidnud struktuursete muutustega, tööjaotusega koduses sfääris ja naiste alistumusega (*female deduction*) (Grøgaard 1996:86).

Vöormann (1995) väidab, et naiste ja meeste palgavahet saab seletada peamiselt kahe teooria abil:

1. inimkapitali teooria;
2. diskrimineerimise teooria põhjal.

Vöormann peab Eestis naiste ja meeste palgavahe põhjuseks diskrimineerimist, ja tõdeb, et inimkapitali teooria ei sobi selgitama naiste 28% madalamat palka meestega võrreldes, sest naised Eestis on teinud investeringuid oma ametialasesse arengusse võrdväärselt meestega. Vöormann toob näiteks 1989. a. rahvaloenduse andmed, mille järgi 1000 mehe kohta on 142 kõrgharidusega ja 517 kesk- või keskeriharidusega meestöötajat, samas on naiste kohta vastavad numbrid 159 ja 578.

Eesti nais- ja meestöötajate palgavahe statistika andmetel

Nais- ja meestöötajate palgavahet võrreldakse tavaliselt tunnipalga alusel. Kuna erinevad uuringud ning riigi statistika kasutavad allikana erinevaid allikaid, siis tuleb arvestada erinevate tulemustega. Statistikaamet kasutab sooliste palgaerinevuste mõõtmiseks *oktoobrikuu* vaatlusandmeid. 1997. a. jaotati esmakordselt põhikohaga töötajad ja kohakaaslased, kes töötasid terve oktoobri kas täis- või osalise tööajaga, saadud brutopalka järgi palgagrupidesse. Tööttevõtulepingulisi pole kajastatud. Arvestada tuleb ka seda, et valimis ei ole väga suurt osa Eesti tüüpilistest ettevõtetest, kus töötab alla 10 inimese – valimis on ainult ettevõtted, kus on rohkem kui 19 töötajat, mis jätab välja 10-20% hõivatutest.

Eesti Statistikaameti andmetel on nais- ja meestöötajate palgavahe suurenenud, kuid jäänud suhteliselt stabiilselt püsima neljandiku osaga naiste palga kahjuks. 1992. a. oli kõigi nais- ja meestöötajate palgavahe 80%, ning see suurenes 1993-1994 9% (naised teenisid 29% vähem kui mehed). 1998. a. teenisid naised keskmiselt 74% meeste keskmisest palgast (tabel 22 ja joonis 3).

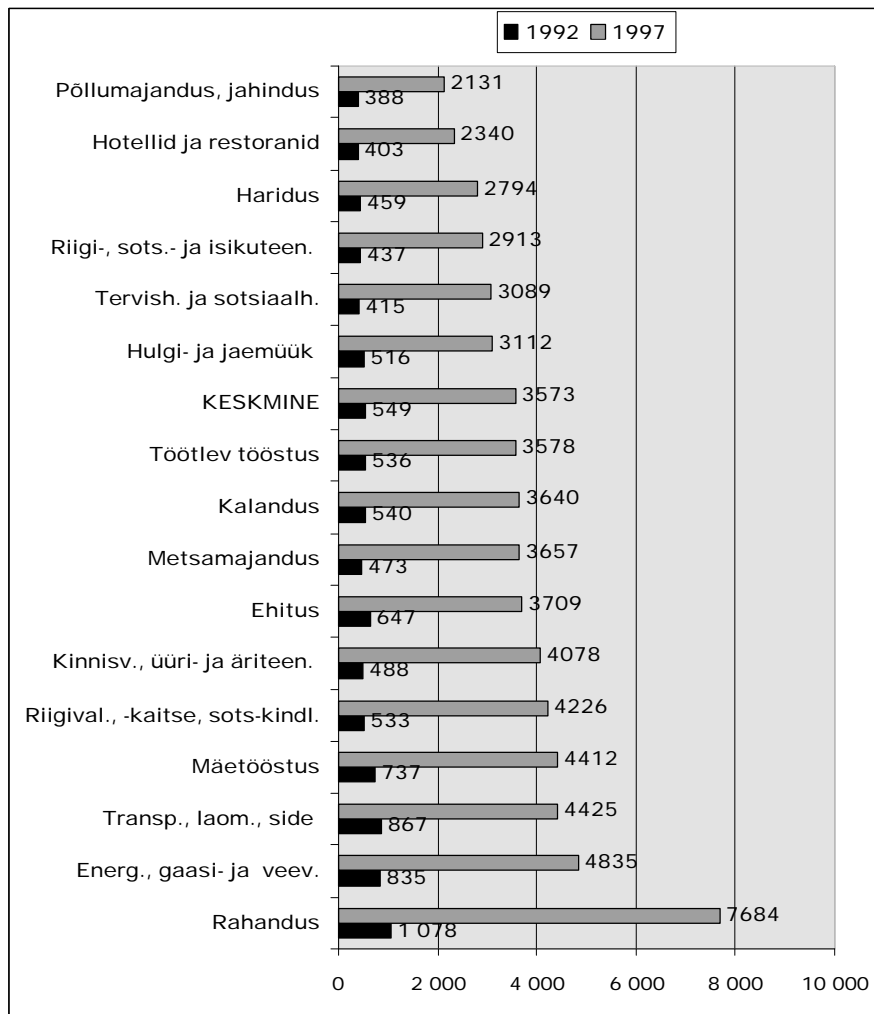
Osalise tööajaga töötas 15,3% naistest ning 9,6% meestest, neist teenis alla 800 krooni (palga alammäär oli 845 krooni) vastavalt 51% ja 47%.

Kõigist täistööajaga hõivatud töötajatest teenis 34,5% kuni 2000 krooni kuus, sh meestöötajatest 29% ning naistöötajatest 39,5%. Aruandlus näitas, et 2,1% täistööajaga töötajatest teenis alla 800 krooni, mis viitab palgaseaduse mittetäitmisele. Üle 5000 krooni kuus oli brutopalk 17,3% töötajatel, sh 24,1% mees- ja 10,6% naistöötajatel. Nii nagu erineb keskmine palk tegevusalade kaupa, erineb ka palgagrupidesse jaotumine. Väiksepalgaliste töötajate osakaal on suur hotellide ja restoranide töötajate, põllumajanduse ja jahinduse töötajate ning hulgi- ja jaemüügi, mootorsõidukite ja isiklike tarbeesemete ning kodumasinade remondiga tegelevate äriühingute töötajate hulgas. Nende tegevusalade töötajatest teenis kuni 2000 krooni kuus vastavalt 76,5%, 57,2% ja 51,9%. Üle poolte hariduses, tervishoius ning sotsiaaltööl täiskohaga töötajate keskmine kuupalk jäi vahemikku 1000–2000 ning riigivalitsemises 2000–4000 krooni. Mäetööstuses, energeetika, gaasi- ja veevarustuses oli üle 60% töötajate palk vahemikus 3000–7000 krooni. Finantsvahendusega tegelevate asutuste töötajatest teenis üle 7000 krooni kuus 36,8%, sh 21,3% üle 10 000 krooni. (Eesti majandusülevaade 1999)

Tabel 22. Naiste palga osakaal meeste tunnipalga järgi Eestis 1992-1998, %

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Seadusandjad, tippametnikud ja juhtivtöötajad	79	71	76	74	74	74	74
Tippspetsialistid	88	80	80	76	80	73	80
Tehnikud ja keskastme-spetsialistid	79	60	61	72	69	70	71
Ametnikud	89	87	87	76	80	90	82
Teenindustöötajad ja kaupluse- ning turumüüjad	84	70	64	62	63	63	64
Põllumajanduse, metsanduse ja kalanduse oskustöölised	83	79	66	81	80	80	91
Oskus- ja käsitöölised (v.a põllu- ja metsamajanduse ning kalanduse oskustöölised)	81	74	73	77	74	74	77
Poolautomaat- ja automaat-masinate, seadmetel ja aparatuuridel töötajad (masinistid, motoristid, operaatorid ja monteerijad) sõidukite ning liikurmasinate juhid	94	86	84	88	85	85	87
Lihttöölised	77	76	74	72	70	76	75
Relvajõud
K O K K U	80	72	71	73	73	72	74

Allikas: Täis- ja osalise tööajaga töötajate keskmine tunnipalk ametialagruppide järgi, oktoober, krooni (ESA)

Joonis 3. Keskmine brutopalk kuus põhitegevusala järgi Eestis 1992 ja 1997

Nais- ja meestöötajate palgavahe õiguslik regulatsioon

Naiste ja meeste palgavahe vähendamiseks on kehtestatud rahvusvahelised õigusaktid ning tavaliselt toetab neid siseriiklik seadusandlus. Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) on kehtestanud konventsiooni (nr. 100) *Mees- ja naistöötajate võrdse tasustamise kohta võrdväärse töö eest*, mis võeti vastu 1951. aastal Genfis. Riigikogu on selle konventsiooni ratifitseerinud, vabariigi president on selle välja kuulutanud ning see on Eestis jõustunud 30. märtsist 1996.

Konventsioon mõistab tasustamise all nii tavalist, põhi- või miinimumpalka ning igasugust lisatasu, mida tööandja maksab töötajale otse või kaudselt sularahas või boonusena, ja mis tuleneb töötaja tööst.

Iga liikmesriik edendab abinõudega, mis sobivad tasustamismäärade kehtestamiseks olemasolevate meetoditega, ning kindlustab kõigi töötajate suhtes mees- ja naistöötajate võrdväärse töö eest võrdse tasustamise põhimõtte rakendamise:

1. riigi seadusandluse abil;
2. seaduslikul alusel loodud või tunnustatud palga kindlaksmääramise mehhanismi abil;
3. tööandjate ja töötajate vaheliste kollektiivlepingute abil; või
4. nende erinevate abinõude kombinatsiooni abil (ILO konventsioon nr 100, artiklid 1-2).

Võrreldes ILO konventsiooniga nr 100 on Euroopa sotsiaalharta standard kõrgem. Sotsiaalharta kohaselt tuleb tunnustada (faktiliselt tuleb tagada) õigust võrdsele töötasule, ILO konventsiooniga tuleb edendada õigust võrdsele töötasule. Sotsiaalharta kohaselt on see õigus absoluutne, ILO konventsiooni kohaselt puudutab see õigus töötasu määramist (*determining rates of remuneration*).

Eesti on 1996. aastal ratifitseerinud Rahvusvahelise tööorganisatsiooni (ILO) konventsiooni nr 100 *Mees- ja naistöötajate võrdse tasustamise kohta võrdväärse töö eest*. ILO konventsiooni artikkel 2 lõike 1 kohaselt iga liikmesriik edendab abinõudega, mis sobivad tasustamismäärade kehtestamiseks olemasolevate meetoditega, ning niivõrd, kuivõrd see on kooskõlas niisuguste meetoditega kindlustab kõigi töötajate suhtes mees- ja naistöötajate võrdväärse töö eest võrdse tasustamise põhimõtte rakendamise.

Euroopa Ühenduse Asutamislepingu (konsolideeritud redaktsioon) artikkel 141 (endine artikkel 119) lõigete 1 ja 2 kohaselt iga liikmesriik tagab meestele ja naistele võrdse või võrdväärse töö eest võrdse tasu maksmise põhimõtte rakendamise. Direktiivi 75/117/EL kohaselt peab olema võimalus individuaalse töö või töökoha hindamiseks (*job evaluation*) ja õiguslike meetmete võtmiseks (*take legal action*).

Võiks arvata, et Eesti on end juba vastavasisuliste kohustustega sidunud ning seob veelgi enam, saades Euroopa Liidu liikmeks. Samal ajal tuleb silmas pidada, et rahvusvaheliste dokumentide standardid ei ole täiesti kattuvad.

Võrreldes Euroopa Liidu normidega on sotsiaalharta standard kõrgem, seal nõutakse muuhulgas, et:

1. riigil tuleb luua nii avalikku- kui erasektorit hõlmavad klassifikaatorid, mis võimaldavad võrrelda samasuguseid töid ja nende eest saadavaid tasusid.
2. riigil tuleb astuda samme nendes sektorites palkade tõstmiseks, kus enamasti töötavad naised.

Sotsiaalharta *case law* on olnud põhjuseks, miks Ühendkuningriik ei ole sotsiaalharta antud sätet ratifitseerinud, ehkki Ühendkuningriik on Euroopa Liidu liikmesriik.

Arvestades eeltoodut, võiks Eesti jätta sotsiaalharta artikli 4 lõike 3 (*tunnustama mees- ja naistöötajate õigust saada võrdse töö eest võrdset tasu*) esialgu ratifitseerimata. Arvestades antud sätte täitmise olulisust, tuleks võtta tarvitusele meetmeid Eesti seaduste ja praktika

edendamiseks ning järgmise sammuna parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta artikli 4 lõike 3 ratifitseerimiseks.

Eurooplased tööl

Keskmine (nii naised kui mehed, *Mr, Mrs & Ms*) Euroopa Liidu kodanik töötab 42.1 tundi nädalas (Eurostat Press Release 105/99). Esikohal on britid (44.9) ja kreeklased (44.4), järgnevad iirlased (43.2) ja portugallased (43.1). Taanlased (39.9) on ainsad Euroopa Liidust, kes töötavad vähem kui 40 tundi nädalas. Kedagi ei saa võrrelda islandlastega (49.5), ning norralastega (39.7), kes töötavad isegi veidi vähem kui taanlased.

Tööhõive tase Euroopa Liidus ulatub 48.0% Hispaanias kuni 75.4% Taanis. Üldiselt on tööhõive tase madalam Lõuna-Euroopas (Itaalia, 50.5%; Kreeka 54.8%), järgneb Portugal 63.4%. Järgmised kõrgema tööhõivega riigid on Taani, Holland (67.5%) ja Suurbritannia (69.7%), neile järgneb Austria (67.2%).

Naised Euroopa Liidu tööturul

Euroopa Liidus töötab 150 miljonit inimest (Eurostat 1998). Eurostati korraldatud tööjõu-uuringu kohaselt on Euroopa Liidus tööga hõivatud 150,1 miljonit inimest, neist 41,9% on naised. Tööhõive määr on Eurostati andmetel 60,1%. Kõige kõrgema tööhõive määraga riik Euroopa Liidus on Taani, kus töötab 75,4% tööealisest elanikkonnast, kõige madalam on see aga Hispaanias - 48,0%.

Osalise tööajaga töötab Euroopa Liidus üle 25 miljoni inimese, neist neli viiendikku on naised. 32,3%-l kõigist naistest ongi osaline tööaeg, kõige suurem on vastav näitaja Hollandis (67,6%) ja Ühendkuningriigis (44,8%). 124,5 miljonist inimesest, kes töötavad täiskohaga, on aga kõigest kolmandik naised.

Töötuid on Euroopa Liidus 18,1 miljonit inimest ehk 10,8% tööealisest elanikkonnast. Kõige suurem probleem on tööpuudus noorte hulgas - 25,6% kõigist töötutest on alla 25 aasta vanad.

Kõige väiksem on tööpuudus Luksemburgis (2,5%), kõige suurem endiselt Hispaanias (20,9%) ja Soomes (15%). 49% töötutest on tööd otsinud juba üle aasta, 20,6% aga otsivad oma esimest töökohta.

65,6% kõigist töötajatest on hõivatud teenindussektoris. See näitaja on kõige väiksem põllumajandusmaades Portugalis (55,7%) ja Kreekas (57,7%). Teenindussektori osakaal ulatub üle 70% Ühendkuningriigis, Rootsis, Hollandis ja Luksemburgis.

Põllumajanduses on rakendust leidnud 5% Euroopa Liidu töolistest. Põllumajanduse osakaal on kõige väiksem Suurbritannias (1,9%) ja kõige suurem Kreekas (19,8%). Tööstuses on hõivatud 29,4% Euroopa töötajatest.

Täiskohaga töötaja keskmine töönaodal on 40,4 tunni pikkune. Pikim töönaodal on Ühendkuningriigi meestel (45,8 tundi) ja lühim Itaalia naistel (36,2 tundi).

Tööhõive sektoraalsed muutused Kesk- ja Ida-Euroopas

Huvitav on jälgida, et selles väljaandes nimetatakse kõiki Balti riike Kesk-Euroopa riikideks (*central European countries – CECs*) (Eurostat Press Release 96/99).

Tööhõive tööstuses langes kolmandiku võrra

Siirdeperioodi (transitsooni) algusest alates on Kesk-Euroopa maades toimunud kiire deindustrialiseerimine ja kaugenenud talupidamisest, kuigi teenindussektor on vähemalt suhteliselt oluliselt kasvanud

Kuigi mõningates riikides, eriti Rumeenias, tööhõive põllumajanduses kasvas aeglaselt kogu siirdeperioodi vältel, mis tulenes tööpuudusest muudes valdkondades. Poolas jäi samuti hõive põllumajanduses suhteliselt kõrgeks. Põllumajandus on üle elanud drastilise

muutuse ja lõpuks saavutanud Euroopa Liidu hõivetaseme Eestis, Ungari, Tšehhis, Slovakkias ja Sloveenias.

Tööstussektori langus peegeldab kõrget hõive struktuurilist muutust transitsiooniperioodi jooksul. 1990-97 langes tööhõive tööstussektoris enam kui 6 miljoni inimese võrra, mis on peaaegu terve kolmandik. Bulgaarias, Leedus ja Rumeenias moodustas see muutus 35% kuni 50%. Kuigi 1997 oli tööstussektori osakaal ikka veel ligi 40% Tšehhis, Slovakkias ja Sloveenias.

Enamikes Kesk-Euroopa maadest, välja arvatud Ungari ja Rumeenia, võib teenindussektori hõive arengust rääkida alates 1993 aastast. See on kasvanud märkimisväärselt Tšehhis, Bulgaarias, Leedus, Poolas ja Slovakkias. 1997 tähendas teenindus suurimat hõivesektorit Kesk-Euroopa maades. Ungaris sai teenindussektori areng alguse juba 1980ndate aastate lõpul, seal on hõive teenindussektoris suurim järgnevad Eesti, Läti ja Slovakkia.

Naiste olulisus majandusel

Kuigi naised on kõikjal peamised toiduainete tootjad ja annavad oma tähelepanuvääriva panuse majandusellu, on nad suuresti välja jäetud majanduslike otsustuste tegemisest. Enamikes ühiskondades puudub naistel meestega võrreldes võrdne ligipääs tootmisvahenditele ning kontroll nende üle, nagu seda on maa, kapital ja tehnoloogia. Sageli on naiste töö alamakstud ja -hinnatud.

1990. aastal hinnati majanduslikult aktiivseks umbes 854 miljonit naist, mis moodustab 32% kogu maailma tööjõust. Naiste osa kõrgetes valitsuse ametites (minister ning sellest kõrgem tase) on aga suhteliselt madal - 6.2% ministritest on naised. USA-s näiteks oli ettevõtete juhtimisse haaratud vaid 8% naisi. Enamik naisjuhte olid vastutavad madalamatel astmetel. Näiteks 1000 suurema rahvusvahelise ettevõtte tippjuhtidest oli vaid 1% naisi.

Valitsused peaksid:

1. Seadustama ja tugevdama seadusandlust, mis garanteeriks naistele ja meestele võrdse palga nende võrdse tööpanuse puhul.
2. Adopteerima ja ellu viima tööalase diskrimineerimise vastaseid seadusi.
3. Kavandama mehhanisme, mis oleksid suunatud naiste täieõiguslikule ja võrdsele osavõtule majanduslike otsustuste tegemisest.
4. Arendama ja toetama äri, mida naised juhivad, suurendada naiste juurdepääsu laenudele ja kapitalile.

Valitsused ja finantsasutused peaksid:

1. Tõstma naiste osavõttu nõuandekogudest ja nõukogudest.
2. Mobiliseerima pankade osakondi naistele suunatud laenukapitali moodustamiseks.

Riiklikud ja rahvusvahelised fondid ning arenguagentuurid peaksid:

1. Viima ellu poliitikat, mis pakuks rohkem ressursse maanaistele.
2. Toetama algatusi, mis pakuksid ressursse naisväikeettevõtjatele.

3.5.6 Naised Eesti tööjõuturul

Muutused Eesti tööhõives

Toimunud tööhõive sektoraalsed muutused, ametialane sooline segregatsioon on jäänud püsima vaatamata üldistele muutustele tööjõuturul.

Allikas: Eesti majandusülevaade 1998/99. <http://www.mineco.ee/est/1999/araamat.html>

Viimase kaheksa aasta jooksul on Eesti tööturg läbi teinud suured muutused. 90ndate aastate alguses alanud kiire tööhõive langus ja tööpuuduse kasv asendusid alates 1995. aastast stabiilsema arengutempoga. Kui aastail 1992–1995 vähenes töötajate arv 110 tuhande võrra, siis 1995–1998 ainult 13 tuhande inimese võrra. Tööhõive määr on jäänud püsima 61–62% ning töötuse määr 10% piiresse.

Hõivatute jagunemine tegevusalade lõikes läheneb iga aastaga arenenud riikide hõivestruktuurile. Vähenenud on põllumajanduse ja tööstuse osatähtsus hõives ning kasvanud teenindussfääri osakaal. Kõige suuremad muutused on toimunud primaarsektoris, kus põllumajandustöötajate osatähtsus hõivatute koguarvust on langenud 18%-lt 1990. aastal 8,4%-ni 1998. aastal. Tertsiaarsektoris on kasvanud kaubandus-, finantsvahendus-, kinnisvara-, riigivalitsuse- ja haridustöötajate osatähtsus. Tõenäoliselt tekib ka edaspidi uusi töökohti kõige enam teenindussfääris, mistõttu võib prognoosida selle valdkonna töötajate arvu jätkuvat suurenemist. /---/

Tööjõu sooline struktuur on püsinud nelja aasta jooksul stabiilsena. Mehi on rohkem nii hõivatute kui ka töötute seas, vastavalt 52% ja 57%. Eestlased moodustavad hõivatutest 68% ja töötutest 51,5%, mis tähendab, et mitte-eestlaste hulgas on tööpuudus tunduvalt suurem. Üheks takistuseks töökoha leidmisel on kahtlemata eesti keele vähene oskus või selle puudumine üldse. Seoses tööea pikenemisega on kasvanud pensionieelsete vanusegruppide osatähtsus hõivatutest. Samal põhjusel kasvab lähiaastatel tööjõu pakkumine ca 4000 inimese võrra aastas, kuigi elanike arv tervikuna väheneb. See muudab niigi pingelise olukorra tööturul veelgi keerulisemaks ja raskendab noorte töölerakendumist. /---/

Leeni Hansson on analüüsinud muutusi tööturul (Hansson 1999:11-26). Perioodil 1993-1998 on oluliselt kasvanud erasektor, kus on hõivatud iga teine alla 55-aastane mees ja iga kolmas naine. Muutused on toimunud ametialases jaotuses, kus meeste seas on kasvanud keskeri- ja kõrgharidusega spetsialistide kasvu, kuid naiste hulgas on see vähenenud, millest järeldub, et majanduse restruktureerimisel töökoha kaotanud või koondatud naistel on raskem kui meestel uut töökohta leida. Naistel suurem hirm kui meestel tööta jääda.

Uuringud kinnitavad, et tööturu mobiilsus on üldiselt kasvanud, sest viimase kaheksa aasta jooksul on töökoha vahetanud kaks kolmandikku töötavatest 18-54 aastastest meestest ning üle poolte samealistest naistest.

Naiste ja meeste töötus Eestis 1991-1998

Allikas: Eesti majandusülevaade 1998/99. <http://www.mineco.ee/est/1999/araamat.html>
ESA andmed

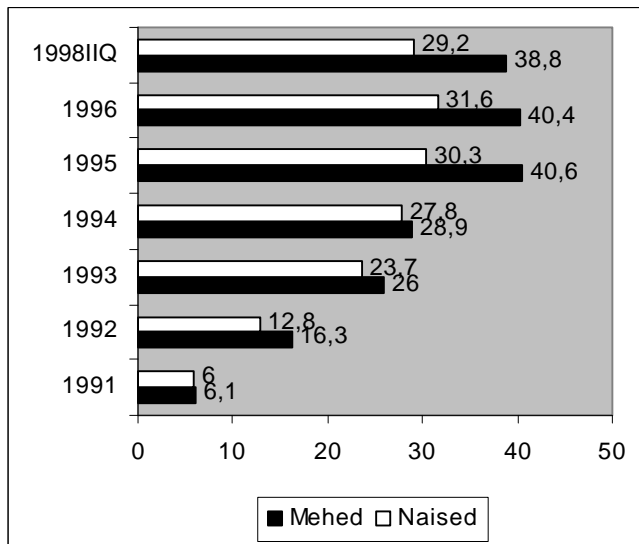
Tööjõu-uuringute andmetel on Eestile iseloomulik meeste kõrgem tööpuudus naistega võrreldes. Kui keskmine töötuse määr 1998. a II kvartalis oli 9,6%, siis meestel vastavalt 10,4% ja naistel 8,6%. Registreeritud statistika näitab aga vastupidist: naisi on töötsijatest ligi 60%. See näitab, et naised on töötuks jäämise korral abi saamiseks aktiivsemad tööhõivetalituste poole pöördunud. Üheks põhjuseks on ka asjaolu, et väikelaste emadel on seaduse järgi õigus end korduvalt töötuks registreerida ja abiraha saada./---/

Vaatamata elanike arvu vähenemisele 90ndatel aastatel on mitteaktiivsete ehk väljaspool tööjõudu olevate inimeste absoluutarv märgatavalt kasvanud. 1998. aastal ulatus mitteaktiivsete inimeste arv vanuses 15–69 aastat 337 tuhandeni. Nende hulka kuuluvad lisaks õpilastele, pensionäridele, lapsehoolduspuhkusel olevatele emadele jne ka nn heitunud isikud (*discouraged workers*), kes on loobunud tööotsingutest, kuna ei usu töö leidmise võimalusse. Samas oleksid nad võimaluse korral nõus tööle asuma. Kokku oli selliseid inimesi ca 19 tuhat.

Kuigi tööpuudus on suhteliselt kõrge (võrreldav Euroopa Liidu keskmisega), on meil puudus kvalifitseeritud tööjõust. Seega on Eestis valdavalt tegemist struktuurse tööpuudusega, mis tähendab tööjõu pakkumise ja nõudluse mittevastavust. Kuna arenev majandus vajab eelkõige kõrge kvalifikatsiooniga spetsialiste ja oskustöölisi, siis ei ole aastaid tagasi omandatud haridus tänapäeva tööturul enam konkurentsivõimeline. Samuti on raske tööd leida nendel, kes on omandanud ainult üldhariduse. (Meie kõrgelharitud naised ju ei müü oma teadmisi hästi! – AL)

Rahandusministeeriumi tööjõuturu prognoosi kohaselt aastaks 2002 läheb olukord töö saamisel veelgi pinevamaks (<http://www.fin.ee/majandus/prognoos/2002/2002tekst.html>):

Lähiaastatel kasvab tööjõu pakkumine peamiselt pensioniea tõstmise arvel (kolme aastaga ühe aasta võrra), mille tagajärjel jääb igal aastal ca 4000 inimest vanemates vanusegruppides tööturule alles. Arvestuste kohaselt suureneb aastaks 2002 tööjõu kogupakkumine 15 000 – 20 000 inimese võrra. See muudab konkurentsivõimelise tööjõu pakkumise ja nõudluse vahekorra probleemid veelgi teravamaks, kuna enamik neist isikutest on vananenud oskuste ja koolitusega, mis ei võimalda neil konkurentsitihedal Euroopa ühisturul edukalt töötada. Praeguste kutseõppeasutuste lõpetanute ebarahuldav valmisolek uute tingimustega kohanemiseks tingib kõrge töötuse taseme noorte hulgas.

Joonis 4. Töötus Eestis soolises lõikes 1991-1998

- ?
1. Mis on töö?
 2. Missugused ametid omavad kõrget staatust?
 3. Kuidas on tänases Eestis seotud töö staatus ja tasustamine?
 4. Kas kodutöö on töö? Miks?
 5. Missuguseid muutusi toob kaasa infoühiskonna areng?
 6. Missugune on Eesti tööturu sooline segregatsioon?
 7. Kes on töötu?
 8. Kas tööhõivepoliitika peaks olema sooliselt determineeritud? Miks?
 9. Mida tooks endaga kaasa paindlik töökorraldus (a) juhtkonnale, (b) naistöötajatele, (c) meestöötajatele ja (d) ühiskonnale tervikuna?
 10. Mida tähendab seksuaalne ahistamine tööil?
 11. Missugune roll võiks olla ametiühingutel soopoliitika osas?
 12. Missugused on meeste poolt domineeritud ametialad Eestis?
 13. Missugused on naiste poolt domineeritud ametialad Eestis?

3.6 Poliitika

Naised puuduvad tegelikult paljude riikide poliitikast või on seal üsna nähtamatud. Sylvia Walby on öelnud, et poliitilises sotsioloogias on neli võimalikku lähenemist sugupooleküsimustele:

1. naisi peetakse poliitikasse mitesobivateks, või nähakse seda, et nad ei käitu poliitikas nii nagu mehed õigeks peavad;
2. naisi on poliitilises sotsioloogias moonutatud, eriti valimisuuringutes, selle kohta on tehtud ka palju kriitikat;

3. naiste poliitilist tegevust on uuritud ja poliitilisest tegevusest on naisperspektiivist kirjutatud;
4. naiste ja meeste poliitilist käitumist on analüüsitud, uuritud on mitte ainult naiste poliitilist tegevust, vaid ka patriarhaalset resistentsust.

Alljärgnevalt esitatakse mõningane ülevaade ainult feministlikule kriitikale meestekesksele poliitilisele sotsioloogiale.

3.6.1 Naised ja valimisuuringud

Siltanen ja Stanworth (1984) on väitnud, et naiste poliitilisi võimeid on poliitikauuringutes alahinnatud. Väidetatakse, et naised ja mehed ajavad poliitikas erinevaid asju. Meestekeskne poliitikateadus väidab, et naised keskenduvad vaid perekonna ja sotsiaalprobleemidega seotud valdkondadele ja ei ole võimelised teistes küsimustes kaasa rääkima. Meestekeskne poliitikateadus väidab, et:

1. naiste valimisaktiivsus on väiksem kui meestel;
2. naised on konservatiivsemad kui mehed;
3. naised on meelemuutlikumad kui mehed;
4. naised lasevad end rohkem mõjutada isikutest, keda nad valivad.

Bourque ja Grosshartz (1974) on väitnud, et meestekeskse uuringu tegijad interpreteerivad sageli andmeid nii, nagu neile sobib, või siis nende mudel eeldab:

1. naiste poliitilise orientatsiooni kohta tehakse sageli mingeid avaldusi, mida faktiliselt ei kinnitata;
2. tehakse oletusi, et naised lasevad end mõjutada oma abikaasade arvamusest;
3. meeste poliitilisi hoiakuid, eelistusi, käitumist ja poliitikas osalemise stiili võetakse kui normi, kui küpse poliitiku käitumismustrit;
4. naiste poliitilist huvi seostatakse ainult emaduse ja perekonnaga.

Goot ja Reid (1975) on väitnud, et naiste poliitiline teadlikkus on madalam kui meestel ja et naised ei ole niivõrd huvitatud poliitikas osalemisest. Tegelikult on poliitikute koosolekud sageli õhtuti, kohas, kuhu naine ei pääse jne. Niisiis koosolekute aeg ja koht on sageli naistele vastuvõtmatud. Paljusid poliitikaküsimusi lahendatakse aga istungiteväliselt kuskil kõrtsis või baaris, kuhu jällegi naistel ei ole alati aega minna.

Tegelikult näitavad poliitika- ja valimisuuringud, et sugu ei ole kaugeltki nii oluline eristaja kui klassikuuluvus. Lääne ühiskonnas ei ole vanad naised poliitiliselt aktiivsed, Eestis on siirdeperioodil ehk vanade naiste valimisaktiivsus ületanud noorte naiste valimisaktiivsust. Siin mängib kaasa mitmete sotsiaalsetele probleemidele lahendustotsijate kontingent, noored kasutavad oma võimalusi ning ei näe erilist põhjust poliitiliseks aktiivsuseks.

Goot ja Reid on uurinud naiste ja meeste erinevat valimiskäitumist, kuid on pika ajaperioodi jooksul leidnud vähe erinevusi, pigem on tegemist eelarvamusliku suhtumisega. Lõuna- ja Kesk-Eestis läbi viidud juhuvalimil baseeruvad uuringud 1998. a. näitasid nii naiste kui meeste väikest poliitilist huvitatust ning poliitikas olla tahtmist (Laas 1998).

Üldiselt on poliitikateadlasi naiste poliitiline käitumine vähe huvitanud ning tegelikult on levinud eelarvamuslik suhtumine, müüt, et naised ei olegi poliitikast huvitatud, sest nende huvi on kodune sfäär. Kuigi tegelikult on juba eraelulise ning avaliku sfääride vahelise piirigi tõmbamine poliitika küsimus. Muidugi tuleb arvestada, et naiste elukogemus on meeste omast erinev, mistõttu naiste poliitiline enesemääramine võib samuti erinev olla. Naised saavad tavaliselt kõige rohkem kannatada kui vähendatakse kulutusi haridusele, tervishoiule ja hoolekandele, naised oskavad ka rohkem mõelda tagajärgedele, mis mõjutavad eraelulist sfääri.

Dorothy Smith (1979) on öelnud, et naised mõistavad eraelu mõjutavate valdkondade poliitikaid palju reaalsemalt kui mehed, kes on neis küsimustes peamiselt teoreetikud.

Tegelikult on kõik eraelu mõjutavad otsustused poliitilised, sest nende elluviimine loob otseselt pinna võimalusteks poliitikas kaasa rääkida, annavad valikuvabaduse ka naistele.

Mõned feministid on väitnud, et poliitikauuringutes soospektile keskendumine ei ole õige, see võib viia järgnevatele tagajärgedele:

1. Kui keskendutakse naiste ja meeste eristamisele, siis kaldutakse naisi ja mehi analüüsima kui homogeenset gruppi. Näiteks omistatakse meestele 'töömudel', mis väidab, et inimeste poliitilised hoiakud ja käitumine on tugevalt mõjutatud tema töökogemusest, ja naistele kohandatakse teine mudel - 'sugupoolemudel'.
2. Töö- ja rollijaotus kodus arvatakse mõjutavat vaid naiste valimiskäitumist. Arvatakse, et naised valivad atraktiivseid isikuid, samas ei usus keegi, et mehed valisid Mrs Thatcherit tema välise sarmi tõttu.
3. Oletatakse, et poliitilised parteid, ametiühingud ja teised poliitilised liidud on liikmete ja juhtkonna sookuuluvuse suhtes täiesti ükskõiksed ja avali nii naistele kui meestele. Siltanen ja Stanforth (1984) kinnitasid oma uurimuses, et naised on tegevad poliitiliste liitude varjupoolel, lava taga. Suurbritannias on naiste aktiivsus ametiühingutes kasvanud ja see tuleneb majanduse restruktureerumisest, sest rohkem naisi on asunud tööle aladele, kus on tugevad ametiühingud (haridustöö, sotsiaaltöö).

Feministid ei väida seda, et naiste poliitiline tegevus on samasugune nagu meeste oma. Nad pigem kritiseerivad meestekeskse uuringu eelarvamuslikku suhtumist ja lähtepositiooni, kus need eelarvamused on võetud aluseks. Näiteks võetakse aluseks üks mõiste, mille olemust ei püütagi uurimuse raames värskest avada, vaid kinnistatakse mingi endastmõistetavus, näiteks eeldatakse kõiki teadvat, mis on poliitiline. Kasutuselevõetud definitsioon jätab täiesti välja naiskogemuse ja naiste poolt defineeritud poliitikamõistmise.

Feministid pakuvad omaltpoolt alternatiivse interpretatsiooni naiste suhte kohta avaliku eluga. Feministid näitavad, kuivõrd 'meesnormil' põhinev lähenemine on levinud nii poliitika ja ühiskonna analüüsis, mis tingib naiste ja meestega erinevalt seotud valdkonnad ja iseloomustused nagu 'poliitiline', 'sotsiaalne' või 'moraalne'. Näiteks selgus Greensteini (1965) uuringust, et tüdrukud olid oma vastuste põhjal palju suurema kodanikutundega kui poisid, kuid tüdrukud ise pidasid seda pigem moraali- kui poliitikavaldkonda kuuluvaks küsimuseks.

Eelöeldu põhjal võib väita, et naiskogemuse toomine ja esindatus poliitilises mõttes ning riigi arengus oleks väga vajalik. Isegi kui naised tulevad poliitikasse ja keskenduvad poliitikas rohkem eraeluga seotud valdkondade küsimustega, on see kasulik ja oluline kogu riigi arengu seisukohalt. Näiteks naiste taotlused töökohaga seotud küsimustes, nagu inimkesksus, töötingimuste arendamine, võivad olla üheks näiteks naiste positiivsest panusest kogu ühiskonna ellu.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

poliitika

Kate Millett määratles poliitikat kui ükskõik millist võimustruktuuri suhet, kus üks isikute rühm on kontrollitud teise poolt. Tänapäeva feministid keelduvad kasutamast traditsioonilisi poliitilisi mõisteid (näit. poliitiline delegatsioon või asenduspoliitika) ning eelistavad isikupärastatud poliitikat (Mies, 1983).

Liberaalne feminism toetub antidiskrimineerimise poliitikale ja on vastu seadustele, mis kehtestavad naiste ja meeste jaoks erinevad õigused. Liberaalne feminism nõustub sellega, et mitmed kehtestatud poliitilised toimingud nagu üldine valimisõigus, vabad valimised ning koosolekute vabadus on sobivad diskrimineerimise hävitamiseks. Teiselt poolt on sotsialistliku feministliku poliitika eesmärgiks kaotada ära need sotsiaalselt moodustatud kategooriad ning arendada poliitilise praktika vorm, mis ühendaks isikliku poliitilisega. Sotsialistlik feminism kritiseerib teid, kuidas poliitilise organisatsiooni tsentraliseeritud vormid kopeerivad soolisi ja teisi jaotusi suuremas ühiskonnas. Üheks alternatiiviks tsentraliseeritud poliitikale on osavõtu demokraatia, kus otsuseid teeb igaüks. Siiski väidavad Sheila Rowbotham ja teised, et see poliitika vorm on problemaatiline kui igaühel ei ole austust teiste kogemuste vastu (Rowbotham 1979).

Strukturaalfunktsionalistlik analüüs näitab, et poliitiline sotsialiseerimine e. protsess, mille abil isik omandab poliitilise repertuaari, toimub soo rollide ja lapsepõlve kogemuste kaudu isa isiksuse ning autoriteedi eeskujudega. Seega on radikaalse feministliku poliitika eesmärk naiste jaoks dekonstrueerida see minevik ning saavutada kontroll oma keha üle. Radikaalne feministlik poliitika ehitab feministlikku kultuuri naistekeskselt avaras uues ühiskonnas. Siiski väidavad mustanahalised feministid, et separatismi poliitika ignoreerib seda, kuidas töölisklassi ja mustanahalistel naistel on poliitika alane huvi ühiselt meestega (Combahee River Collective, 1981).

Feministlikke suhtumisi on raske paigutada traditsioonilisse poliitilisse skaalasse. Mõned feministid üritavad *vastastikust lähenemist* vasakpoolsetega, teised (näit. Mary Daly) taanduvad normaalselt sätestatud poliitilisest võitlusest. Võttes kokku kaasaegse naisliikumise poliitilise teooria USAs, on Hester Eisenstein kirjeldanud selle liikumist vaidlustelt isiklikest õigustest vaidlusteni erinevustest ja lõpuks mõlemapoolsesse vastastikusesse poliitikasse (Eisenstein 1984). Feministlikku poliitikat saab kokku võtta kui poliitikat, mis toetub hoolimise eetikale. Feministid mainivad näitena poliitilisi liikumisi, mis toetusid hoolimise eetikale (näit. naiste valimisõiguse kampaania ja pornograafiavastane liikumine) ning väidavad, et hoolimise eetikat saab ühendada progressiivse feministliku poliitikaga (Katzenstein ja Laitin 1987). Adrienne Rich kirjeldab feministlikku poliitikat veel lihtsamalt ja rahuldavamalt - naistele küsimuste esitamise poliitikana.

Naiste poliitiline aktiivsus Eestis

Eestis saavutasid naised valimisõiguse 1920. aasta põhiseadusega, võrreldes teiste Euroopa maadega küllaltki vara. Eesti naistest läks seetõttu sufragettide liikumine mööda, sest sajandi alguses polnud Eesti naised ühtseks poliitiliseks võitluseks valmis, ning Eesti Vabariik andis poliitilised õigused naistele naistepoolse võitluseta kätte. Naiste osalemine poliitikas jäi küllaltki passiivseks, piirdudes peamiselt vaid valimas käimisega. Eesti naisliikumine ei seadnud poliitilisi eesmärke, Eestis puudub poliitilise naisliikumise traditsioon. Tiina Raitviir on analüüsinud 1989-1993 aasta valimisi Eestis ning väga põgusalt käsitlenud ka soospekti (Raitviir 1996):

Naine presidenditoolil on Eestis praegusel etapil täiesti mõeldamatu. Selleks pole Eesti ühiskond valmis. /---/ Tegurid, mis on takistanud naiste tulekut Eesti esinduskogudesse:

- tänapäeva Eesti koduvälises elus valitseb traditsiooniline sotsiokultuuriline olukord, kus ei väärtustata naisi;
- 1918.-1940.a Eestis tugevat naispoliitikute traditsiooni ei tekkinud;
- Eestis feminismist küll üht-teist teatakse, kuid siin pole see populaarne;
- valimisliikumist Naised naisi valima! Pole tekkinud;
- naisorganisatsioonid suunasid nõukogudeaegsele naiste ja meeste sundvõrdsustamisele vastukaaluks naised mitte poliitikasse, vaid koju;
- parlamendiliikmeid tootvas tippjuhtide rühmas oli nõukogude ajal ja on ka praegu naisi väga vähe;
- naiste poliitikasse tuleku vastu on arvamused - kõrghariduse ja suurema sissetulekuga inimesed, noored ja suuremate linnade elanikud. Need on inimesed, keda võiks kõigi eelduste kohaselt pidada kõige demokraatlikumaks, ent naiste suhtes nad seda pole;
- naiste huvi poliitika vastu on väiksem kui meestel;
- naised ei ihalda nii palju kui mehed kuulsust ja kõrget positsiooni.

Miks on naisi poliitikasse vaja? Eelkõige muidugi sellepärast, et naised on samasugused inimesed kui mehed ja neil on õigus võrdsele positsioonile. Peale selle pole sooroll poliitikurolliga vastuolus. Naistel on omadusi, millest on kasu ka tiptasemel. Peale selle, et nad on haritumad, on nad sageli ka töökamad, sõnapidavamad, kannatlikumad, nad on head lepitajad ning mõjuvad stabiliseerivalt, mitte aga konfliktiselt nagu mehed.

Naisi ahistava olukorra võib kokku võtta mõistega demokraatia nõrkus. Naiste vähene osa ühiskonnaelus, sh poliitikas, on ajaloolistest ja sotsiokultuurilistest teguritest tingitud mahajäämus. See takistab arengut - on ju naiste potentsiaal poliitikas suures osas kasutamata.

Tabel 23. Naised valitavates kogudes Eestis 1990-1999

	Naiskandidaadid, %	Valituks osutunud naiste osakaal, %
Eesti Kongressi valimine 1990	11,4	9,1
ENSV Ülemnõukogu valimine 1990	6,5	6,7
Riigikogu valimine 1992	14,0	12,9
Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine 1993		20,7
Riigikogu valimine 1995	17,5	11,9
Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine 1996	33	24
Riigikogu valimine 1999	27	18
Kohaliku omavalitsuse volikogude valimine 1999	35,6	28,4

Allikas: Rahvusraport ja EVVK andmed 1999

Eestis on olnud viimasel aastakümnel ikka üks või kaks naisministrit, kuid veel ei ole olnud ühtki naist maavanemaks määratud. Presidendi kandidaatidena on üles astunud Lagle Parek ja Siiri Oviir, kuid kumbki ei võitnud vajalikku poolehoidu. Lagle Parek oli ise poliitikuna valmis taluma kiitust ja kriitikat, mida ei saa öelda Siiri Oviiri kohta. Siiri Oviir avaldas meedia kaudu arvamust, et tema valituks mitteosutumises on süüdi sookuluvus, unustades oma seotuse ühe poliitilise partei – Keskerakonnaga.

Kohalikel valimistel oli naiste aktiveerimisel oluliseks pöördeks 1996. a., mil valimistel osales neli naiste valimisnimekirja (tabel 22).

Mõõdukate eesmärgiks oleks kõigi inimeste vabadus, võrdsus ja solidaarsus. Selle saavutamiseks tahavad nad juhtimise lähemale tuua inimeste igapäevamuredele. Viimase eesmärgi saavutamiseks nimetasid nad oma programmis väga huvitava vahendi - abiks oleks naiste suurem osavõtt ühiskonnaelu korraldamisest (Ossip ja Karu 1998).

Ühegi teise partei programmis ei ole me naiste osatähtsuse suurendamise vajaduse eraldi äramärkimist kohanud.

Seda eesmärki on nad ka väga edukalt järginud ja head eeskujuga andnud kui arvestada nende ühe liidri Liia Hänni aktiivsust Eesti poliitikas, eelkõige seadusandluse kujundamises. Liia Hänni on esitatud palju seaduseelnõusid, samuti mitmeid parandusettepanekuid teistesse eelnõudesse.

1998. a. Lõuna-Eesti maakondade elanike seas läbiviidud küsitluse järgi pidas organisatsioonide tööst osavõttu *küllaltki tähtsaks* või *väga tähtsaks* 7% naistest ning 10% meestest, osalemist poliitikas pidas *küllaltki tähtsaks* või *väga tähtsaks* alla 3% naistest ning 7% meestest.

Allikas: Eesti Vabariigi Valimiskomisjoni pressiteade

Naiskandidaatide arv on kasvanud

Täpsustatud andmetel kandideerib kohaliku omavalitsuse volikogudesse 12 793 isikut, sh üksikkandidaate on 159. Nimekirju on kokku 771, sh erakondade nimekirju 180. Kõige rohkem nimekirju on välja pannud Eesti Keskerakond (71 vallas-linnas), järgnevad Isamaaliit (38) ja *Mõõdukad* (29).

Võrreldes eelmiste kohalike valimistega 1996. aastal on kasvanud naiste osakaal kandideerijate hulgas 33%-lt 36%-ni (viimastel Riigikogu valimistel oli kandidaatide hulgas naisi 27%). Kokku kandideerib 4556 naist (1996. aastal 3674), aktiivsemad on naised Ida-Viru (42%), Saare (40%) ja Jõgeva maakonnas (379).

Kokku valitakse 17. oktoobril 247 vallas ja linnas 3355 volikogu liiget, valimisjaoskondi on 666.

3.6.2 Feministliku poliitika mõiste

Kuidas defineerida feministlikku poliitikat?

Feministid väidavad, et naiste ja meeste poliitilise aktiivsuse erinevus ei ole nii suur nagu arvatakse. Naised on poliitikas esindatud, kuigi paljudes riikides vähem kui mehed. Poliitilised organisatsioonid on väga meestekeskseid, seal on naistel raske läbi lüüa lisaks mitmetele takistavatele teguritele veel meeste ringkaitse tõttu. Feministid tunnistavad tõsiasja, et naised tahavad poliitikas olla tegeliku eluga otseses seoses, naiste huviorbiidis domineerivad küsimused, mida meestekeskne poliitika peab marginaalseks. Eelöeldu tõttu peavad feministid vajalikuks ümber defineerida mõisted *poliitika* ja *poliitiline*. Samuti peavad nad oluliseks mõistete *moraalne* ja *isiklik* lahtiseletamist poliitilise mõtte valgusel.

Feministide seas sageli tsiteeritud Kate Milletti poolt 1970ndate algul väljakäidud mõte 'isiklik on poliitiline' (*personal is political*) põhineb arusaamisel võimu dünaamikast ühiskonnas ning eeldab ka naiste ja meeste vaheliste võimuhete tundmist (Millett 1977).

Millett defineerib poliitikat kui struktureeritud võimuhet, võimu korraldust, kus üks grupp on teise grupi kontrolli all. Selle definitsiooni järgi ei peeta poliitikaks mitte ainult naiste ja meeste isiklike võimuheteid, vaid patriarhaalset ideoloogiat, mis kontrollib naiste elu. Feministid väidavad, et ühiskonna jagamine eraeluliseks ja avalikuks on patriarhaalse ideoloogia vili, kus naiste perekonnakesksus on suurelt jaolt ühiskonna poolt peale surutud. Avalik sfäär ja riik on konstrueerinud perekonna kui institutsiooni väljapoole riigi sekkumise ja mõjuvõimu piire. Naiste valikuvõimalusi suurendada tahtev võrdõiguslikkuse seadusandlus on rakendatav ainult avalikus sfääris, eraelus säilib sageli meeste ülemvõim ja ressursside eeliskasutamise õigus või tavapraktika (raha, aeg jne).

Avaliku ja eraelulise lahutamine (*public/private split*) võimaldab naiste hoiakuid hoida avalikust sfäärist väljaspool. Naiste aktiivne osavõtt avalikust elust on pärsitud suure koormuse ja vastutusega, mis on neile omistatud seoses perekonna eest hoolitseja rolli andmisega.

Riik on loonud perekonna kui institutsiooni ning naiste allutatud seisundi selles. Seadusandlus niisugustes küsimustes nagu sotsiaalne kaitse ja sissetulekutealane poliitika eeldab sageli naise kooselu mehega ja naiste sõltuvust mehe sisstulekust peetakse loomulikuks. Siiski tõusetub avalikus elus üha rohkem küsimusi, mida varem peeti eraelulisteks nagu seksuaalne ahistamine, kontratseptsioon ja abordid jne.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

avalik/isiklik

Üldiselt on seda mõistetud kui töö ja kodu eraldamist isiklikus elus. Juhtlauses "Isiklik on poliitiline" ühendab kaasaegne naisliikumine avaliku ja isikliku. See lause määratleb taas isikliku kogemuse kui sotsiaalse protsessi, mis on inimtegevuse tulemus.

Sotsialistlikud feministid juhivad tähelepanu sellele, et avaliku/isikliku eristamine on varjatult normatiivne ning 19. saj. toimis selleks, et õigustada naiste ekspluateerimist. Nad väidavad, et see vahetegemine tuleb ära kaotada, vastasel korral meeste ideoloogia domineerimine jätkub. Teiste teoreetikute hulka, kes uurisid seda vahetegemist, kuuluvad ka Jean Bethke Elshain ja Elizabeth Janeway. Nad näitavad, kuidas avaliku/isikliku ideoloogia eraldas naised isiklikku e. kodusesse sfääri ja et seda ideoloogiat kindlustati ajal, mil suur osa naised olid juba jõudnud tööturule. Janeway väidab, et on loodud sotsiaalne müüt sellest, nagu oleksid naised jõuetud, ning see sõltub lõhest avaliku ja isikliku vahel (Janeway 1971).

Feministlik antropoloogia väidab, et kõik kultuurid määravad naised kodusesse ja mehed avalikku sfääri. Michelle Rosaldo väidab, et on olemas vahetu suhe antud ühiskonna naiste allumuse astme ja selle astme, milleni avalikud ja kodused valdkonnad on eraldatud, vahel. Nagu de Beauvoir, mõistab ka Rosaldo, et naiste pagendamine isiklikku sfääri on teostatud bioloogia abil, näit. naiste seostamine loodusega ja meeste seostamine kultuuriga (Rosaldo ja Lamphere 1974). Kuigi Juliet Mitchell nõustub, et see mis eristab naise on soo edasiandmise maailma asustamine, väidab ta, et ainult analüüsides avaliku ja isikliku suhete *keerukust*, saab feministlik teooria ümber kujundada mõlemad struktuurid (Mitchell 1984).

Radikaalne feminism keeldub tunnistamast avalike ja isiklike suhete eristamist. Näiteks arvab Joan Kelly-Gadol, et avalik/isiklik on ekslik jaotus. Ta väidab, et naiste isiklik, sotsiaalne ja ajalooline kogemus on kujundatud töö ja soo teineteisega süstemaatiliselt seotud suhete toimimise kaudu. Avalik/isiklik on ekslik jaotus isikliku kogemuse ja teadmiste vahel, subjektiivse ja objektiivse vahel (Kelly-Gadol 1979).

Allikas: Laas 1997. Glossaar

seksuaalpoliitika

sugupoolte eravõrdsuse analüüs, mis põhineb mitte ainult avaliku elu sfääri vaatlemisel, vaid oletataval ebavõrdsusel ka erasfääris (perekonnas ja muudel intiimsuhete juhtumitel)

topeltstandard (*double standard*)

eri gruppidele kehtivad vaikumisi erinevad normid ja ootused, keelud ja käsud (näiteks on meestele enamikes ühiskondades lubatud suurem seksuaalne vabadus kui naistele, topeltstandardil põhinevad otsused ei saa olla õiglased (naisprostituut kui hälbiv, häbiväärne nähtus, meesklient aga normaalne nähtus)

3.6.3 Feministlik poliitika

Feministidest teadlaste suureks panuseks tuleb lugeda naiste ajaloo läbiuurimist ja kirjutamist, mida nad ise nimetavad *herstory* (vrd *history*) (tabel 24).

Tabel 24. Naiste õiguste eest võitlemise areng

	Feministliku mõtte areng
17. sajand	Valgustusajastu tule esmakordselt välja kuulda mõttega, et naised ja mehed on võrdõiguslikud ning neid peaks võrdselt kohtlema
18. sajand	Argumenteeriti, et naised ei ole sündinud meestest vähemvõimekamateks, vaid et ühiskonna struktuur asetab naised alamale positsioonile võrreldes meestega. Väideti, et naised ei ole meestest loomu poolest erinevad Naiste haridustaotluste esitamine Naiste ja meeste võrdse kohtlemise nõue
19. sajand	Nõuti naistele samu poliitilisi õigusi, mis meestel olid Nõuti naisprostituutide vastaste sanktsioonide lõpetamist Hakati rekontseptualiseerima naiste seksuaalsust
20. sajand	Avaliku arutluse all paljud uued teemad: vägistamine perekonnas, naiste seksuaalsus, naiste võrdõiguslikkuse legaliseerimise võimalused Naiste teadlikkuse lai kasv alates 1970ndatest, feministliku teaduse areng Naised kui teaduse, ajaloo, poliitiks subjektid Saavutusteks võrdõiguslikkuse legaliseerimine paljudes riikides, naistele pühendatud eriaastad ja rahvusvahelised konverentsid (ÜRO tasandil toimunud 4 ülemaailmset konverentsi), naised rahvusvahelisel areenil, naised kui peamised perekondade ülalpidajad, naised riigijuhtijate ja tippjuhtidena jne

19. sajandil taotlesid naised meestega samu õigusi, esimese laine tuntud feministid olid peamiselt keskklassi esindajad. Ka Eestis tegelesid sajandi alguses naiste probleemidega ning arendamisega peamiselt areneva keskklassi esindajad, kes tegelikult toetusid paljus oma abikaasade või isade majanduslikult toetusele. Mujal maailmas suutsid 19. sajandi lõpuks organiseeruda ka töölisklassi kuuluvad naised, Eestis veel mitte. Peale poliitiliste õiguste puudumise oli naistel tollal probleemiks ka omandiõiguse puudumine. Lahutades ei olnud naistel õigus oma lastele, samuti ei olnud naine omandi haldaja, selleks oli meesliini esindaja

(isa, vend/vennad, abikaasa). Naisel ei olnud õigus käsutada 'perekonna' juveele, lahtusjärgselt ei olnud tal õigus võtta kaasa oma riideid ning tal oli võimatu üldse eraldi elama asida, sest ta vajab ametlikku hooldajat.

Eestis muudeti perekonnaseadust alles 1930. a., mille järgselt naised said õiguse omada, hallata ja käsutada omandit. Eelnevalt olid Eesti naisjuristid ja juhtivad naispoliitikud selle saavutamiseks palju energiat kulutanud, sest Eesti oli väga patriarhaalne ja meeste vastuseis oli märkimisväärne. Isegi 1930ndate perekonnaseadus Eestis oli küllaltki arhailine ja meestekeskne.

Vera Poska-Grünthal oli Eesti silmapaistev naisjurist ja ühiskonnategelane, ta oli naisjuristide liidu asutaja Eestis ja soroptimistide 'maaletooja' Eestis. Ta oli üks olulisemaid perekonnaseaduse reformijaid ning selle läbisurujaid. Vera Poska-Grünthal (1975) kirjutas 1930. a. Eesti ajakirjas *Olion*:

Maksev seadus lähtub põhimõttest, et üks abielupool, s.o. naine, on nõrk ja arenematu, seetõttu peab mees teda ja lapsi ülal pidama, ja selle kohustuse täitmise eest on mehel tasuks: olla otsustajaks kõigis perekonna koosellu puutuvaid asjus ja valitseda nii oma kui ka naise varandust aru andmata ja naise nõusolekut küsimata. Seadus ei tee vahet arusaaja ja arenematu mehe vahel. Juba *a priori*, ainult fakti tõttu, et mees muutub abielludes seaduse põhjal naise hooldajaks. Naise hooldajalt ei nõua seadus mingit kindlustust, et ta sellele ametile kõlbaks, kuna hariliku hooldaja määramisel on terve rida nõudmisi fikseeritud, mis lubavad eeldada, et määratud isik suudab temale pandud ülesandeid täita. /---/

Praegune seaduse eelnõu on küll loobunud lausest: "Mees on naise hooldaja," kuid see põhimõte on ikkagi jäänud püsima.

3.6.4 Sugupoolepoliitika

Judith Lorber oli esimene, kes väitis, et sotsiaalne sugu on institutsioon, nagu majandus, perekond või usk, mille mõju on märkimisväärne nii ühiskonna kui üksikisiku jaoks (Lorber 1994). Sugupool tähendab erinevaid asju ühiskonna ja üksikisiku kontekstis. Ühiskonna jaoks tähendab sotsiaalne sugu ennekõike vahetegemist naiste ja meeste vahel, kuid üksikisiku jaoks tähendab see erinevate komponentide nagu sooidentiteet, seksuaalne orientatsioon, sooline isiksus, soolised uskumised, enese kui soolise isiksuse esitlemine, psühholoogilist tajumist.

Skandinaavia feministlikud teoreetikud on uurinud sugupoolesüsteemi peamisi mehhanisme ning arendanud dünaamilise teooria, mille lähtekohaks on sugupoolesüsteemi muutumine ajas sugupoolelepingute pideva uuendamise tõttu (Rantalaiho 1993). Sugupoolesüsteemis on sotsiaalne sugu organiseeritud samaaegselt ühiskonna struktuuri, kultuurimõistete ja personaalse identiteedi näol.

Naised ja mehed on seotud erinevate elu- ja tegevuskeskkondadega (*arenas*), kus meeste tegevusväljad on hierarhiliselt kõrgemalseisvad, mistõttu võib öelda, et sugupoolesüsteemile on omane vahetegemine ja hierarhia. Nõukogude ühiskonna sugupoolesüsteem on teoreetilistes üldistustes vähe käsitlemist leidnud, kuid formaalse klasside puudumise ühiskonnas kehtis hierarhiline sugupoolesüsteem.

Aeg-ajalt toimub ühiskonnas naiste ja meeste elusektorite läbivaatamine, soodialog, mille tagajärjeks on uue sugupoolelepingu sõlmimine.

Duaalsüsteemi teooria väidab, et naiste rõhumine tekib kahe küllaltki iseseisva süsteemi, soo- ja klassisüsteemi, survest nii avalikus kui eraelulises sfääris (Hartmann; Walby 1988; Young 1980). Duaalsüsteemi teoreetikute järgi toimub naiste allutamine nii meestekeskse domineerimise viisi, patriarhaadi, kui ka valitseva klassisüsteemi poolt.

Humm (1995:107) viitab Gayle Rubinile, kes on väitnud, et sugupoolesüsteemi säilitamiseks avaldatakse ideoloogilist survet: Iga sugupoole süsteem esitab ideoloogiat või kognitiivset süsteemi, mis toetub surveavaldusele, selleks et esitada sugupoole kategooriaid kui kindlaksmääratud (Rubin 1975).

Feministlikud teoreetikud arendasid kihistumise sotsiaalseid teooriaid, et selgitada klassi, staatuse ja tegevusalade ebavõrdsust meeste ja naiste vahel. Kriitikud väidavad, et

klassi või ameti sotsiaalne kihistumine on liiga ebatäpne naiste liigitamiseks, sest ei arvesta naiste tööd perekonnas ja majapidamises (Oakley 1982:281-296).

Sylvia Walby (1988) on analüüsinud patriarhaalset ühiskonnakäsitlust ning selle mõju poliitikale:

1. Naised ei ole poliitikas passiivsed nagu on sageli väitnud meestekeskne poliitikateadus ning isegi mõned feministid.
2. Mehed avaldavad naiste poliitilistele nõuetele vastupanu.
3. Kui meestekeskse poliitikateadlased on väitnud, et poliitika peegeldab klassikonflikte, siis tuleb tunnistada, et poliitikas on olemas ka sugupoolte vaheline konflikt.

Walby on väitnud, et sugupoolpoliitika on olnud marginaalne ja peidetud, feministid peavad selle avastama ja läbi analüüsima, Walby on esitanud ka võtmeküsimuste loetelu, millele peaks erilisel tähelepanu pöörama:

1. Sugupoolpoliitika on poliitika osa. Analüüsima peab naiste ja meeste vahelisi võimuhete struktuure.
2. Nii klassi- kui sugupoolpoliitika on mõlemad mõjustatud sugupoolpoliitikast.
3. Enamikel poliitilistel küsimustel on olemas sugupooledimensioon, need mõjutavad naisi ja mehi ühiskonnas erinevalt.
4. Mehed on naiste poliitilistele nõudmistele sageli vastu. Naiste nõuete arutuselevõtt ei ole naispoliitika küsimus, see on feministide ja mittefeministide vaheline võitlus.
5. Mitte kõik naised ei toeta feministlikke nõudmisi ja mitte kõik mehed ei ole nende nõudmistele vastu, kuid sotsioloogid saavad öelda, et poliitilise positsiooni ja sookuluuvuse vahel on olemas tugev korrelatsioon.
6. Feministlikke seisukohti on palju, levinud on feminismide paljusus ja pluralism.
7. Patriarhaalseid poliitilisi seisukohti on väga mitmesuguseid, patriarhaat on kirju.
8. Oluline on küsida, miks mõnikord feministlik poliitika on edukas ja mõnikord mitte, miks on see vahel tõusmas ning vahel langemas.

3.6.5 Naiste poliitiline enesemääramine Eestis

Eesti naised ei ole kiirustanud oma poliitilise enesemääramisega transitsiooniperioodi jooksul. Võib olla tuleb see naiste alalhoidlikkusest, ettevaatlikkusest, aga võib-olla lihtsalt vaba aja ja energia puudusest. Moodustatud on naiste- või noorteühendused erakondade juurde, samas ei ole eraldiasuvate erakondade naiskogude häält riigi tasemel arvestatavalt kuulda.

1998. a. loodi Eestis naiste ümarlaud, mis oli ellu kutsutud liitma erakondade ja organisatsioonide vahel killunenud naiste ühendusi. Üheks aktiivseks sõnavõtjaks ning meediaga suhtlejaks neis küsimustes sai Sirje Kiin, kes tunnistab oma seisukohtade muutumist naisliikumise ning -poliitika osas. Sirje Kiin tunnistab naiste poliitilise aktiivsuse kasvu vajadust seoses muutustega Eestis (1998):

Pea kahjuks tunnistama, et tänaseks on olukord muutunud. Nii Eesti ärimaailmas kui poliitikas on võimust võtnud kohati rärgelt meestekeskne mõttemaailm ja reeglistik. Asi algab avalikult šovinistlikest tööturukuulutustest, mis Skandinaavia riikides ei tuleks kõne allagi.

Eesti erakondade vaheline naiste ümarlaud pöördus kõigi erakondade poole avaliku märgukirjaga, milles peeti demokraatia märgiks seda, kui valimisnimekirjades oleks naisi vähemalt kolm igas kümnes (tulemas olid 1999. a. Riigikogu valimised – AL).

Mehine eesti ajakirjandus ja raadio reageeris naiste märgukirjale valulise šovinismiga (erandiks ülidemokraatlik Hans H. Luik, kes Kuku raadio keskkõsaates lausa igatsevalt kutsus naisi nii poliitikasse kui ka ärimaailma). Meesajakirjanikud väitsid ridamisi, et Eestis polevat poliitiliselt võimekaid naisi ja kui ongi, siis nad ise ei taha, et mehed ei lase niikuinii neid oma mängude juurde, ja kui lasevadki, siis ainult «näitamiseks» ja

«nupulevajutamiseks». Küsiti ka, miks naised ise oma naiserakondi ei tee. Tagatipuks väitis Mart Linnart Postimehes (7.12.1998), et naised ning noored seisvat üldse väljaspool poliitikat, kuna nad eristuvat mittepoliitiliste tunnuste alusel.

/---/ Naiserakondi pole Eestis loodud sellepärast, et Eesti naisliikumine on alates möödunud sajandist orienteeritud pere- ja ühiskonnakesksetele väärtustele, ühishuvile, mitte naiste erihuvidele. Pean Eesti naisliikumise suureks eeliseks tänini seda, et meie naised pole kunagi tegutsenud ainult vähemusliku survegrupina, vaid ikka ajanud ühisasja. Olin aastaid veendunud, et Eestis pole just seepärast sotsiaalset pinnast Lääne tüüpi kitsalt võitlevale naisõiguslikule feminismile.

Eesti ajakirjanduse šovinistlikkus väljendub selleski, kui palju iroonilist tähelepanu pööratakse naispoliitikute välimusele (nad muutvat Riigikogu istungitesaali värvirikkamaks). Mehine meedia ilgub mõnuga Ivi Eenmaa kaunite kübarate ja Siiri Oviiri kenade kostüümide üle, kuid ei märka üldse mõnede meespoliitikute kasimatut välimust.

Tegelikult alahinnatakse nõnda mõlemaid osapooli, nii naiti kui mehi. Ühest küljest usutakse, et eesti meespoliitikud jäävadki oma suletud ringmängude juurde, teisest küljest ollakse juba ette veendunud, et naised, kes 30-protsendilise kvoodiga Riigikokku saaksid, oleksid niikuinii ainult nupulevajutamise nukud. Mina ei tahaks küll kumbagi väidet uskuda.

Parteide ja erakondade nägu muutub kiiresti. Ene Paaver viis 1997. a. läbi uuringu, kus püüdis välja selgitada naiste osavõttu ja otsustusõigust erinevates poliitilistes parteides. Analüüsi tulemusena eristas ta viiv mudelit, mis katavad oma näitudel ka ülejäänud erakondi. Ene Paaver valis välja iseloomulikumat ja tõdes, et erakondade tuleviku üks määravaid osiseid on kindlasti meeste ja naiste tasakaalustatud koostöö. Andrus Villem summeeris uurimistulemused artikliks ning sildistas suuremad parteid alljärgnevalt (Villem 1997):

1. Keskerakond on osavaim naistekasutaja.
2. Mõõdukad üritavad.
3. Võrdsustav Isamaaliit.
4. Reformierakonna maskuliinsus.
5. Patriarhaalne Koonderakond.

Eesti poliitika on nagu enamik eluvaldkondi meestekeskse ühiskonna näitlik mudel. Naispoliitika kui isiksus, kelle ümber võib kujuneda poliitiline tegelikkus, on Eestis välja kujunemata. Praktilises poliitikas käsitletakse naist mitte isiksusena, vaid nähtusena. Poliitilisele naisnähtusele suunatud tegevuse põhiraskus keskendub põhiliselt häälte kokkumeelitamisele ja mõningate esindusfunktsioonide täitmise delegeerimisele. Kas ei tunnetata objekti seisundit või rahuldutakse sellises olukorras olemisega, aga läbimurdekatsed pole siiani eriti üritatud.

Majandusteaduslik seletus naiste väikesele poliitilisele organiseeritusele on igati arvestatav, eriti väikese sissetulekuga restruktureeruva majandusega riigis. Naised näevad, et nii poliitiline kui majanduslik tulu enda poliitikal pühendumisel on väike, enese organisatsioonile, parteile pühendamine on üsna kallis lõbu, mistõttu poliitilise enesemääramatuse põhjused on:

1. organiseerumine kallis, tulukus väike;
2. naistel on niigi vähe vaba aega, mis on ainult nende endi jaoks.

3.7 Naistele suunatud poliitikad

3.7.1 Naised ja rahvastikupoliitika

Võimaldamaks naistele endile kaasrääkimist rahvastikupoliitikas, loodi 1992. aasta septembris rahvusvaheline naiste koostöövõrk naiste tervise kaitset puudutavates küsimustes. 1994. a. rahvastiku- ja arengukonverentsi ettevalmistav töögrupp valmistas ette dokumendi *Naiste deklaratsioon rahvastikupoliitika kohta*, millele kirjutasiid alla üle saja naisorganisatsiooni kogu maailmast.

Kõigi inimeste heaolu tõstmiseks on tarvis teostada sotsiaalsel õiglusel põhinevat inimkeskset ning efektiivset arengupoliitikat. Selliselt kavandatud ja käsitletud rahvastikupoliitika põrkub kokku paljude naiste ja meeste tervist ja õigusi ohustavate probleemidega:

1. materiaalsete ja sotsiaalsete ressursside ebavõrdse jagunemisega indiviidide ja gruppide vahel, samuti soolisel, ealisel, rassilisel, usulisel, klassilisel, elukohajärgsel (linn-maa), rahvuslikul ja muudel sotsiaalsetel kriteeriumitel põhineva ebavõrdsusega;
2. seksuaalsuse ja peresuhete muutumisega ajas;
3. poliitika ja majanduspoliitikaga, mis keelavad naissoole sünniregulatsiooni teenuseid ja meetodeid kasutada;
4. ideoloogiate, seaduste ja praktikatega, mis keelustavad naiste peamisi inimõigusi.

Kuigi esineb märkimisväärseid regionaalseid ja rahvuslikke erinevusi, peegeldub neist tingimustest tulenev mitte ainult meeste ja naiste bioloogiline erinevus, vaid *mittetasakaalustatud võimu jagunemine naiste ja meeste vahel*, ning naiste diskrimineerimine. Kõik need eritingimused ähvardavad valitsuste võimet ja tahet tagada tervist ja haridust, parandada tööhõivet ja kaitsta põhilisi inimõigusi.

Valitsuste teo- ja tahtevõime on ohustatud ka praegusest üleilmsest majanduskriisist, sealhulgas restruktureerimisprogrammide ja suundadest privatiseerimisele teiste tegurite seas.

Et tagada kõigi inimeste, eriti naiste heaolu, tuleb rahvastikupoliitikat ja -programme käsitleda laiemal arengustrateegia raames, mis tagaksid ühtlasema vahendite ja võimu kättesaadavuse erinevatele maadele, rassilistele kui ka etnilistele gruppidele ja meestele ning naistele.

Enamuse maade ja rahvusvaheliste institutsioonide poolt elluviidav rahvastikupoliitika ja -programmid on olnud allutatud pigem demograafilistele kui elukvaliteedi eesmärkidele. Rahvastiku suurusele ja kasvule on pandud süüks globaalset keskkonna halvenemist ja vaesuse kasvu. Sageneb sündimuskontrolliprogrammide arv, mis suunatud vaesuse ja ebavõrdsuse peapõhjuste lahendamisele. Tavaliselt on rahvastikupoliitika ja -programmid suunatud madala elustandardiga maadele ja gruppidele peegeldades sageli rassilisi ja klassilisi eelarvamusi.

Naiste viljakus on olnud esmaseks vaatlusobjektiks nii sündimust toetavate kui ka selle vastase rahvastikupoliitika puhul. Naiste sündimuslik käitumine on olnud meeste omast enam tähelepanu keskmes. Sünnikontrolli vastutust ja riski on oodatud naistelt, kuid samas on nad laialdaselt jäetud kõrvale otsuste tegemisel nii isiklikes suhetes kui ka avalikus poliitikas.

Seksuaalsusel põhinevat ja eri sugupoolte võimu ebavõrdsust on ignoreeritud, mõnikord isegi süvendatud, nii rahvastiku- aga ka perekonnaplaneerimise programmides.

Rahvastikukonverentsi ettevalmistav deklaratsioon oli suunatud naiste reproduktiivse tervise ja -õiguse küsimustele, sest ennekõike naised on kaasa haaratud sellealaste teenuste-, uurimuste- ja nõuandeteenistuse organiseerimisel. Tarvis on rahvastikupoliitika kavade, struktuuri ja käsitluste põhjalikku revideerimist, samuti naiste õigusi ja heaolu edendamist.

3.7.2 Naised ja sotsiaalpoliitika

Sotsiaalne heaolu on riiklik programmide, abirahade ja teeninduse süsteem, mis aitab rahuldada indiviidide psühholoogilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke vajadusi, mis on indiviidide ja ühiskonna heaolu aluseks (Macarov 1995:XV).

Sotsiaalse heolupoliitika on kollektiivne strateegia sotsiaalsete probleemidega toimetulekuks. Selle lühikese definitsiooni teeb keerukaks vajadus edasiste selgituste järele, sest edasi tuleks defineerida sõnu *kollektiivne, strateegia, sotsiaalne ja probleemid*. Parem definitsioon antud *Sotsiaaltöö sõnaraamatus*, mille võtab aluseks David Macarov oma raamatus (Macarov:1995, lk. XV):

Sotsiaalne heaolu on riiklik programmide, toetuste ja teeninduse süsteem, mis aitavad rahuldada üksikisikute ja ühiskonna healuks vajalikke põhilisi psühholoogilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke vajadusi.

See definitsioon võtab arvesse inimesi üldse, mitte vaid puudustkannatavaid ja abivajavaid, samuti on arvestatud tervise ja hariduse sfääre. See definitsioon arvestab mitte ainult üksikisikute, vaid kogu ühiskonna heaolu saavutamise kui sotsiaalse heaolu peamise eesmärgiga.

Küsime, kas inimestel võib olla oma bioloogilise soo tõttu takistusi oma healuks vajalike psühholoogiliste, sotsiaalsete ja majanduslike vajaduste rahuldamisel?

Tehakse vahet inimeste *vajaduste, tahtmiste ja nõudmiste* vahel. On selge vahe ka sotsiaalsete vajaduste ja sotsiaalsete probleemide vahel. Kui arvestada seda, et peamiseks inimeste vajadusteks on toit, riietus ja eluase, siis võib sotsiaalse heaolu rolli mõista väga kitsalt - inimeste elushoidmisena. Ometi tunnistab enamik sotsiaalse heaolu kontseptsioone, et on olemas veel palju teisi vajadusi, mille rahuldamist ootab nii üksikisik kui kogu elanikkond (tuntud on Mintzbergi ja Maslow' vajaduste hierarhia kontseptsioonid, tunnistatakse olemise, armastuse-kaitstuse, omamise ja saavutamise vajadust).

Macarovi järgi tunnistatakse viit kategooriat spetsiaalsete vajadustega inimesteks (Macarov:1995, lk. 20-21):

1. vähese toimetulekuvõimega inimesed (kas sõltuvad või ülalpeetavad või teovõimetud, nagu lapsed, vanurid, vaimse või füüsilise puudega inimesed);
2. ettevalmistuseta inimesed (näiteks kirjaoskamatud, eluks (abieluks, pensionipõlveks) ettevalmistuseta, oskusteta);
3. õnnetuste ja kriiside ohvrid (loodusõnnetused, keskkonnamuutused, tsiviilhäired, õnnetu armastuse ohvrid, majanduslik madalseis, sotsiaalsed ümberasumised, terrorismiaktid);
4. allumatud (kurjategijad jne);
5. mittemotiveeritud inimesed.

Naisi ei tunnistata eriliste vajadustega grupiks, sageli ei peeta naisi sotsiaalpoliitika objektiks, saades selleks vaid teatud suhete tõttu. Teisalt on naised oma reproduktiivrolli ning meestest pikema keskmise eluea tõttu suuremad sotsiaalsete toetuste saajad. 1997. a. moodustasid siirded leibkonna sissetulekust 25% (ESA).

Muutuv identiteet toob kaasa muutuvad vajadused, mida ei osata rahuldada. Seetõttu peab inimesi õpetama nende võimalike muutuvate rollidega toime tulema. Seisukohad erinevate feministlike suundade sotsiaalpoliitiliste meetmete osas esitatud tabelis 25.

Naistel on soo-omaseid ülesandeid ja probleeme ühiskonnas. Naiste võime saada lapsi toob kaasa nende lühema või pikema puudumise tasustatud töölt, millega kaasneb omakorda hulk probleeme. Naiste suurem vaesusrisk, pikem eluiga toob kaasa probleemideringi.

Tabel 25. Seisukohad erinevate feministlike suundade sotsiaalpoliitiliste meetmete osas

	Suhted riigi, perekonna ja naiste vahel	Heaolu jaotamise printsiibid	Analüüsimeetodi iseloom
Vabastuslik feminism	Mõned arvavad, et riigi sekkumine peaks olema minimaalne, tuleb anda rohkem ruumi individuaalsusele ning naiste võimekuse aktsepteerimisele. Teised arvavad, et minimaalne riigi sekkumine emaduse toetamiseks vajalik		Individualistlik ja bioloogiliselt determineeriv
Liberaalne feminism	Riigilt mittediskrimineeriv seadusandlus ning naiste võrdõiguslikkuse toetamiseks vajalikud reformid	Naistel on eriõigusi. Naised peavad pääsma ligi oma eneste õigustele riigi poolt juhitud heaolusüsteemis	Idealistlik ning bioloogilisele tegurile tähtsust mitteomandav
Heaolu-feminism	Riik toetab emadust emasid ning lapsi puudutavate toetavate seadustega, vajadusel reformidega, riigil on vastutus mõistmaks indiviidide sooliselt erinevaid vajadusi perekonnas	Naistel kui emadel ja abikaasadel on laiad õigused toetustele riigi poolt juhitud heaolusüsteemis	Idealistlik ning bioloogiliselt determineeriv
Radikaalne feminism	Kritiseeritakse riiki kui patriarhaalsete huvide ja väärtuste esindajat. Sellest tulenevalt esitatakse väljakutse naistele kontrollimaks oma reproduktiivsust ja tundmaks seksuaalseid õigusi. Taotletakse naisekesksete väärtuste mõistmist ja tähtsustamist	Naistel on oma õigused. Naistel kollektiivne vastutus heaolu jaotamisel nende endi poolt kontrollituna ja organiseerituna, kus põhimõteteks on mittehierarhilised suhted, oskuste jaotamine ja naisekesksed väärtushinnangud	Idealistlik ning bioloogiliselt determineeriv
Sotsialistlik feminism	Kritiseeritakse riiki kui patriarhaalsete ning kapitalistlike huvide ja väärtuste kombineeritud, kuid vastuoluliste huvide esindajat, kus naistele sunnitakse peale sõltuja ja hooldaja roll perekonnas, väljaspool kodu aga madalaltmakstud töötaja roll. Väljakutse muutuseks hoolitsemisküsimustes sotsialiseerimisprotsessis, samuti sellele, et riik tunnistaks soolist tööjaotust, aga ka tasustatud ja tasustamata töö jaotamise ebavõrdsust	Naistel on oma õigused. Muutused heaolu sotsiaalsete suhete sfääris naiste poolt kontrollitud. Lõhutakse hierarhiad ja eristamised hooldeprotsessi soolises tööjaotuses ning hooldaja ning hooldatava vahel, mis saabki heaolumudeliks	Materialistlik, nii bioloogiliselt determineeriv kui ka bioloogilisele tegurile tähtsust mitteomandav

Fiona Williams:1989, mugandanud Anu Laas

Euroopa ja ameerika sotsiaalpoliitika põhiseisukohti naisvaatepunktist saab jälgida tabelis 26.

Tabel 26. Euroopa ja ameerika sotsiaalpoliitika naisvaatepunktist

	Euroopa sotsiaalpoliitika	Ameerika (USA) sotsiaalpoliitika
Liikumapanevad probleemid	Pinged klassi, kodanikuksolemise vahel seoses töö, vajaduste ja (eelis) õiguste saajaga	Pinged eri sugupoolte vahel, kus soopoliitika oli vahelülis rassipoliitika ka elluviimisel
Raamivparadigma	Kapitalism ja demokraatia - klass ja kodanikkond	Mitmekesisus, paljusus ja demokraatia
Sihtgrupp	Sootu töötajaskond	Naiskodanikud said eeliseid, läbi naiskodakondsete sai suurema toetuse ka rassiline heaolu
Soopoliitika	Mehepõlv ja emadus olulisel kohal	Mehepõlv ja emadus olulisel kohal
Soorollid	Naiste ja meeste soorollide egalitaarsuse suunalised tegevused	Naiste sotsiaalne kodakondsus: naiste kodanikuksolemise vajab sotsiaalse kaitse mehhanisme naiste reproduktiivse rolli tõttu
Otsustav sõna ressursside jagamisel	Poliitiline eliit, tugevad töövõtjate liidud	Majanduseliit - omanikud ja ettevõtjad, tugevad tööandjate liidud

Allikas: (Mink 1990:98-99).

3.7.3 Naised ja heaolupoliitika

Heaolu analüüsimisel tuleb analüüsida indiviidi suhtes kapitali liikumist ja kättesaadavust, tööd ja riigi funktsioneerimist ja rolle.

Võib teha vahet heaolupoliitika ja healuriigi vahel. Heaolupoliitika viitab huvile, ideoloogiale ja programmilistele seisukohtadele, kui healuriik tähendab heaolupoliitika realiseerimist (Nelson 1990). Healuriigid on teinud palju selleks, et naistel oleks vähem vaja pakkuda oma perekonnale sotsiaalseid teenuseid. Igati on püütud soodustada naiste võimalust ühitada oma perekonna ja –tööelu. Healuriik on avardanud inimeste valikuvõimalusi oma elu parimaks äraelamiseks.

Heaolupoliitika programmid on palju laiemad tähendusega kui sotsiaalpoliitika programmid. Sotsiaalhoolekande programmid on veelgi mahukamad, mille eesmärgiks on inimeste toimetuleku toetamine, kes on kandnud suuri rahalisi kaotusi ja sattunud vaesusesse või majanduslikku kitsikusse näiteks vanaduse, invaliidsuse, emaduse, ettevõtte pankrotistumise tõttu.

Unustatud valdkonnad heaolupoliitikas:

1. haridusinstitutionid ja –programmid;
2. koolitusprogrammid;
3. töövõimalusi ja ettevõtlust soodustavad programmid;
4. kollektiivlepingu sõlmimise oskuse arendamine (töötingimustes kokkuleppimine)

Heaolu saavutamisel on olulise tähtsusega õiguslik kaitse ja oma õiguste kasutamine, nagu õigus omandile, tööle, seaduslikkusele ja isiklikule vabadusele (Timms & Timms 1982:212). Naiste ja meeste erineva asendi tõttu avalikus ja eraelulises sfääris, samuti nende erinev võim ja omandisuhted tingivad erinevaid probleeme seoses naiste heaoluvajaduste lahendamise (tabel 27).

Tabel 27. Naiste heaoluga seotud probleematika

Probleem	Lahenduseks tarvilik	Kellele on see probleemiks?
Rasedus	Töökaitse Töö- ja puhkuse reguleerimine Haiguskindlustus Lapseootepuhkus	Kui naine ei tööta, siis on see naise enda ja sotsiaalametnikule. Kui naine töötab, siis tööandjale <i>Kas on probleeme abikaasal, riigil? Kes esindab riiki?</i>
Emadus	Ena ja lapse kaitse Lapsehooldustasu Lapsetoetus Lapsehooldepuhkus Emapension	Naise, abikaasa probleem <i>Kas on probleeme abikaasal, riigil? Kes esindab riiki?</i>
Poliitika	Kõigi kodanike aktiivne osavõtt Osavõtt otsustuste tegemisel (kohalik ja riigi tasand) Ühiskondlik vabatahtlik tegevus, organiseerumine	Naised Eestis ja paljudes maailma riikides alaesindatud otsustavates kogudes. <i>Naiste, meeste, kodanike, mittekodanike probleem - kas see on riigi probleem? Miks?</i>

Probleemide püstitus ja lahendusteed sõltuvad erinevate nais- või meeskeskse vaatepunkti kasutamisest (tabel 28), aga ka heaolupoliitikaga seoses ilmneb erinevate feminismide paljusust (tabel 29).

Tabel 28. Feministlik ja mittefeministlik lähenemine heaoluprobleematikale

	Feministid	Poliitiliselt aktiivsed naised Naised ametiühingutes
Probleemi-püstitus	Seksuaalpoliitika kujundamine (suhtumine abortidesse, naiste vastasesse vägivalda, intsesti, pornograafiasse)	Tööpoliitika, sotsiaalpoliitika - igapäevase elu organiseerimise küsimused
Probleemi lahendus	Probleemida nägemine, tunnustamine, uurimine, seisukoha võtmine	Tööpäeva pikkus (paljudes maades nõutud 6-tunnist tööpäeva naistele) Laste päevahoiu korraldamine Võrdse tööpanuse ja kvalifikatsiooni eest võrdne palk vaatamata soole
Mis liini rõhutab	Naiste ja meestevahelisi suhteid	Perekonna ja tööturuvahelised suhted
Kellele probleemiks	Teadlikele naistele	Ametiühingutele (töövõtjatele) ja tööandjatele

Tabel 29. Naised ja heaolu - erinevate feministlike suundade kriitiline lähenemine

	Millest tingitud naiste rõhumine?	Missugune tähtsus on antud bioloogilisele rollile?	Missugune on suhe era- elulise ning avaliku sfääriga?	Rõhumise universaalsuse või diferentseerituse mõistmine
Vabastuslik feminism	Riigi sekkumisest	Mõned arvavad, et bioloogial ei ole tähtsust, mõned arvavad, et see määrab naise rollid	Nende kahe vahel säilib kindel sfäärijaotus	On erinevused selles, kuidas ja kas hinnatakse naise individuaalset võimekust või naise vaba tahet
Liberaalne feminism	Soolisest vahetegemisest ja soolisest kallakusest seadusandluses	Bioloogial ei ole mingit tähtsust naiste ja meeste võrdõiguslikkuse vallas	Nende kahe vahel säilib kindel sfäärijaotus. Keskendatakse avalikule sfäärile, kuid peetakse oluliseks sotsialiseerimist erasfääris	Klassist ning rassist tulenevale ebavõrdsusele omistatakse vähe tähtsust
Heaolu-feminism	Emaduse alahindamisest	Bioloogia määrab naiste perekonnarolli	Nende kahe vahel säilib kindel sfäärijaotus. Keskendatakse vajadusele tuua muutusi erasfääris	Keskendatakse universaalsele rõhumise mõistmisele, kuid rõhutatakse teatud naiste gruppide halvemat seisundit
Radikaalne feminism	Patriarhaalsuse st, enne-kõike meeste võimust naiste reproduktiivse käitumise ja seksuaalsuse üle	Bioloogia määrab naiste erilise loomuse, mis võimaldab meestel kogeda võimu naiste üle	Nende kahe sfääri vahel on otsene side, sest see mis on eraeluline, on ka poliitiline (<i>personal is political</i>)	Rõhutatakse universaalse rõhumise olemasolu
Sotsialistlik feminism	Patriarhaalsuse st ja kapitalismist	Keskendub sotsiaal-majanduslikele ja ajaloolistele tingimustele, milles naiste bioloogial on tähtsus	Nende kahe sfääri vahel on otsene side, kuid reproduktiivsuse ning tootmise alal tuleks muutuse taotlemiseks teha neis suhetes ümberkorraldusi	Tunnistatakse erinevusi klassi- ja seksuaalse orientatsiooni valdkondades, rassikuuluvust peetakse vähetahtsaks

Fiona Williams:1989, mugandanud Anu Laas

3.7.4 Riigifeminismi tüpoloogia

Riigifeminismi järgi riikide jaotamise võiks teha kahe kriteeriumi alusel (Mazur ja Metson 1995):

1. Poliitiline mõju (*policy influence*) - naispoliitikale suunatud ametkondade/kontorite osavõtt feministliku poliitika (poliitika, mille eesmärgiks naiste seisundi parandamine ühiskonnas) loomisest ja kujundamisest (Kas mingi ametkond tegeleb naistele suunatud poliitika kujundamisega?)
2. ligipääs poliitikale (*policy access*) - tase või ulatus, mil määral naispoliitikale suunatud ametkonnad/kontorid arendavad ja annavad võimalusi ühiskonna samaeesmärgilistele tegutsejatele - feministlikele ja naisorganisatsioonidele (Kas naistele suunatud poliitika kujundamises osalevad naisorganisatsioonid ja õigustega tegelevad organisatsioonid?)

		POLIITIKALE JUURDEPÄÄSU TASE	
		<i>Kõrge</i>	<i>Madal</i>
POLIITILINE MÕJU	<i>Kõrge</i>	Tüüp 1 Suur poliitika mõju Poliitikale juurdepääsu kõrge tase Australia (OSW) Holland (DCE) Norra (NESC) Taani (DESC)	Tüüp 2 Suur poliitika mõju Poliitikale juurdepääsu madal tase Rootsi (JÄMO) Ühendkuningriik (EOC) Prantsusmaa (MDF) Hispaania (IM)
	<i>Madal</i>	Tüüp 3 Poliitika mõju on väike Poliitikale juurdepääsu kõrge tase Saksamaa, FB Ameerika Ühendriigid, (WB) Kanada (mitmed)	Tüüp 4 Poliitika mõju on väike Poliitikale juurdepääsu madal tase Iirimaa (MSWA, JOCWR) Itaalia (ESC, ESONC)

Joonis 5. Riikide jaotus riigifeminismi järgi

Ainult tüüp 1 on ideaalne, sest sugupooleaspekt on kõige enam integreeritud erinevatesse riikliku poliitika programmidesse ning võtab kõige enam arvesse erinevate naiste gruppide huve ja arvamusi. Kõige kurvem on lugu tüüp 4, kus riiklik sugupoolepoliitika on nõrk, samas on see vähenegi distantseerunud naisorganisatsioonidest jt. Tüüp 3 puhul varustab riiklik institutsioon naisorganisatsioone sugupoolepoliitikaks vajaliku informatsiooniga. Tüüp 2 puhul on loodud sugupoolepoliitika institutsioonid, seadused, kuid survemehhanismid kogukonna tasemel nõrgad.

Eestis oleks vaja teha valitsuse poliitikale sugupoolealane ekspertiis (*gender audit*) ja otsustada, mis tüüpi riik Eestist peaks tulema.

3.7.5 Prostitutsioonipoliitika

Chapkinsi prostitutsioonikäsitlus

Chapkins väidab, et ei ole olemas lihtmõistet *prostituut*, vaid on olemas suhtumuslik mõiste (Chapkins 1995). Prostituut on poliitikute, uurijate, moraaliõungrite ja poliitiliste aktivistide leiutis. Isegi sekstöötajad ise kasutavad seda mõistet kui kõigile arusaadavat, jättes välja need, kes pole *tõelised* või küllalt *head*.

Prostituut on *maagiline märk*, mille tähendus on laiem selle definitsioonist. Kaasnevad märksõnad nagu seks, kuritegu, sugupool, vägivald ja töö.

Gail Pheterson on öelnud, et prostituut kui kategooria on pigem rohkem sümboolse ja legaalse tähendusega kui teatud kategooria inimeste iseloomustuse kogum. Sotsioloogid ja sotsiaalprobleemidega töötajad loovad ise oma prostituudi. Eelneva põhjal saab suhtumine prostituuti olla väga erinev ning teda saab käsitleda kui töötajat, ohvrit, kaastöötajat, aseainet ja kui politseistatistikat.

Prostituudi mõiste all on erinevaid võistlevaid identiteete, mis sisaldavad alljärgnevat:

1. Prostituut on seksuaalse vägivalda, kuritarvituste ja ekspluateerimise ohver, sellest perspektiivist vaadatuna tähendab prostituut identiteedi puudumist, see ei väljenda positsiooni.
2. *Olla prostituut - see tähendab olla üks turu objekte. Prostituut ei ole mingi sügavama identiteedi märke, vaid see tähendab identiteedi puudumist.*
3. Prostituut võib olla teadlik või ebateadlik kaastööline naiste seksuaalsel rõhumisel.
4. Prostituut kui teenindustöötaja või amet, sellest perspektiivist on prostituut sotsiaalsete suhtumiste ja riigipoliitika ohver.
5. Prostituut kui kaaskunstnik (on artist) pakub asja, millel pole kaubanduslikku väärtust, sellest perspektiivist lähtuvalt on klient ekspluateerimise ohver.
6. Prostituut kui avalikkuse tervise ohustaja: ideel prostituudist kui nakkuskoldest (nii moraalsest kui ka füüsilisest) on pikk ja mitteväärikas ajalugu, mis on nüüd jõudnud AIDS-i problemaatikasse.
7. Prostituut kui "ümberkasvav loomus" - eks-prostituudid on sageli need, kes töötavad oma langenud suguõdede päästmiseks, seetõttu on eks-prostituudid kui ohvri- ja ohustaja-identiteedile krooniks. Sage on see kui endised ehk eksprostituudid korraldavad pigem sekstöö tingimusi kui et inspireerivad prostitute sellest ärist lahkuma.
8. Prostituut kui politseistatistika: niisugustes riikides, kus prostitutsioon on illegaalne, tekitab prostituut kriminaalseid probleeme. Mõlemad pooled teevad "oma tööd", "ajavad oma asja".
9. Prostituut kui aseaine - prostitute vastu võideldakse, et päästa ja kaitsta perekonna väärtusi, samas on peredes väga palju vägivaldailminguid. Sellest perspektiivist on prostituut deviantne Paha Tüdruk, kes esitab väljakutse naise käitumise keeldudele ning piirangutele, aga ka rünnates niisugust rõhuvat institutsiooni nagu seda on perekond.

Kõigest eelpoolnimetatust kombineerub *postmodernne prostituut*. Prostituudid ise on identiteediraskustes ja nad otsivad oma kohta ning nende tähendust ühiskonnale. Sekstöötajate identiteet ja väljakutse teistele on olnud ajas muutuv. Prostituut - see tähendab hulgaliselt vastuolusid üksikisiku ja ühiskonna tasemel.

Kes on prostituut? Sageli on ta seksuaalse vägivalda ohver lapsepõlves.

Erinevad lähenemised, millel on kõigil oma tugevused, Chapkins nimetab seda *hübriidperspektiiviks*:

1. Radikaalfeministid väidavad, et ebaõiglus peab saama tõkestatud, mitte kohandatud.
2. Seksradikaalsete feministide pilguheit ja kaasversioon on loovaks liitlaseks opositsioonile.
3. Keelustajatel on tunnetus sellest, et seda, mis on alati olemas olnud, on paratamatu, muutmatu või väga raskesti muudetav.
4. Prostituteerijate õiguste aktivistid tulevad meelde, et transformatsioon ei pruugi tuua keelustamise poliitikat.

Prostitutsioonipoliitika, mida võiks arendada sellest *hübriidperspektiivist*, peaks keskenduma olulistele põhimõtetele:

1. Tõkestada meeste ja naiste vaheline ebavõrdsus, tõkestada selle ebavõrdsuse kasv. Kogu majandust läbivad suured erinevused klasside, rasside ja rahvuste vahel toodab majanduslikku sundust ja tööalaste valikute komplitseeritust. Ühtki naist ei tohiks sundida tegema sekstööd, nii nagu iga teistki tootmistööd või reproduktiivset tööd, vastu naiste eneste tahtmist. Et seda eesmärki ellu viia, selleks tuleb fundamentaalselt jagada ümber rikkust ja võimu.
2. Töö peaks olema austatud. Poliitika, mis puutub sekskaubandusse, peaks olema hinnatud sellest pinnalt, kas see teenib töötajate õiguste kaitset või klientide huve. Sõltumatud lepinguga töötajad peaksid olema tõeliselt sõltumatud, kuid samas peaksid neil olema tagatud töötaja õigused ja hüved.

3. Sekstötajaid ei peaks defineerima kui kurjategijaid. Riik peaks lõpetama sobiva seksuaalse tegevuse karistamise, selle asemel, et luua tingimused, kus sellel tööle oleks suurem tähendus.

Prostitutsiooniuurimus Soomes

Skandinaaviamaad tunnistavad prostitutsiooni kui sotsiaalselt probleemi. Hiljuti võeti Rootsis vastu seadus, mis võimaldab karistada prostituudi klienti.

Soomes tunnistati vajadust prostitutsiooni põhjalikumaks uurimiseks 1994. a. (Turunen 1994). Prostitutsioon kui fenomen on pakkunud vähest huvi uurimiseks ja ei ole olemas planeeritud poliitikat, kuidas pakkuda toetavat sotsiaalset ja terviseteenindust naistele, meestele ja lastele ning nende klientidele, kes töötavad seksiäri valdkonnas.

Soomes prostitutsiooni väge uuritud. Prostitutsiooni kasv:

1. Venemaa ja Eesti taasiseseisvumine;
2. Soome majanduslik langus;
3. suur tööpuudus Soomes.

Seoses kõige eelpoolmainituga loodi 1994. a. ekspertgrupp, mille ülesandeks oli:

1. defineerida ja kirjeldada prostitutsioonifenomeni;
2. vaadata läbi sotsiaalabiteenindus, nende ressursid:
 - et nad aitaksid prostituute
 - et nad aitaksid nende kliente
 - selgitada koolitusvajadus prostitutsiooniküsimustega tegelejatele
3. teha kindlaks uurimuste vajadus selles valdkonnas;
4. koostada strateegiline juhtkiri koostöös sotsiaalministeeriumiga.

3.7.6 Naised ja võrdõiguslikkuse poliitika

Võrdõiguslikkuse mõistest

Maggie Humm järgi (1995) sisaldab võrdõiguslikkus endas mitmeid tähendusi. Kokkuvõtvalt põhineb võrdõiguslikkus ideel, et ükski olend ei peaks olema vähem võrdne võimalustelt või inimõigustelt kui keegi teine. Liberaalfeministlikud kampaaniad täielike naistele formaalsete õiguste võrdsuse tagamiseks on suunatud lahendusele, et naised tunnustataks kui subjekti. Võrdõiguslikkus nagu võrdsed õigusedki, oleksid liberaalsetele feministidele inimühiskonna progressiivse ratsionaliseerimise üheks osaks.

Üks probleem liberaalsete feministidega on see, et isegi kui tagada naiste võrdõiguslikkus avalikus elus, jääb naiste kodutöö alati ebavõrdseks meeste omaga. Pehmemalt öeldes - avalike institutsioonide varjatud patriarhaalne toimimine võib kummutada näilise juriidiliste õiguste võrdsuse.

Hilkka Pietilä defineerib võrdõiguslikkust kui naise õigust olla ta ise (Pietilä 1986):

Naised võivad avaldada tõelist mõju oma ühiskonna arengule ainult pärast seda, kui nad on tegelikult teadlikuks saanud oma unikaalsest loomusest, mida nad omavad kui naissoost inimolendid. Siis nad võivad olla võimelised kandma selliseid asju, mida ühiskonna meessoost liikmed ei suuda. *Järelikult naiste võrdne osalemine ühiskonnas pole mitte ainult õigus, vaid vajadus, ilma milleta ühiskond enam ei saa.* Meie, naiste jaoks, tähendab võrdõiguslikkus täielikku õigust olla meie ise, olla naissoost inimolendid. Seda ma nimetaksin uueks võrdõiguslikkuse definitsiooniks.

Võrdõiguslikkuspoliitika kavandamist ja elluviimist takistavad naiste ja meeste väärtushinnangud ning rolliootused. Industriaalühiskonnas oli naiste ja meeste positsiooni vahe suur ning kaasaegne postmodernne ühiskond liigub egalitaarsuse suunas. Inimeste väärtushinnangutes on naiste ja meeste positsiooni osas suuri erinevusi:

1. Arenenud riikides on egalitaarsusele suunatud sugupoolideoloogia teadvustatud, saavutanud kandepinna ning inimesed liiguvad oma väärtushinnangutes (suurema) soolise võrdõiguslikkuse personaalse aktsepteerimise suunas.
2. Arenguriikides on sooideoloogia kultuuritraditsiooniline ning rahvusvahelise sugupoolte võrdõiguslikkuse poliitika ei ole alati personaalsel tasandil aktsepteeritud.
3. Üleminekumajandusega postsotsialistlikes riikides on soolise võrdõiguslikkuse poliitika vajalikkus muutunud aktiivseks ennekõike avatud ühiskonnale ning eurointegratsioonile, kuid personaalsel tasandil sageli probleeme ei tunta, valitsev on traditsiooniliste sugupoolerollide jaotus ning aktsepteerimine.

Ebavõrdsuse väljaselgitamine

Kuidas saab mõõta meeste ja naiste vahelist võrdõiguslikkust, missugust mõõdupuud võiks kasutada? Kui mõõta naiste staatust meeste omaga, missugused võiksid olla tulemused, ning ja kas selle alusel saaks muuta naise olukorda paremaks? Need on põhilised küsimused, kui arutatakse võrdõiguslikkuse poliitikat ning ajalike muudatuste tegemist negatiivse mõju vähendamiseks, ning soolise võrdõiguslikkuse arendamiseks.

Tarvis on luua kontseptuaalne raamistik soolise ebavõrdsuse peamiste alustugede uurimiseks, milleks on:

1. sooline tööjaotus;
2. eraelu organisatsioon;
3. sooideoloogia (soolised suhted ressursijagamises ja ettekirjutused sooõigeks käitumiseks).

Hinnata tuleb erinevate otsustuste mõju naistele ning meestele. Majanduslike ning sotsiaalpoliitiliste otsustuste mõju naistele ning meestele saab jälgida statistiliste meetoditega, kuid väga vajalik on naiste ja meeste endi käest küsida, kuidas nad oma olukorda, võimalusi, ressursse ning soorolle tajuvad. Saamaks teada, kas mingi otsustus avaldab naistele ja meestele positiivset või negatiivset mõju, tuleb ennekõike jälgida inimõiguste ning võrdse kohtlemise ning indiviidi autonoomia põhimõtet. Eriti tundlik indikaator ongi viimase aspekti hindamine, sest see näitab inimese võimet ning võimalusi otsustada oma elukäigu üle.

Hilkka Pietilä on toetudes Morganile loetlenud neli võrdõiguslikkuspõhimõtet lähtuvat arenguastet (Pietilä 1996) ning soovib arutleda, missugusel astmel mingi riik on:

1. *Esimene aste* on võitlus hariduse eest ning juurdepääsu eest kõikidele koolituse astmetele.
2. *Teine aste* on õigus elukutsele ja tasustatud tööle.
3. *Kolmas aste* on õigus mõlemale - nii tasustatud tööle kui perekonnale -, nagu meestel on alati olnud.
4. *Neljas aste* - saavutada õigus olla kodune naissoost inimolend ja olla tunnustatud kui inim perekonna võrdväärne liige nii eraelulises kui avaliku elu sfääris - olla võrdväärne nii, nagu keegi seda mõistab.

Naiste positsiooni rahvusvaheline võrdlemine

Naiste positsiooni mõõtmiseks ühiskonnas ning rahvusvaheliseks võrdlemiseks on ÜRO eestvõttel välja töötatud meetodika, mis lisaks üldisele inimarenguindeksile võimaldab võrrelda riike naiste asendi järgi ühiskonnas. Selleks kasutatakse kahte indeksit:

1. sugupooltega seotud arenguindeks (Gender-Related Development Index - GDI);
2. sugupoolvõimaluste mõõt (Gender Empowerment Measure - GEM).

1. Sugupooltega seotud arenguindeks (Gender-Related Development Index - GDI)

Sugupooltega seotud arenguindeks (edaspidi GDI) mõõdab samade peamiste võimete pinnalt inimeste edasijõudmist, saavutusi nii nagu inimarengu indekski, kuid erilise tähelepanu all on ebavõrdsus naiste ja meeste edusammudes. Metodoloogia kasutab

pealesurutud ebavõrdsusest tulenevat naiste ja meeste erineva saavutustaseme mõõtmist. GDI langeb, kui nii naiste kui meeste saavutused langevad, või kui naiste ja meeste saavutuste tasemeerinevus kasvab. Mida suuremad on soolised erinevused inimeste peamiste võimete pinnalt, seda madalam on riigi GDI võrreldes inimarengu indeksiga (HDI). Niisiis on GDI lihtsalt HDI kõrvalejätmine, või kohandatud mõõt soolise ebavõrdsuse väljatoomiseks.

2. Sugupoolevõimaluste mõõt (Gender Empowerment Measure - GEM)

Sugupoolevõimaluste mõõt (edaspidi GEM) uurib, kas naised ja mehed on võimelised aktiivselt osalema majanduslikus ja poliitilises elus ning võtma osa otsustuste tegemisest. Kui GDI on keskendunud võimekusele, siis GEM keskendub nende võimete rakendamisvõimaluste kasutamisele.

See indeks võeti kasutusele 1995. a., mil möödus kaksikümmend aastat rahvusvahelisest naiste aastast, naiste esimesest ülemaailmsest konverentsist. 1995. a. toimus juba neljas taoline konverents. Seoses sellega loodi 1995. a. mitmed sotsioloogide jaoks olulised kontseptsioonid ning strateegiad nais- ja sugupooleuuringute tarvis, millest kõige olulisem on *gender mainstreaming* – sugupooleaspekti integreerimine kõikidesse otsustusvaldkondadesse

Mehhanism

Alates 1995. a. on võrdõiguslikkuse poliitika läbiviimiseks meetod, mida õpivad paljud valitsusametnikud ning kolmanda sektori inimesed üle maailma. Seda metoodikat kutsutakse sugupooleaspekti integreerimiseks erinevatesse haldusaladesse (*gender mainstreaming*). Sugupooleaspekti integreerimiseks erinevatesse haldusaladesse on tarvis mitmeastmelist protsessi:

1. sõnastada soovitud tulemus;
2. selgitada välja küsimused ning probleemid;
3. valikuvõimaluste selgitamine ja analüüs;
4. soovitude tegemine valitsemisasutustele ning huvigruppidele;
5. otsustuste elluviimine;
6. poliitika monitooring ning hindamine.

Soolise võrdõiguslikkuse põhimõtte sisseviimine üldistesse riiklikesse poliitikatesse eeldab poliitiliste alusdokumentide läbivaatamist ning võimalikku ümberhindamist või üldpoliitika muutmist.

Näiteks Rootsis on soolise võrdõiguslikkuse arendamiseks kohalikul tasandil pideva monitooringu all kolm võtmeindikaatorite kogu:

1. naiste esindatus valitavates ja otsustavates kogudes, volikogudes, komiteedes, nõukogudes jne;
2. ressursside (raha, aeg ja ruum) jaotamise põhimõtted ning praktika;
3. omavalitsuse peamiste toodete, teenuste ja üldise õhkkonna ning situatsioonide kodanikukesksus ning sugupoole tundlikkus, mis ei ole otseselt mõõdetav, kuid jälgitav ning tuntav.

Võrdõiguslikkuse poliitika väljakujundamiseks ning monitooringuks on tarvis rahalisi vahendeid ning eksperte:

1. koguda andmeid naiste ja meeste lõikes nii statistika kui ka üksik- ja pidevuuringute ülevaateid;
2. publitseerimine;
3. ekspertide koolitamine;
4. ühiskonnaliikmete teadvustamine.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Humm 1995

positiivne diskrimineerimine

Positiivne diskrimineerimine (ja selle järgijate jaoks on olulised mõisted jaatav tegevus - *affirmative action* ja võrreldav väärtus - *comparable worth*) tähendab valitsuste poolt pakutavaid sotsiaalseid ja õiguslikke korraldusi, mis on kavandatud välja juurima soolise ebavõrdsuse valdkondi (näit. Suurbritannias Võrdse tasu seadus - *Equal Pay Act*, 1970 või Soolise diskrimineerimise seadus - *Sex Discrimination Act*, 1975). Feministlik teooria väidab, et see määratlus toetub ebaõigetele arvamusele sellest, et sooline diskrimineerimine on pigem individuaalne kui süstemaatiline. Lisaks sellele näitavad feministlikud uurijad, et valitsused kasutavad positiivse diskrimineerimise seadusandlust, et institutsionaalselt hõlmata naiste nõudeid täielikule majanduslikule, poliitilisele ja sotsiaalsele võrdsusele (Hartmann 1976).

Et institutsionaalsed lähenemised on piiratud võimalustega eksisteerivatele poliitiliste struktuuride poolt, esitab feministlik teooria argumente vajadusest üleüldise poliitilise ning majandusliku revolutsiooni järgi.

Võrdõiguslikkuse põhimõte ja õiguslik kaitse

Eestis saab üldistes võrdõiguslikkuse küsimustes pöörduda kas sotsiaalministeeriumi juures töötava võrdõiguslikkuse büroo poole või otse õiguskantsleri poole, sest ombudsmani ameti ei ole Eestis kehtestatud.

Aare Reenumägi on koostanud Eesti ametnikkonnale 1998. a. õppematerjali, kus käsitleb ka halduse kontrolli (Reenumägi 1998):

Õiguskantsleri poole võib pöörduda igaüks avaldusega, et kontrollida õigustloova akti vastavust põhiseadusele või seadusele või ettepanekuga riigiasutuste töö kohta. Avaldajale või ettepaneku tegijale tuleb vastata ühe kuu jooksul, arvates pöördumise saamisest. Kui avalduse või ettepaneku lahendamine ei kuulu õiguskantsleri pädevusse, siis ta kas selgitab seda ja tagastab avaldajale esitatud dokumendid või edastab selle vastavalt kuuluvusele organile, kelle pädevusse see kuulub. Kui aga õiguskantsler tuvastab, et ametiisik on rikkunud põhiseadust või seadust, teatab ta sellest kirjalikult kas uurimisorganile või muule pädevale organile ning edastab vajaduse korral neile kõik tema käsutuses olevad andmed ja dokumendid. Isikute avalduste ja ettepanekute realiseerimisega täidab õiguskantsler osaliselt ombudsmani ülesandeid ja annab paljudele isikutele tasuta juriidilist konsultatsiooni.

Probleemile üksikisiku tasandilt tuleks lahendust otsida kohtu kaudu:

Paragrahv 15. Igaühel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Igaüks võib oma kohtuasja läbivaatamisel nõuda mis tahes asjassepuutuva seaduse, muu õigusakti või toimingu põhiseaduse vastaseks tunnistamist. Kohus järgib põhiseadust ja tunnistab põhiseaduse vastaseks mis tahes seaduse, muu õigusakti või toimingut, mis rikub põhiseaduses sätestatud õigusi ja vabadusi või on muul viisil põhiseadusega vastuolus.

Sirje Kiin (1998) on üsna pinnapealselt tunginud võrdõiguslikkuse küsimustesse, rääkides soolisest võrdsusest. Tegelikult tuleks ikka rääkida võrdsetest võimalustest:

Hiljuti peatas üks Soome suurimaid erakondi oma europarlamenti valimised, kuna polnud veel leitud sobivat naiskandidaati, naiseta oluks aga erakonnal võimatu valimistele minna. 40-protsendilise soolise kvoodi nõue avalikus sektoris on Soomes mitte ainult endastmõistetav, vaid ka seadusega tagatud nõue. Riigis töötab vastav võrdsusvolinik, sooline õiguskantsler, kes kontrollib, et soolise võrdsuse seadust ei rikutaks kummagi osapoole kahjuks.

Euronormid nõuavad ka meie seaduste vastavusse viimist soolise võrdsuse reeglitega, praegu puudub aga meie seadusandlusest isegi diskrimineerimise mõiste.

Diskrimineerimise ehk vahetegemise mõiste ei ole Eesti seadusandluses puuduv mõiste. Põhiseadus ei luba vahetegemist inimeste vahel:

Paragrahv 12. Kõik on seaduse ees võrdsed. Kedagi ei tohi diskrimineerida rahvuse, rassi, nahavärvuse, soo, keele, päritolu, usutunnistuse, poliitiliste või muude veendumuste, samuti varalise ja sotsiaalse seisundi või muude asjaolude tõttu. Rahvusliku, rassilise, usulise või poliitilise vihkamise, vägivalda ja diskrimineerimise õhutamine on seadusega keelatud ja karistatav. Samuti on seadusega keelatud ja karistatav õhutada vihkamist, vägivalda ja diskrimineerimist ühiskonnakihtide vahel.

Eesti Vabariigi kriminaalkoodeksis peetakse riigivastaseks kuriteoks võrdõiguslikkuse põhimõtte vastu eksimist.

§ 721. Võrdõiguslikkuse rikkumine

Üksikisiku õiguste otsese või kaudse kitsendamise või talle otseste või kaudsete eeliste kehtestamise eest olenevalt tema rahvusest, rassist, nahavärvusest, soost, keelest, päritolust, usutunnistusest, poliitilistest või muudest veendumustest, varalisest või sotsiaalsest seisundist või muude asjaolude alusel - karistatakse rahatrahvi või arestiga.

Eesti on ratifitseerinud rahvusvahelise naistevastase diskrimineerimise keelustamise konventsiooni - Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta (avaldatud 8. märtsil 1995 RT II 1995, 5/6, 31). Puudub aga eraldi võrdõiguslikkuse seadus, kuid astutakse samme selle väljatöötamiseks.

Teoreetiline raamistik

Allikas: Laas 1997. Glossaar

emantsipatsioon (*emancipation*)

naiste seisundi muutumine olemasoleva ühiskonna raamistiku sees, tegelikult levinud möödunud sajandi lõpu- ja selle sajandi alguskümnenditel (feminismi esimene laine), mil naised võitlesid oma poliitiliste õiguste eest. Feminismi teine laine (saai alguse 1960ndate lõpul) väidab pigem, et naiste seisund ühiskonnas ei muutu, kui ei muutu ühiskond ise.

emantsipatsiooniteooria (*emancipation theory*)

õigusteaduses väidab, et naiste vabastusliikumise tõttu on naiste kuritegevus kasvanud ja muutunud oma iseloomult mehelikumaks

3.8 Tervishoid

Terviseküsimused on naiste elus küllaltki olulisel kohal. Naised moodustavad meditsiinitöötajate enamuse, on oma perekonnas sageli vastutavateks ka teiste inimeste tervise eest, mistõttu on naised peamisteks tervise teenuse tarbijateks. Feministlikud sotsioloogid on andnud olulise panuse tervishoiu alase ebavõrdsuse ja naistega seotud terviseküsimuste ülemeditsiinistamine. Naised on aktiivsed informaalsete hoolduste andjad ning pereliikmete tervishoiu preventatsiooniga tegelejad. Naised on sageli otsustajaks, kas pereliige peaks minema arsti juurde, kas kutsuda arst jne.

Kogu naiste tasuta ja nähtamatu tervishoiu alane töö ei ole kuskil leidnud piisavat tähelepanu ja äramärkimist. Peamine tähelepanu ja ressursid lähevad neile, kes vajavad haiglaravi või arstiabi, naiste poolt pakutav hooldust vajava sugulase päevast-päeva põetamiseks ressursse ei jätku.

Naiste mitmese rolli täitmine mõjutab nende vaimset ja füüsilist tervist. Liiga vähe on räägitud töötervishoiust ning koduperenaise töö tervishoiust. Klassikuuluvus ning eriti vaesus mõjutab eriti naisi. Eriti ränk on last ootavate ja väikeste lastega naiste vaesusest tulenev koormus. Samuti on väga suur koormus last üksi kasvatavatel naistel. Kliinilise depressiooni all kanatavad eriti väikeste laste emad.

Naised toovad end sageli teiste lähedaste nimel ohvriks ning nad püüavad rohkem kui mehed enne vastata teiste vajadustele ning asetades end kõige viimaseks. Kui tervishoiuteenuste pakkujateks peetakse arste ja meditsiiniõdesid, siis naiste poolt pakutavat kodust haigete ja vanurite hooldamist loetakse naiste tavapärase hoolitsemise osaks.

3.8.1 *Naised ja meditsiin*

19. ja 20. sajandil on toimunud teadusliku meditsiini võidukäik, kus arstid on saavutanud kõrge sotsiaalse staatuse ning võimu inimeste üle. Kuigi kaldutakse arvama, et meditsiini kvantiteet, rohkem haiglaid, arste jne, võiks tagada tervishoiualase arengu paranemise, on siiski nii, et tegelik terviseparanemine toimub siis, kui paraneb elukvaliteet, muutub terviskäitumine ja viiakse läbi avalikke tervishoiualaseid reforme.

Lääne teaduslikku meditsiini peetakse objektiivseks ja hinnanguvabaks. Tegelikult on ikkagi tegemist paljude subjektiivsete teguritega ning mõjutustega ühiskonna poolt. Kaasaegne meditsiin on küllaltki patriarhaalne, mis kontrollib naiste terviskäitumist. Meditsiin mitte ainult ei kontrolli naisi, vaid taastoodab pidevalt stereotüüpset arusaamist naiste vajadustest ja nende arstliku kontrolli olulisusest. Naisi peetakse nõrgemateks, nende vastupidavust ja füüsilist jõudu väiksemaks ning arvatakse, et naised peavad olema pidava arstliku järelevalve all. USA radikaalne feminist Mary Daly on väitnud, et naiste psühhiaatriline ravi on muutunud tugevamaks ka seoses feminismi arenguga maailmas.

Feministid väidavad, et naised on meditsiiniideoloogia kontrolli all, eriti pahandab feministe reproduktiivsusega seotud kontroll väljaspool naist.

Radikaalfeministid on uurinud meeste meditsiiniideoloogia kontrolli viise. Radikaalse feminismi esindajad USA-st ründavad Ameerika tervishoiusüsteemi selle ekspluateeriva loomu tõttu. Marksistlikud feministid on keskendunud terviseküsimuste uurimisele seoses klassilise ebavõrdsusega, analüüsivad viise, kuidas riik kontrollib tervishoiusüsteemi, mis mõjutab erinevaid inimgrupe erinevalt.

Feministid on arutlenud selle üle, kuidas muidu normaalsed protsessid nagu rasedus, sünnitus, menstruatsioon ja menopaus on ülemeditsiinistatud. Näiteks on menopausi puhul nüüd endastmõistetav, et naised saavad hormoonravi, mis võib olla efektiivne füüsiliste vaevuste vähendamiseks, kuid mis ei aita eriti psüühilisest pingest üle saada.

Arstid arvavad, et koduperenaistele tuleb anda rahusteid depressiooni nähtude puhul, kuid ei tegelda depressiooni esiletoovate teguritega.

Naised ja tervislane ebavõrdsus

Feministe on huvitanud tervishoiuteenuse pakkumise sooline ebavõrdsus ja samuti see, miks osa naiste vajadusi jäetakse tähelepanu alt välja ning teisi ületähtsustatakse. Marksistid väidavad, et meditsiinisüsteem teenib kapitalistliku ühiskonna huve.

Feministid võivad, et arstide kompetents naisi elutsükli jooksul otseselt puudutavates küsimustes (viljakuskontroll, menstruatsioon, sünnitusprotsessi juhtimine, rinnaga toitmine, vaginaalsed põletikud jne) on tegelikult naiste vajadustele mittepiisav

Meditsiinalast soolist ebavõrdsust võib seletada mitmeti, paljud autorid kasutavad selleks materialistlikku ja struktuurilist lähtekohta. Selle lähtekoha alusel on palju meditsiinalasest ebavõrdsusest seotud materiaalse ebavõrdsusega. Töölisklassi kuuluvate inimeste suremus ja haigestumuse tase on kõrgem kui kõrgklassil. Briti teadlased Townsend ja Abbott on leidnud tugeva korrelatsiooni kohaliku omavalitsuse poolt tervishoidu investeeritud kulutuste, klassikuuluvuse ja tervishoiunäitajate vahel.

Palju rohkem on uuritud meeste töödega seotud ohutusnõudeid, vähem nn naiste töödega seotut. Naiste terviseküsimused tulevad uurimise alla pärast meeste ja laste terviseuurimist. Tervist ja haigestumust ei ole kuigi põhjalikult uuritud soo- ja sugupolesüsteemi raamistikus.

Naised elavad üldiselt meestest kauem, kuid naiste endi seas on erinevus keskmise eluea ja klassikuuluvuse vaheline sõltuvus – kõrgklassi kuuluvad naised elavad kauem ning alamklassi naiste seas on rohkem haigestumist ja lühem keskmine eluiga.

Kõikidest klassidest naised konsulteerivad arstidega rohkem kui mehed. Naised tarvitavad rohkem medikamente, on keskmiselt rohkem haiglas ja kannatavad kolm korda rohkem kui mehed depressiooni all. Iga kahekümnes briti naine ja iga viiekümnes mees otsib

meditsiinist lahendust oma emotsionaalsetele probleemidele. Kõrgklassi kuuluvad naised tegelevad hoolikamalt oma tervishädade preventsiiooniga, madalama klassi naised pöörduvad küll sagedamini arsti juurde, kuid teevad paljudel juhtudel hilja, siis kui probleemid on muutunud juba tõsiseks. Madalama klassi naiste seas on rohkem aborte, samas kui kõrgklassi naised püüavad valida sobiva sünnikontrolli meetodi, sageli on neil probleem laste saamisega. Probleemiks on ka arstide ja klientide, patsientide klassivahe, madalama klassi inimestel on raske või probleemne suhelda kõrgema klassi esindajaga.

Naistel on erinev elukogemus ja terviskäitumine meestega võrreldes:

1. bioloogiline erinevus – naistel palju rohkem probleeme reproduktiivorganitega kui meestel;
2. naiste kui koduperenaiste isolatsioonis olemine tekitab sagedasemat depressiooni esinemist kui inimeste puhul, kes suhtlevad piisavalt väliskeskkonnas.

Naiste ja meeste erinevat kokkupuudet meditsiiniga iseloomustab:

1. naised sagedamini kui mehed pöörduvad arsti juurde teiste pereliikmete nimel, eriti laste pärast (Graham 1984);
2. Lääne ühiskondades on naisi kasvatatud nii, et naised 'võivad ja ongi' rohkem haiged, sotsialiseerumisprotsess taastoodab arvamust, et naistele sobib haige roll rohkem kui meestele;
3. normaalne naiste sünnitus on küllaltki ülemeditsiinistatud;
4. naised elavad meestest kauem – vanad inimesed aga külastavad arste sagedamini kui mehed.

Leeson ja Gray (1978) on väitnud, et meeste hospitaliseerimine on tegelikult kõrgem, kui naistel kui jätta välja naiste reproduktiivrolliga seotud haiglasolekud. Tegelikult on uuringud näidanud, et naised ei pöördu arsti poole, kui neil on endal väiksemaid terviseprobleeme, naised rohke kui mehed kannatavad vaikides oma terviseleketete all. Kui uurida naiste arsti poole pöördumisi, siis on kasulik grupp jagada vähemalt kaheks – arstilembesed ja mittearstilembesed, sest niisugune jaotus võimaldab kindlamalt väita ka naiste kui grupi kohta, mis ei ole ju tegelikult homogeenne.

Naiste eristamiseks arstilembesteks ja mittearstilembesteks on kasulikud küsimused nagu:

Kas te üldiselt tunnete end tervena ja hästi? Missuguste haiguste või terviseprobleemide tõttu olete viimasel aastal kannatanud?

Williams ja Aberdeen on väitnud oma uuringute põhjal, et üldiselt ei tähenda väsimus ja nõrkus paljudele vastajatele haigust ning hea tervis tähendab töövõimelisust. Madalama klassi naised tegelikult ei olegi väga palju oma tervise peale mõelnud.

Sageli otsustavad naised, millal nende abikaasa ja lapsed peaksid pöörduma arsti juurde.

Iatrogeenne meditsiin

Iatrogeenne – arsti ettevaatmatust tegevusest põhjustatud mittesoovitud tulemus.

Väidetakse ka seda, et meditsiin toob rohkem kahju kui kasu. Paljudel puhkudel kaasneb raviga ebasoovitud kõrvalmõju. Näiteks on tuntud probleemid, mis võivad tekkida näiteks rasedusvastaste vahendite kasutamiseks. Meditsiiniajaloo on palju lugusid, kus üks või teine ravim on tekitanud tõsiseid tervisekahjustusi.

Endastmõistetavaks peetakse, et naise kasutab rasedusvastaseid vahendeid, ka meditsiin töötab selle suuna toetajana. Peamiselt Eesti maaelanikkonna seas läbiviidud uuring 1998. a. näitas, et kolmveerand vastanuist (368 naist ja 165 meest) peab pereplaneerimist jagatud kohustuseks, kuid iga neljas naine arvas, et see on naiste vastutus.

Meeste viljakuskontrolli vahendeid on palju vähem loodud kui naistele mõeldud vahendeid ning ravimeid. Meestepoolne huvi kondoomide ja spetsiaalgeelide vastu on kasvanud seoses AIDSi riski kasvuga. On katsetatud meeste kontratseptiiviga, peenisesisese vahendiga, kuid see ei leidnud meeste seas populaarsust. Mehed ei ole valmis kannatama

sama palju kui naised viljakuskontrolli nimel, on mehi, kes ei lubagi naisel rasestumisvastaseid vahendeid kasutada. Ennekõike on naised need, kes kannatavad ebaõnnestunud viljakuskontrollist tingitud tagajärgede käes. Meditsiin väldib meeste kannatusi juba eos.

Toodetest põhjustatud kahjude kompenseerimist reguleerib Suurbritannias 1987. aasta tarbijakaitse seadus (Consumer Protection Act 1987). Selle aluseks võeti vastav Euroopa direktiiv, mis näeb ette range vastutuse defektsete toodetega kahjude põhjustamise eest (82). Selle seaduse kohaselt vastutab rangelt eelkõige defektse toote tootja. Varustajad vastutavad aga vaid siis, kui nad ei suuda tootjat identifitseerida. Tooted hõlmavad nii komponente kui ka tooraineid, millest toode on valmistatud, ja teatud juhtudel võib ka arst olla ravimi varustaja. Vaatamata tootjate suurele vastuseisule kuuluvad farmaatsiatooted kindlalt sellesse range vastutuse süsteemi. Ravimit loetakse defektseks, kui ta ei vasta ohutustasemele, mida antud ravimilt üldiselt eeldatakse. (Mason ja McCall Smith 1996)

Viljakuskontrolli probleemid:

1. viljakuskontroll liialt suures osas naiste kanda;
2. kontratseptsioon ei ole alati ohutu, võib ilmnedda mittesoovitud kõrvalmõju, naised ei saa olla kindlad meditsiini saavutuste kvaliteedis;
3. mittesoovitud rasedus, selle jätkamine või katkestamine ning suur väline psüühiline surve;
4. steriliseerimisprobleemid;
5. lastetus ja laste saamine doonorema ja doonorisa abil;
6. informatsiooni ja kogemuse puudumine.

Feministid ei pea viljakuskontrolli meetodeid piisavaks ning süüdistavad selles ravimifirmasid ning meditsiinitöötajaid, nad peavad meditsiinitöötajate ja ravimifirmade kontrolli naiste viljakuse üle liiga suureks, isegi kuritegelikuks.

Suurbritannias on madalklassi ja mustad naised tundnud survet abordiks ja steriliseerimiseks, Eestis kehtib see samuti madalklassi kuuluvate naiste puhul.

Maailmas on mitmeid piirkondi, kus abort on peamiseks pereplaneerimise meetodiks, niisuguseks riigiks peetakse tänini Venemaad. Maailmas on suured teened Rahvusvahelisel Pereplaneerimise Föderatsioonil (IPPF), Eesti on selle organisatsiooni liige. Eesti keeles on ilmunud raamat meditsiineetikast (Mason ja McCall Smith 1996), kus paljusid neid probleeme on käsitletud.

Pereplaneerimisvõimaluste loomine on endastmõistetav ning viljakuskontroll on inimõigus. Meditsiinitööstus töötab käsikäes arstidega, kes soovivad üha uusi ja kallimaid medikamente elanikkonna tervise eest hoolitsemise nimel.

Briti Tervishoiuministeeriumi ringkirja kohaselt võivad praktiseerivad arstid teatud piiratud tingimustel anda rasestumisvastast nõu ja ravi alaealistele ka ilma nende vanemaid olukorrast teavitamata. /---/ Kõrgema astme kohtu otsuses märgiti, et arst võib ilma lapsevanemate nõusolekuta alaealisele rasestumisvastast nõu ja ravi anda, kui (Masoni ja McCall Smith 1996):

1. alla 16-aastane tütarlaps saab nõuandest aru;
2. arst ei suuda tütarlast veenda, et ta oma vanematele asjast teataks või kui tütarlaps ei luba arstil sellest neile teatada;
3. tütarlaps astub tõenäoliselt suguühitmesse sõltumata sellest, kas ta on saanud rasestumisvastast ravi või mitte;
4. rasestumisvastane nõu ja ravi ei kahjusta tütarlapse füüsilist ega vaimset tervist;
5. rasestumisvastast nõu, ravi või mõlema andmine ilma vanemaid teavitamata on tütarlapse huvides. Lordide Koja kohtunik Fraser rõhutas, et see otsus ei tähenda siiski, nagu võiksid arstid nüüd mis tahes olukorras ignoreerida vanemate soove.

3.8.2 Sugupool, võim ja meditsiin

Meditsiiniline kujutus naistest

Meditsiinimehed loovad kujutluse naisest kui abivajajast. Meditsiinis nii kui teisteski sfäärides võetakse aluseks meesnorm ning naist käsitletakse kui normist kõrvalekallet. Kogu meditsiiniharidus on küllaltki seksistlik. Meditsiiniõpikud kubisevad näidetest, mis taastoodavad eelarvamuslikku suhtumist naistesse. Kuna Lääne ühiskonnas on enamik günekoloogidest mehed, siis defineerivad nemad, mis on normaalne naiselikkus ja seksuaalsus.

Eriti 19. sajandil peeti naisi pideva psühhiaatrilise kontrolli ja teiste eriarstide kontrolli objektiks (kirjeldatud mitmel pool, nt Freudi artiklites). Arstid pakuvad meeleldi kõrgklassi naistele erinevaid teenuseid. Kuni 19. sajandini rõhutati naiste füüsilist nõrkust, 20. sajandil peetakse naiste nõrgaks küljeks nende psühholoogiat.

Meditsiinitöötajate seksism, ühe sugupoole eelistamine, saab alguse ühiskonna tavadest, normidest ning meditsiiniõpingutest. Meditsiiniõpikud on seksistlikud, kus rõhutatakse arstide ülimalt teadmist ning tuuakse naisi kahjustavaid näiteid. Eelpoolnimetatute asjaolude tõttu asuvad arstid positsioonile, kus arvavad teadvat, mis on normaalne naiselikkus ja normaalne seksuaalsus. Meditsiiniõpikutes palju seksmüüte sees.

Arstid kalduvad naiste peamisi hädasid defineerima psühholoogia ja emotsionaalse tervise pinnalt, mitte füüsiliste probleemidena.

Briti kujutlused naistest erinevatel aegadel:

1. Viktoriaanlik ühiskond ei omandanud naiste seksuaalsusele kuigivõrd tähelepanu, sest naistele ei olnud olulised sekstunded, vaid naised olid allutatud emainstinktile;
2. 19. sajandil oli naine kontrollitud tema bioloogia poolt, emaka ja munasarjade talitlusest said alguse haigused üle kogu keha;
3. 20. sajandi alguse naine on sunnitud koduperenaise rollis sageli depressioonis, sest ta on mentaalselt nõrk ja kohanemisvõimetu, ei tule toime perekonna nõudmistega ja vajadustega, ei talu koduste tööde isoleeritust;

Kõrgklassi naisi kujutati nõrkade ja haigetena, kes vajasisid pidevat kaitset, keskklassi naised vajasisid puhkust, eriti menstruatsiooniperioodil, vaimset tegevust peeti lubamatuks just naiste menstruatsiooniperioodil, naisi ei lubatud ülikoolidesse, et vältida nende tervise kahjustamist. Kui kõrg- ja keskklass vajasisid kaitset, siis ei arvatud midagi madalklassi naiste kaitsest, kellelt oodati rasket füüsilist tööd.

Arstidele on ajast aega majanduslikult kasulik naiste erilise hoole, meditsiinilise vahelesekumise müüt, naiste reproduktiivroll on meditsiini liigse kontrolli all.

Tänapäeval on toimunud areng patsiendi autonoomia austamise ning otsustusõiguse suunas (Mason ja McCall Smith 1996):

Milline on siis arsti roll tänapäeva ühiskonnas? Teatud mõttes on arst inimeste teener. Kuid et kaasaegne ühiskond ei usalda paternalismi, ei taha ka kaasaegne arst olla paternalistlik. Uudsenäa on kõnealuse suhte poolte tähistamiseks kasutusele võetud "töötaja" ja "tarbija" mõisted ning ütlus "kes tellib muusika, see ka maksab" kehtib nii erialasiseselt kui suhetes patsientidega. Kaasajal peetakse aktsepteeritavaks teovõimelise patsiendi võõrandamatut õigust saada teavet ravi olemuse kohta ja selle põhjal otsustada, kas allutada end ravile või mitte.

Naised, meditsiin ja reproduktsioon

Meditsiin tegeleb kolme reproduktsiooniga seotud valdkonnaga:

- 1) kontratseptsiooniga ehk mittesoovitud raseduste vältimine;
- 2) rasedus ja sünnitus;
- 3) reproduktiivtehnoloogiad.

Lesley Doyal (1995, viidatud Abbot ja Wallace 1997) on öelnud, et kui naised tahavad maksimeerida oma autonoomiat, peavad nad ise määratlema oma reproduktiivelu olemuse.

Kuigi feministe pahandab meditsiini ülevõim, ei saa märkimata jätta mitmeid meditsiini saavutusi. Rasedus ja sünnitus on muutunud turvalisemaks, kuid samas on emakssaamine muutunud meditsiinivaldkonnaks, jättes naistele vähe enda kontrolli ja otsustuste alla. Suur osa esmasünnitajad on tundnud hirmu teadmatuses ees ja arstide üleolekut. Raseduse jälgimine on sageli viidud tasemele, et naist koheldakse kui haiget ja ta hakkabki tundma end haigena. Arstid näevad rasedust meditsiinilisena, naised ise loomuliku olekuna. Naistele on tarvis anda teadmisi, et nad ise saaksid teha adekvaatseid otsuseid.

Nõukogude günekoloogide, sünnitusmajade, sünnitaja, tema lähedaste ja lapse kohtemise problemaatika on spetsiifiline, sellest ülevaate andmine oleks oluline:

1. rasedus on haigus;
2. rasedaksjäänud on elanud kergemeelset elu;
3. sünnitaja tuleb lahutada tulevases isast ja teistest lähedastest;
4. lilled on bakterikandjad;
5. rinnanibude määrimine desinfitseerivate lahustega, mis on hiljem keelatuks tunnistatud;
6. ema ja lapse lahutamine;
7. lapse toitmine kella, mitte vajaduse järgi;
8. nabade 'kruttimine' beebidel;
9. hügieenivahendite nappus;
10. kontratseptiivide puudus;
11. riik defineeris emale lapse eest hoolitsemise perioodi pikkuse.

Emade ja väikelaste suremus on langenud, see ei ole ainult meditsiini teene, see on oluliselt mõjustatud tervislikumast toitumisest, paremast hügieenist ja tõusnud elukvaliteedist. Ann Oakley on väitnud, et emadusest on saanud meditsiinivaldkond. Tegelikult on arstide roll mitte kontrollida rasedaid naisi ning langetada nende eest otsuseid, vaid raseduse jälgimine ning naiste aitamine sellel perioodil. Naistel ja arstidel on väga erinev arusaamine rasedusest ja sünnitusest, nii on rase naine arsti meelest loodet toetav keskkond, põhitähelepanu ongi tavaliselt suunatud lootele.

Munaraku doonorluse puhul on ema naine, kelle emakasse embrüo või seemne- ja munarakud viidi ning kes selle tulemusena nüüd last ootab.

Ann Oakley on uurinud rasedate naiste enesetunnet ja sünnitusjärgset perioodi, ta oli sellelgi alal esimene oluline uurija (ta oli esimene, kes uuris kodutöid majanduslikust ja sotsioloogilisest aspektist), kes küsitles juba 1980ndate alguses naisi sellisel olulisel eluperioodil mittemeditsiinilisest aspektist, selle uuringu tulemused avaldatud raamatus *Social Support and Motherhood* (Oakley 1992). Ann Oakley raamat on heaks metoodiliseks õppematerjaliks.

Väga delikaatne teema on steriliseerimine.

Suurbritannias on steriliseerimine seadusega reguleeritud nagu ka enamikes teistes riikides. Sageli on steriliseerimise teostamiseks sätestatud ka vanuse alammäär - näiteks USA-s on see 21, Taanis 25 aastat (357). Mõningates riikides (näiteks Jaapanis) on steriliseerimiseks vajalik abikaasa nõusolek, kuid üldiselt suhtutakse sellesse nõudes negatiivselt, sest üksikisikul peab olema õigus ise otsustada, kas ta soovib nimetatud operatsiooni või mitte. (Mason ja McCall Smith 1996)

Mittefeministlik vahepala: Isa ja abort

Mason ja McCall (1996):

Maailmakogemus näitab, et kui vaidluse all on tulevase lapse õigus elule, siis vähemalt abordi suhtes pole isal mingeid õigusi kaasaráäkimiseks.

Inglismaa seisukohta illustreerib Paton v British Pregnancy Advisory Service Trustees kohtuasi, milles leiti, et abikaasa ei saa sundida oma naist seaduslikust abordist keelduma. Seda seisukohta toetati ka Euroopa Inimõiguste Kohtu otsuses, kuigi samal ajal väljendati selles muret loote pärast.

Mõnikord tõstatatakse isaga seoses küsimus piiratud vanemlikest õigustest. Vaieldakse selle üle, kas isa loote eestkostjana võiks taotleda loodet ähvardava vigastuse keelamist (531). On arvatud, et isal võiks olla selline õigus, sest ta on osa keskkonnast, kuhu laps sünnib või sündimata jääb - keskkonnast, mida raseduse jätkumisega kaasnevate ohtude hindamisel peaks arvestama (347). Need vaidlusküsimused on paraku siiski soiku jäänud.

Teistes inglise keelt kõnelevates maades suhtutakse isa staatusesse kõnealuse küsimuse lahendamisel mitmeti. Näiteks Uus-Meremaal järgitakse paljus Inglismaa mudelit. USA-s on aga märgata mõningast paindlikkust, s.t. tunnistatakse küll isa tõelist huvi loote staatuse vastu, kuid naise huvid jäetakse siiski esikohale (62). Vaid Kanadas on tulnud ette kohtuasju, milles isa oli loote esindajaks või milles leiti, et potentsiaalsel isal on samapalju õigusi loote nimel esineda kui kes tahes teisel isikul. Siiski lõppesid need kohtuasjad hagejale edutult, /---/. Kokkuvõttes võib väita, et kuigi isa roll muutub laste kasvatamisel aina tähtsamaks, ei mõjuta see tõenäoliselt ka tulevikus raseduse kontrolli. Miski ei väära ju tõsiasja, et naine kannab loodet 9 kuud ja et tema tervis on selle aja jooksul ohus.

Naised, tervis ja kodune vägivald

Üldiselt peetakse kodust vägivalda naiste allutatuse demonstratsiooniks. Tervishoiutöötajad kipuvad koduse vägivalda juhtumeid üle medikaliseerima, kuid vägivalda põhjusi ei pea nad sageli meditsiiniliseks probleemiks. Arstid ütlevad, et nad ei ole seadusesilmad ega sotsiaaltöötajad. Samas feministid ka tunnustavad, et vägivalda all kannatanud naisele saavad arstid tõepoolest osutada suurt abi.

Naised kui peamised meditsiinitöötajad

Ühendatud Kuningriigis on 75% meditsiinitöötajatest naised. Naised on koondunud madalamalt tasustatud ja väiksema prestiižiga ametikohtadele, 90% meditsiiniõdedest on naised, samas kui arstidest on naised ainult 25%, günekoloogidest on ainult 15% naised. Endistes sotsialismimaades ei ole naisarstide osakaal nii väike, kuid meditsiiniõdede valdav enamik on naised.

Naised kui hooldajad, mehed kui professionaalid

Ajaloo jooksul on loodud naistele kaua takistusi jõudmaks arsti staatuseni. Naisi peeti mitesobivateks ja vähemkompetentseks kui mehi. Samas olid naised haigete pereliikmete eest hoolitsejateks ning sünnitustel abistamas. Keskaja nõiaprotsessides olid naised just kohalikud 'naisteadjad' ja 'targad' need, keda tuleriidale saadeti. Kui alguses ravisid arstid peamiselt kodus, siis alates 18. sajandist hakkas kasvama haiglate arv.

Naisi ei lubatud kaua ülikoolidesse. Sissepääs ülikooli avanes naistele alles 19. sajandi lõpu poole. Inglise naised võitlesid tõsiselt arstiteaduskonda pääsemise eest, 1858. a. sai üks inglanna, Elizabeth Blackwell Ameerikas arstidiplomi, kuid kodumaal ta praktiseerimisõigust ei saanud. Inglismaal said naised arstipraksise loa 1877. aastal.

Põhjamaadest võimaldus kõrgema hariduse saamine kõige esmalt Rootsis (1873), ja Taanis (1875), siis Norras (1884) ja Soomes (1901). Saksamaal said naised ülikoolis õppimise õiguse 1896. aastal.

Eestis said naised ülikoolipääsu koos rahvusülikooli sünniga - 1919. a.. Üks esimesi kuulsaid Eesti naisarste on Alma Toomingas.

Meditsiiniõed, ämmaemandad ja meditsiinimehed

Mason ja McCall Smith (1996):

Kuigi õed võivad samuti veendumuste tõttu keelduda abordis osalemisest, võib see ohtu seada õdede karjääri üldse, sest neilt oodatakse mobiilsust kogu haigla ulatuses (arst näiteks ei pea just günekoloogina töötama, kui talle abort vastuvõetamatu on). Enamik õdesid osaleb pidevalt ka pärast 12. rasedusnädalat tehtavates abortides, aidates loodet

ilmale tuua (võrreldav enneaegse sünnitusega) või lugedes loote purustatud osi (267). Tuleb aga märkida, et küllalt sageli ei arvestata õdede veendumustega.

Ann Oakley on kirjutanud, et kuigi ta on olnud 15 aastat meditsiinitöötajatega kokkupuutes ning teinud uuringuid suurtes haiglates, ei meenu talle õed – õed on kogu aeg olemas, kättesaadavad, teenindamas ning nähtamatud. Õed on endastmõistetavus, kelle puudumist märgatakse, kuid keda ei panda tähele, kui nad on olemas (Oakley 1984).

Naised, emadus ja informaalne hooldetöö

Naistes nähakse hoolitsejat teiste pereliikmete eest. Peamiselt naised on need, kes terves maailmas pakuvad informaalset hoolt oma pereliikmetele, vanadele, haigetele, puuetega inimestele ja teistele ülalpeetavatele. Anu Narusk ja Leeni Hansson on uurinud sotsiaalseid võrgustikke Eestis. Naised on need, kes hoolitsevad enda ja oma mehe vanemate, samuti teiste sugulaste eest, samal ajal kui mehed eelistavad olla tasustatud tööl. Edukad naised on leidnud mingi lahenduse oma lähisugulaste eest hoolitsemiseks või on nad sideme niisuguse negatiivse võrgustikuga katkestanud.

Naistele langeb esimene süüdistus, kui perekonnaliikmete tervis on halb. Sotsiaaltöötajad, tervishoiutöötajad ja politsei käivad nõudmisel kodukülastustel, kus esimene järeldus on naiste 'adekvaatse või mitteadekvaatse' perekonna eest hoolitsemise hindamine.

Kokkuvõte meditsiinikäsitlustest

1. Naised moodustavad enamuse tervishoiutöötajatest. Meditsiiniteenused on tugeva soolise segregatsiooni tõenduseks, kus õdede tööd peetakse naiseliku hoolitsemise, empaatia jne jooni kandvaks ning kõrgema staatusega arsti ja konsultandi tööd peetakse meestega kokku sobivaks.
2. Naised on peamiselt tervishoiuteenuse tarbijad, sest
 - a) nad vastutavad pereliikmete tervise eest, käivad ise arsti juures teiste eest nõu küsimas;
 - b) naised ise kannatavad oma koormuse tõttu paljude tervisehädade käes;
 - c) naised elavad vanemaks kui mehed ning seetõttu tuleb keskmine arsti poole pöördumine samuti kõrgem kui meestel.
3. Lääne meditsiin defineerib tervist ja haigusi meestekeskselt. Keskendutud ei olda mitte heolule ja elukvaliteedile kuivõrd tervise ja haiguse dimensioonile.
4. Naised on sagedamini kui mehed informaalset hooldetöö tegijad ning vastutavad põetamistvajava pereliikme igapäevase hoolitsemise eest.

4 FEMINISTLIK TÕENDUSMATERJAL - NAISELIKKUSE MÜSTIKA EESTIS

Naiselikkuse müstika

Betty Friedan on saanud kuulsaks tänu alljärgnevatele ridadele ning provokatiivsele raamatule naiselikkuse müstikast (1963):

Vähehaaval, mõnda aega seda selgelt nägemata, sain ma aru, et midagi on väga valesti sellega, kuidas Ameerika naised püüavad tänapäeval elada. Ma taipasin seda esmalt küsimärgina oma enda elus, kui abikaasa ja kolme väikese lapse ema, pooleldi süüdi ja seetõttu ükskõikselt, peaaegu hoolimata endast, kasutamas oma võimeid ja haridust tööl, mis viis mind kodust eemale.

See oli see isiklik küsimärk, mis viis mind 1957. a. tegema ajamahukat ning intensiivset kolledpikaaslaste küsitlust 15 aastat pärast meie Smithi Kolledži lõpetamist. Vastused, mida 200 naist neile küsimustele andsid, panid mind mõistma, et midagi oli väga valesti mõtlemises seoses naiste ja haridusega, seda ei saanud viia ühendusse haridusega sel moel, nagu seda tol ajal arvati olevat. Nende naiste elude ja minu elu probleemid ning rahulolu ja viis, kuidas meie haridus oli olnud toeks, lihtsalt ei sobinud kujutelmaga kaasaegsest Ameerika naisest nagu sellest kirjutati naiste ajakirjades, õpiti ja analüüsiti klassiruumides ja kliinikutes, ülistati ja mõisteti hukka lakkamatus sõnavoolus juba enne II Maailmasõja lõppu.

See oli kummaline vahe meie kui naiste tegelikkuse, ja kujutelmaga, millega me püüdsime kohanduda, ning mille ma nimetan naiselikkuse müstikaks (*the feminine mystique*), vahel. Ma tahtsin teada, kas teised naised seisid vastamisi selle skisofreenilise lõhega ja mida see tähendas.

Ja nii ma hakkasin uurima naiselikkuse müstika päritolu ja mõju naistele, kes elasid või kasvasid üles selle järgi.

Naiselikkuse müstika on filosoofia, mis on veennud naisi pühendumata naiselike rollide täitmisele, mida iseloomustab naiste passiivsus, meeste domineerimine ja hoolitsev emaarmastus. Selle müstika ohvriks olevad naised on kaotanud iseenda, nad on rahulolematud, depressiivsed, teistesse lahustunud, nad on isegi ohtlikud selle poolest, et ennast leidmata hakkavad elama oma lastele, kes neid emotsionaalselt laevad. Need naised ei ole võimelised rahuldama oma abikaasasid, sest nad ei ole võimelised nautima seksi pärast. Nad püüavad vabaneda sellest depressioonist ja tühjusetundest otsides petlikku glamuuri.

Betty Friedan pidas naiselikkuse müstika süüdlaseks kultuuri, mis ei lase naistel nõustuda ja nautida nende põhivajadust arenemaks ning realiseerimaks oma võimeid, kus naiste põhivajadus ei ole defineeritud nende sooroli kaudu:

Naiselikkust defineeritakse nüüd spetsialistide, psühhiaatrite ja psühhoanalüütikute poolt, kelle sõnum filtreeritakse ajakirjadesse, filmidesse ja abielukäsiraamatutesse. Eksperdid on ütelnud, et naised leiavad eneseteostuse passiivsetes rollides (Woloch, viidatud Esseveld 1988).

1950ndate-1960ndate põlvkonna keskealised naised kasvasid võrreldes oma emadega mässumeelsemateks, ema rollikäitumist ei võetud lihtsalt üle, vaid selles oli tubli annus vastuhakku, mis kasvas osast Ameerika naistest feministid, nad ei olnud mõõduvõtjad, vaid mõõdulõhkujad. Kindlasti on mõõdu mittepüsimise hind erinev üksikule naisele ja ühiskonnale. Vanades kõrgkultuurides oli mõõdu püsimine positiivne ning mõõdu ületamine oli negatiivne, Ikaros oli mõõdurikkuja, ta sai selle eest karistada, samas oli ta suur innovaator, kellesugusteta ei toimu arengut. kellesugune

Võtmeküsimuseks on naiste identiteediprobleem, mitte nende sooküsimus. Naiselikkuse müstikas ei ole süüdi ainult kultuur, vaid naiselikkuse müstika põhjus asub naistes endis.

Oma raamatus *The Second Stage (Teine aste 1981)* tõdeb Friedan, et nii naised kui mehed vajavad vabadust, et valida sobiv eneserealiseerimise viis, inimesepõlv. Friedan

tunnistas küll, et tegelikult ei ole päris õige nimetada raamatut teiseks astmeks, kuna esimesel astmel püstitatud ülesanded on alles arutluse objektiks ning lahendamata, samas on see raamat loogiliseks jätkuks *Naiselikkuse müstikale*.

Betty Friedani naiselikkuse müstika kontseptsiooni abil saab seletada Eesti naiste sisepingeid, vastuolulisi tundeid. Selle kaudu saab iseloomustada vahet naiste tegelikkuse ja nende kujutletava elu, naiste võimete rakendamise ning hariduse vahel. Ühelt poolt tahavad naised olla *naised koos naise traditsiooniliste rollide täitmisega*. Teiselt poolt võimaldab naiste formaalne haridustase karjääritegemist ning aktiivset osalemist ühiskonna elus. Globaliseeruv maailm koos tööviiside mitmekesisuse ja tööturgude rahvusvahelistumisega pakub naistele uusi väljakutseid ning eneserealiseerimise võimalusi. Viimatinimetatud asjaoludel on tänapäeva Eesti naiste äng isegi suurem kui kaks põlvkonda tagasi uuritud naiste ahastus Ameerikas. Eestis ei räägita naiste ja meeste rolli- ning identiteedikriisist täie tõsiduse ning konstruktiivsusega. Kas ei ole see müstiline? Eesti naised ise ei kurda. Kui nende jõupingutusi mitme rolliga toime tulla on krooninud edu, siis nad ütlevad tagasihoidlikult, et *elu on hästi juhtunud*. Eestis on üsna tüüpiline Kersti näide:

Igapäevase koormuse üle Kersti ei kurda. Talle meeldib laste eest hoolitseda ja elada ilusas ja puhtas korteris. Väsitav on Kersti jaoks hoopis see, et iga päev on üks ja seesama. Kodutööde rutiinsus väsitab.

Lühiülevaade näidetest

Seda osa tööst võib antud töö kontekstis nimetada ka feministlikuks tõendusmaterjaliks ehk naiselikkuse müstika tõenduseks. Antud töös on empiirilise materjali esitamisel kolm eesmärki:

1. Esitada uusi andmeid naise positsiooni, naiskogemuse, naiseksolemise, naiselikkuse ja mehelikkuse kohta.
2. Näidata feministide poolt soovitud kvantitatiiv- ja kvalitatiivmeetodite kombineerimise võimalust.
3. Näidata materjali võimet tuua esile erinevaid positiivseid ja negatiivseid probleeme ning võimalusi (uuringute sekundaaranalüüs soolisest aspektist, naiste uurimine meeste kaudu, andmete kogumise problemaatika).

Kokku on kasutatud seitsme alusuuringu materjali, seitset näidet, mille pealkirjad viitavad vaid selles töös esitatud materjali kokkuvõtivatele joontele. Alusuuringutena on kasutatud uuringute materjali aastatest 1994-1999 (LISA 1), mida võib jaotada kolme ossa:

1. *Originaaluuringud*, mille meetodika välja töötanud ja analüüsi teinud Anu Laas: Naised Tartumaal, Valgamaal ja Võrumaal 1998, Maa mees 1999, Monofunktsionaalsed asulad 1997
2. *Kaasautoriga uuringud*, mille meetodika on välja töötanud Anu Laas ja Riikka Mäkinen: Soostereotüüp 1997.
3. *Uuringud, millest tehtud sekundaaranalüüs*, kus analüüsi soolisest aspektist teinud Anu Laas: Räägime palgast (1998), Eesti koolinoor 1997, Diplomand 1992.

Olulisemad küsimused, millele otsiti vastust olid: Kas naistel on halvem olukord võrreldes meestega? Kuidas naised suhtuvad enda asendisse perekonnas ja ühiskonnas? Kuidas kombineerivad erinevaid rolle?

Kas naisi diskrimineeritakse? Kas naistele ja meestele makstakse erinevat palka samal ametikohal? Keda süüdistada selles, et naistel on väiksem palk ja keskmiselt on naisülemus vähempopulaarne kui meesülemus?

Kuidas nähakse naiselikkust ja mehelikkust, naisi ja mehi? Kas naised peavad sugupoolekuuluvust takistavaks teguriks elus edasijõudmisel?

Kas naised tahaksid olla kodused, missugusel kohal on väärtushinnangutes tasustatud töö ja töölkäimise võimalus? Kas naised ja mehed on oma soorollide ja tööjaotusega rahul? Kas see rahulolu on positiivse või negatiivse väljundiga?

Kas kehtiv soo- ja sugupoolesüsteem on probleem üksikisiku või riigi tasandil? Kas see tekitab konflikte, stressi, pingeid?

1 näide: Iga kolmas naine on perekonna peamine ülalpidaja tutvustab 1998 a. läbiviidud kvantitatiiv- ja kvalitatiivmeetodit kombineeriva Lõuna-Eesti naiste tööhõive uuringu ja 1999 a. läbiviidud Järvamaa meeste uuringu materjali. Lõuna-Eesti naiste tööhõive uuringu tulemused näitasid seda, et kolmandik naistest on oma perekonna tegelikeks ülalpidajateks ning mõlemad uuringud kinnitasid naiste suurt kodutööde koormust. Naised ise on vastandlike tunnete ning erinevate naiselikkuste kehastajaks, kuid üldiselt aktsepteeritakse traditsioonilisi soorolle. Naised on negatiivse identiteediga vähemusrühm.

Esitatud materjal jaotub omakorda kolmeks alaosaks, kus esimene osa esitab uuringu kvantitatiivse meetodi tulemused faktide ja tõlgendustena, teine alaosa nelja erinevas vanuses naise elu osalise kirjeldusena ning kolmas alaosa tutvustab naiste ning meeste kodutööde jaotust. Näite esitamise eesmärkideks oli anda teksti vastuvõtjale võimalus tajuda, kui erineva tulemuse annab meetodi valik, materjali esitamine ja tõlgendamine.

2 näide: Noorte naisharilaste haridusinvesteeringud ei tule tagasi näitab võimalusi, mida võib anda juba toimunud uuringu analüüs soolisest aspektist. Sekundaaranalüüsi allikaks oli Jüri Saarniidu uurimiserühma poolt 1994. a. läbi viidud kvantitatiivmeetodit kasutav esindusliku valimiga (6 ülikooli lõpetajad) noorte spetsialistide uuring *Diplomand 1992*. Kogutud empiiriline materjal oli rikkalik ja võimaldas näidata, et naiste karjäärivalikud ning sissetulekud on kehvemad kui meestel, mida tegelikult kõrgkoolis õppiv naisüliõpilane enda tuleviku kohta ei usu. Uuring näitas, et 1992-1994 on noorharilaste positsioon ja sissetulekud on suhteliselt madalad, riigi eliidi jaoks olid 1992. a. lõpetanud veidi hilja sündinud ning pidid hakkama end *võitjate põlvkonnale* ning vanadele tippjuhtidele tõestama. Kahjuks jääb taoliselt analüüsitud naiste ja meeste olukorrast ülevaate saamisel väga palju vajaka, sest olulisi küsimusi naiste ja meeste kohta ei ole esitatud.

Tavaliselt on erinevates uuringutes ühe tunnusega välja toodud respondentide sugu, mis võimaldab sekundaaranalüüsi kaudu naistest ja meestest lisateavet saada. Jääb oht, et see jääb kas mittepiisavaks, sest naiste elukogemuse avamiseks ei ole esitatud piisavalt küsimusi.

3 näide: Naised saavad meestest kolmandiku võrra vähem palka on Tartu Ülikooli personali- ja sotsioloogia osakonnas 1998. a. sügisel läbiviidud palgauuring *Räägime palgast*, mis näitab ühe töödaja, Tartu Ülikooli baasil naiste madalamat palka ja seda ka meestega ühel ja samal töökohal asudes. Selle uuringu materjal annab selge kinnituse naiste madalama enesehinnangu ning vähese leplikkuse praktilisest väljundist – madalast staatusest, väiksest sissetulekust ja kasinatest unistustest.

4 näide: Tüüpiline naine on tubli ja tüüpiline mees tähtis ning mugav kasutab Tartus, Lõuna-Eesti maapiirkonnas, Tallinnas ja Soomes kvantitatiiv- ja kvalitatiivmeetodit kombineerival meetodil 1997. a. läbiviidud uuringu materjali. Selle uuringu eesmärk oli rohkem teada saada valitsevatest stereotüüpidest ning soorollide hoiakutest Eestis, ning respondentide vastuseid taheti võrrelda soo, vanuse, rahvuse ja elukoha järgi. Veidi üllatuslikuks tulemusteks olid neidude ja noormeeste sarnaselt konservatiivne soorollimõistmine, ning vaatamata tüdrukute arusaamisele sellest, et poistele on palju rohkem lubatud kui tüdrukutele, arvamuse juurde jäämine, et naistele sobivad madala staatusega tööd, kuid kõrgeteks aukandjateks peaksid olema mehed. See oli üllatav, sest esitatud tüüpiliste meeste kirjeldused olid üsna drastilised, samas aga Lõuna-Eesti väikelinna koolinoorte silme läbi stereotüüpeid mehekujusid esitavad.

5 näide: Mehe asi on raha teenida, naise asi on kodu ja pere eest hoolitseda kinnitab osaliselt varasemate uuringute tulemusi, kuid teiselt poolt näitab uuringu *Eesti koolinoor* Tartu valimi põhjal tehtud analüüs soolisest löikest soorollidega otseselt seotud küsimuste osas neidude ja noormeeste erinevaid hoiakuid. Noormeeste liigselt suured ootused naiste koduga seotud rollide osas, ning enese perekonnatoitjaks tituleerimine, võivad nende ootuste realiseerimispüüu puhul viia need noormehed sügavasse kriisi, sest kaasaegne ühiskond ei pruugi meestel võimaldada perekonnatoitja rolli täita, ning nende elukaaslased ei pruugi

leppida täiskohaga kodutöödevahetusega. Ankeet *Tartu koolinoor* viidi läbi õppeaastal 1997-1998, kvantitatiivne meetodika Jüri Saarniidu uurimisrühmalt (Saarniit 1998a).

6 näide: *Naistest ja naiselikkusest saab teada meeste kaudu* on süvaintervjuudel põhinev oluline materjal naiste, naiselikkuse ning ühiskonnaspetsiifilise sugupoolesüsteemi avamisel. Kuna feminismi põhiküsimuseks on küsimus naiste rõhutusest ja meeste domineerimisest, siis on esitatud intervjuukatked võimust perekonnas. Intervjuud on võetud Järvamaa kolme valla meeste uuringust, mis oli kvantitatiivmeetodit (N=103, 18-70 aastased mehed) kvalitatiivmeetodiga (18 süvaintervjuud) kombineeriv.

7 näide: *Andmete kvaliteet ja juhtimine on suur probleem* kasutab konkreetse rakendusuuringu käigus tekkinud probleeme. Naiste olukorra muutmiseks on tarvis tunda tegelikku olukorda, vajalik on teada saada, mis probleemid on põhilised erinevates eluvaldkondades. Naiste tööhõivepoliitika ja programmide kavandamisel on tarvis läbi viia väga mitmetasandilisi küsitlusi ja vaatlusi, andmete kogumise käigus kinnitub tõsiasi, et erinevate meetodikate kasutamine on naiste tegeliku olukorra hindamiseks mitte ainult oluline, vaid hädavajalik. Monofunktsionaalsete asulate (34) profiili koostamisel 1997-1998 tuli selgelt esile ametnike heatahtlikkus või ignorantsus ja asjatundmatus, ning sellest tulenev andmete kättesaadavus, usaldatavus ning kvaliteet.

4.1 1 näide: Iga kolmas naine on perekonna peamine ülalpidaja

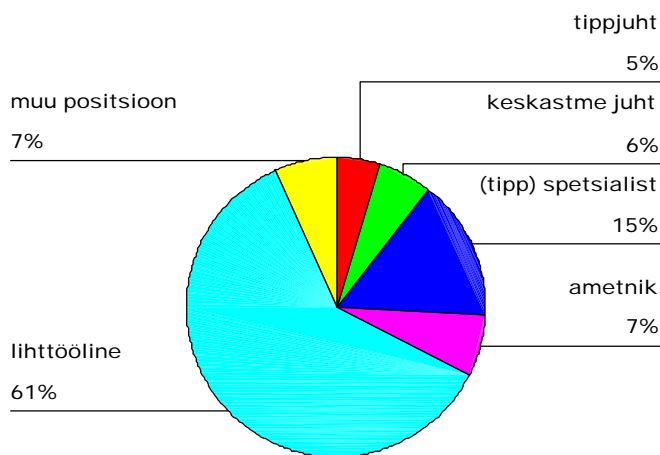
Feministlik tõendusmaterjal – fakt ja tõlgendus

Elanike registri alusel moodustati tööealisest elanikkonnast juhuvalim (AS Andmevara), kuhu oli planeeritud kaks kolmandikku naisi. Vastajaid oli 539, kellest oli 368 (69%) naist ja 165 meest. Iga teine vastanu olid 25-44 aastased ning pea pooled (42%) neist elasid Valgas. Kõigi vastanute seas oli 82 mitte-eeblast. Naiste haridustase oli kõrgem kui meeste oma, samas edestasid naised mehi kesk- ja kõrghariduse osas, kuid pea iga teine mees oli saanud kutsehariduse kas kutsekoolis, tehnikumis või käinud vähemalt üheaastasel ametikursustel.

Meeste ja naiste töist ja ametialast staatus saab jälgida joonisel 6 ja 7. Naiste ja meeste palgatööga hõivatus on samasuur. Alla 35-aastastest palgatööga mitteseotutest oli 50% naisi ja 32% mehi, 165st mehest oli 9 alla 35-aastast töötut. Samas vanusgrupis oli 6 eraettevõtjast meest, kuid naiste seas vaid 3. Palgatööga mitteseotud meestest pooled olid üle 45-aastased.

Iga teine naine hindab enda sissetuleku osakaalu leibkonna sissetulekus suuremaks kui 50%, 60% meestest arvab, et nende sissetuleku osakaal leibkonna sissetulekus on üle 50% (tabel 30). Tundub mõistlik, et seda hinnangut tuleb analüüsidest veidi mahendada, sest ilmselt hindavad nii naised kui mehed ennast veidi üle.

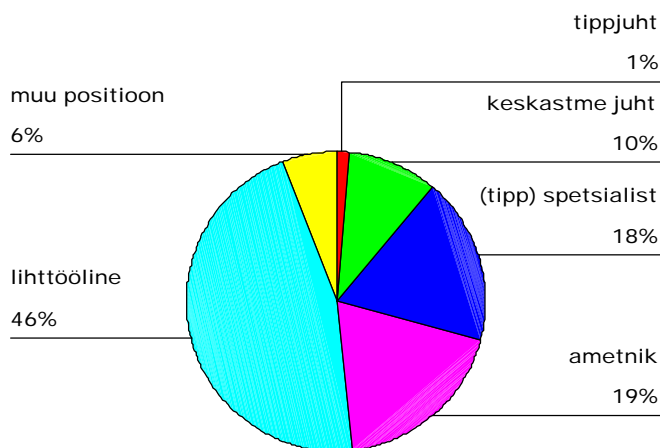
Joonised 6-7. Meeste ja naiste jaotus ametialase staatus järgi

Joonis 6. Meeste ametialane staatus

Allikas: Tartumaa, Valgamaa ja Võrumaa 1998

Tartumaa, Valgamaa ja Võrumaa 1998 uuringus küsitleti juhuvalimi alusel 165 meest, üldse töötas 64% meesrespondentidest. Meeste seas on lihttööliste osakaal suurem kui naiste seas. Restruktureeruv majandus vajab üha vähem lihttöölisi ning tarvis on oskustöölisi, siis võib prognoosida meeste kasvavat suurenevat tööpuudust, seda eriti maapiirkondades.

Naisrespondentidest töötas 64% (236/368st), naiste ja meeste hõivatus on võrdne.

Maapiirkonnas on suur naisspetsialistide osakaal (nt haridustöötajad), naisametnike osakaal hakkab vähenema, kui amet saab juurde palka ning prestiiži

Joonis 7. Naiste ametialane staatus

Allikas: Tartumaa, Valgamaa ja Võrumaa 1998

Tabel 30. Vastaja kuusissetuleku osakaal leibkonna sissetulekus vastaja hinnangul

Vaataja sissetuleku osakaal, %	Naised	%	Mehed	%	Kokku	%
Alla 30	32	15,9	6	6,3	38	12,7
31-50	73	36,3	31	32,3	106	35,3
51-75	31	15,4	32	33,3	63	21
76-100	65	32,3	27	28,1	93	31
Vastamata	167	45	69	42	239	44
Vastanuid	201	55	96	58	300	56
Kokku	368	100	165	100	539	100

Küsitud oli: Kui suure osa moodustab teie poolt saadud keskmine kuu sissetulek perekonna (leibkonna) sissetulekust? ___%

Fakt: naised ja perekond

71% naistest olid abielus või kooselus. Üksikuid oli 14% ning lahutatuid või lahuselavaid oli 11%. 85% vastanutest olid lapsed. Igal teisel vastanul oli kaks last, igal neljandal oli ainult üks laps. 63% abikaasadest ja elukaaslastest olid palgasaajad, 15% olid aga töötud.

Fakt: eluase

Vastanute seast olid naistel elukondlike mugavuste osas paremad elutingimused kui meestel. Naisi elab rohkem kui mehi linna tüüpi mitmekorterilistes paneel eramutes. Iga teine vastanu elas linnatüüpi paljukorterilises elamus ning vastused näitavad, et nad on tegelikult linliku elustiili kandjad.

Naised on samavõrra kui mehedki oma eluaseme omanikud, pooltel naistel ja meestel on kinnisvara eluaseme näol. Iga kuues vastaja elab oma vanematele või abikaasa vanematele kuuluval elamispiinal. Enamasti ollakse oma elamispiinaga rahul, kuid 16% vastasid, et nad elavad halvas kohas. Inimesi, kes oma elukohaga rahul ei olnud, oli kõige rohkem Valga linnast, 60% rahulolematutest valgalastest on veendunud elamispiina vahetamises. Kõigist inimestest, kes tahtsid mujale kolida, olid pooled valgalased.

Elukohavahetuse peamiseks eesmärgiks ei ole iga hinna eest teise paikkonda kolida, vaid elutingimuste parandamise soov. Olulisel kohal elukoha vahetamisel on töökoha saamise soov, maapiirkonnas elamine muidu ei heiduta, aga töökoha probleem ajab inimesi liikvele.

Iga teine vastanu tahaks kolida teise elukohta. Naised tahavad elukohta rohkem vahetada kui mehed. Kui vastanutel oli töökoht, siis asus see enamasti vastanute kodude lähedal..

Tõlgendus: eluase

Miks tahavad naised rohkem elukohta vahetada kui mehed, sest eeldatavalt on naised väiksema liikumissooviga? Naised ei leia tööd, naised ei leia oma võimetele vastavat tööd, ja nad ei näe väljapääsu. Tüdrukute haridustee ja elukäik suundub üldse libedamalt linna kui meeste oma.

Meeste valikuks töö puudumise korral oma kodukohas on küllaltki kergekäeline suundumine kaugematesse paikadesse tööle – näiteks käivad paljud mehed üle Eesti Tallinnas ja Harjumaal tööl. Perekonnaelule on see väga ruineeriv, sageli lahendatakse ajutine majandusraskus, kuid kaotatakse side ning hingeline lähedus pereliikmetega. *Vaesus teeb tigidaks ja tekitab ängistust.*

Selleks, et elada maal, oleks töökaotuse korral väljapääsuks oma ettevõtte loomine, aga naiste madal enesehinnang on selle peamine takistus, isegi majanduslikud olud ei ole peamiseks takistuseks, sest riiklik ettevõtluse tugisüsteem võimaldab nullist alustada, peab olema pealehakkamist ja vaimu, mis lubab seda teha.

Kuigi eestlased on rahvas lemmikloom lehmaga, on selle imidži kinnitajateks siiski vanemad naised ja mehed maal, nooremad inimesed elavad maal üsna linnlikku elu. Osa inimesi, kes on maale jäänud, teevad seda väga teadliku, mitte sunnitud valikuna. Teadliku valiku tegijad on väga aktiivsed, püüdes endale ja oma lastele pakkuda mitte-kehvemat elu kui see oleks linnas.

Naised on need, kes rohkem kui mehed mõtlevad oma kodu väljanägemise peale, seetõttu on just naised remonditegijad, ja kannavad endas ka suuremat elutingimuste parandamise soovi.

Fakt: leibkond ja kodutööd

56% vastanutest tegeles mingite maaharimistöödega, 51% kandis hoolt oma väikese põllulapi eest, mille saak oli mõeldud peamiselt vaid oma leibkonna tarbeks. Väljastehtavate majapidamistöörde koormusega on naised palju rahulolematumad, kui mehed arvata oskavad.

Maainimesed ei väärtusta oma aega, naiste kodutööde koormus on väga suur. Mehed hindavad oma panust kodustesse majapidamistöödese suuremaks kui naised seda tunnistavad. Meeste hinnangul on nii selle töö kogus, mida teevad ainult nemad, kui ka naistega kahasse tehtav tööde maht suurem, kui naised kinnitavad.

Tõlgendus: leibkond ja kodutööd

Mis hind on puhastel riidel? See on väga suur osa naise elust. Mis on see elu väärt? Naise elu pudeneb kui liiv. Tammsaare on rääkinud inimeste elust kui mälestusest või mälestuse mälestusest – kahjuks tulebki tõdede, et naine elab edasi vaid oma reproduktiivrolli täitmise kaudu, kui see tal õnnestub.

Maainimestele paneb suurema kodutöödele kulutatud (või raisatud?) aja koormuse vähene varustus koduste majapidamismasinatega. Ainult ühel kolmandikul on olemas automaatpesumasin, vaid 5 vastanul (1%) on olemas nõudepesumasin. Poolautomaatne pesumasin pakub naistele 'meeldiva' seltskonna tavaliselt korra nädalas. Tihti pestakse pesu terve päev, sageli on selleks laupäev. Järgmisel päeval kulub tunde triikimiseks. Kui võtame pesupesemisele ja triikimisele kasvõi minimaalsegi aja, saame ikkagi tulemuse, et umbes 8 tundi sellega nädalas tegeldakse. See on pea kümnendik ärkveloleku ajast elus! Ja kes seda kunagi teab või mäletab?

Vahel lüpsavad naised päevas 3 tundi oma paari lehma, 21 tundi nädalas. Mõnikord on linliku eluviisiga maainimesed asendanud puuduva 'lehmakoormuse' seebiooberite vaatamisega. Elu läheb mööda niikuinii, kas lehma lüpstes või televiisorit vaadates – võime neid tegevusi ka mingile *tosserdamisele* kulutatud tingtundideks pidada. Naised on vastanud, et kulutavad tavapärasele kodutöödele samuti umbes 3 tundi päevas – veel 21 tundi nädalas.

Nädala ajabilanss on 168 tundi. Kui käiakse tööle, siis võib umbes 50 tundi maha võtta. Nüüd võtame maha pesupesemise, muud kodutööd ja lehmalipsi – kokku lahutame veel 50 tundi. Kui naine magab 7 tundi ööpäevas, siis tuleb lahutada veel 49 tundi. Järgi on jäänud 19 tundi. Kas see ligikaudu 20 tundi on naiseksolemise aeg või on naiseksolemise aeg see ülejäänud 150 tundi?

See on müstika, kuidas elavad naised, keskmiselt kõrgema haridustasemega kui mehed, oma ainukest ja ainulist elu. Naise elu on müstiline ja naise elu analüüsidest tekib probleem, millel ei ole nime. Friedan nimetas selle naiselikkuse müstikaks. Siin aitab argielu uurimine küll kaasa, kuid tarvis on argielu anatoomiat.

Fakt: tasustatud töö ja töötingimused

Üks kolmandik mehi ja naisi ei ole hõivatud tasustatud tööga. Nendest on 42% naisi ja 61% mehi tegelikult töötud, nende endi hinnangul on ülejäänud tasustatud tööga mitteseotutest 27% naisi ja 13% mehi sunnitud kodused.

Ettevõtluse tase on madal nii naiste kui meeste seas, 9 naist ja 12 meest olid ettevõtjad (sealhulgas füüsilisest isikust ettevõtjad), mis tähendab samuti ettevõtja staatust, ning 5 naist olid hõivatud pereäris. Kõik 9 naisettevõtjat olid abielus, suurim naisettevõtja firma andis tööd kuuetele inimesele.

Vastanud ei tunnistanud ebaseaduslikke käitumistavasid ettevõtjate poolt. Töövõtjad ei ole tunne sügavat huvi, või neil ei ole informatsiooni oma tööandja ja ettevõtte kohta, kelle heaks nad töötavad.

Maapiirkondades on riiklik sektor oluliseks tööandjaks. Enamik riigisektoris töötavatest naisvastajatest eelistavad töötada riiklikus sektoris ja nad hindavad töötingimusi seal heaks. Pooled nais- ja meesvastajatest eelistaksid riiklikus sektoris töötamist erasektorile, kolmandikul vastajatest on see ükskõik, peaasi, et oleks, kus töötada.

Naised töötasid valdavalt hariduses, kaubanduses või tervishoiuteenuste valdkonnas. Mehed töötasid peamiselt põllumajanduses, isikuteenuste vallas ning toitlustusalal. Nii naised kui mehed olid tegevad tööstuses, sides ja transpordis.

Tööstuses töötab iga viies naine ja iga neljas mees, kolm neljandikku naistest ja meestest kuuluvad osaliselt kvalifitseeritud tööjõu hulka.

Keskastme juhtide ning tippjuhtide seas on rohkem naisi kui mehi, see on maapiirkonnas positiivseks tööturumustriks. Pooltel naistel ning igal seitsmendal mehel on naisülemus. Tööefektiivsus on kasvanud, kuid töötajatel on suuri raskusi uute töötingimustega toimetulekuks. Mehed usuvad rohkem kui naised, et nende töötulemus on teiste inimeste poolt kõrgelt hinnatud.

Kindlat kuupalka saavad pooled naised ja neljandik meestest. Vanemate naiste seas on rohkem kindla kuupalga saajaid kui noorte naiste seas (alla 35-aastaste naiste seas). Naised tunnevad end ise palju kaitsetumalt kui mehed võimaliku töökaotuse korral.

Igal kuuendal palgatöötajal on veel mingi lisatöö.

Tõlgendus: tasustatud töö ja töötingimused

Eesti siirdeperioodile on tunnuslik see, et kellel on tööd, sellel kipub seda ülearugi olema, ning teised, kellel ei ole, ei suuda kuidagi *rongile, mis on juba läinud*, jõuda. Töö- ja eluintensiivsus on aasta-aastalt kasvanud. Naised, kes ise ei ole omanikud ega otsustajad, ei küsi tööandjalt liigseid küsimusi, nad ei nõua paremaid töötingimusi, suuremat palka, nad on kõigega nõus, sest hirm töökohta kaotamise ees on üks suuremaid hirme üldse.

Kuuendik naisi peab ilma mehe panuseta toime tulema ning teine kuuendik peab ka oma mehi teiste ülalpeetavate kõrval ülal pidama. Iga kolmas naine on oma perekonna peamine ülalpidaja ja pere toitjaks võiks küll pea iga naist pidada. Ka kõige suurema vaesuse korral toidab naine oma peret, sest pann ja pada on siiani valdavalt naise vastutusala. Kuidas küll ei kao arusaamine, et meestele on tarvis suuremat palka maksta? Meestele makstav nn perekonnapalga kontseptsioon on industriaalühiskonna algusaja mudel, kus vabrikutööle

suundunud meestele peeti vajalikuks maksta töötasu, millega ta oma pere ära sai toita. Kus ajas me siis elame?

Ümbrikupalga maksmist tunnistati vähe, aga kahtlus selle nähtuse osas jääb. Maksukoormus on suur, käibevahendeid on vähe, tööjõupakkumine on suurem kui nõudlus – kõik tingimused selleks, et tööandja teeb mängureeglid. Ei saa väita, et tegu oleks kapitalistliku ekspluateerimise klassikalise näitega, sageli on tegu ettevõtlusmänguga, ettevõtte ellujäämisstrateegiaga.

Fakt: töötus ja töö otsimine

Registreeritud töötuid oli nais- ja meesvastajate seas 11%. Meeste seas on rohkem (13%) kui naiste seas (8%) pikaajalisi töötuid (rohkem kui 12 kuud). 15% töötud naistest ja 22% töötud meestest on mõelnud oma ettevõttega alustamisest, et töötusest pääseda. Naised (51%) rohkem kui mehed (29%) on valmis vahetama töökoha saamise eesmärgil elukohta. Neljandik naistest peab oma sookuluuvust takistuseks töö saamisel.

Tõlgendus: töötus ja töö otsimine

Naiste seas on pikaajalist töötust vähem, sest naised saavad end tänu emastaatusele (alla 7-aastase lapse eest hoolitsemine on võrdsustatud tööga) töötuks registreerida, mis on samm edasi töö saamise suunas (stardiraha taotlemine, staatusega inimese tunne jne).

Töötusel on olemas objektiivsed põhjused (piirkonnas ei ole tööandjat, puuduvad transpordivõimalused kodust kaugelasuva töö vastuvõtuks vms), kuid selle on olema ka subjektiivsed põhjused (inimene ei tea, kuhu pöörduda, töödotsiva inimese kokkusaamine kurja, mittekompetentse või hoolimatu ametnikuga tööbüroos, kohalikus omavalitsuses). Räägimegi 'heitunud' inimestest, mis on üks halb sõna, aga omamoodi tõdekuulutav, sest oli olemas elus heidutaja. Tegelikult on töötuse puhul üllatavalt suur osakaal juhuste jadal, mis on inimesel 'ühiskonnaväliseks' ja ükskõikseks aidanud saada.

Inimesed ei tea, mida teha, kui nad kaotavad töö. Riik kui suursatraap, korjab makse suure hoolega, teiselt poolt jagab selle kaheldava õigluse printsipi ümber, kuid ei anna kodanikele õiguslikku kirjaoskust. Tarvis ei ole mitte ühte Hermest, kes jumala sõnu tõlgendaks, vaid tarvis on tervet hermeneutide armeed, kes seletaks inimestele nende ellujäämisvõimalusi, kuidas olla, kuhu minna, mis pabereid täita jne

Maal käivad inimesed ka registreerimata juhutöödel, kus töötasuks on 7-10 krooni tunnis. Selles keskkonnas, kus kahe kolmandiku naiste keskmine töötasu on 450-2000 krooni kuus (need õnnelikud, kellel on töö!), ja üks kümnendik nimetab end sunnitult koduperenaise rollis olevaks, on raske, või isegi kohatu, rääkida iseteadvatest tugevatest inimestest ning naiste eneseteostusest.

Fakt: ettevõtlus ja ootused oma äriaga alustamise suhtes

Uuringu andmetel on 368 naisvastaja seas oli 9 ettevõtjat (kaasa arvatud füüsilisest isikust ettevõtjad). Naised eelistavad kasvõi madalamalt tasustatud tööd kindlustunnet pakkuvad riiklikus sektoris riskantsele ning ebakindlale eraettevõtlusele. Naistel ja meestel puudub informatsioon riiklikust väikeettevõtluse tugisüsteemist. Nii naistel kui meestel puuduvad teadmised, oskused, kogemused ja head eeskujud ettevõtlusega tegelemiseks.

Ettevõtlusega tegelemismõtteid ei hellita 43% meestest ja 58% naistest. *Jah. Olen mõelnud ettevõtlusega alustamisest*, vastas 45% meestest ja 38% naistest.

Paljud naised ütlevad, et lapsepuhkuse ajal tahaksid paljud naised teha kodus lapse kõrvalt rahateenimise eesmärgil mingit lisatööd, selleks tuleks otsida võimalusi.

Missugune on alustaja ettevõtja? Miks tahab naine, kes on laste kõrvalt aastaid kodus 'mustalt' juuksuriteenust osutanud, alustada ettevõtjana, ja ei taha kodus jätkata?

1. Tahab töökoda, sest kodus on siiski see ettevõtmine pere privaatsust piirav.
2. Laps piisavalt suur, et minna tööle väljaspool kodu.
3. Kohalik omavalitsus on pakkunud ettevõttele ruume.

Majandusarvestust pole veel teinud, tuttavad aitavad koostada äriplaani ning äriseadustega tuttavaks saada.

Iseloomustab end kui kanget inimest. On hea suhtleja. Samas on tunda piisavalt pealiskaudsust ka erialases täiendamises. Rohkem 'elult eneselt' kui kirjasõnast õppija tüüp.

Tõlgendus: ettevõtlus ja ootused oma äriiga alustamise suhtes

Eraettevõtte algab otsustusest, siis tuleb äriidee, tehnilised oskused ja pärast tüki tühja maad tuleb vajadus raha järele. Eestis ei ole veel välja kujunenud naisettevõtja positiivset imidžit, meedia loob *ärinaise* kuju kui pisut eksklusiivsest ja pahelisest olendist (*Seda oli ju ette arvata, et need silvesed ja enelinid sinna ükskord välja jõuavad, kus nad nüüd on!*).

Pätsi-aegsed naised olid tublid koduperenaised ja see patriarhaalne koduse naise imidži üha uutest aspektidest taasloomine kestab tänapäevalgi. Nõukogude naistest olid vaid vähesed juhtivatel kohtadel. Naiste endi negatiivne hoiak eestvedamise, juhtimise ja otsustamise suhtes pärssib ettevõtlusvalmidust. Nõukogude naise tagasihoidlik majanduspositsioon jättis naised privatiseerimise mängudest kõrvale, ei tekkinud naistest suurettevõtete omanikekihti. Naiste üks magusamaid lootusi on kohaliku omavalitsuse esindajana pääseda mõne ettevõtte nõukogusse. Ettevõtete nõukogu liikmed on sageli palgalised kohad, mis ei nõua liigset ajaressurssi, pigem julgust teha poliitilisi otsustusi.

Naisettevõtjaid oli 368st vaid üheksa. See näitab, kuivõrd oskamatud on naised oma ettevõtte loomise seisukohalt. Vanusrühmade järgi olid kõige aktiivsemad 35-44 aastased naised. Seda kinnitasid intervjuud, kus mitmed naised näitasid valmisolekut ise alustamiseks, sest lapsed on juba suuremad, töökohta ei ole kuskilt leida. Üldine suhtumine on aga niisugune, et kui enam midagi muud üle ei jää majanduslikuks toimetulekuks, siis tuleb hakata ettevõtjaks. Naised ise arvavad, et alustamiseks on raha vaja ning raha ongi peamine takistus, mis ei lase alustada oma ettevõttega. Ettevõtlikus konsultantide kogemused seda ei kinnita. Tegelikult ei ole naistel, aga ka meestel, vaim küps. Edgar Allan Poe novelle alustavatest äri meestest tuleks rohkem lugeda, aga meie inimesed loevad ajalehtedest kas liialt kõrgelennulistest ja edukatest (*kättesaamatu kaugus, ma ei hakka püüdmagi*), pankrottimeistritest ja tankistidest (*seda kuulsust nüüd ei tahaks!*) ja sulidest, petturitest, kantijatest (*kinni minna ka ei tahaks!*).

Naiste laenusaaamisvõimalused on üldiselt väiksemad kui meestel. Selleks on mitmeid põhjusi : laenujuhud on mehed, naistel ei ole anda tagatist, naised tahavad laenata liiga väikseid summasid, naised tunduvad kahtlasemana kui mehed, kui nad on leemekulbi kõrvale heitnud ja vabrikut püsti tahavad panna. Ei saa ju olla normaalne, kui 30-aastane laulmisõpetaja tahab hüdroelektrijaama ehitama hakata. See, mis on meeste puhul norm, see on naiste puhul normist kõrvalekalle, hälve.

Naiseettevõtjad ise on optimistlikud, nad arvavad, et ettevõtja sugu ei tähenda midagi. Nende mureks on esimesena kõrged maksud ja raske laenusaaamisvõimalus.

Fakt: koolitus

Naiste koolitusvalmidus on kõrgem kui meestel. Kolm neljandikku naistest vastab, et nad vajaksid koolitust ja lisaoskusi tööturul toimetulekuks.

Naiste seotus perekonna ja leibkonna eest hoolitsemisega on suurem kui meestel, mistõttu kaks kolmandikku naistest tahaksid, et koolituskursused toimuksid kodupaigas, kolm neljandikku naistest peab võimalikuks koolitusel osalemist, kus on eeldatud kodus mitteõbbimist, naistel on tarvis koduõbbimist. 82% naistest peab võimalikuks enda osalemist ainult kursustel, mis on tasuta. Kursused võiksid olla süstemaatilised ja naised ootaksid veidi rohkem kui mehed tuntud, juba nimeteinud koolitajaid.

Tõlgendus: koolitus

Naiste formaalne haridus on meeste omast parem, naiste õpivalmidus on suurem. Paljud naised ei saa ennast kehtestatud, nad täidavad kõigi teiste soove ja vajadusi jättes iseennast tahaplaanile. Koolitus on nagu uimastivajadus, mis annab positiivse enesetunde ning

lootuse, et ehk see aitab paremini toime tulla. Mõned naised aina õpiksid, samas ei jätku neil jõudu õpitud rakendada, sest tavaliselt nõuab see strateegilist otsust ja elumuutust.

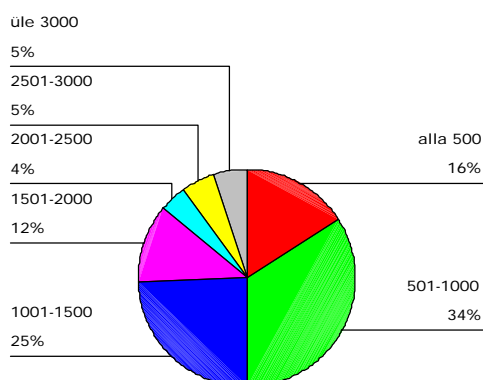
Meeste puhul on see probleem, et maapiirkondadesse on jäänus palju mehi lihtsalt lihttöolistena, kuid muutuv tööjõuturg ootab oskustöölise kasvu. Tegelikult võib kindlalt prognoosida meeste kasvavat tööpuudust ning riiklikke haridusprogramme täiskasvanute kutseõppe varieerimiseks nii skeemide kui õpetatavate ametite poolest. Praegu on kutsekoolitus enamasti ettevõtja mureks ning koormuseks, ettevõtjad püüavad minimiseerida prognoosimatuid investeeringuid (*kas sellest naisest või mehest saabki selle ameti pidajat?*).

Fakt: sissetulekud

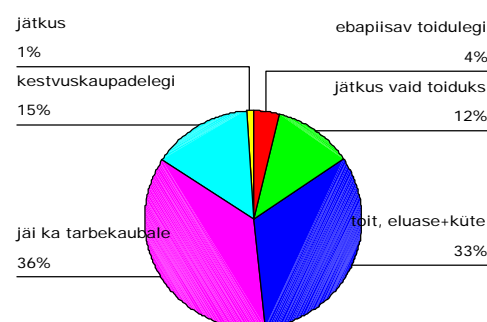
Keskmine kuupalk oli madal – kaks kolmandikku vastajatest said 450-2000 krooni 1997. aastal (joonis 3.3 ja 3.4). Inimeste arv, kes tunnistasid ümbrikupalga saamist oli 335st palgasaajast ainult 15, siiski jääb kahtlus, et sellele küsimusele ei vastatud täie aususega. Pisut rohkem kui kolmandik naistest vastasid, et on oma perekonna peamised ülalpidajad. Veidi üle pooltest meestest vastasid, et nad ei ole oma perekonna peamised ülalpidajad. Naisülalpidajaga peredes on pooltel naistel abikaasa ja pooltel neist meestest on töökoht olemas, mis näitab, et maapiirkonnas on meestel sageli madalam palk kui naistel. Kolmandik naisülalpidajaga perede naiste abikaasadest olid töötud.

Tõlgendus: sissetulekud

335st palgatöötajast saab 63% netosissetulekut 450-2000 krooni, ESA andmetel moodustas Eestis keskmiselt palk 1997. a. sissetulekust 61%, neljandik sissetulekust tuli siiretest ja 11% tuli ettevõtlusest. Maapiirkonnas on siirete osa veelgi suurem. Naiste tublidus on märkimisväärne ning kokakunst võimaldab neil toita terve pere ka 20 krooniga päevas. Häda ajab naised toetusrahasid nõudlema, mistõttu nad on aktiivsemad omavalitsusega suhtlejad kui mehed. Omavalitsustöötajad hakkavad neisse kerge vaenulikkusega suhtuma (*Mis need naised siin käivad, mingi parem tööle!*). Niimoodi genereerivad naised ise endast mingit ülalpeetava imidžit. Naised on aga palju suuremas ulatuses pere toitjad kui seda väliselt näha on – vastuste järgi on iga kolmas oma perekonna peamine toitja materiaalses mõttes, kuid tegelikult on oma pere eest hoolitsemise ning odava toiduserveerijana naisülalpidajate osakaal suuremgi. Uuringu järgi olid sissetulekud Lõuna-Eestis väga madalad (joonis 8) ja iga teine vastanu pere saab vaid hinge sees hoida (joonis 9).

Joonis 8. Sissetulek kuus pereliikme kohta Lõuna-Eestis (jaanuaris 1998)

Joonis 9. Hinnang sissetulekule Lõuna-Eestis 1998. a.

Fakt: tervis

Neljandiku naistest on terviseprobleeme. Ligi 60% naistest oli hädas peavalu või üleväsimusega vastamisele eelnenud nädala jooksul. Neljandikul meestel ja kolmandikul naistel on probleemid unega – nad vaevlevad unetuse käes. Ligi kolm neljandikku vastanutest

vastasid, et pereplaneerimine on nende puhul naiste ja meeste ühine vastutus, aga neljandiku naiste puhul oli see naiste probleemiks tunnistatud.

Tõlgendus: tervis

Siirdeperiood on inimestest füüsilisest üle käinud. Stress on suur, mida näitab kolmandiku naiste ja neljandiku meeste unetusprobleemid. Depressiooni üks tunnustustest on pidev üleväsimus, suutmatus magada. Tegelikult ei tohiks inimesed oma tervisesse nii hoolimatult suhtuda.

WHO (Rahvusvahelise tervishoiuorganisatsiooni) andmetel on Eesti oma naiste ja meeste keskmise eluaega üks viimaseid terves Euroopa regioonis. Leedus on need numbrid veidi rõõmustavamad, mis on ehk katoliikliku kultuuri eelis. Anu Narusk väidab, et naiste keskmise eluea edu meeste oma ees peitub naiste suuremas enda tervise eest hoolitsemises (Narusk 1999: 8). See on väga kaheldav väide. Leeni Hansson on esitanud andmeid meeste enneaegse surma põhjustest ning lisab, et kuigi naised tunnevad tervise ja tervislike eluviiside vastu huvi rohkem kui mehed, piirdub see huvi pigem passiivsete vahenditega kui aktiivse tervise eest hoolitsemisega (Hansson 1998). Eesti kui eduka reformimaa varjupoolel on depressioonis naised, lapsed ja mehed. Vabaduse sotsiaalne hind on kõrge.

Fakt: hoiakud ja tulevikunägemus

Kuuendik vastanud naistest tunneb, et nad ei suuda oma probleemidega toime tulla, nad tunnevad, et jäävad elule alla ja täidavad rohkem teiste soove kui enese omi, nad ei tunne oma perekonnaliikmete toetust ja seda, et nende pingutused ning panus perekonna hüvanguks ei ole teiste pereliikmete poolt hinnatud.

Pooled naistest ja meestest ei ole oma eluga rahul. Kõige rahulolematumad on oma eluga alla 25-aastased ja üle 45-aastased naised. Perekond on väga tähtis 82% naistest, 16% naistest vastasid, et perekond on nende jaoks küllaltki tähtis. Perekonda peavad tähtsaks ka pea kõik mehed (92%). Töö on väga tähtis või küllaltki tähtis enamikule naistest ja meestest, tööalane karjäär on võrdselt tähtis nii naistele kui meestele – pooled vastanuist pidas seda oluliseks. Organisatsioonidest osavõtt ei ole tähtis ei naistele ega meestele. Naiste naiseltsidesse kuulumine oli pea olematu, kümnekond naist kuulus kas mõnda kutseühingusse või olid ametiühingu liikmed (kusjuures vastati ka, et ei tea, millega see organisatsioon tegeleb). Mehed kuulusid peamiselt kas jahti- või taluseltsidesse, kuid see oli väga väikesearvuline, vastanute seas ei olnud ühtki poliitilise erakonnaga seotud inimest. Vähem kui 3% vastanutest peab poliitikast osavõttu oluliseks.

Tõlgendus: hoiakud ja tulevikunägemus

See, et iga kuues naine tunneb, et jääb elule alla ja iga teine ei ole oma eluga rahul, on tegelikult tugev negatiivne signaal. Traditsiooniliselt oodatakse aga inimeste toimetulekut oma probleemidaga. Üldiselt naised ei kurda oma elu üle, kuigi paljud ei ole oma eluga rahul.

Inimesed on muutunud olude surve all majanduslikumaks. Otsitakse uusi võimalusi. Ettevõtluskoolitustel on hakanud käima naisi, kes ei ole praegu töötud, kuid kes loodavad alustada millegagi, mis võimaldaks neil suuremat sissetulekut saada. Kui TPÜ RASI uurijate 1993. a. ja 1998. a. võrdlusandmed näitavad inimeste stabiliseerunud majandusolukorda ning veidi kasvanud rahulolu (Narusk 1999:5), siis Lõuna-Eesti 1998. a. läbiviidud uuring seda ei kinnita. Maapiirkondadest on töötuslaine suurelt üle käinud, lisaks majanduslikule restruktureerumisprotsessile on saanud ka esimene pankrotilaine, kus siirdeperioodi algul privatiseeritud ettevõtted on jõudnud oma negatiivse arengu tippu.

Väikeettevõtlus kui ellujäämisvõimalus on loomas uut maainimest. Riigi toetus eneseabiks on suurem kui viis aastat tagasi.

Samas on väga suureks probleemiks piirkondliku arengu ebäühtlus ning vaesumise tõttu süvenev getostumine. Inimesed satuvad rohkem kui varem suluseisu – läheks mujale tööd otsima, aga arenenud piirkondade elukallidus sunnib peale perekonna järk-järgulise elukohavahetusstrateegia. Kui Lõuna-Eestist Tallinnasse minek maksab neljandiku miinimumpalgast, siis tuleb tõsisest küsida Eesti ületsentraliseerimise kohta.

Naised, kes endaga toime tulevad, ei kiida end, ega kiitle oma laste ja eduka mehega, nad ütlevad häbelikult: *Elu on hästi juhtunud.*

Rahvuslikud erinevused ja sarnasused

Riigiettevõttes pakuvad tööd rohkem eestlastele kui mitte-eestlastele, pooled eesti naistest töötasid riigiettevõttes ja kaks kolmandikku vene naistest töötas eraettevõttes. Mitte-eestlastest naised ei tunne, et nende töö oleks teiste inimeste poolt hinnatud. Naiste endi hinnang perekonna majanduslikule seisundile oli 1997. a. parem eestlaste kui mitte-eestlaste seas.

Pooltel eestlastel ja neljandikul mitte-eestlastel ei ole kohaliku omavalitsusega mingit kontakti.

Tõlgendus: Naiste olukord võrreldes meestega

Kas naiste olukord maapiirkonnas on halvem kui meestel? Maameestele on palju kaasatundjaid – vaestel meestel ei ole enam 'juhtivaid' maatöid (autojuht, traktorist, ohutustehnika insener, partorg jne), tüdrukud lippavad maakoolist linna õppima ja elama, mistõttu on pruudiprobleem olemas. Pea iga naine ja paljud mehed on nõus seda meestele pühendatud nutulaulu laulma. Vaimuvaesus on hullem kui materiaalne vaesus, sest viimasest võib üle saada, aga esimene taastoodab ennast. Kui naistel puuduks negatiivne grupiidentiteet, ja naistesse ei oleks tugevalt süstitud vastutamist oma lähikondsete eest, siis ehk oleksid naised ja mehed võrdses olukorras. Naised on võtnud endale suurema sotsiaalse ja mehed on võtnud suurema materiaalse vastutuse. Kui mees ei täida oma kohustust, ja tegelikkuses on naiste kanda nii sotsiaalne kui materiaalne vastutus, oleks loogiline vastus, et naistel on raskem olukord. Aga naised, nad ju ise ... , ütlevad selle peale mehed.

Negatiivne grupiidentiteet paneb naised kas olukorra probleeme mitte tunnistama (*Ah, ega siis naistel nii hull ka ei ole!*), või eitama oma grupikuuluvust (*Naised üldse virisevad palju, kuidas mina toime tulen? Ma kohe ei salli seda naiste virisemist, ma ei kannata naistega küll pikalt koos olla...*).

Arutelu kvantitatiivmeetodil kogutud andmete põhjal

Maapiirkondades on olulisteks tööandjateks riiklikud ettevõtted (valla administratsioon, laste- ja haridusasutused). Haridusalal on traditsiooniliselt suur naiste tööhõive, mis loob maal olukorra, kus sageli on just naised perekonna peamised ja stabiilsemad toitjad. Lõuna-Eestis läbiviidud naiste tööhõive uuringu järgi on iga kolmas maanaine oma perekonna peamine ülalpidaja, kusjuures pooltel neist naistest on olemas abikaasa või elukaaslane.

Vastukaaluks võib tuua Järvamaa meeste uuringu tulemused, kus 60% meeste vastuste järgi olid nemad perekonna peamised ülalpidajad. Kui jätta kõrvale 18% mehi, kes ei vastanud oma panuse kohta perekonna sissetulekutesse, siis kuus meest kümnest toovad oma perekonna sissetulekutesse rohkem kui poole rahast, kusjuures 80-100% sissetulekutest teenib perekonnale iga neljas Järvamaa maamees. Järvamaal, nagu mujalgi, teenivad töötavad mehed keskmiselt naistest rohkem. Järvamaal on küllaltki suur palgatööl käivate meeste osakaal.

Tasustamata kodutöid ning perekonna toitmiseks tasuta lisatööde tegemine või abimajapidamise eest hoolitsemine ei ole kuskil maailmas arvestatud kui töö, mis oleks rahvusliku kodukoguprodukti osa. Puhas kodu koos söögikordade ja puhta pesuga, hoolitsetud lapsed, hooldatud vanurid peres, on sageli just naiste poolt loodud tasuta toode, sellel ei ole

majanduslikus mõttes väärtust, sest see ei jõua turule. Ometi on selle toote valmistamiseks kulunud aega ning energiat.

Eestis on naised aktiivsed isiklikus abimajapidamises, mis on majanduslikus mõttes kuritegeliku tee algus, mis võib viia varimajanduse õitsvate põldudeni. Ka see on probleem terves maailmas, näiteks Vahemeremaades on paljud naised hõivatud lisa- ja juhutöödel, mis tekitab probleeme kui mitteregistreeritud ja -maksustatud töö, mida loetakse varimajanduse osaks. Raske on piiri tõmmata, millal perekonnatoitmise nimel tehtav töö abimajanduses varimajanduse mõõtmed saab.

Lõuna-Eesti naiste uuring 1998 ja Järvamaa meeste uuring 1999 näitasid naiste väga suurt kodutööde koormust. Kui linnanaistel on kahevahetuseline töö, siis maanaistel tuleb neid lausa kolm:

- 1) tasustatud töö;
- 2) tasustamata kodutööd;
- 3) töö abimajapidamises.

Nüüd võib väita, et naistel on väiksem vaesusrisk, sest nad on nii tublid, kuid tegelikult ei anna see naisele sissetulekut, vaid hoiab kokku leibkonna väljaminekuid. Tehes mitmevahetuselist mitteerialast tööd kaotab naine samaaegselt oma inimkapitalis.

Feministlik tõendusmaterjal: naiste elu

HELLE

Helle on 29-aastane. Ta elab väikeses Lõuna-Eesti linnas ja kasvatab üksi kahte last, 6- aastast tütart ja 8-aastast poega. Helle on töötu.

Majanduslik olukord on perel muidugi kehva, sest elatakse ju abirahadest - lastetoetus, toimetulekutoetus, töötu abiraha, toitjakaotuspension. Kuusissetulek kolme inimese kohta on umbes 615 krooni, millele peagi lisandub veel 300 krooni. See on armetult väike raha kolme inimese jaoks. Selle raha eest ei saa just teab mida lubada - toidu, eluaseme ja hädapäraste riiete jaoks raha kuidagi jätkub, kuid millegi suurema soetamiseks, vaba aja ja kodu jaoks vahendeid pole.

Oma eluga on Helle enam-vähem rahul, nii ta vähemalt ütleb. *Kõik ei ole elus läinud küll soovikohaselt, aga väga kurta ka nagu ei saa!*, lisab ta. *Oleks ehk võinud rohkem teisi kuulata*, ütleb ta veel. Aga milles, seda ta enam ei selgita. Ja mina ei tihka küsida ka. Suuri ambitsioone ja auahnust Helles ei paista olema - kui ainult leiaks kindla töökoha. Tõrva küljes kinni ta ka ei ole, kui leiaks sobiva töö mujal, läheks Helle linnakesest ära.

LIIA

Liia on 38-aastane, 17-aastase tütre ema. Elab koos tütre, mehe ja ämmaga talus.

Liia ärkab igal hommikul 4⁰⁰ ! *Nii vara!* hüüatakse enamusest. Aga muidu ei jõuaks Liia kooli tunde andma. Talus on peaaegu kõiki koduloomi - alates koertest ja kassidest lõpetades küülikute ja partidega. Kohe kui Liia ärkab, teeb ta tule pliidi alla, et saada sooja vett. Keedab notsudele kartuleid. Pere jaoks soojendab õhtust toitu. Laudas söödab loomad Liia ja loomad joodab abikaasa. Ka lüpsmine tuleb Liial ära teha. Lehmi on kaheksa. Piima realiseerimine on abikaasa rida, piim müüakse otse inimestele. Järelejäänud piimast tehakse kohupiima ja koort. Õhtul peale tööd koolis kordub laudas sama mis hommikulgi.

Laupäeva ja pühapäeva õhtul minnakse lauta varem kui argipäeviti, kell 16³⁰.

Laupäeva õhtul tehakse sauna, pühapäeval ettevalmistusi koolitundideks.

Liia õpetab kohalikus kutsekeskkoolis kõike, mis majandusega seotud - mikro- ja makroökonoomikat, pangandust, äridust, raamatupidamist jne. *Õpetajana olen konkreetne, tähtis on lastega kontakti saada*, iseloomustab Liia ennast. Liiale teeb muret noorte inimeste

ükskõiksus oma elu suhtes. Maanoored joovad ja suitsetavad palju. Esmaspäeviti pidi koolis olema tunne nagu viibiks kainestusmajas kus levivad pohmeluse lõhnad.

Kooli õpetajaks läks Liia sellepärast, et tahtis oma silmaringi laiendada. Vaja oli muutust, pikka aega praktikas töötamine (suure ettevõtte finantsjuht) viis vajaduseni teooria juurde tagasi pöörduda.

Pere keskmine sissetulek ühe pereliikme kohta on talvel 1400-1500 ja suvel 2200 krooni. Seoses talutoodangust tulenevate sissetulekutega pole võimalik täpselt öelda, kes teenib rohkem naine või mees. Perel on ühine rahakott, kõik mis tuleb läheb ühte patta. Kuna Liial on igakuine sissetulek, siis tema maksab arveid. Enamus raha läheb praegu talutehnika ostmiseks. Liia arvates oleks hea kui saaks endale oma väikese meierei. Siis saaks ise valmistada nt jogurtit. Kohalikel elanikel oleks värsked kaup lähedalt võtta.

Üldiselt on Liia oma eluga rahul. Talle meeldib elada maal ja tegeleda loomadega. Oma töökoormusega on ta harjunud. Ainult suvel on põllu- ja heinatööde tõttu liiga pingeline. Siis ei jõua ta tubaseid töid üldse teha. Kuid õnneks on ema ja tütar, kes aitavad. *Kui siin oleks rohkem tööstust ja inimesed aktiivsemad, oleks siin lausa ideaalne elada, sest loodus on võrratu, arvab Liia.*

HELJU

Helju elab Tartumaa külas, mis asub linnast 18 kilomeetri kaugusel. Ta on 51-aastane, abielus ja kahe poja (16 ja 22 aastane) ema. Vanem poeg elab pere linnakorteris koos oma elukaaslasega ja käib tööl, noorem poeg õpib Tartus.

Abikaasa on lõpetanud EPA mehhaniseerimisteaduskonna ja töötab Tartus. Tema tööaeg on limiteerimata ja seetõttu viibib ta töö tõttu kodust ära keskmiselt 10 tundi päevas (50 tundi nädalas).

Helju ise on lõpetanud Kergetööstustehnikumi õmblustehnoloog-ökonomistina ja kaugõppes omandanud TPI-s ökonomisti elukutse. Kursustel on õppinud hiljem lisaks raamatupidamist. Momendil on Helju enda sõnul töötu, sest rajatud erafirma ei toimi ja on ebaökonomne ning juriidilise isikuna töötamiseks ei jätku kliente.

Igapäevarutiin ja kodutööde tegemine

Hommikune ärkamine on kella 6 paiku, misjärel valmistab ja sööb koos perega hommikust. Seejärel kella 8-16 teeb koduseid toimetusi (talvel tubaseid, suvel õues, aias, põllul). Kella kahe paiku päeval alustab perele õhtusöögi valmistamist, mis lõpeb kella 6 paiku õhtusöögi järgsete nõude pesemisega. Suvel järgneb sellele põllutöö, talvel teleri vaatamine. Viimane tegevus aitab põgeneda reaalsusest ja vältida mõtlemist oma rutiinsele elule.

Magama läheb keskööl.

Helju on varasest noorusest alates harjunud oma aega väga täpselt planeerima ja teeb seda nüüdki. Maksimalistina püstitab ta endale konkreetsed eesmärgid ja püüab neid täita maksimaalse täpsusega. Sellest lähtuvalt tunneb ta tihti, et midagi olulist on ikka veel tegemata ning et tema kodutööde koormus on suur. Pühapäev ja laupäev erinevad argipäevadest pikema hommikuse une ja endale võetud kohustuste väiksema hulga poolest. Tavaliselt eelistab Helju nädalalõpud 'lihtsalt maha uimerdada'. Unistuste pühapäevad on hoopis teistsugused-seal on reisirid ja külaskäigud; restoranilõunad ja teatriskäigud. Unistuste realiseerumist takistab hirm kulutada liiga palju ja sellele järgnev võimalik puudus. Ennast lohutab naine teadmise ja et nii reaalsed kui ka unistuste pühapäevad on tal sarnased oma tuttavate omadega.

Kodutööde hõlbustamiseks on Heljul tavaline pesumasin, hea pesukuivatamise koht õues, tolmuimeja, külmik ja sügavkülmik.

Suhtumine erinevatesse koduses majapidamises tehtavatesse töödesse

Tubastele kodutöödele (v.a. toiduvalmistamine) kulutab Helju umbes 3 tundi päevas. Kevadest sügiseni kulub aia- ja põllutöödele 8-10 tundi päevas.

Tubased kodutööd Heljule üldiselt meeldivad, välja arvatud nõude- ja pesupesemine, triikimine ja riiete parandamine. Kuna lapsed on suured, siis nendele kulub konkreetset aega vähe. Meeleldi abistab Helju nooremat poega tema õpingutes.

Loomi peres peale koera-kassi ei peeta, samuti on mõned kanad.

Heljule üldiselt aia- ja põllutööd meeldivad, samuti hoidiste valmistamine. Samal ajal suhtub ta nendesse töödesse kui paratamatusse.

Kodutööd on Helju jaoks väga rutiinsed, sest ta tunneb, et tal on võimeid enamaks. Koduste toimetamise ajal mõtleb ta juba mitu aastat sellele, et 10 aastat tagasi tegi ta vale valiku, loobudes ökonomisti tööst ja hakates kodusena aedvilja müügiks kasvatama. Pidev enesesüüdistamine on tekitanud tänaseks tugeva stressi ja kibestumuse.

Koduse töökoormuse üle otsustab Helju ise, kuid täitmaks oma aega võtab ta kodu korrashoidu ja toiduvalmistamist väga tõsiselt. Suurt puudust tunneb ta seltskonnast, kuid ise seda otsima ei lähe. Enese jaoks aja leidmist ei pea ta oluliseks.

MILVI

Milvi on 60-aastane, kõrgharidusega, on töötanud turu lihakontrolljaama arstina ja jaoskonna juhatajana, hetkel töötab poole kohaga kutsekoolis, lesk, 2 last, 4 lapselast. Naisseltsi liige.

Milvi on aktiivne ja eluga rahulolev vanaproua. Oletatavasti fantastiline vanaema. On elanud Lõuna-eesi väikelinnas juba ligi 40 aastat. Tal on 39. aastane tütar ja 33. aastane poeg ning 4 lapselast. Milvi abikaasa suri 5 aastat tagasi infarkti ja hetkel elab Milviga koos 18. aastane tütrepoeg, kes õpib kutsekeskkoolis, kus Milvigi praegu töötab

Nüüdseks on Milvi oma eluga rahul - ta on saanud teha tööd, üles kasvatanud iseseisvad ja toredad lapsed, rajanud endale ilusa kodu, saanud palju maailma näha. Mida paremat saab elult veel soovida.

Milvi ütleb, et kui ta praegu noorem oleks hakkaks ehk isegi ettevõtlusega tegelema. Näiteks kaubanduse vallas. Nüüd aga, 60-aastasena, pole enam niipalju jõudu kui vaja oleks. Jõudu peab olema noorematel!

Milvi aeg pidevalt tegevustega täidetud ja ta arvab ka ise, et *eks võiks ju vähem rabelda*, kuid kõrvaltvaatajana tundub, et just aktiivsus ongi see, mis Milvit nii nooruslikuna hoiab.

Üllatuslikult ütleb Milvi äkki, et talle ei meeldi teha kodutöid. *Pole kunagi meeldinud!* lisab ta veel. Eriti söögitegemine. Aga ometigi on kõik tehtud. *Ja kui juba teha, siis hästi.*

Loomadega tegelda Milvile meeldib, tal on kaks koera (nii toa- kui õuekoer), kaks siga ja kümme kana. Samuti meeldivad aiatööd - Milvi kasvatab nii lilli kui köögivilju. Hoidiseid ta ei tee, kõik marjad pannakse sügavkülma, "sealt on siis hea võtta".

Milvi ei arva, et mehed naistele kodus liiga teeksid - naised tehku ikka naiste- ja mehed meestetöid. Maal on ju alati nii olnud ja nii on ka Milvil. Tütrepoege teeb ära kõik, mis vaja! Abikaasa Milvit kodutöös ei abistanud, aga ega Milvi seda oodanudki - elati korteris ja seal polnudki eriti midagi teha vaja.

Feministlik tõendusmaterjal: naise asi on kodu korras hoida

Kõik viimastel aastatel tehtud uuringud kinnitavad eestlaste traditsioonilisi soorollide jaotust. Nii on *Soostereotüüpide uuringu* järgi söögitegemine, nõude pesemine, pesu pesemine, triikimine, tubade koristamine peamiselt vaid naiste tööd. Meeste töödeks on remonditööd, auto eest hoolitsemine, prügi välja viimine, pirnivahetus lambis. Suuremaks jagatud tööks on laste eest hoolitsemine.

Naiste ja meeste kodutööde jaotust naiste ja meeste endi hinnangul saab jälgida tabelis 31.

Tabel 31. Kodutööde jaotus selle tegija järgi, % (järjestatuna naiste tööde järgi)

Kes teeb teie perekonnas alljärgnevat kodutööd?	teie ise, peamiselt teie ise	teie ja abikaasa mõlemad	teie ise, peamiselt teie ise	teie ise, peamiselt teie ise
	abielus Järvamaa mehed (N=83), %	abielus Järvamaa mehed (N=83), %	abielus Lõuna-Eesti mehed (N=126), %	abielus Lõuna-Eesti naised (N=248), %
1. Triikimine	4	5	4	93
2. Pesupesemine	5	13	4	88
3. Toidu valmistamine	4	28	6	81
4. Nõude pesemine	4	19	3	80
5. Tubade koristamine	2	22	3	74
6. Aiatööd, rohimine	2	46	4	60
7. Maksude maksmine	33	43	30	40
8. Laste eest hoolitsemine	3	63	0	33
9. Lüps	9	5	6	27
10. Loomade talitamine	11	41	24	16
11. Kodu remont	49	46	50	13
12. Majapidamissaaduste turustamine	14		18:	12
13. Põllutööd	49	31	53	5
14. Masinate remont ja hooldus	89	1	77	0
15. Metsatööd	72		57	0
16. Ahju(de) kütmine	25	53	:	:
17. Kütte varumine	70	16	:	:
18. Pere arvepidamine	22	45	:	:
19. Raamatupidamine	:		10	

Allikas: Tartumaa, Valgamaa ja Võrumaa naised 1998, N=368; Järvamaa mees 1999, N=103

Arutelu

Eestis ei ole ainukeseks probleemiks kehtiv soo- ja sugupoolestus, vaid olulisemaks probleemiks sugupoolteprobleemide mittetunnistamine, nn soopimedus. Kui sugupooleprobleeme paremini mõistetak, saab tekkida dialoog ja sõlmida uue ühiskondliku lepingu – sugupoolelepingu.

Kui uuritavad naised ja mehed on enam-vähem võrdsel positsioonil või uuritavateks on edukad naised, ei ilmne naiste endi poolt kurtmist soolise ebavõrdsuse üle ühiskonnas. Naistega tehtud süvaintervjuudest tuleb välja, et naised tunnetavad küll kõrgendatud nõudmisi naiste karjääritaotlustes, kuid ei pane seda ühiskonnale eriliseks süüks. Näiteks kinnitasid Kristina Tähe poolt läbiviidud intervjuud riigistruktuurides töötavate naistega, et valitsusasutustes töötavad naised peavad võrreldes meestega oma paremust rohkem ja sagedamini tõestama, kuid naised ei taju meeste domineerimist ja tunnevad, et nad on meestega võrdselt olulised oma töökohal (Täht 1997):

Naisettevõtjad arvasid, et ettevõtja sookuluvusel ei ole tähtsust, aga töötutest naistest arvas iga neljas, et neid ei võetud tööle nende soo tõttu.

Hidetoshi Shibata on käsitletud probleemi lahendamise võimalusi ja mustreid ning järeldanud, et tõhus probleemi lahendamine eeldab selgelt sõnastatud mõisteid ja paindlikku mõtlemist (Shibata 1997). Probleemid sõltuvad otseselt eesmärkidest, probleem on osa situatsioonist, mis ei täida eesmärke. Eesti ühiskonna üheks eesmärgiks on sotsiaalpoliitiliste ning majanduslike ümberkorraldustega tugevdada rahvusriiki, tõsta inimeste heaolu ning jõuda parima koostööni teiste riikide ja rahvusvaheliste organisatsioonidega. Mõistes probleemi kui asjaolude kogu, mis on vastuolus eesmärkidega, tuleb tunnistada, et Eestis on kehtiv soo- ja sugupolesüsteem soolise ebavõrdsuse süvendajaks ning tõsiseks probleemiks.

4.2 2 näide: Noorte naisharitlaste haridusinvesteeringud ei tule tagasi

Kvantitatiivmeetodit rakendanud uurimus *Diplomand 1992* viidi läbi 1994. a., mil ankeeteriti kuue riikliku ülikooli 1992. a. lõpetanud, projektijuht Jüri Saarniit. Valim oli suur, küsitleti 1265 ehk 57% lõpetanutest. Valimi koostamisel kasutati rahvastikuregistri andmeid. See on esinduslik uurimus kõrgharidusega noorte spetsialistide kohta, kellest enamike meeste vanus oli 27 ja naiste vanus 25.

Vastanute seas oli 685 (54%) naist ja 580 (46%) meest. Veidi alla kolmandiku kõigist vastanutest olid sündinud 1969. aastal ning natuke üle kolmandiku olid sündinud 1967. või 1968. aastal. Kaheksandik oli sündinud 1966. aastal ja teist samapalju 1970. aastal. Naisvastajad olid keskmiselt nooremad. Peamiselt olid vastajad eestlased - 1170 ehk 93% vastanutest. Venelasi oli vastajate seas 76 (6%), ukrainlasi 7 ja valgevenelasi 4. Muudest rahvustest vastanuid oli 8. Perekonnaseisu järgi oli veidi üle poole vastanutest kas abielus või vabaabielus, 28 respondenti oli lahutatud.

Ülikoolidest olid haaratud kuus suurimat: Tartu Ülikool, Tallinna Tehnikaülikool, Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Põllumajanduse Akadeemia, Tallinna Kunstiülikool ja Eesti Muusikaakadeemia.

Sekundaaranalüüsil soolisest aspektist on mitu eesmärki:

1. leida vastuseid küsimustele noorte haritlaste kohta soolist aspekti rõhutavalt;
2. näidata soosotsioloogia vajalikkust;
3. tõestada uurimuste algandmebaaside olulisust uute teadustööde tekkeks.

Tahaksin avaldada tänu haridussotsioloogia uurimisrühmale, eriti aga Jüri Saarniidule, kes usaldas algandmed soosotsioloogia libedale rajale minema, liiati veel naisuurija kätte. Õnneks on Eesti ühiskonnas piisavalt seda, mida me ei tea või veel ei tea, naiste ja meeste erinev seisund kuulub kindlasti argumenteeritult väheräägitud temade hulka.

TÜ haridussotsioloogide uurimisgrupi nimel kirjutas ankeedile kaaskirja Jüri Saarniit, kus on sõnastatud uurimuse eesmärk (Saarniit 1994):

Teabe saamine noorte haritlaste elu- ja töötingimuste kohta ning noorte inimeste ees seisvate probleemide teadvustamine valitsusringkondadele, kõrgkoolidele ja laiemale avalikkusele.

Uuring on planeeritud longituudsenä, mis annab võimaluse jälgida praeguste noorte haritlaste elukäiku, karjääri ning kontrollida uurimustes esitatud hüpoteese.

Ankeedis oli 98 küsimust, ankeedi struktuur oli järgmine:

1. Vastanu kõrgkoolieelne haridus (4 küsimust).
2. Vastanu vanematega seonduv (kodu, haridus, sotsiaalne kuuluvus (7 küsimust).

3. Vastanu ise (3 küsimust).
4. Vastanu ja kõrgkool (6 küsimust).
5. Vastanu hinnang kõrgkoolile ja oma haritusele (5 küsimust).
6. Esimese töökohaga seonduv (15 küsimust).
7. Töö ja tegevus 15. novembri 1992 seisuga (19 küsimust).
8. Töö ja tegevus 15. veebruari 1994 seisuga (19 küsimust).
9. Vastanu elamistingimused ja aineolukord (10 küsimust).
10. Kõrgkoolijärgsed õpingud (10 küsimust).

Analüüs koosnes kolmest osast:

1. Noorte haritlaste üldine kirjeldus, N=1265 (kes nad on, kuidas ja kus elavad, mida tahtsid kõrgkoolijärgselt, mida tegid 15.11.92 ja 15.02.94, kas täiendavad oma haridust jne).
2. Noored majanduslikult edukad mehed ja naised (edukuse defineeritud 1993. aasta jooksul kogusissetulekut 25000 ja enam krooni saanud, nn. 'edukad', N=136; eraldi veel 1993. aastal üle 50000 krooni sissetulekut saanud noored, nn. 'haljale oksale jõudnud', N=24, nende seas oli ka 2 naist).
3. Naisharitlased ja emaroll (nn. 'lapselembesed', gruppi kuuluvad need, kes novembris 1992 olid töölt ajutiselt eemal lapsehooldamise tõttu, nii ametlikult lapsehoolduspuhkusele vormistanud kui mitteametlikult lapsehooldajad, N=124)

Tulemused

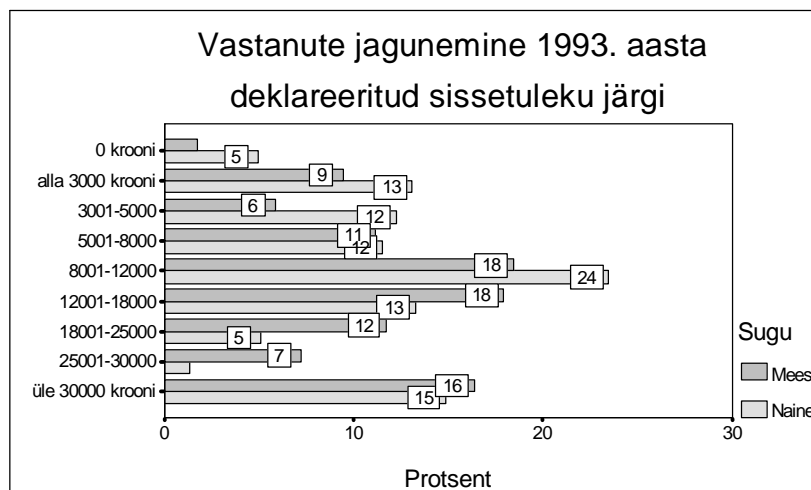
1. Perekonna loomist oli edasi lükatud, 40% vastanutest olid vallalised, 14% olid kooselus, 2% oli lahutatuid. Pereloomise muustrites ei olnud võimalik välja tuua märkimisväärseid soolisi erinevusi. 55% ei olnud lapsi, üks laps oli igal kolmandikul vastanutest, 12% oli kaks last, kolm last oli ainult 1% vastanutest (10 vastanul 1265st).
2. Naised olid eelistasid rohkem kui mehed töökohti riiklikus sektoris, mehi oli rohkem kui naisi suundunud tööle erasektoris.
3. Ainult 9 naist olid ise ettevõtte loonud, naiste palgad olid palju madalamad kui meeste palgad.
4. Ülikooliharidusega noorte nais- ja meesspetsialistide vahed sissetulekutes olid märgatavad. 62% meestest vastas, et nende sissetulek on abikaasade omast kas palju kõrgem, ja 19%, et nende sissetulek on veidi suurem. Alla kümnendiku naisspetsialistidest saab väita, et nende sissetulek on abikaasa omast palju või veidi suurem.
5. Mehed olid rohkem kui naised käinud paariaastase kõrgkoolijärgse perioodi jooksul koolituskursustel, mehed olid neil kursustel end täiendanud ametialastes küsimustes, koolituse eest oli peamiselt maksnud tööandja. Naised olid peamiselt käinud üldharivatel ja psühholoogiaalastel koolitustel ning sageli maksnud koolituse eest ise.
6. Väga selgelt joonistub välja sugupoolte lõhe naiste ja meeste karjääri kulgu ning sissetulekuid võrreldes:
 - Naisi on kasvatatud meeste kui peamiste perekonna ülalpidajate mentaliteedi kohaselt, pärast abiellumist on naised abikaasade või teistest ülalpidajatest palju suuremas sõltuvuses, kui nad seda arvatavalt on oodanud või seda välja ütlevad.
 - Naisi ei ole õpetatud oma hariduse baasil looma oma ettevõtet, naised ei ole selleks ei vaimselt ega tegelike oskuste poolest valmis.
 - Naistel on vaatamata oma haridusele palju probleeme seotud oma madala enesehinnanguga.

Raske on uskuda, et niisugune noorte naiste, spetsialistide, sissetulek on vaid nende vaba valik. Oluline sõna on öelda sellel, et *naiste palk turul on keskmisest madalam* ja tööandja ei ole heategev asutus - maksab, mida turg lubab maksta, ja traditsioonilises ühiskonnas ei ole kuigi raske seletada, miks naistele tulebki vähem maksta. Mees on ju naise ja perekonna toitja. Kas naised peavad sellepärast abielluma, et ülalpidaja leida? Kus on liberaalsus? Vaba valik?

Selle uurimuse põhjal võib väita ka seda, et noorte spetsialistide sissetulekud polegi teab kui suured. Luua oma karjäär, perekond, kodu ei ole enamusele kergeks ülesandeks. Kus on võimalused ja väljavaated, et noored spetsialistid maksaksid tagasi oma õppelaenu, kui kõrgkoolihariduse saamine veelgi kallimaks läheb. Arvestades praegust õppelaenu suurust, õigemini küll väiksust, ongi kõrgharidus sisuliselt juba tasuline.

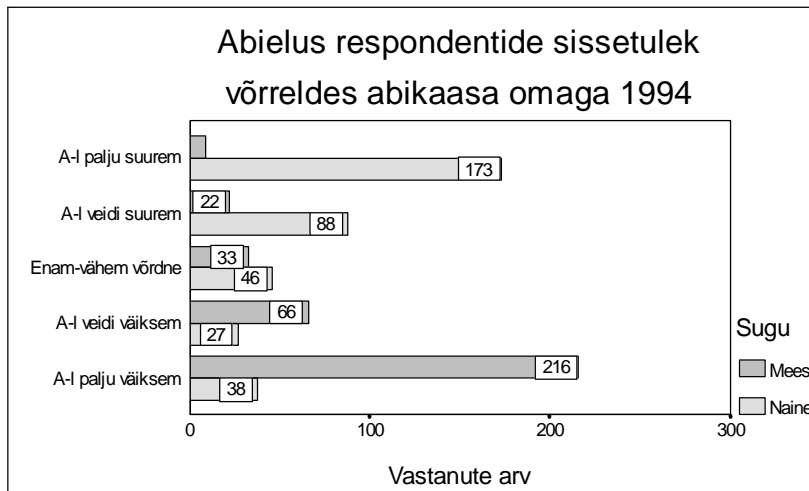
Tabel 32 esitab hinnangu oma sissetulekule ja sellest tulenenud võimalustele, mis kinnitab seda, et noortel spetsialistidel on raske leida tasuvat tööd, mis võimaldaks alustada oma *elu seadmisega*, osta lisaks igapäevastele tarbekaupadele ka püsikaupu. Oma tarbimisvõimele hinnangu andmisel ei tule esile naiste väikesed isiklikud sissetulekud esile. Võib oletada naiste vähenõudlikkust, mis stereotüüpsel lähenemisel on vähetõenäoline, või siis seda, et noored naisharitlased kasutavad lähisugulaste materiaalsel toetust.

Tabelist 33 saab jälgida vastanute arvu ametikoha ja soo järgi, mis näitab naiste koondumist nn naiste ametitele ning väiksemat mobiilsust juhtivatele ning prestiižsettele kohtadele. Naiste suur koondumine naiste töödele määrab juba ette madalapalgalise saatuse. Kui 1992. a. oli 14 meest ja 5 naist ettevõtte direktor või tootmisjuht, siis paari aasta pärast on meesvastajaid selles ametis 36, aga naiste arv on jäänud samaks. Meesharitlased on jõudnud paar aastat pärast lõpetamist kahekordistada endi hulgast valitsuse nõunike ja spetsialistide arvu, naised ei ole nii edukad olnud, naiste mõju täitevvõimu teostamisel on väiksem. Audiitor kui praeguse ühiskonna küllaltki hästi makstav amet on naise ja mehi selle uuringu järgi meelitanud võrdselt.

1993. a. oli keskmine palk 1800 krooni. Vastused näitavad (joonis 10), et noorte haritlaste sissetulekud võrreldes keskmise palgaga on väikesed. Vaid iga viies naine ning kolmas mees saavad keskmisest palgast kõrgemat sissetulekut.

Joonis 10. Nais- ja meesharitlaste sissetulek 1993. a.

Joonis 11. Nais- ja meesharitlase sissetuleku võrdlus oma abikaasa sissetulekuga 1994. a.

Ankeedis oli küsimus ka enda sissetulekust abikaasa omaga võrreldes. Joonisel 11 on näha, et abielus naisharitlased saavad keskmiselt oma meestest väiksemat või palju väiksemat palka. See näitab noorte abielunaiste ülalpeetava seisundit. Selle uuringu tulemus läheb vastuollu maapiirkondades 1998. a. tehtud uuringuga, kus iga kolmas naine on pere peamine ülalpidaja.

Tabel 32. Vastanute arv hinnangu järgi enda või oma pere sissetulekule, N=1265

Väide: Praegused rahalised sissetulekud võimaldavad...	Ei võimalda		Võimaldavad hädapärast		Võimaldavad täiesti	
	M	N	M	N	M	N
... normaalselt toituda	15	15	109	205	454	464
... teha kulutusi riietuse, jalatsite jms muretsemiseks	54	95	312	410	210	178
... teha kulutusi suuremate esemete (mööbel, kodumasinad, auto, korter) ostmiseks	326	469	198	185	51	27

Tabel 33. Vastanute arv 10 populaarsema ametikoha ja soo järgi, N=1265

Naised 15.11.1992		Naised 15.02.1994	
1. Üldhariduskooli õpetaja	106	1. Üldhariduskooli õpetaja	94
2. Meditsiinispetsialist (med. õde)	44	2. Meditsiinispetsialist (med. õde)	47
3. Raamatupidaja, ökonomist	40	3. Raamatupidaja, ökonomist	44
4. Kutsekooli, tehnikumi õpetaja	26	4. Sekretär, stenograaf	33
5. Sekretär, stenograaf	25	5. Kutsekooli, tehnikumi õpetaja	21
6. Loominguline intelligents	24	6. Loominguline intelligents	21
7. Põllumajanduse või keskkonnaspetsialist	17	7. Põllumajanduse või keskkonnaspetsialist	17
8. Arhitekt, tsiviilinsener	16	8. Valitsuse nõunik, spetsialist	12
9. Valitsuse nõunik, spetsialist	11	9. Audiitor, pankrotihaldur	12
10. Nõunik, spets. (v.a. valitsuses)	10	10. Osakonna juhataja ettevõttes	11
Mehed 15.11.1992		Mehed 15.02.1994	
1. Arhitekt, tsiviilinsener	63	1. Arhitekt, tsiviilinsener	65
2. Füüsika, tehnikaeriala tehnik	38	2. Mäneõper või projektijuht	45
3. Üldhariduskooli õpetaja	34	3. Ettevõtte direktor või tootmisjuht	36
4. Mäneõper või projektijuht	29	4. Füüsika, tehnikaeriala tehnik	31
5. Raamatupidaja, ökonomist	26	5. Üldhariduskooli õpetaja	28
6. Loominguline intelligents	26	6. Raamatupidaja, ökonomist	28
7. Põllumajanduse või keskkonnaspetsialist	26	7. Loominguline intelligents	27
8. Osakonna juhataja ettevõttes	17	8. Osakonna juhataja ettevõttes	23
9. Ettevõtte direktor või tootmisjuht	14	9. Põllumajanduse või keskkonnaspetsialist	22
10. Valitsuse nõunik, spetsialist	13	10. Valitsuse nõunik, spetsialist	22

Mikk Titma on aastaid uurinud põlvkondade eluteid ning uurimistulemused näitavad, et 1960ndatel sündinuid võib pidada võitjate põlvkonnaks 1990ndate lõpuaastate Eestis, kuid nende seas jäid naised tunduvalt oma sissetulekutes ja positsioonis meestele alla:

Balti riikides jäid meestele enim alla Leedu naised. Kümnendik suurima sissetulekuga mehi sai seal 285 dollarit naiste 45 dollari vastu. (Eestis olid vastavad arvud 384 ja 116.)

Kõigis ühiskondades on vaesemate hulgas rohkem naisi. Ka võrreldavates riikides oli vaesema kümnendiku hulgas kaks korda enam naisi kui mehi (Titma 1998).

Uuring näitab, et kolmekümnesed ei domineeri väga rikaste grupis, ning Titma (1998) põhjendab seda sellega, et vanemate põlvkondade elukogemus kaalub üles nooremate ettevõtlikkuse ühiskonna eliidi formeerimisel. Pigem on vanemate põlvkondade kõrge esindatus eliidis siiski majandusliku ja poliitilise võimu omamise tõestus. Diplomand 1992 valim koosneb valdavalt viis aastat noorematest kui Titma andmestik, ning neid kahte võrreldes on näha, et *kui 1992. a. ülikoolide lõpetanud Toompeale jõudsid, oli oma riik juba loodud*, jäi üle end tõestada ning oodata kohtade vabanemist või uute loomist. Põlvkonna võitjate sekka pääsemiseks oli 1990ndate algul tarvis mitte elukogemust, vaid usaldusväärset sotsiaalset võrgustikku, meessoolisust, soodsat stardipositsiooni koos paindliku pagasi ning kohanemisvõimega.

Arutelu

Üldiselt ei peeta sugupoolekuuluvust oluliseks takistuseks elus edasijõudmisel, aga üksikutele küsimustele vastamisel leitakse, et meestel on kergem avaliku elu sfääris saavutada positsiooni ja tunnustust.

Igas ühiskonnas valitseb ajalooliselt väljakujunenud sotsiaalkultuuriline üksmeel naiste ja meeste vahel, mis puudutab sugudevahelisi käitumismustreid, soolise tööjaotuse ja erinevate sugupoolte avaliku ning eraelulise organiseerimise 'õigeid' juhiseid ja praktikat. Endistes sotsialistlikes riikides oli laialt levinud kahe leivateenija mudel, mis oleks pidanud looma laia kandepinna naiste majandusliku iseseisvuse, iseteadlikkus tõusu ning soolise hierarhia kadumisele. Traditsiooniline *mees-peretoitja-naine-kodune* mudel on küll minevikku vajunud, kuid patriarhaalne, meestekeskne väärtussüsteem on kestnud üle aegade, mistõttu siirdeühiskonnas asetleidnud muutuste kiuste on mehi kõrgemaks asetav sooline hierarhia säilinud:

1. mehi on rohkem juhtivatel kohtadel poliitikas ja majanduses;
2. meestele omistatakse kaalu ja väärtust saavutuste järgi avaliku elu sfääris ning võime järgi toita oma perekonda;
3. mehed ei talu olukorda, kus nad kaotavad oma poliitilise või sotsiaalmajandusliku staatuse.

Seda saab väita igapäevaelu jälgimisel, statistika ning erinevate uurimismaterjalide põhjal. Suures osas ei tunne naised end allutatutena ning mehed ei tunne, et nad naistele liiga teeks. Kuid kui küsida inimese enese käitumispraktika ning sisetunde kohta, siis esineb siiski kindel tunne, et naised on ühiskonnas madalamal positsioonil, et naised küll omavad nad suurt otsustusõigust perekonnas, kuid tegelikult on need stressitekitavad igapäevarutiiniga seotud küsimused, mehed tunnistavad, et kasutavad naiste kohusetundlikkust ning kuulekust ära.

4.3 3 näide: Naised saavad meestest kolmandiku võrra vähem palka

Sekundaarnalüüsi alusuuringuna on kasutatud 1998. a. läbiviidud Tartu Ülikooli töötajate palgauuringu *Räägime palgast* andmeid. Kaalutud valimi suuruseks oli 695 TÜ töötajat, neist 246 teaduspersonali kuuluvad vastajad, metodoloogia töötas välja ja esmasanalüüsi tegi Rein Muraka töörühm, analüüsi soolises lõikes tegid Anu Laas ja andmeid kasutas ka Karin Korv oma seminaritöös.

Naiste ja meeste protsentuaalset jaotumist 1998. a. läbiviidud TÜ palgauuringu *Räägime palgast erinevatel ametikohtadel* kirjeldab tabel 34.

Tabel 34. Naiste ja meeste jaotumine erinevatel ametikohtadel TÜ palgauuringu valimi järgi, %

	Naised	Mehed
Professor	25	75
Dotsent	32	68
Lektor	48	53
Assistent	70	30
Vanemteadur	29	71
Teadur	50	50
Juht	46	54
Spetsialist	77	22
Erihariduseta teenistuja	87	13
Tööline	67	33

Antud valimis, kus olid esindatud kõik ülikooli töötajate grupid ja struktuuriüksused, ilmneb sooline ebavõrdne jaotus nii ametikohtade hierarhia tipus kui selle alumises osas. Kõrgema teaduskraadiga töötajate hulgas on ilmne meeste ülekaal; naised domineerivad bakalaureusekraadiga õppejõudude (assistentide) hulgas. Teadurite puhul on sooline jaotumine võrdne, kuid vanemteaduritest on valdav enamus mehed. Vaadates tabeli alumist osa, selgub, et nii erihariduseta teenistujate kui tööliste hulgas on märgatav naiste ülekaal.

Ei ole ju saladuseks, et haridus- ja teadustöötajate palgad on madalad, vähe teatakse aga seda, et Tartu Ülikool kui tööandja on teinud järeleandmisi tööturu nõuetele ning hakanud maksma suuremat töötasu majandus- ja õigusteaduskonnas.

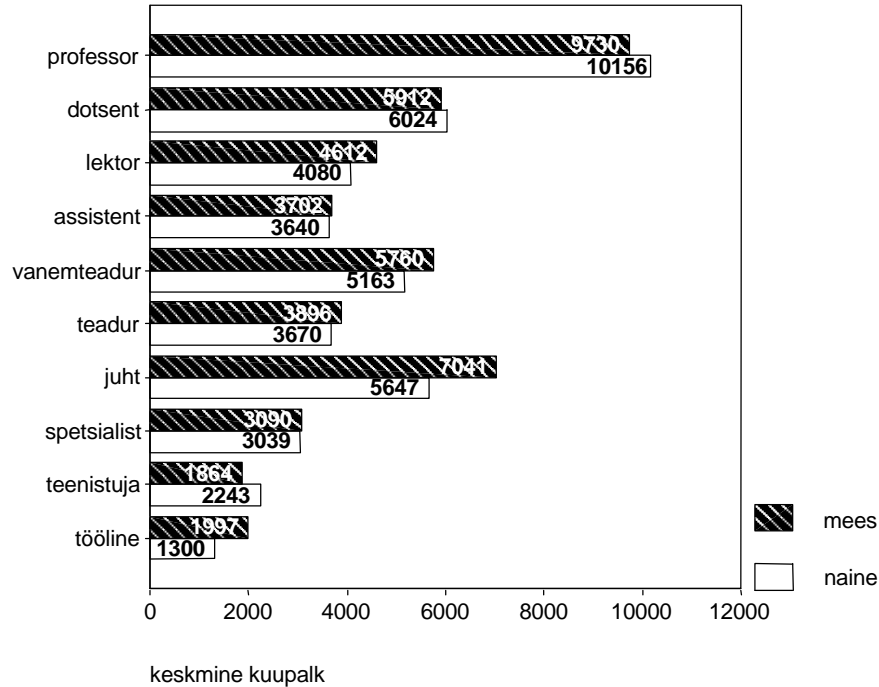
Septembris 1998 oli keskmine brutopalk Tartu Ülikoolis tervelt neljandiku madalam kui Eesti keskmine palk (4389 krooni). Tartu Ülikoolis oli keskmine brutopalk palgauuringu andmetel 3518 krooni (tollase dollarikursiga oli see 258 USD), kusjuures meeste keskmine brutopalk oli 4365 krooni ja naiste oma 3057 krooni, mis näitab, et Tartu Ülikoolis teenisid naistöötajad vaid 70% meeste palgast.

Kui vaadelda teaduskraadiga ning kõrgemal ametialasel positsioonil olevaid töötajaid (professorid, dotsendid, lektorid, assistendid, vanemteadurid ja teadurid), siis on meeste ja naiste keskmine palk vastavalt 5470 ja 4479 krooni. Antud grupis on naiste palgatase kõrgem - ligi 82 % meeste sissetulekust (joonis 12).

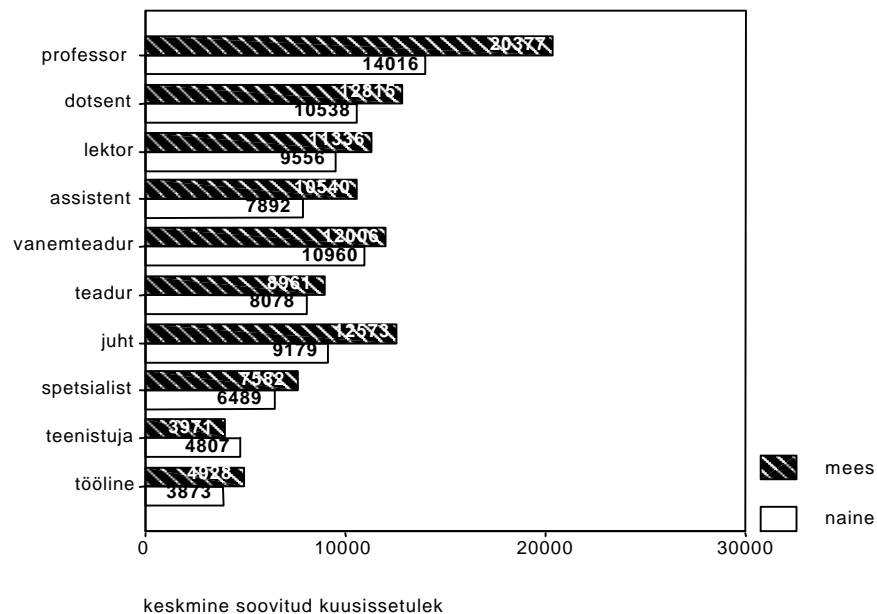
Seda näidet saab kasutada, kui püütakse eitada, et samal töökohal saavad naised ja mehed erinevat palka. Palgaerinevusi saab tekitada palgaastmetega, tööülesannete kunstliku sissekirjutamisega jne.

Vaadeldes keskmist palka ametialade kaupa selgub, et kolmes grupis on see naistel kõrgem - professoritel (meeste ja naiste keskmine kuusissetulek vastavalt 9730 ja 10156 krooni), dotsentidel (vastavalt 5912 ja 6024 krooni) ja erihariduseta teenistujatel (vastavalt 1864 ja 2243 krooni). Kõigil teistel aladel oli naiste keskmine palk meeste omast madalam.

Brutopalka ja soo vahel oli küllaltki oluline ja tugev seos (Pearsoni R oli $-,315$), ning samuti oli see soovitud sissetuleku puhul (Pearsoni R oli $-,325$). Kuigi naised said vähem palka kui mehed, saab viidata tugevale negatiivsele grupiidentiteedile ja madalale enesehinnangule, sest naised unistavad küll suuremast palgast võrreldes olemasolevaga, kuid jäävad palju maha meeste palgasoovist (joonis 13). Kui muutus soorollides võtab palju aega, siis soostereotüübid ja enesehinnang on veelgi jäigemad ning aeglasemad muutuma.

Joonis 12. Tüüst saadud töötasu (enne makse) septembris 1998 soolises lõikes, kroonides (13,6 EEK = 1 USD; N=695)

Joonis 13. Soovitud sissetulek kuus (enne makse) soolises lõikes, kroonides (13,6 EEK = 1 USD; N=695)

Palgauurimuse ankeedis küsiti vastajailt ka mitmesuguseid arvamusi enda palga kohta. Et palkade suuruses ilmnemid meeste ja naiste vahel erinevused, uurime järnevalt, kas on

erinevusi ka selles, mida enda palgast arvatakse, millised on sellega seotud soovid ja perspektiivid.

Kas naistel ja meestel on erinevad soovid enda palga osas?

Vastates küsimusele, kui suur peaks olema normaalset äraelamist võimaldav kuusissetulek, esitasid naised meestega võrreldes väiksemaid summasid ja seda peaaegu kõigil ametialadel. Vaid ühes töötajate grupis - erihariduseta teenistujad - oli naiste keskmine palgasoov meeste omast suurem. Joonisel 13 on näha erinevate gruppide keskmine soovitud kuusissetulek kõigis töötajate gruppides, joonisel 14 saab seda võrrelda saadud kogutasu Tartu Ülikoolist, kõikidelt tööandjatelt ning soovitud sissetuleku erinevusi soolises lõikes.

Tartu Ülikoolist said naised kuus keskmiselt 1000 krooni vähem palka kui mehed, kõikidelt tööandjatelt said naised vähem 1500 krooni (tabel 35).

Palga seos tööpanusega .

Suurem osa nii naistest kui meestest arvas, et nende palga kujunemine ei sõltu nende otsestest töötulemustest või sõltub vähesel määral. Ka tervel skaalal (kas ei sõltu üldse, sõltub vähesel määral, küllaltki palju või väga palju) jaotusid meeste ja naiste arvamused ühtlaselt. Samuti ühtisid arvamused ses osas, kas palk vastab praegusele töötulemusele või mitte - 77% naistest ning 73% meestest leidsid, et palk peaks tööpanust arvestades olema suurem.

Palga võrdlus erinevate näitajatega

Ankeedile vastajad võrdlesid enda aasta keskmist palka sama osakonna, instituudi või allüksuse keskmise palgaga, ülikooli üldise keskmise palgaga, ülikoolis ning väljaspool seda sarnast tööd tegevate inimeste keskmise palgaga ja Eesti keskmise palgaga. Meestega võrreldes hindasid naised kõigil juhtudel enda palka madalamaks. Kõige suurem oli erinevus võrdluses ülikooli ja Eesti keskmise palgaga. Kui 45% naistest arvas, et nende ülikooli keskmisega võrreldes on nende palk madalam, siis meestest oli sellisel arvamusel vaid 28%. Eesti keskmisest hindas enda palka madalamaks 39% meestest; naistest aga ligi 70%.

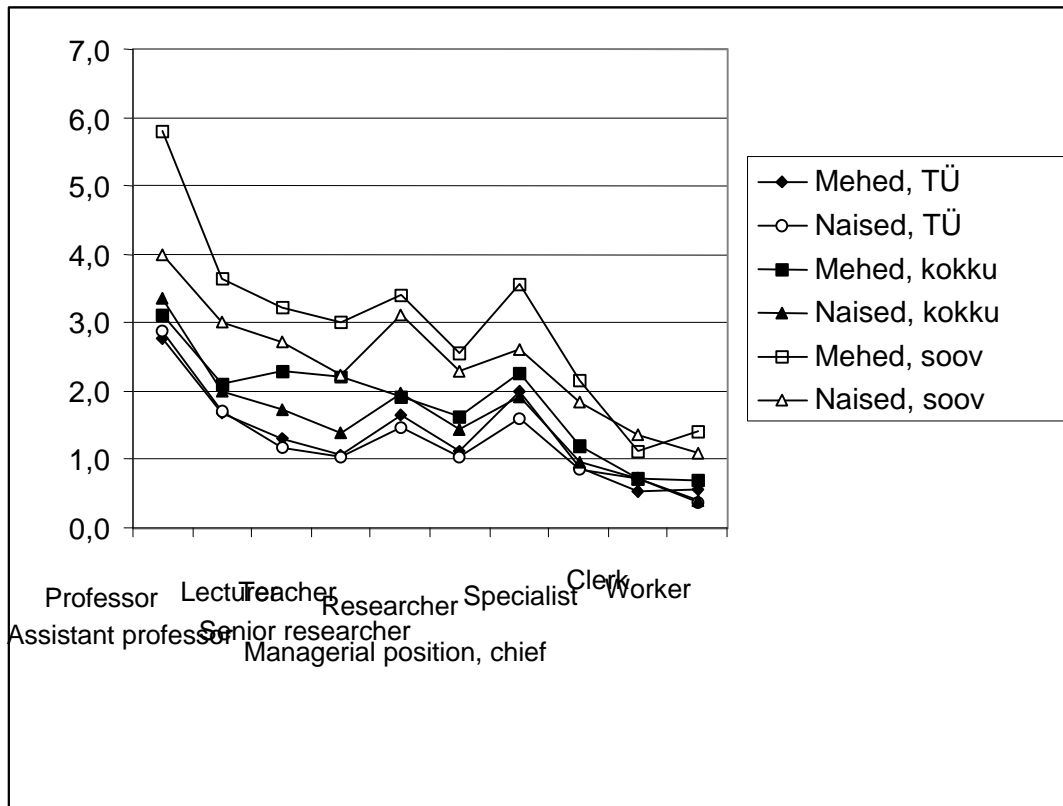
Teadustöötajate grupis (professorid, dotsendid, lektorid, assistendid, vanemteadurid ja teadurid) nii dramaatilisi erinevusi ei ilmne. Vaid võrdluses Eesti keskmisega hindasid ligi pooled naistest enda palka sellest madalamaks; meestest aga alla kolmandiku. Ilmnes tendents, et selle grupi esindajad hindasid enda palka suhteliselt kõrgemaks ülikoolisiseselt, madalamaks aga selle väliselt. Üle poole nii naistest kui meestest hindas enda palka madalamaks väljaspool ülikooli sarnase töö eest makstavast tasust.

Abinõud ja perspektiivid elujärje parandamiseks.

Ankeedis oli välja pakutud viis võimalust enda majandusliku olukorra parandamiseks - kõrgemapalgalise töökoha leidmine ülikoolis; väljaspool põhitöökohta ja -aega lisateenistuse otsimine ülikoolis; lisateenistuse otsimine väljaspool ülikooli; uue töökoha leidmine mõnes muus ettevõttes või asutuses kas Eestis või välismaal. Vastajad hindasid, kuivõrd on neil kavatsus antud võimalusi kasutada või teevad nad seda juba. Kõigil juhtudel olid naised meestega võrreldes passiivsemad, vastates tunduvalt sagedamini kas *ei kavatse* või *võib-olla edaspidi*.

Tabel 35. TÛst ja kõikidelt tööandjatelt saadav keskmine septembrikuu 1998. a. töötasu (enne makse), soovitud keskmine kuusissetulek soolises lõikes (kus 1,0 = 3518 EEK ehk 258 USD, mis oli keskmiseks töötasuks Tartu Ülikoolis (enne makse)septembris 1998; 13,6 EEK = 1 USD), N=246 – ainult teaduspersonal koguvaimist)

Sex		Gross wage from the UT	Gross wage from all employers	Desired gross wage
Male	Mean	5470	7599	12247
	N	120	112	122
	Std. Deviation	2367	3790	5534
Female	Mean	4479	5987	9176
	N	111	100	114
	Std. Deviation	2258	3085	3259
Total	Mean	4994	6841	10764
	N	231	212	236
	Std. Deviation	2363	3560	4821

Joonis 14. Indekseeritud TÛst ja kõikidelt tööandjatelt saadav septembrikuu 1998. a. töötasu (enne makse) ja soovitud kuusissetulek soolises lõikes (kus 1,0 = 3518 EEK ehk 258 USD, mis oli keskmiseks töötasuks Tartu Ülikoolis (enne makse)septembris 1998; 13,6 EEK = 1 USD), N=695 – koguvaim)

Arutelu

Analüüsi käigus selgunud tulemused olid üsna ootuspärased nii ametikohtade soolise jaotuse, palkade suuruse kui palgaga seotud arvamuste osas. Kui hierarhia alumises otsas (erihariduseta teenistuja, tööline) oli ilmne naiste ülekaal, siis selle tipus (juhtiv positsioon, kõrgem teaduskraad) domineerisid meessoost töötajad. Naiste märgatav ülekaal ilmnis ühe töötajate grupi puhul, mida võib pidada ülikooli struktuuris küllalt kõrgel positsioonil asetsevaks - bakalaureusekraadiga õppejõudude (assistentide) hulgas.

Võib oletada, et antud valim väljendab üsna adekvaatselt ülikoolis esinevat ametialast soolist segregatsiooni. Seda, et õppejõudude hulgas on siiski ka palju naisi (kuigi madalama teaduskraadiga), võib mingil määral selgitada eesti naiste kõrge haridustase, mis keskmiselt näitajatele ületab meeste oma (Narusk 1998). Et naised on kõrghariduse poole pürgimises aktiivsemad, näitab seegi fakt, et üldjuhul on suurem osa ülikooli sisseastujaist naised ning selle soo esindajad domineerivad ka paljudel erialadel. Seejuures on ilmne, et pärast kõrghariduse omandamist on meestel suurem tõenäosus ametialases hierarhias tippu liikuda.

Soolised erinevused palkades näitasid kindlat tendentsi - naise poolt tehtava töö madalamat tasustatust, ehkki kolmes grupis (professorid, dotsendid, erihariduseta teenistujad) oli naiste keskmine palk ühe kuu näitajate alusel kõrgem. Siin võib olla selgituseks valimis esindatud suhteliselt väike töötajate arv professorite grupis, mis siiski ei võimalda väita, et mainitud gruppides saavad naised meestest vähem palka. Kõiki töötajate rühmi koos vaadates ilmnis aga küllalt soliidne palgatasemete vahe - naiste ühe kuu sissetulek moodustas ligikaudu 70% meeste omast. Antud suurusjärku kirjeldatakse teisteski seda valdkonda käsitlevates töödes.

Kõige suurem naiste ja meeste palgatasemete erinevus oli tööliste grupis, kuhu kuulusid näiteks remonditöölised, autojuhid, preparaatorid, koristajad ja muude selliste ametite esindajad. Siin moodustas naiste keskmine kuupalk meeste omast vaid 65%. Tegemist on rühmaga, mille sees on ilmselt teravamalt kui mujal eristunud ametid, mida peavad kas valdavalt mehed või valdavalt naised - võib eeldada, et remonditöölised ja autojuhid on enamasti meessoost esindajad, koristajad aga üldjuhul naisterahvad. Erinevate ametite paljusus võib olla suure palgaerinevuse põhjuseks ning siin saab kinnitust ka teoorias väljatoodud fakt, et traditsioonilised *naiste tööd* on madalamalt tasustatud võrreldes *meeste töödega*.

Veel selgemalt, kui reaalsete palganumbrite puhul, ilmnisid soolised erinevused selles, kui suurt palka endale soovitakse, milline on arvamus praegusest palgast ning kas võetakse midagi ette enda elujärje parandamiseks. Esimesel juhul on näha, et naiste soov palga osas jääb meeste omast tunduvalt maha, vaid ühes töötajate grupis (erihariduseta teenistujad) ihaldaksid naised meestega võrreldes keskmiselt suuremat palka. Suurim vahe ilmnis mees- ja naisprofessorite palgasoovis - naiste keskmine soovitud töötasu on vaid 69% meeste vastavast summast. Ilmselt ei saa neid erinevusi seletada asjaoluga, et naised meestest väiksema rahasummaga ära elaksid ning ei soovi endale seetõttu nendega võrdset palka. Tõenäolisem on see, et naised ei oskagi tahta endale suuremat sissetulekut. Küllap lähtub palgasoov suure osas ka realselt saadavast tulust ning et naiste palk on üldiselt madalam, siis on ka nende soovid väiksemad. Seejuures saa rääkida naiste rahulolust enda töötasuga, kuna nende arvamus enda palgast oli võrreldes meestega üsna halb, seda aga eelkõige üldisemate näitajatega kõrvutades (ülikooli ja Eesti keskmine palk).

Samuti ilmnis antud tulemustest naiste suurem passiivsus meestega võrreldes enda elujärje võimaliku parandamise osas. Sellel võib olla mitmeid põhjusi, kuid üks neist on kindlasti naiste suurem seotus koduga, mis ei võimalda neil otsida näiteks lisatöökohti või minna tööle välismaale - üldiselt aga võib öelda, et võrreldes meestega puudub naistel kas soov või võimalus enda elujärge parandada. Seda väidet kinnitavad ka Eestis läbiviidud küsitluse tulemused, mille tulemusi on kirjeldanud Narusk (1998). Selle järgi on naised sageli nõus tegema madalapalgalisi töid ning ei väärtusta karjääritegemise võimalusi.

Samas kirjutises (Narusk 1998) tuuakse välja mõte, et naiste ja meeste töö ebavõrdse tasustamise probleemi ei peeta Eestis sotsiaalseks probleemiks, ehkki mainitud küsitluses

väidavad paljud naised end olevat sellega kokku puutunud. Siin on oma osa kindlasti asjaolul, et neist probleemidest on meil hakatud rääkima alles viimasel kümnel aastal ning samuti on tegemist teemaderingiga, mida mõjutavad tugevalt eelarvamused ja stereotüübid. Nn nõukogulik idee meeste ja naiste võrdsusest mõjutab meie mõtteviisi ilmselt veel tänagi ja seetõttu võib olla raske uue majandusliku ja ühiskondliku situatsiooniga kaasnevaid probleeme üldse teadvustada ning nende olulisust ja tagamaid mõista.

Naised teenisid 1998. a. 74% meeste palgast, mis näitab palgalõhe stabiliseerumist. Tartu Ülikooli palga uuringu põhjal saab väita, et naised saavad madalamat palka samalt ametikohalt. Kõigi ülikooli töötajate palgavahe oli 70%, kuid teaduspersonali palgavahe oli väiksem – 82%. See on optimismitekitav tulemus, sest näitab tendentsi hariduse rahalise väärtustamise suunas. Eelnevad uuringud kinnitasid, et suurem haridus ei taganud kõrgemat palka (Kandolin 1996; Grøgaard 1996).

ESA palgauuring, mida tehakse kord aastas oktoobrikuus vaid ettevõtetes, kus on üle 19 töötaja, ei ole piisav andmebaas naiste ja meeste palgavahe kohta järelduste tegemiseks, andmete kogumiseks tuleb teha valikuuringuid.

4.4 4 näide: Tüüpiline naine on tubli ja tüüpiline mees tähtis ning mugav

Tartus, Lõuna-Eesti maapiirkonnas, Tallinnas ja Soomes kvantitatiivmeetodil läbiviidud uuring *Soostereotüübid Eestis ja Soomes 1997* koos lahtiste küsimuste paketi võimaldamaks kvalitatiivse meetodi rakendamist, kus küsitleti 448 eestlast ja 84 soomlast vanuses 14-18. Metodoloogia koostasid Anu Laas ja Riikka Mäkinen. Riikka Mäkinen on teinud uurimuse põhjal bakalaureusetöö (Mäkinen 1999).

Uurimuse aluseks olev küsimustik koostati põhimõttel, et selleks kajastuks nii ankeedile vastaja objektiivne olukord, tema subjektiivsed hinnangud, kui ka vastaja isiklikud hoiakud ja arvamused.

Ankeedis on kvantitatiivne pool kombineeritud kvalitatiivsega, sisaldades kokku 26 küsimust, millest 6 on lahtised küsimused. Ankeet sisaldab 10 põhiküsimust soorollide ja stereotüüpide kohta, millest kolm on lahtised küsimused. Lisaks nendele on 8 küsimust sotsiaaldemograafilise staatuse kohta ning 8 last enda ja tema perekonnakliima kirjeldavat küsimust, millest jälle 3 on lahtised küsimused.

Põhiküsimused on jaotatud soorollide uurimiseks nii üksikisikuna, perekonnas, tööl kui ka ühiskonnas. Soorollide ja stereotüüpide küsimused koosnevad kümnest osast:

1. Mis on meeste/naistele tähtis
 2. Mehelikud/naiselikud iseloomujooned ja omadused
 3. Mehelikud/naiselikud elukutsed
 4. Kodutööde jaotus
 5. Kellele on midagi lubatud ja mida mitte
 6. Missugune on tüüpiline otsustuste tegemine peres
 7. Kuidas vastaja peres otsustused tehakse
 8. Sookuuluvuse võimalikud takistused
 9. Kuidas nähakse vastassugu oma sooga võrreldes
 10. Kui sugupooled teineteisest erinevad, siis mille poolest
- Valim koosneb 9nda ja 12nda klassi õpilastest ning kutsekooli poistest. Anketeerisid õpetajad, keda oli eelnevalt juhendatud,

Tüüpiline naine 1997

Missugune on sinu meelest tüüpiline naine? Sellele küsimusele vastasid Lõuna-Eesti väikelinna kooli 14-15 aastased tüdrukud. Tüdrukute vastustest jäi kõlama see, et tüüpilised naised on küllaltki iseseisvad, püüavad jagada end töö ja perekonna vahel. Domineerima jääb tüüpilise naise töö rohkem kui perekond.

Perekonna eest hoolitsemist on nimetatud sageli, kuid lisatud minoorseid toone naiste igapäevaelu rutiini suhtes, kus kodu ja pereliikmete eest (üle)hoolitsemise, murelikkuse ning ajanappuse tõttu, jääb naiste endi välimuse eest hoolitsemine unarusse. Küsimusele ideaalsest naisest asetati naisi rohkem koduvälistes rollidesse: rahuldustpakkuvale tööle ning tegelema oma huvialadega

Kui tüüpilise naisena on nähtud noort energilist karjäärinaist, siis seostatakse ta elu hobide ning seltskonnaga, perekonnakohustusi tal ei ole.

Tüüpilisel naisel on töö ja perekond, ta on endaga toimetulev.

Tal on lakkis juuksed. Ta on päris hea iseloomuga. Töötab õpetajana või mõnes vallamajas. Ta on hästi asjalik. Tal on oma maja. Seal on aed ja tal on mees, kes on elektrik või mehhaanik. Neil on lapselapsed ka.

Tüüpiline naine on tumedate pikkade juustega. Kena, endas kindel ja väga seltskondlik. Tüdrukute juures peab olema ka vastav riietus, ta peab oskama seda valida. Ta peab kindlasti olema väga naiselik ja tulevikus hea pere ema. Loomulikult on tüdrukute peamiseks tegevuseks kodused tööd ja harrastusteks jääb vähe aega, kuid mõni võiks siiski olla. Näitena käsitöö ja sport.

Ta on kindlasti (vähemalt) keskkooli haridusega. Tal on töökoht, korter, oma pere. Tal pole pahandusi ega seost kuritegevusega. Ta ei joo, s.t. pole joodik.

Tüüpiline naine on mehele meeldida tahtev. Ta on meeldiv, mitte alati ilus, kuid oskab seda olla. Ta ei ole mitte kergesti mõjutatav, kuid võib kergesti vihastuda ja järgmisel hetkel olla vaikne naine. Tegevuseks võiks olla kodu korrashoid ja poodides käimine. Harrastusteks võivad olla sport ja lugemine. Kindlasti on ta hell ja hoolitsev.

Tüüpiline naine, kui ta on kooli lõpetanud, käib tööl ja poes või juuksuris või linnavalitsuses. Tema tööpäev on 6-8 tundi ööpäevas, tal on 2-3 last või pole üldse lapsi. Ta on abielus, kuid võib olla ka üksikema. Ta saab palka eesti keskmise järgi või alla selle. Ta käib kord kuus juuksuris ja kosmeetiku juures.

Tänapäeva tüüpiline naine on küllaltki iseseisev ja enam mitte nii sõltuv meestest kui varem. Samuti hoolitseb ta oma välimuse eest rohkem kui varem. Tüüpiline naine käib ka tööl kui võimalik. Ta otsustab paljusid asju ise ja on üldse julgem avaldama oma arvamust. Samal ajal on ta ka hell ja hea ema ning ka hea abikaasa. Peale tööl käimise võtab ta osa ka seltskondlikest üritustest.

On näiteks sekretär, raamatupidaja, poemüüja jne. Iseloomult uudishimulik, hoiab kodu, armastab rääkida, armastab lapsi, hoolitseb oma välimuse eest. Välimusest puhas, korralikult riietatud. Põhiliselt on kodus.

Tüüpiline naine on iseseisev, sel naisel on töö, ta tuleb endaga toime.

Tüüpiline naine on sekretär. Ta käib normaalselt riides. Käib aeroobika tundides ja jõusaalis. Tal on oma korter ja auto. Ta pole abielus. Tal on prillid. Umbes kolmekümneaastane.

Tüüpiline naine on ikka pikkade juustega, naiseliku kehaga ja riietega. Iseloom on enesekindel, aga asjalik. Ta on igasugune organiseerija. Naise peamiseks harrastusteks on käsitöö ja aeroobika, et enda figuuri hoida.

Tüüpiline naine on keskmist kasvu, tumedapäine ja veidi pahur. Ta käib tööl ja pidudel, omab sõpru ja harrastab nendega aega veeta.

Minu arust on tüüpiline naine endaga toimetulev ja enda eest hoolitsev. Ta suudab enda eest seista ega lase endast igaühel lihtsalt üle astuda. Ta on kombekas ja korralik.

Tänapäeva tüüpiline noor naine ei hooli eriti abielust ja laste soetamisest. Talle meeldib seksikalt riietuda, lõbutseada ja meestega flirtida. Ta värvib juukseid ja teeb make-up'i. Kuigi on ka naisi, kes aarmastavad kodu, lapsi ja perekonda. Mõned naised on isegi hullud väikeste laste vastu. Naine on liiga hõivatud oma tööga, et ei saa aega perekonda luua ega soetada. Naine püüab saada ikka kõrgemale võimuredelil. Noored naised kardavad lapsi sünnitada ja seega tehakse palju aborti ja naise psüühika kannatab selle all väga. Naised harrastavad aeroobikat, treenimist jne. Tegelevad võimalikult paljude erinevate aladega. Paljud tahavad saada advokaadiks või juristik, kohtunikuks.

Tüüpiline naine käib tööl, on enda suhtes hoolimatu.

Tüüpiline naine käib tööl. Ta ei pööra tähelepanu oma välimusele.

Tüüpiline naine käib tööl. Ta näeb välja täiesti tavaline. Tema peamised tegevused on majapidamistööd. Tal ei ole vist eriti mingeid harrastusi, sest ta käib tööl.

Keskmine inimene, tema iseloom on vahepealne: üks pool on head ja teine pool on halba. Ta käib kenasti riides. Ta käib tööl võib olla kuskil õmblejana. Harrastusteks on kudumine, heegeldamine, üldse käsitöö. Ta võib käia ka mõnes vabrikus, arstina töötada, poemüüja, õpetajana. Tüüpiline naine käib kodus võivad tal olla tavaliste pükstega, seelikuga, kittelkleidiga. Aga kui on sünnipäev, pulm, matus või mõni avamine, siis paneb näiteks mõne seeliku või kleidi selga. Keskmised riided.

Tüüpiline naine on kodune

Tüüpiline naine on veidi tüsed kehaehitusega. Tavaliselt on tal lokkis juuksed. On kodune ja talle meeldis teha käsitööd ja suvel aias nokitseda. Ta on heasüdamlik aga ka väga hoolitsev ja muretsev. Armastab viriseda. Tema pereelu on äärmiselt rutiinne.

Tüüpiline naine on see, kes kodus kasvatab lapsi. Kes teeb kodus süüa, koristab ja üldse maja korras hoiab. Iseloom on väga pehme ja hea. Et ta ei oleks kuri, muidugi vahest võib olla, sest ega kogu aeg saa hea olla. Tüüpiline naine on oma tavalistes riietes, mis talle väga meeldivad ja on mugavad. Harrastused võivad olla käsitöö, joonistamine või hoopis küpsetamine. Tüüpiline naine võib väga hea olla, kui ei taha midagi rohkemat.

Tüüpilisel naisel on palju probleeme

Tüüpiline naine on tänapäeval kodus istuv kodukana. Tal on omad huvid ja harrastused, oma töökoht ja sõbrad. Iseloomult pole ta mingil juhul mehe ees alandlik ja käske kuulav. Peamised tegevused olenevad kuigivõrd ka sellest, kas ta on abielus või vallaline. Abielunaisel ei jää võib olla töölkäimise, söögitegemise ja lastekasvatamise ajast midagi lõbustuste jaoks, kuid vallaline käib arvatavasti tihti pidudel, kinos, teatris jne.

Tõuseb vara, rügab päev läbi tööd teha. Peab laste eest hoolitsema, kui neid on. Tüüpiline naine ei ole oma eluga eriti heal järjel. Ta on tavaliselt koduperenaine, mees aga käib tööl. Praegu on naisi erinevaid. Ühed naised on töötavad hea töökoha peal ja on rikkad. Teised on vaesemad ja osad on hoopis töötud. Tänapäeva naine on energiline, käib tööl nii nagu meeski. Tihti läheb perekond lahku. Abiellutakse vara. Tavaliselt on naine see, kes peab süüa tegema ja kodu eest hoolitsema.

Tüüpiline naine on iseseisev ja paheline

Tüüpilised naised need on igapäevased naised. Uhus, upsakus, ligitõmbavus. Ta näeb välja väga kena ja seksikas. Tema peamised tegevused on pidudel käia, juua, meestega olla (mõningatel), suitsetada.

Tüüpiline mees 1997

Missugune on sinu meelest tüüpiline mees? Sellele küsimusele vastasid Lõuna-Eesti väikelinna kooli 14-15 aastased tüdrukud.

Tüüpilise mehe portree on üsna kurb, arvesse tuleb võtta seda, et vastanud on Lõuna-Eesti väikelinna tüdrukud. Samas elab suur osa eestlastest väikelinnades, agrolinnakutse või hõredalt asustatud piirkondades, kus meestel on probleeme töö ja abikaasa leidmisega. Riitta Högbacka Soomest on öelnud, et maamehed on kõrvale jäänud tööturul ja abieluturul. Meeste puhul tuuakse rohkem kui naiste puhul esile nende omamist või mitteomamist, tihti antakse vastustes edasi meeste enesehinnangut.

Tüüpiline mees arvab, et ta on tähtis

Tüüpiline mees on uhke ja endast üliheal arvamusel. Nad tahavad olla kõige tähtsamad ja silmatorkavamad, olenemata olukorrast. Tahavad olla igas olukorras peremehed. Samuti tahavad nad valitseda naise üle ja soov olla peremees.

Tüüpiline mees on lühikeste juustega ja lihastes kehaga, pikema kehaehitusega. Meeste põhiliseks tegevusalaks on ikka igasugune äri. Iseloomult on nad rahulikud, aga tahavad olla naise peremehed. Mehed mõtlevad, et nemad on need kõige, kõige. Kõik nad on ühesugused.

Tüüpiline mees on naiste poolt mõjutatav. Arvab, et on naiste üle võimu ning võib solvuda, kui naine rõhutab vastupidist. Soeng on tavaline siilisoeng, keskmist kasvu, mitte paks ega kõhna.

Tüüpiline mees on mingil määral omakasupüüdlik. Ta näeb vaid ilusaid inimesi, sealhulgas naisi ja vähem ilusatele pööratakse vähe tähelepanu, kui just midagi paremat käepärast pole. Nad töötavad tavalistes töökohtades.

Tüüpiline mees on kes on pikk, heatahtlik, armas, kena, tumeda pea ja pruunide silmadega. Tema tegevuseks peaks olema töökus ja kõvasti tahtejõudu. Harrastuseks võiks olla sport.

Naiste arvates on suurem osa meestest sead, sest neil on palju halbu kogemusi seoses meestega. Tüüpiline mees käib ülikonnas ja rügab pika päeva töö, et tema pere elaks hästi. Paljud mehed hakkavad jooma ja laaberdama ning pätistuvad. Mees arvab naisest kui arast, abitust ja hellast loomast. Ta ei suuda endale teadvustada, et naine võib olla temast targem, tugevam ja julgem. Ta tahab olla karja juht. Tüüpiline, karske ja korralik mees tegeleb spordiga ja tervisejooksuga.

Tüüpilisel mehel on auto ja mobiil

Tüüpiline mees on see, kes sõidab oma autoga, ta on noor. Tal on nahktagi või mantel seljas. Ta on ärimees. Pidevalt laiab oma mobiiliga. Käib ööklubides naisi jahtimas. Arvab, et on õndselt tark.

Tüüpiline mees on alati ennasttäis ja talle meeldib arvata, et ta on kõige tugevam ja ilusam. Tal on tavaliselt õllekõht ees, pooleldi maha vajuvad teksad jalas. Ja mingi hästi tavaline kampsun seljas. Ta sõidab ringi mingi kasutatud väljamaa loksuga. Tema juurde kuulub lahutamatu mobiil, millega ta pidevalt esineb.

On näiteks töö mingis firmas või muul töö. Iseloomult ei oska öelda. Välimus keskpärane. Mõned hoolitsevad enda välimuse eest, mõned mitte. Meeldib tegeleda autodega, masinatega. Armastavad võib-olla riskida.

Tüüpilisel mehel on esikohal ta ise, siis töö ja siis alles perekond

Tüüpiline mees ei istu kodus ema kaitsva tiiva all, ta otsustab ja tegutseb ise oma tahtmist mööda. Tüüpilise mehe harrastused ja tegevused on põhiliselt töölkäimine, arvatavasti jääb tal aega üle ka lõbustuseks: peod, kino ja muu.

Tüüpilised mehed tegelevad tänapäeval peamiselt äriga, ning on tavaliselt juhtivatel kohtadel. Nad on küllaltki kohusetundlikud, kuid samal ajal on seltskondlikud ja lõbusad. Neile meeldivad kaunid naised, head ja kiired autod ning muidugi hea töö ja raha. Seltskonnas tarvitavad nad alkoholi ning ka kodus on neil tavaliselt kangemat kraami. Samuti tegeleb ta spordiga ja hoiab end vormis. Nad on huvitatud ärist ja poliitikast. Kuid nad pühendavad küllaltki palju aega perele.

Tüüpiline mees on töötaja, tal on töökoht, kus ta veedab 6 päeva nädalas, 8 tundi päevas. Iseloom on igal tüüpilisel mehel erinev (ärrituv, rahulik, pessimistlik, optimistlik jne). Tal on vuntsid võib olla ning mõnel on habe, ta pole kiilakas. Talvel käib jope, mitte mantliga (suitsetab võib olla (negatiivne) ja vaatab kõige meelsamini telekat.

Ka mehed pole kõik ühesugused. On ka mehi, kes ei hooli üldse pere eest ja joob. Teise grupi moodustavad tavalised mehed. On ka ärikaid, kes on rikkad ja lubavad endale kalleid maju ja toitu ning mööblit. Praegusel ajal on mees see, kes toob perele tulu. Praegusel ajal on arenenud harrastus televiisori ees istumine ning ei käida eriti väljas, näiteks perega jalutamas või üksi.

Ta on vahepealne. Mõned mehed on iseloomu poolest kurjad inimesed aga sisemuses ta võib olla ei olegi nii väga. Siis kui on vaja, näiteks läheb kellegi sünnipäevale või kellegi pulma, matustele, mõnele avamisele, mis iganes see ka ei oleks kannab ta ülikonda. Kodus aga käib mingite dressipükstega ja T-särgiga. Tööl käib mingisuguses tehases, autobaasis, tsehhis, vabrikus, autojuhina aga ükskõik kus. Harrastused on võib olla remondib kodus autot või ehitab sauna, maja, garaaži, kõike.

Tüüpiline mees on mugav ja laisk

Ei hoolitse enda eest. Ei huvitu millestki.

Tüüpiline mees käib tööl. Tüüpiline mees on laisk ja hajameelne. Tema peamiseks tegevuseks ja harrastuseks on magamine ja lugemine.

Tüüpiline mees on keskmist kasvu, pruuni peaga. Iseloomult kergesti mõjutatav. Peamiseks harrastuseks on logelemine.

Tüüpiline mees see on samuti igapäevased mehed - ülbus, nutikus, jõud ja tähtsus. Tüüpilistel meestel tavaliselt tarkust napib, sest nad mõtlevad mitte koolis käia. Nad tahavad vabad olla. Nad on ennast tavaliselt väga üles löönud, ülearu lõhnastatud, popp. Tavaliselt kaasaegsed riided, mis on väga igapäevased, tüüpilised. Harrastused on joomine, suitsetamine, armastamine (mingil määral) ja narkootikumid.

Tüüpiline mees hoolitseb perekonna eest ja käib tööl

Tüüpiline mees on see, kes hoolitseb oma pere eest ja käib korralikult tööl. Iseloom on tal rahulik nii lastega kodus tegeleb kui ka tööl saab hästi teistega läbi. Muidugi tüüpilisel mehel võib olla mõni pahe, aga hästi väike. Tüüpiline mees näeb välja täiesti korralik, muidugi mõni on räpane. Meestel ei tea ma just palju harrastusi aga nad võivad kaarte mängida.

Tüüpiline mees on nõrk

Tüüpiline mees on nõrk, mitte ainult füüsiliselt, vaid ka vaimselt. Ei julge oma arvamust avaldada. Tal võib küll raha olla, kuid ta ei oska sellega midagi peale hakata.

Poiste ja tüdrukute erinevuse tajumine

Kas sinu meelest on poisid ja tüdrukud erinevad? Milles need erinevused sinu meelest kajastuvad? Sellele küsimusele vastasid Lõuna-Eesti väikelinna kooli 14-15 aastased tüdrukud.

Poisid ja tüdrukud on erinevad väliste tunnuste tõttu, poisid on tugevamad

On küll erinevad. Esiteks sellest, et poisid on tugevamad kui tüdrukud, teiseks on jämeda häälega. Tüdrukud on poistest tagasihoidlikumad. Kooli suhtes ei ole nii korralikud kui tüdrukud.

Poisid ja tüdrukud on erinevad jah. Kehalise kasvatuse tund on tavaliselt eraldi ja spordipäevad on kõik alad eraldi, sellepärast et enamus poisse on enamusest omavanustest tüdrukutest tugevamad. Ja ka hing peab neil vist erinev olema /---/

Erinevad kindlasti. Tüdrukud ja poisid on väljapoolt erinevad, kuid nende iseloomud võivad kokku langeda.

Tavaliselt on poisid tugevamad kui tüdrukud, nemad teevad teistsuguseid töid kui tüdrukud.

Tüdrukud kannavad seelikuid ja kleite, kuid on erandeid, nagu mina.

Tüdrukud on rohkem avameelsemad ja nad saavad rutem täiskasvanuks. Poisid ja tüdrukud on kehaliselt erinevad.

Peamine erinevus on loomulikult välimus. Teine tähtis erinevus on harrastused. On ju ammu teada, et poistele meeldivad autod, tüdrukutele nukud. Vanemad poisid huvituvad mootoritest, autodest, masinatest ja kõigest, mida saab lahti kiskuda. Tüdrukutele meeldivad mood, kirjandus, nad hoolitsevad rohkem oma välimuse eest. Arvatakse, et tüdrukud saavad varem küpseks. Meie klassis leiab see küll kinnitust, sest poisid mängivad siiani vahetunnis (loobivad lennukeid, lendavaid taldrikuid jne.). Poisid on ka suuremad pahanduste tegijad.

Natuke vist ikka on, muidu neid ei eraldataks poisteks ja tüdrukuteks. Erinevus on kehaehituses, ma arvan. Tüdrukud ei saa poiste WC-s käia. Poisid on nii ennasttäis lollid.

Poisid ja tüdrukud on erinevad, sest neil on erinev iseloom

Tüdrukud on rahulikumad ja tagasihoidlikumad kui poisid.

Ja on küll. Poistel on hoopis teistsugune iseloom ja tunded kui tüdrukutel. Poisid tarvitavad rohkem alkoholi ning on vägivaldsed. Muidugi on poisid palju rohkem energiat täis kui tüdrukud.

Tüdrukud ja poisid on erinevad. Tüdrukute ja poiste iseloom on erinev.

Poisid ja tüdrukud on erinevad. Poiste käitumine ja mõtlemine on tüdrukute käitumisest ja mõtlemisest väga erinev.

Esmalt on muidugi poiste ja tüdrukute välimused erinevad. Iseloomgi on erinev. Kuigi kõik on suhteline. Poisid on rahutumad ja sagivad kogu aeg ringi (muidugi mitte kõik), tüdrukud on aga vaiksemad ja kuuletuvad käskudele paremini.

Tüdrukud on rahulikumad kui poisid. Tüdrukud on tagasihoidlikumad. Poisid on ülbed. Poisid ropendavad rohkem kui tüdrukud.

Poisid ja tüdrukud on erinevad, sest neil on erinevad huvid

On erinevad. Erinevused on välimuses ja ka iseloomus, huvides. Poisse huvitavad rohkem autod, tehnika. Erinevused on ka kehalistes võimetes.

Muidugi on nad erinevad nii füüsiliselt kui psüühiliselt. Erinevused seisnevad paljus: kehaehitus, välimus, riietumine ja muidugi erinevad huvialad. Tüdrukutele meeldib sageli käsitöö, kuid poisid ei tegele sellega ju just eriti tihti.

Poisid ja tüdrukud on erinevad, sest nad käituvad erinevalt

Poisid ja tüdrukud on tõesti erinevad. Poisid ja tüdrukud käituvad erinevalt. Poisid end nii väga ei ehi, tüdrukud kaunistavad end rohkem kui poisid. Tüdrukud värvivad endid, aga

poisid mitte. Poiste ja tüdrukute erinevused seisnevad selles, kuidas nad käituvad. Üks erinevus on veel see, et tüdrukutel tuleb murdeiga varem kui poistel.

Tüdrukud ja poisid on kindlasti erinevad. Tüdrukute ja poiste mõtlemine, käitumine ja palju muud on väga erinev.

Kõik tüdrukud ja poisid ei ole erinevad. Kõige suurem erinevus on käitumises. Poisid on minu arust ropumad ja vabamad oma kõnepruugis. Poisid tahavad olla tähtsamad ja väljapaistvamad. Mõni üksik poiss on tagasihoidlik. Poisid huvituvad sellistest asjadest, millest tüdrukud midagi ei tea. Poisid on samuti vägivaldsemad, kui tüdrukud.

Poisid ja tüdrukud on erinevad, sest poisid vajavad suuremat tähelepanu

Jah, on küll. Poisid on ikka veel natuke puberteedieas. Tüdrukud on sellest üle saanud. Tüdrukutel nagu polekski olnud sellist iga, kus nad endale tähelepanu tahavad tõmmata. Poisid tahavad ikka veel esineda. Tüdrukud ei ole tegelikult nii edevad kui poisid. Poisid viskavad tundides oma pubekanalja.

Kindlasti on nad erinevad. Poistele meeldib tüdrukute ees lollusi teha ja uhkustada. Ka tüdrukutele meeldib poistele meeldida ja nende ees eputada, kuid nemad ei näita seda nii otseselt välja nagu poisid. Poisid sikutavad tüdrukuid patsidest, mõtlevad lollakaid hüüdnimesid, kuid tüdrukud vastavad ainult tobedamatele lollustele.

Poisid ja tüdrukud on erinevad, sest poistele on rohkem lubatud

Poistele on rohkem tegevusvabadust. Tüdrukud peavad jälgima, et nad endast halba muljet ei jäta. Tüdrukud peavad rohkem vaeva nägema, et teda ei nähtaks ainult halvas valguses. Poistele nende pahateod osaliselt andestatakse. Öeldakse, et poisid on poisid ja nad on ülemeelikud jne. Tüdrukuid vaadatakse aga halvustavalt kui nad midagi korda saadavad.

Poisid ja tüdrukud on erinevad, sest poisid on võimukamad

On küll. Poisid tahavad võimu enda kätte saada. Tüdrukutel on seda võimu väga raske saada. Mõnel üksikul tüdrukul võib olla on. Poisid on rohkem ülbemad. Tüdrukud nii väga ei ole.

Põhilised tulemused

Eesti ja Soome koolinoorte soorollihoiakute ja soostereotüüpide uuring näitas konservatiivsemat naiste ja meeste ametite, soorollide ja naiselikkuse ja mehelikkuse mõistmist eestlaste seas võrreldes soomlastega. Kahjuks ei olnud Eesti lastest igal kümnendal perekonnas isa ega kasuisa, 6% vastast, et minul neid ei ole, mis näitab, et väiksel osal vastanutest siiski säilinud mingid suhted oma isaga, kuigi ei elata koos. Samas ei vastanud ükski 84st Soome koolilapsest, et tal ei ole isa või kasuisa.

Selle uurimuse põhjal võib öelda, et Eesti 14-18 vanused tüdrukud ja poisid on väga konservatiivsed ja traditsioonilisi soorolle pooldavad. Hüpoteesiline oli, et tüdrukud ja poisid vastavad paljudes asjades väga erinevalt, kuid olulisi soospetsiifilisi erinevusi ei saa vastustes välja tuua. Suuremad erinevused ilmnevad pigem kultuurilises kui soolises lõikes.

Koolilastelt küsiti arvamust selle kohta, kui palju on nende isiksuse arengule avaldanud mõju ümbritsevad inimesed. Eesti lastele on isad ja kasuisad vähem mõju avaldanud kui Soome lastele. Iga kümnes koolinoor vastas, et isa ei ole talle üldse mõju avaldanud, ning 40% vastas, et isa on teatud määral neid mõjutanud. Vaid veidi vähem kui iga kolmas Eesti laps sai vastata, et isa on nende isiksust mõjutanud võrdlemisi palju ja iga kümnes vastas, et isa on neid väga palju mõjutanud.

Soorollihoiakute ja soostereotüübi uuring näitas, et kõige suurem koolinoorte mõjutaja on ema, emaga on ka palju soojemad suhted kui isaga. Peamiselt ema on see, kes teeb igapäevased sisseostud, valmistab söögi, pakub sööki, peseb nõud, peseb ja triigib pesu,

koristab ning hoolitseb rutiinsel moel lakkamatult oma leibkonna hea käekäigu eest. Emad on enamasti riigitööl, kus on võimalik piirduda etteantud tööajaga, ning ema on laste jaoks oluline, sest tema hool on igapäevaselt tuntav, sest ta on rohkem kodus kui isa. Ema käitumine ja perekond kui sotsialiseerimise agent toodab traditsiooniliste soorollide mudelit ja soostereotüüpe.

Õiget rollikäitumist õpitakse imitatsiooni, koolituse ja kogemusliku õppimisprotsessi kaudu. Naised-emad hoiavad igapäevaselt laste silme ees naise rolle ja naiselikkust. Seetõttu on poistel raskem leida oma soole kohast käitumist kui tüdrukutel. Varases lapsepõlves seostab enamik lapsi oma rolliidentiteeti naise omaga. Poistel oma isa rolliga end identifitseerida on palju raskem. Perest pidev isa äraolek, puudumine on probleemiks terves maailmas. Perekonna ideoloogia ja organisatsioon loob senini sooerinevusi ja genereerib ootusi naiste pereidentiteedi suhtes. Eestis kinnitavad nii soostereotüübi kui koolinoorte uuringud, et lapsi kasvatatakse tulevasteks naisteks ja meesteks, tabel 36 (Glaser 1977).

Tabel 36. Ootused tüdrukutele ja poistele

<i>Naiseks kasvatamine</i>	<i>Meheks kasvatamine</i>
Ootused tüdrukute iseloomu suhtes 1. Allaheitlikud 2. Passiivsed 3. Kaitset vajavad 4. Hoolitsevad, hooldavad	Ootused poiste iseloomu suhtes 1. Ennastkehtestavad 2. Aktiivsed 3. Kaitset pakkuvad 4. Seiklushimulised
Ootused tüdrukutele: • nad on tulevased abikaasad ja emad • koduga seotud asjad on elus esmatähtsad • ohverdavad oma huvid ja rakendavad oma võimed oma perekonna, teiste jaoks • karjääriga seotud asjad on teisejärgulised • karjääritegemine pole eesmärgiks	Ootused poistele • nad on tulevased perekonna toitjad • nad viivad edasi suguvõsa nime nii tegude kui järelkasvuga • nad peavad tõestama, et on tõelised mehed • nad on algatusvõimelised • nad peavad vastutama oma tegude eest

Iseloomujooned jaotusid selgelt soosteretüüpide järgi. Keskmiste tulemuste järgi peeti kõige mehelikumateks iseloomujoonteks tugevust, domineerivust, julgust, enesekindlust ja agressiivsust. Kõige naiselikumad isiksuseomadused olid arglikkus, abitus, hellus, naiivsus ja kaastundlikkus. Meeste omaduste hulka arvestasid vastajad ka auahnuse, edukuse, loogilisuse ja otsustusvõimelisuse, naiste iseloomujoonteks peeti veel tundelisust, jutukust, hoolitsevust ja sõltuvust.

Ootamatu tulemus Läänes tehtud uurimustega võrreldes oli aktiivse-passiivse dimensioon. Mitmete varemaste tulemuste järgi on leitud, et stereotüüpiliselt on mehed aktiivsed ja naised passiivsed. See uurimus andis aga erineva tulemuse. Eesti kooliõpilased leidsid, et passiivsus on rohkem mehelik kui naiselik iseloomujoon, aktiivsus aga rohkem naiselik omadus, kuigi vastajad paigutasid mõlemad iseloomujooned päris skaala keskele (nii mehelik kui naiselik). Võibolla tuleneb see üllatav tulemus juba nõukogude ajast, kuna naiste kohustus oli hakkama saada topeltkoormusega; naine vastutas nii oma palgatööga hakkamasaamise kui ka kodu ja pere eest hoolitsemise eest.

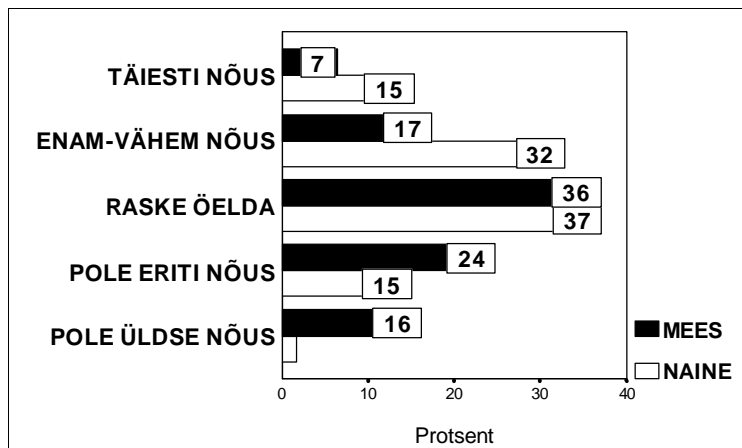
Nagu oletatud, jagunesid elukutsed traditsionaalselt meeste ja naiste töödeks. Kõikide vastanute keskmiste tulemuste järgi arvatakse, et kõige mehelikumad ametid on laevakapten, vedurijuht, kirikuõpetaja, autojuht ja president. Kõige naiselikumaks peetakse aga meditsiiniõe, sekretäri, lastekasvataja, lastearsti ja koristaja elukutseid.

Füüsilist jõudu ja võimu vajavaid töid peetakse meestele sobivateks, hoolitsemis- ja teenindamisoskust vajavaid töid aga naistele kohasteks elukutseteks.

4.5 5 näide: Mehe asi on raha teenida, naise asi on kodu ja pere eest hoolitseda

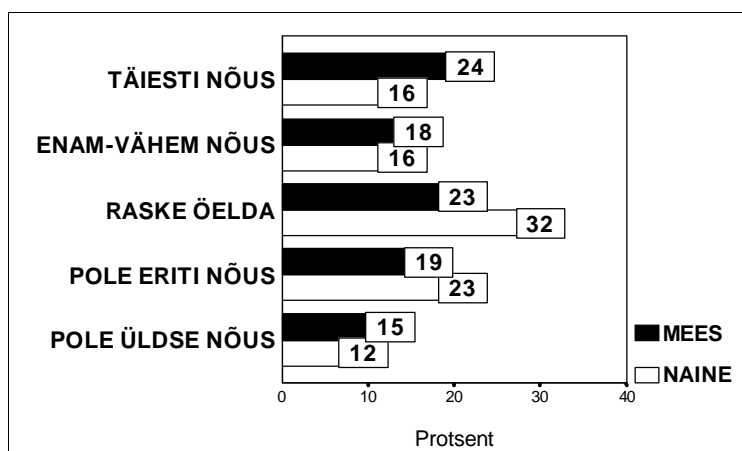
1997-1998 läbi viidud koolinoorte uuringus olid üksikud küsimused seotud hoiakutega soorollidesse. Antud näide kasutab siin ainult Tartu linna ja maakonna valimist.

Joonised 15-19. Tartumaa koolinoorte väärtushinnangud soorollidele soolises lõikes

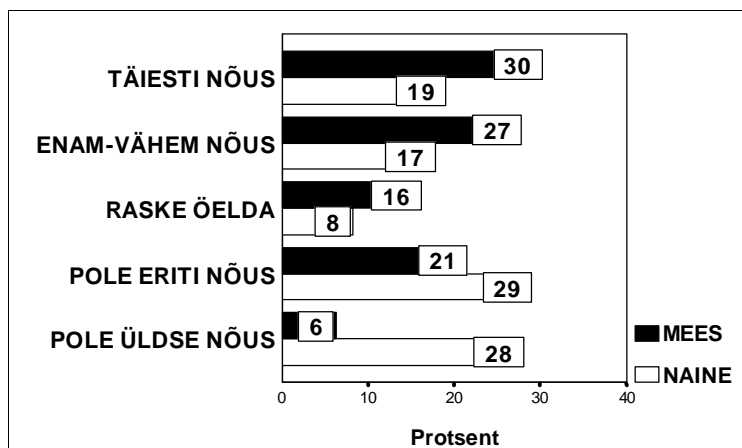
VÄIDE: TÄHTSATEL JUHTIVATEL KOHTADEL MAJANDUSELUS JA TÖÖSTUSES PEAKS OLEMA ROHKEM NAISI

Joonis 15. Väide naiste juhtivast positsioonist soolises lõikes

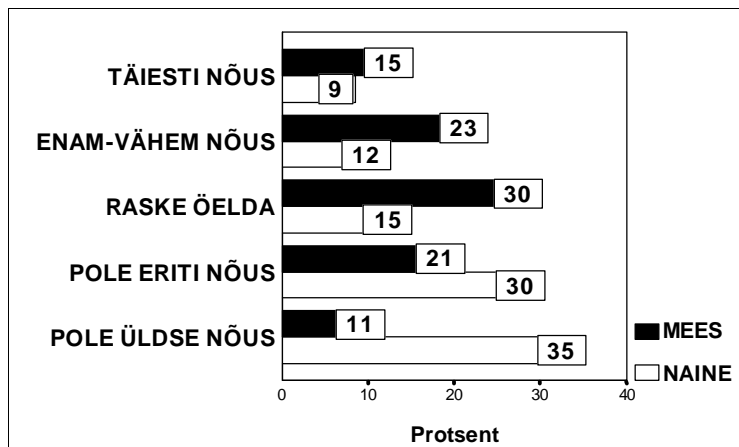
VÄIDE: MA EI TAHAKS, ET MUL OLEKS NAISÜLEMUS

Joonis 16. Väide naisülemusest soolises lõikes

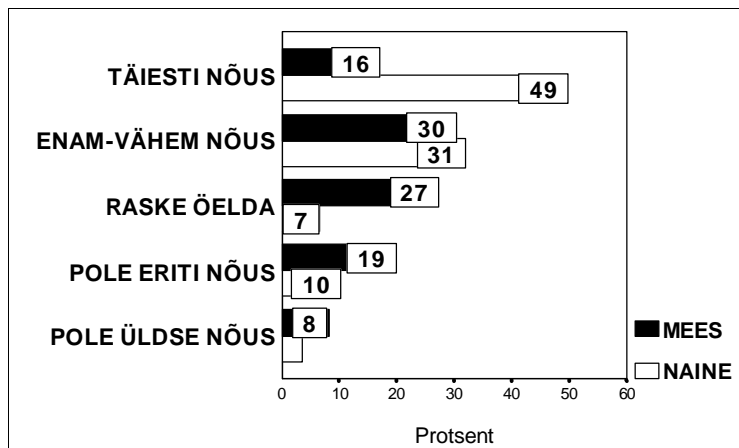
VÄIDE: MEHE ASI ON RAHA TEENIDA, NAISE ASI ON KODU JA PERE EEST HOOLITSEDA

Joonis 17. Väide mehe peretoitmisest soolises lõikes

Joonis 18. Väide naise kodulembusest soolises lõikes

VÄIDE:
TÖÖLKÄIMINE ON
NAISELE
VÄHEM TÄHTIS KUI
MEHELE

Joonis 19. Väide kodutööde egalitaarsusest soolises lõikes

VÄIDE: MEHED JA
NAISED PEAKSID
KODUTÖID
VÕRDSelt TEGEMA

Soorollihoiakud

Anu Narusk (1999:10) tõi 1993. a. ja 1998. a. elanikkonnaküsitluste võrdleva uuringu andmetel välja probleemi noorte meeste liialt suure konservatiivsuse traditsiooniliste soorolliootuste osas:

Nimetatud vastuolo [naiste ja meeste ebavõrdsed võimalused, õigused ja kohustused] avaldub kõige teravamalt noore põlvkonna puhul. Nii hindavad noored mehed ja naised võrdselt tähtsaks perekonda, head haridus, tööalast karjääri ja ühiskonna elus osalemist. Samal ajal on noorte meeste hulgas ligi neli korda rohkem kui naiste seas neid, kes perekonnaelus traditsioonilist rollijaotust pooldavad. Lahkkelideta perekonnaelu on sellisel juhul raske oodata. Rahulolematuse pereeluga lükkab aga veerema ka teisi eluvaldkondi kaasa haarava "rahulolematuseratta".

Anu Naruski väidet kinnitavad uuringu Eesti koolinoor Tartu valimi põhjal tehtud analüüs soolisest lõikest. Ankeet Tartu koolinoor viidi läbi õppeaastal 1997-1998. Vastajate hulgas domineerisid 9. klassi õpilased - kuus vastajat kümnest olid küsitluse ajal põhikooliosa lõpuklassi õpilane.

Suhtumises soorollide jaotusesse ja naiste osalemisse ühiskonnas ning ametialase tõusu osas on noormehed väga konservatiivsed ning neid liberaalsemad. Üle poolte noormeestest peab perekonna peamiseks toitjaks meest, mis asetab nad tegelikult suure pinge seisuga oma isiklikus elus. Neid nii suurt kohustust neile peale ei pane. Kodutööde võrdselt

jaotust meeste ja naiste vahel ei pea oluliseks vaid iga viies tüdruk, kuid seda ei sooviks iga neljas noormees.

Naiste ja meeste rahulolu sõltub ootustest soorollide osas ja tegelikust täitmisest. Oluliseks mõtlemissaineks antud tulemuste valgusel ei ole mitte niivõrd noormeeste ootused naiste soorollide osas, vaid võtmeküsimus on see, et noormehed seovad eduka meeste soorolli täitmisega meeste võimet töötasu kaudu toita oma perekonda. Praeguses Eestis on silmnähtav meeste kriis, kes on kaotanud töö: kaob töö, kaob võimalus toita peret, kaob staatus, kaovad sõbrad, kaob side kogukonna ja lähedastega – tuleb üksindus ja äng, mis takistab uute lahenduste leidmisel. Tundub nii lihtne, et oluline naine mehe elus aitab kriisi ületada, kas ema või naine on kannatlikud, püüavad rasketel aegadel *läbi ajada*. Aga peaprobleem on meeste sees – nende mehelikkus ei luba olla abistatava, abivajava rollis. Seetõttu on skandinaavia mahenenud mehelikkusemudel kasulik nii üksikisikule kui ühiskonnale. Eesti mehelikkus peaks astuma sammu naiselikkuse poole.

Naiste jaoks on hirm töökaotuse ees suur ning töötute naiste stress on suur. Naistele tähendab töökaotus läbikukkumist ühes neile omistatud, või nende poolt võetud, rollidest (naine kui töötaja), meeste jaoks tähendab see läbikukkumist nende ühes kõige olulisemas rollis. Võib olla just selle asjaolu tõttu on meeste töötus erilise kaaluga sotsiaalne probleem.

Võib eeldada, et kui naiste seas on umbes kuuendik elukaaslaseta perekonna ainsaid ülalpidajaid, siis on töötaja ja leivateenija roll võimendunud võrreldes teiste rollidega. Nende naiste puhul võib töökaotus olla sama suur kui meeste puhul.

Palju on uuritud soorollide ja rolliootuste mõju naistele ja meestele (Glaser 1977). Näiteks tekib naistel abieluga ja oma perekonnaga rohkem pingeid, stressi, depressiooni kui meestel, sest naistel on kõrgendatud ootused perekonnale, mille heaks nad on end ohverdanud. tekivad rollikonfliktid:

1. emarolli;
2. naine kui armastav abikaasa;
3. seksuaalsuse suhtes.

Feministe huvitas 1970ndatel ja 1980ndatel rohkem naiste kogemuse ning rollikriiside avamine, kuid sajandi lõpukümnendi jooksul on feministid hakanud rohkem tähelepanu pöörama ka meeste uurimisele.

1990ndate keskpaigast alates on Eestis esitatud naiste seisundit kajastavaid artikleid. Traditsioonilist soorollijaotust on Hansson pidanud negatiivseks mitmetel põhjustel (Hansson 1998):

Eesti üleminekuperioodi sotsiaalsed pinged mõjutavad meeste ja naiste argielu erinevalt. Raskused kutsetöö ja perekonnaelu kokkusobitamisel puudutavad naisi rohkem kui mehi. Ühelt poolt traditsiooniliste soorollide rõhutamine, teiselt poolt majanduslikud raskused ning vajadus töötada pingelisemalt kui varem on naistele asetanud topeltkoorma, seda nii moraalses kui füüsilises mõttes. Samadel põhjustel on meeste osalemine kodutöodes vähenenud, mis omakorda suurendab naiste koormust.

Koolinoorte ootused tööle

Tartumaa koolinoor 1997 andmetel: Esitati kümme väidet nõuetele tööle. Töö peaks tagama hea teenistuse, võimaldama rahuliku ja kindlustatud elu, võimaldama kasutada oma võimeid. Vähemoluliseks peeti töö füüsilist kergust ning puhtust, kõrge positsiooni võimalust ühiskonnas ning kõige vähemtähtis on see, et töö asuks praeguses kodukohas.

Mehed tahaksid kõige rohkem tulevikus töötada ettevõtluses, korrakaitstes, arvutite, ehituse ja juura valdkonnas.

Naised tahaksid kõige rohkem töötada kultuuri, teeninduse, meditsiini, majanduse, ettevõtluse aladel.

Infot õppimise ja töövõimaluste üle ei pea piisavaks iga kolmas vastanu, iga teine peab seda enam-vähem piisavaks. Olulist vahet Tartu ja maakonna õppeasutuste õppurite arvamuse vahel ei ole.

Infot saadi kõige enam tuttavatel ja sõpradel, vanematel veidi rohkem kui õpetajatelt ning õppeasutuse esindajatelt. Üldse ei ole infot saadud maakonna- ja vallaametnikelt, ettevõtete esindajatelt, tööbüroost ning kutsenõuandlast. Üle poolte ei ole saanud infot noorte infomessilt.

Iga kolmas noormees soovib 9. klassi lõpetamise järel minna kutsekooli, enamus noori tahab minna keskkooli või gümnaasiumi. Pikemas perspektiivis soovitakse saada enamasti kõrgharidust, vaid iga neljas piirduks kutse- või keskharidusega.

Iga kümnes vastanu soovib peale keskhariduse omandamist minna tööle ning pooled neist tahavad samal ajal ka õppida. Kümnekond vastanut soovib minna kohe välismaale tööle või õppima, kuid iga neljas arvab seda tegevast mõne aja pärast.

4.6 6 näide: Naistest ja naiselikkusest saab teada meeste kaudu

Selle näite alusuuringuks on *Maa mees 1999* (MM99). Uuringu algatajaks oli Järvamaa sotsioloogilise uurimiskogemusest üle 50-aastane mees, läbiviijaks TÜ sugupoolte uuringute rühm, kuhu lepingulisel alusel kuulus kolm naisintervjueerijat, mistõttu võib antud uuringut nimetada vastassoo uuringuks. uuritavad olid kolme valla mehed.

Uuringus kasutati segameetodit, kus rakendati nii kvantitatiiv- kui kvalitatiivuuringu meetodeid. Antud uuring koosnes kahest osast:

1. kvantitatiivmeetodil küsitleti ning analüüsiti tööelisi mehi kolmes vallas juhuvalimi alusel, vastanute arv 103;
2. kvalitatiivmeetodit kasutati samades valdades ning viidi läbi kokku 18 süvaintervjuud (viieteistkümne mehe ja kolme naisega).

Metoodika koostas Anu Laas. Anketeerimine jäi projektijuhi vastutada, kes koostas koostöös vallavalitsusega küsitletavate nimekirja. Anketeeriti juhuvalimi alusel. Ankeedid jaotati laiali ümbrikutes ja vastanutel oli võimalus kinnine ümbrik projektijuhi kätte toimetada. uuringu analüüs ja aruande koostamine jäi spetsialistide kätte. Intervjuud viidi läbi intervjueeritava keskkonnas (kodus, tööl). Kolme naise süvaintervjuu oli kavandatud nii, et need oleksid intervjueeritud meeste elukaaslased. Selle tagamõtteks oli teada saada, kui erinevalt näevad naised ja mehed oma abielu ka probleeme.

Uuring viidi läbi kolmes Järvamaa vallas: Karedal, Koerus ja Koigis. Nii anketeeritavad kui süvaintervjuude respondendid leiti juhuvalimi alusel. Anketeeriti 103 meest vanuses 18-70, kõige suurem vastanute osakaal oli 1364 elanikuga Koigi vallast (44 vastanut, 45%). 2876 elanikuga Koeru vallast oli 38 vastajat (39%) ning kõige vähem oli vastajaid 1053 elanikuga Kareda vallast (15 vastajat, 16%).

Alla 35-aastasi vastajaid oli 36%, 35-45 aastasi oli 25%, 46-55 aastasi oli 18% ning üle 55 vanuseid vastajaid oli 20%. Niisiis oli kuus meest kümnest alla 45-aastased. 81% vastanutest oli abielus või vabaabielus ja 8% oli lahutatud, vallalisi oli 11%.

Uuringu tulemuste põhjal võib maameeste kohta väita alljärgnevat:

1. muutunud sotsiaalmajanduslikes suhetes ei suuda inimesed sammu pidada uue olukorra ning väljakutsetega;
2. uus olukord nõuab uusi teadmisi, algatusvõimet, riskivalmidust, kuid inimesed ei ole selleks valmis;
3. mehed ja naised on viimase aastakümne jooksul teinud läbi olulisi muutusi oma tööalases karjääris ning ühiskondlikus positsioonis ning *need, kes on rongist maha jäänud*, veerevad toimetulematuse ning suure psüühilise stressi palliga üksindusse ning isolatsiooni;
4. toimetulematust igapäevase peremajanduse ning tööalase staatusega asetab mehed suurema pinge seisundisse kui naised, sest Eesti traditsioonilise mehelikkuse mõistmise ning meeste enesetunde oluliseks osaks on mehe kui perekonna eest hoolitseja ja vastutaja rolli tunnistamine;

5. meestele mõjub masendavamalt kui naistele töötasu staatus (ei ole tööd, oled eikeegi, oled tühi koht külas ja perekonnas ning voodis);
6. mehed ei talu seda, kui naised nende perekonnas neist rohkem teenivad, kuid maapiirkondades on just riigitööl käiva naise palk küll väike, kuid kindlam, ning isegi kõrgem kui mehe oma;
7. mehed on võõrandunud kohaliku elu juhtimisest, rääkimata siis riigi käekäigu mõjutamisest, maamehed ei määratle end poliitiliselt, lahjenedes on seltsitegevus;
8. meeste olukorra ja enesetunde parandamisele saab lisaks majandusliku heaolu paranemisele kaasa aidata väärtushinnangute muutumine ühiskonnas, kuid väga oluliseks tuleb lugeda eneseabi gruppide tegevust ning kohalikul tasemel inimeste, nii meeste kui naiste väärtustamiseks tehtavat tööd;
9. üks abielu (kooselu) koosneb naise ja mehe abielust (kooselust), kus küll võivad olla jagatud väärtused (vähem konflikte), kuid ei pruugi olla ühesugust arusaamist paljudes olulistest küsimustes ja strateegiatel.

Mehelikkus ja naiselikkus

Mehelikkus

Mehelik mees on minu arvates enesekindel, järjekindel ja otsustusvõimeline. Isegi juhul, kui perekond minu otsustustega 100% ei nõustu, teavad nad ometi, et isa ja mees neid hätta ei jäta. Minu arvates on see turvalisus, mida oma perele pakun. /---/

Mehelikkus on julgus vastu võtta ebapopulaarseid otsuseid, sest ainult mees teab, millist kasu sellised otsused ükskord tuua võivad. (Toomas, 43)

Mehelik mees on selline, kellel on oma arvamus ja ta julgeb seda välja öelda ja oma seisukoti kaitsta. Teiste omaduste kohta ei oska ma midagi konkreetset öelda, sest igale ühele ei ole sama asi hea. . (Madis, 34)

Minu arvates mehelik mees ei virise, ei hädalda. Tuleb toime oma probleemidega kas ise või spetsialistidelt abi otsides. Mehelik mees kindlustab oma perekonnale heaolu ja pakub neile turvalisust. Mehelikule mehele võib alati kindel olla, sest ta on sõnapidaja. (Marko, 20)

Mehelikkuse kohta ei oska midagi öelda, kuid ühte ma tean: sõnapidamine on see, mida üks mees peab oskama. Oma kogemustest võin öelda, et see on väga tähtis, kuigi mina sellega alati hakkama ei saanud. (Tiit, 41)

Mehelik mees on eelkõige oma perekonna toitja, ta ei planeeri mitte ainult homset päeva vaid ka ülehomset. Tema ettevõtlikkus ja toimekus kindlustavad perele turvalisuse. /---/ Mehelik mees hoolib oma naisest, see ei pruugi küll väljenduda samamoodi kui "Vaprates ja ilusates", kuid on naisele endale äratuntav. (Aare, 35)

Mehelik mees ei pea olema suur ja musklis. Mehelik mees on sõnapidaja, abivalmis, oma perele turvalisust pakkuv. (Mart, 31)

Mehelik mees on näiteks Andres Tarand. (Karl, 43)

Mehelikud omadused on minu arvates kindlameelsus, tugevus julgus. Mees peab oskama nii ennast kui ka oma lähedasi kaitsta. Mitte alati just füüsiliselt, aga kindlasti verbaalselt. Mulle meeldib eriti üks lause selle kohta, mis on repliik ühest "Edasis" ilmunud järjejutust. See kõlas umbes nii: "poisist ei saa nooruk siis, kui ta joob ära oma esimesse õlle ja noorukist ei saa mees siis, kui ta on esimest korda maganud naisega.". (Tõnu)

Eks need püksid tee ühest mehest meheliku mehe. Üks tõeline mees peab olema naisele toeks ja aitama tal töid teha. Arvan, et Vene sõjavägi õpetas noormehi meesteks, sest seal oli kõva kord ja distsipliin. Praegu tuleb mõni ikka küürus seljaga tagasi. (Ants, 50)

Mehelik mees on minu arvates pikk, tugev, karvane, läbitungiva silmavaatega, ei tohiks seelikukütt olla, abivalmis, hea kuulaja., suhtub lastesse hästi. Tal peaks samuti olema rühti, tantsuoskus ja suus peaks olema meeldiv lõhn. Minu mees ei ole ideaali lähedanegi, kuid

samas arvan, et ideaalse mehega oleks võimatu koos elada, sest ta meeldiks ju oma omaduste poolest paljudele ja paratamatult oleks ta siis ka seelikukütt. Kui on juba läbitungiv vaade, siis peab see mees raudselt seelikukütt olema. (Tiiu, 30)

Naiselikkus

Naiselikkuse puhul on tähtsad on paljud asjad. Näiteks väline graatsia ja naise ürginstinkt peavad ühel naiselikul naisel kindlasti olema. Samuti ei tohi naine uhke olla. Väga naiselik on ka lihtsus, olulised veel kõnnak, riietus ja puhtus. Samas peaks naine olema ka universaalne - saaks hakkama kodustes töödes ja julgeks temaga koos ka välja minna. (Tõnu)

Naiselik naine on oma mehe suhtes hooliv ja hoolitsev, toetab teda. Naiselik naine on kodu hing, temast sõltub kodu hubasus ja perekonna ühtekuuluvus. (Aare, 35)

Naiselik naine on hoolitsetud, kuid ei karda koduste töödega käsi määrada. On truu oma mehele, toetab teda. Ei virise ega hüsteeritse. (Marko, 20)

Naiselikuks omaduseks on see, et naine oleks alati hooldatud. Naine ei tohiks käia kogu aeg dressides, üks naine ei tohiks olla ka väga võimukas. (Tiit, 41)

Minu naine on naiselik! Tegelikult ma ei oska seda öelda. Kindlasti ei hinda ma väljanägemise poolt eriti. Oma naises hindan seda, et ta on koduhoidja, alalhoidlik ja kohanemisvõimeline. (Madis, 34)

Naiselik naine elab oma elu - käib tööl, peab sõbrannasid jne - ja toetab oma meest. Naiselikkus on saamatus majapidamisega üksi toime tulla, pidev vajadus nõu küsida, kõhklus otsuseid langetada. (Toomas, 43)

Naine peab olema enda eest hoolitsev ja koju hubasust loov. Naiselik naine ei ole ainult koduperenaine ja ema, vaid ka töös edukas ja tunnustatud. (Mart, 31)

Naine peab ikka olema oma koha peal. Esiteks ta peab välja nägema nagu naine, tänapäeval liigub neid igasuguseid ringi. Naine peab hoolitsema enda eest ja ennast korras hoidma, et võiks temaga ikka igale poole minna. (Ants, 50)

/---/ siiski on meeldiv tunda enda kõrval täiskasvanut, kes sind toetab. Mulle meeldib olla naine, ehitustööd ja autoremont on ikka meeste pärusmaa. Arvan, et lapsed vajavad isa, tunnevad, mis on kahe vanema toetus. (Kadri, 35)

Naiselik naine on oma mehe naine. Mehelik mees on oma naise mees. Mõlemal on oma põhimõtted ja arusaamad, mis kokku annavad perekonna põhimõtted ja arusaamad. (Kadri, 35)

Naiselikkuse all mõistan järgmisi omadusi: vastutulelikkus, emantsipatsioonitahe, hea välimus, tahe hoolitseda enda eest, puhtus, maitsekus, mitte arvamus, et igale mehele peab meeldima. Naine ei tohi olla hirmus lobiseja ja külamoor. (Tiiu, 30)

Meeste soorollid ja perekonnavõim

Soorollide uurimisel on peamisteks huviobjektideks sotsialiseerumine, sotsialiseerimise allikad, missugused soorollid omistatud naistele ning meestele ja missugust mõju need avaldavad.

Traditsiooniliste soorollide jaotust näitavad mitmed varasemad uuringud (Tartu koolinoor 1997; Narusk 1999). Koolinoorte väärtushinnangutes on noormeestel endil kõrged ootused naiste kodurollide ning meeste kui perekonnatoitja rollide suhtes. Järvamaa meesteuuring 1999 näitab suuri sisepeingeid, mis langevad meestele osaks, kui mees on kaotanud osa oma staatusest (kaotanud töö, hakanud vähem teenima kui naine, ei ole perekonna peamine ülalpidaja). Mees, kes on võtnud endale vastutaja rolli, ei suuda taluda olukorda, kus ta ei saa selle rolliga hakkama. Tulemuseks on meeste suur stress, halb tervis

(unehäired, pea- ja seljavalud, igal teisel suitsetamine umbes 300 krooni eest päevas), lähisuhete käestlibisemine, võõrandumine kohaliku elu korraldamissoovist ning poliitikast.

/.../ töötus tähendab indiviidi jaoks eelkõige vaesumist, sõltumist ühiskonnast ja teistest pereliikmetest, pingeid perekonnas ja ohtu perekonna lagunemiseks, üksildust ja tõrjutust ning kõigist eelnevatest probleemidest tingituna psühholoogilisi pingeid ja stressi (Murasov 1998:45).

Eesti on tugeva meesülalpidaja ideoloogiaga ühiskond (Lewis 1996; vaata ka käesoleva töö II osast *Perekond ja kodu*), kus naiste suurest majanduslikust pingest räägitakse vaid teatud kombinatsioonis. Ühelt poolt saab naine keskmiselt ligi 30% palka vähem kui mees, kuid teiselt poolt on palju naisi, kes kasvatavad oma lapsi üksi või kes on vaatamata töötavale mehele perekonna peamised ülalpidajad. Nii on iga kolmas Lõuna-Eesti naine oma perekonna peamine toitja, kusjuures neil on olemas perekonnas igal teisel juhul töölkäiv abikaasa.

Varasemad uuringud on püüdnud uurida seost soorollide ja ängistuse vahel ning on leitud, et suurim rahulolematuse ja ängistus tekib siis, kui ettekujutus soorollidest ei vasta isiklikus elus kogetule. Ettekujutus abikaasast, lapsevanemast, leivateenijast, töötajast on Naistele suureks stressifaktoriks see, et nad ei tule igapäevaelus toime oma paljude soorollide täitmisega.

Lause *Mees on...* lõpetas üldse umbes pool vastajatest, kusjuures iga kolmas vastanu arvas esimesena, et mees on perekonnapea. Tabel 37 esitab uuringu kvantitatiivmeetodil saadus tulemuse, mis kinnitab, et 88% meestest on nõus väitega, et mees on perekonnapea. Isa puhul ei peetud kõige tähtsamaks perekonnapeaks olemist, vaid hoopis lastele eeskujuks olemist.

Tabel 37. Meeste nõustumine soorolle puudutavate väidetega

	<i>Täiesti õige/ pigem õige kui vale, %</i>	<i>Ei oska otsustada, %</i>
Mees on perekonnapea	88	7
Naise peamine ülesanne on hoolitseda pere eest	73	6
Mees on perekonna peamine toitja	68	8
Töötu mees on kuri	60	26
Naine peaks olema kodune	45	10
Naine peab olema pigem seksikas kui töökas	29	32
Perekonnas elab koos kolm põlvkonda, st lapsed, vanemad ja vanavanemad	28	24
Minu naine peab tööd perekonnast tähtsamaks	18	26
Sõbrad on tähtsamad kui pere	2	14

Allikas: Järvamaa mees 1999, N=103

Mees teab, mis mees teeb ja teised pereliikmed tegema peavad

Talupidamist alustasin abielus olles. /---/ Oma plaanidele ma perekonna käest kinnitust ja luba ei küsi, perel tuleb 'vait olla ja edasi teenida'. Siiski arvan, et naisel ei olnud selle otsuse (talupidamisega alustamine) vastu ei siis ega ka nüüd midagi. /---/ Oma plaanid mõtlen üksipulgi läbi, kannan siis perele ette ja rohkem sellest ei räägi enne, kui asi käes on. /---/ Talu- ja pereasjade üle otsustan mina. Minu arvates peavadki mehed olema otsustajad, sest nemad näevad protsesse kaugemale ette. (Aare, 35)

Egalitaarsed suhted eeldavad kompromisside tegemist

Kodus otsustame kõiki asju kahekesi. Tavaliselt naine ütleb, mida vaja on osta või teha ja siis arutame selle läbi. Asju algatab naine, nende läbiviimine on naise soovide täitmine ja naisele turvatunde loomine, olen mees, kelle peale võib loota. (Mart, 31)

Minu arvates ei pea mees võimukas olema, perekonnas peaksid kõik võrdsed olema. (Tiit, 41)

Perekond peab olema sellepärast, et üksinda on mõttetu elada- olen juba üle kümme aasta saanud teha seda, mis mulle meeldib ja nüüd meeldib mulle kellegi eest hoolitseda. Majanduslikult pole oluline, kas naise firma kohe suurt tulu tooma hakkab, peaasi, et ta saab teha seda, mis talle meeldib. (Mart, 31)

Minu arvates on väga tähtis, et kõik pereliikmed mõistaksid, miks ja mida tehakse. Kui aru saadakse, siis ka toetatakse. (Elmar, 62)

Oma abielu jooksul on mul naisega olnud palju konflikte, kuid üldiselt on suudetud kompromiss leida. (Tõnu, 41)

Mõnel mehel ei ole oma peres võimu

Kodus on võim täitsa naise käes. Naine on mulle palju kordi kallale tulnud, mina talle ainult ühe korra. Koduste tülide põhjustajaks olen ikka ise põhiliselt. Kui on tüli, siis ma samal õhtul ei tee midagi, aga järgmisel päeval ei tule koju. Olen kohe mitu päeva kadunud, näiteks lähen ema juurde (ema on 76 aastat vana ja peab talu, minu lapsepõlvkodus). Ema juures on hea rahulik. Ema ikka oma last hoiab. Siis, kui paar päeva möödab, helistan koju ja küsin, kuidas olukord on, ja kas mind seal veel oodatakse, ning siis lähen tagasi. /---/ Naine pahandab näiteks selle üle, et võtan palju viina. Joon palju, aga mitte kaua järjest, sest tervis ei pea vastu. Elust tuleb võtta, mis võtta annab. (Ants, 50)

Veidi võimukad mehed vähendavad naiste vastutuskohustust

Esimene mees oli oma võimuka ema ainuke poeg, kes oli harjunud ema pideva korraldamisega. Minu arvates oli ta suur laps, kellele tuli pidevalt korraldusi jagada, sest iseseisvalt ei otsustanud ega teinud ta midagi. Mittesobimine oli selge juba varem, kuid lahkumine ja lahutus võttis aega. Minu enda pedagoogist ema oli samuti võimukas. /---/ Mulle tundub, et olen kohati üsna võimukas: keelan ja käsin peale laste ka meest. Lapsed kuuletuvad, mees mitte. Mulle see isegi meeldib, kuid siiani pole ma veel omandanud oskust, kuidas naiseliku kavaluse abil panna meest oma soove täitma. /---/ Mulle meeldivad otsusekindlad ja veidi võimukad mehed- seeläbi väheneb ka naise vastutus. Võimu on käest raske ära anda, aga vastutada ka ei taha. Kadri arvab, et talle meeldiks olla kodukana. (Kadri, 35)

Minu mees läheb kurjaks ka siis, kui naine viriseb. Ise aga vihastan siis, kui lapsed vinguvad või mees ei saa minust aru, mida ta talle öelda tahan. (Ene, 35)

Kaksikvõim pakub rahulolutunnet võimu omamisest

Ma ei talu seda, kui mind käsutatakse. Mind ei käsutata, vaid minuga lepitakse kokku. Ma arvan, et ma ise ei ole võimukas. Näiteks perekond teeb seda, mida ise tahab. Minu arvates ei valitse tegelikult keegi. Otsused tulevad arutelu tulemusena. /---/ Kui vahest ma tean kindlalt, mida tahan, ning naine ei ole minuga selles asjas nõus, siis ta lihtsalt otsustan kõigi eest niimoodi ära nagu ise õigeks pean. Sellisel juhul ei ole selles asjas enam kellegi sõnaõigust. Minu arvates on see tervele perekonnale kasulik ja vajalik. /---/ Laste üle peaks küll mingil ajal võim olema. Lapsed peaksid tundma mõlemat vanemat. Tulevikus peaksid lapsed ise valida saama. Kuid praegu tuleb neid veel sundida (õppima), sest maailm on neile veel liiga raske. Laste kaugema tuleviku üle ei ole mina veel mõelnud. See, mida nad suurena teha tahaksid, peaks jääma küll nende otsustada. (Madis, 34, Tiiu mees)

Minu arvates tahab tavaliselt abielus meespool rohkem domineerida. Mina lasen oma mehel kontrollida ja olukorda jälgida, kuigi tegelikult ei saa mu mees sellest aru, et tegemist on naiseliku kavalusega. Ma töötlen teda tema alateadvuses võib-olla nädalaid mingisuguse

otsuse tegemiseks. Ja siis ta ütleb, et nüüd on vajalik nii teha, kuid mina olen seda kogu aeg teadnud. Arvan, et naised peavad meestega kannatlikud olema. (Tiiu, 30, Madise naine)

Arutelu

Meesuuringute olulisus naistele

Meeste uurimine on sama vana kui õpetatus ja uuringud üldse, kuid uuringud meestest keskendunud maskuliinsusele on küllaltki hiljutine nähtus. Kui 1960ndate lõpul kogus jõudu feminismi teine laine, millega kaasnes naisliikumise akadeemiline väljendus – naisuuringud, siis hakkasid esimesed (mees)teadlased kirjutama sellest, kuidas poisid on sotsialiseeritud olema vastupidavad ja karmid ning võistlusvalmis, ning sellest, kuidas meestel on raskusi oma emotsioonide väljendamisega.

Sarnased uurimused jätkusid 1980ndatel ja 1990ndatel aastatel. Mõningad autorid keskendusid eneste lapsehoidmise ja -hooldamise kogemustele või keskealiste meeste igatsustele oma isa järgi. Paljud autorid kirjeldasid kuidas mehed kannatasid kitsendatud meesstereotüüpide all ja kuidas naised neid väärsti mõistsid. Sellised küllaltki populaarsed raamatud aitasid meestel arendada oma tundelisust kuid pöörasid vähe tähelepanu neile, kes kannatasid meeste domineeriva ja privilegieeritud positsiooni all.

Teemade ring, mida uuritakse mees- ja mehelikkuseuuringute raames, on küllaltki lai. Ei saa tõmmata selget piiri mees- ja naisuuringute vahele. Meesuuringud on tõestanud, et nagu on palju eri tüüpi mehi ja nende probleeme, nii on olemas ka palju erinevaid mehelikkusi. Naiste ja meeste tüpologiseerimisel on palju võimalusi, kuid üks võtmeküsimusi võiks olla üksikisiku ja grupi suhe võimu.

Vastassoo uurimisega seotud probleemid

Naiste poolt meeste intervjuerimine võis mõjutada uuringu tulemust :

1. Uuringu metoodika (mis küsimusi esitada, kuidas ja kellelt küsida) oli koostatud naisuuriija poolt, intervjuerijad olid naised.
2. Intervjuu kava oli koostatud teemade kaupa, kuid ei olnud detailne, mis jättis intervjueritavale küllaltki suure vabaduse.

Intervjueritavad olid tutvunud meeuuringute tulemustega, mehelikkuse kontseptsioonidega, probleemidega, mille kohta taheti saada detailsemat informatsiooni. Pärast intervjuude läbiviimist intervjuu läbiviimist analüüsid, jõudis uurimisgrupp järeldusele, et küsitleja sugu ja vanus, kindlasti välimus, mõjutab intervjuu sisu. Üks intervjuerijatest oli 20-aastane kaunis noor naine, kes enda sõnul tuli hästi toime vanemate meeste intervjuerimisega, kuid noor meesrespondent oli kaua kohmetu ja häbelik. Teiselt poolt võib noorel naisintervjuerijal võtta eraldi aega intervjuusse sisenemine, sobiva neutraalse õhkkonna loomine.

Naissotsioloogil võiks olla mõned eelised meessotsioloogi ees:

Mehed julgevad naisintervjuerijale rääkida sellest, et ei tule oma asjadega toime, sest naisinimene mõistab väsimust, igapäevarutiini, raskusi eraelus. Meesvastaja julgeb öelda, et *olen väsinud, mul on tekkinud naiseiga probleemid, olen kaotanud sideme oma lastega, mu jõud ei ole enam endine*. Meessotsioloog on eravestluses öelnud, kuigi naisküsitaja saab ehk teada midagi, mida teine mees ei saaks, arvab ta, et meesküsitaja saaks teada asju, mida naised ei saaks. Ta väitis veel, et on asju, mida mehed räägivad ainult kahele inimesele oma elus – oma emale ja elukaaslasele.

Kokkuvõttes tekkis selle uuringu põhjal arusaam, et meestest ja mehelikkusest saab objektiivsema pildi, kui meesuuringuid oleks rohkem, kus oleks kasutatud erinevaid uurimismeetodeid ning küsitajaid.

Kohaliku initsiatiivi kasutamisega seotud probleemid

Selle uuringu käigus tuli välja see, et kohalikul initsiatiivil läbi viidava uuringu nõrkadeks külgedeks on:

1. Vaatamata anketeerimisalasele instrueerimisele ei pruugi kohapealne läbiviija täita kõiki nõudeid. Nõuete eiramist on raske tuvastada. Oluline on läbiviija kõrge eetilise standard ja tegelik (mitte deklareeritav) organiseerimisvõime.
2. Kohalik projektijuht ei pruugi kinni pidada ajakavast ja kokkulepetest, mis muudab uuringu ajakava.
3. Vaatamata küsitletava anonüümseks jäämisele on oht, et respondendid ei usalda kohalikku küsitluse läbiviijat piisavalt. Respondendid tunnevad isiklikult küsitluse läbiviijat, mis tekitab lisahirmu kinnises ümbrikus edastatavate vastuste konfidentsiaalsuse osas.
4. Kohalik läbiviija peab olema usaldusväärne ja lugupeetud, kuigi ka lugupeetus ei saa olla täielik – ikka on vaenlasi. *Lugupeetud inimesest tehakse välja*, talle vastatakse kohusetundlikumalt.

Samas võimaldas kohaliku initsiatiivrühma liikmete kohalike inimeste ja olude tundmine leida süvaintervjuude tarvis erineva sotsiaalse staatusega respondente, kes olid nõus andma 2-3 tunni pikkust intervjuud.

Seksism eesti keeles

Kuigi eesti keeles ei ole sugusid, on eesti keel seksistlik. Rääkides perekonnavõimust, oleks tarvis leida mitteseksistlik sõna perekonnas domineerijale. Sõna perekonnapea naise kohta ütelduna ei assotsieeru tegelikult inimeste eelarvamustes naisega, armastavad ju naised isegi väita, et nemad on see kael, mis pead pöörab.

Järgmine sõna, mis meelde tuleb on *peremees* (vrd ka *olukorra peremees*). Eks ole naljakas lugeda väidet, et *Mari on olukorra peremees*. Maainimeste küsitlemisel tekkis segadus seksistliku sõnaga *peremees*. Perenaisega assotsieerub tavaliselt leemekulbi liigutaja, toas ja laudas askeldaja, eestlane kuuleb ehk kõrvus Vargamäe Krõõda heledat häält, perenaise kujuga võib seonduda ehk Kõrboja Anna. Kuid kasutada iseteadva maanaise, kelle nimel on talu, ettevõtte ja täisvastutus, kohta sõna *perenaine* tundub ebaõige, sest sõna seonduv sotsiaalne staatus on teise sisuga. Mari on siis kohe päris *peremees*! Maril ju siis püksid jalas, Mari on siis mitte-naine.

Küsitletud perenaised Järvamaalt, s.t. peremehe naised, tunnevad end peremehega võrdsed olevat või lausa peremeestena, kuid neile meeldib olla ka lihtsalt perenaine. Mehed usuvad ise, et nad on peremehed.

Kui uskuda poststrukturealiste, siis on valitsejateks Eestis mehed, nende päralt on võim ja vägi, sest nad on *peremehed*, *rahamehed*, *riigimehed*, *kirjamehed* (vrdl. *kirjaneitsi*), *tüürimehed*, *meremehed*, *aumehed*, *seltsimehed*, *naistemehed*, *elumehed*, *muidumehed*, *ärimehed* jne.

Mujal maailmas on liigutud selle poole, et seksismi keeles on püütud igati vältida. Eestis on levinud vastupidine tendents – püütakse igati rõhutada mingi staatuse kandja sugu. Naised on esinaised, direktrissid, õpetajannad, lauljannad, tantsijannad, käskijannad, valitsejannad. Meedia rõhutab sulitegijate tutvustamisel sugu, kui tegu on naissoost paharetiga (Pärnumaal elav naiskonsultant pettis kliente, naistolliametnikud on süüdi käibemaksupettuses, endine naispankur eitab oma süüid, endine naisminister on läinud kloostri seinte varju patte kahetsema).

Eesti keeles on võimalik tuua ka vastupidiseid näiteid, kus ametinime andmine mehele on keeruline. Naised on baleriinid, mehed seda olla ei saa, nemad on balletitantsijad. Mehed peavad meditsiiniõe ametit, keda eestlased igapäevakeeles medvennaks nimetavad.

Paarikümneaastatagune vastus küsimusele, kuidas võimalik saavutada muutust ühiskonnas, tõi esile alljärgneva (Glaser 1977):

1. Vältida seksismi lasteraamatutes ja kooliõpikutes, kuulutustes, käsiraamatutes.
2. Muuta keelekasutust naiste kirjeldamisel, sisendada inimestesse usku sotsiaalse õppimise kohta.
3. Seadusandlikud meetmed (sooline võrdõiguslikkus hariduses, töös, pereplaneerimises jne) võivad olla efektiivsed, kui on saavutatud positiivseid muutusi *uskumustes, suhtumistes, tunnetes*.

Kuuenda näite kokkuvõtteks

Naiste alahindamine toob kaasa probleeme meestele. Eesti ei ole mingi meesšovinistide maa, kus mehed naudiksid oma domineerimiskunsti ja –saavutusi. Eesti mehed on sügavas kriisis, sest muutunud majandus on toonud meestele palju uusi probleeme, kus mehed ei suuda täita endale võetud kohustusi. Meeste toimetulematusel on objektiivsed (tööturu restruktureerumine, töötuse kasv) ja subjektiivsed põhjused. Kasvab naiste osakaal, kes on oma perekonna peamiseks ülalpidajateks, mistõttu müüt meestele vajaminevast perekonnapalgast (*meestele tuleb maksta rohkem kui naistele, sest mehed peavad ülal oma perekonda*) vajaks kiiremas korras kukutamist. Terves maailmas räägitakse millenniumivahetusel meestest kui nõrgemast soost.

Uuring näitas, et paljud konfliktid ja sisekriisid saavad alguse inimesest endast, kuidas aga muuta iseennast, see on juba terve kunst. Positiivseks muutuseks on tarvis sisemist tahet ning välist toetavat võrgustikku, kahjuks jääb mõlematest vajaka.

Mehed ise on veidi nutused ja virilaltnaeratavad oma perekonnapea-olemise ja peretoitja rollis. Restruktureeruv majandus ei küsi mehelikkuse muustritest, tööandjad vähendavad töökohti, kui see on majanduslikult tulus ning töötud mehed peavad kohanema olukorraga, muutustega ja õppima elama uut moodi. Naised ja mehed on harjunud traditsiooniliste soorollide jaotusega, kuid muutunud ühiskond nõuab nii väärtushinnangute läbivaatamist kui soorollide kaasajastamist.

Muutusi võib jagada individuaalseteks, organisatsioonilisteks ning globaalseteks. Need kolme tüüpi muutused avaldavad üksteisele mõju, üksikisiku seisukohalt on erilise tähtsusega, kuidas muutused mõjutavad võimet kohaneda uue olukorraga. Indiviidide poolt jagatud väärtused, normid ja tähendused on organisatsiooni kultuuri aluseks. Kultuuri võib mõista väga laias tähenduses, kui kogukonna materiaalsel ja vaimset pärandit, kuhu kuuluvad müütide, uskumuste, rituaalide ja kommete kõrval ka institutsioonid. Naiste ja meeste positsiooni ühiskonnas mõjutavad tugevalt muude institutsioonide kõrval sugupool ja perekond.

Naiste ja meeste käitumist mõjutavad soolised ettekirjutused 'õigest, sookohasest' naiselikust ja mehelikust käitumisest, rolliootused nii isikliku kui avaliku elu sfäärides. Jagatud väärtused soorollide ja perekonna suhtes on väga püsiva iseloomuga. Üksikisikute väärtushinnangute ning nendele vastavad seisukohavõetud muudavad organisatsioonide, ning laiemas mõistes keskkonna, arusaamisi ja seisukohavõtte, indiviidide poolt jagatud väärtuste muutumine toob kaasa kultuurilise muutuse.

McKinsley on välja toonud seitse olulist tegurit organisatsiooni arengu kontekstis, mida ingliskeelne maailm tunneb McKinsley 7S mudeli nime all (Karlöf 1987). Need seitse komponenti on strateegia, oskused, jagatud väärtused, struktuur, süsteem, kollektiiv (personal) ning stiil. Oma kaugemate eesmärkide ning peaesmärgi nimel sõnastatud strateegiate ning oskuste ja jagatud väärtuste kaudu saab muuta struktuuri, süsteemi, kollektiivi ning juhtimisstiili. Muutused, mis on aset leidnud Eesti transitsiooni jooksul, lähtuvad teiselt aluselt: muudetud süsteem ning organisatsioon esitavad suuri nõudeid inimestele ning eeldab jagatud väärtussüsteemi muutust. Seetõttu tekib konflikte ning probleeme üksikisiku ja teda ümbritseva keskkonna vahel.

Eestis on toimunud paljud olulised muutused enne organisatsiooni tasemel esitades üksikisikule suuri nõudeid, millega on raske toime tulla, kui ei muutu suhtumised, ei toimu väärtussüsteemi põhjalik analüüs. Paljudel indiviididel puuduvad oskused ning võime kohaneda oluliste muutustega ümbritsevas keskkonnas. Näiteks ei tule naised tihti toime enda alaväärsustundega ning enesekindlusetusega, mehed ei tule toime seni liialt kõrge enesehinnanguga ning perekonna peamise ülalpidaja kohustusega. Feministlik diskursus ütleks, et tarvis on läbi vaadata ja uuesti sõlmida sugupoolte vaheline leping.

Eestil kui globaliseerivas maailma ning integreerivas Euroopas ja tunda iseolemise väge ning aduda nõrku külgi. Terve rea Eestit iseloomustavate joonte kohta võib öelda, et need on positiivsed, kuid vaatepunkti muutes võib pidada neid takistavateks, piduriks arengule. Suure osa elanike õpivõimelisus, tugev kultuuriline, rahvuslik ja sooline identiteet võivad olla ühtaegu nii hea kui kurja puu tüvedeks. Sugupoolteematika on väheteadvustatud ja kehtiv soo- ja sugupoolesüsteem on paljude konfliktide allikas nii indiviidi kui ka riigi tasandil.

4.7 7 näide: Andmete kvaliteet ja juhtimine on suur probleem

Alusuuring: Monofunktsionaalsed asulad 1997 (MFA97). Ekspertküsitlus asulate ja ettevõtete lõikes, N=32 asulat ning N=47 ettevõtet, metodoloogia ja analüüs: Anu Laas.

Monofunktsionaalseid (ühe peamise tööandjaga või majandusharuga piirkondi) oli poliitilise otsusena 1997. a. Eestis 34. Monofunktsionaalsete asulate profiili väljaselgitamiseks viidi läbi intervjuud ja ankeetküsitlus, mille põhjal kirjutati lühiülevaade igast sihtalast. Töötati välja kaks ankeeti: (1) sihtala ja omavalitsuse ankeet ning (2) ettevõtte ankeet.

Sihtala ja omavalitsuse ankeedile vastasid 32 sihtala (välja jäid Salme valla asulad ja Virtsu alevik). Ettevõtte ankeedile vastasid 48 ettevõtet. Andmetöötlus toimus programmi SPSS (*Statistical Package for Social Sciences*) ja Excel abil.

Selleks, et viia läbi soovitud suunas muutust ühiskonnas, peab tundma olukorda. Naiste sotsiaalmajanduslikku olukorda saab parandada siis, kui seda teatakse. Eestis on paljud sotsiaalprobleemide lahendamisevõimalused antud ametnike, sealhulgas kohaliku omavalitsuse töötajate kätte.

Kogu riigi ebahühtlast arengut mõjutab oluliselt ametnike kompetentsus ning tahe töötada nende küsimustega ja selle nimel, milleks nad tööle on võetud. Monofunktsionaalsete asulate profiili uuringu käigus tekkis probleem, mida või nimetada ametnike müstikaks:

Kui tahetakse välja selgitada mingi piirkonna või inimeste rühma tegelikke vajadusi, siis ilmneb terve rida probleeme, mis viitavad sellele, et muutuse läbiviimise oluliseks takistuseks on olukorra tegeliku kaardistamise raskused, mis võib viia ekslikule situatsiooni ning probleemide diagnoosimisele, ning valele strateegilisele planeerimisele.

1. Probleemid seoses rahvastikuarvestuse ja tööhõiveülevaatega

Omavalitsusjuhtidel oli raskusi oma haldusalas elavate inimeste kohta andmete kogumise ja esitamisega. Vaatamata sellele, et paljudes kohtades oli elanike register, ei kasutanud valla administratsiooni töötajad andmete väljavõtmisel registrit, vaid püüdsid leida muid võimalusi. Võib esitada mittetäieliku loetelu põhjustest, miks andmete olemasolu puudulik:

1. rahvastikuregister koostatud puudulikult, programm puudulik;
2. registri kasutamise oskused puudulikud;
3. rahvastikust tehakse ülevaade vaid korra aastas (ESAle esitamiseks);
4. tööhõivebürood ei väljasta andmeid;

5. puudub toimiv side ettevõtjate ja omavalitsusjuhtide vahel, ettevõtjad ei informeerin omavalitsust, sage on andmete varjamine;
6. tegelikud töötud ei käi süstemaatilisel omavalitsuses sotsiaalküsimustega tegeleja jutul, vaid ilmuvad *ootamatult koos lumega* (suvel toimetulek suurem).

2. *Probleem andmete usaldatavusega.*

Veelgi raskem kui arvuliselt sihtala, sisuliselt mõne konkreetse piirkonna kohta andmete leidmine, oli tegeliku ülevaate saamine hetke sotsiaalmajanduslikust olukorrast. Ankeedi küsimustele, *kui palju on registreeritud töötuid, töötajaid, tegelikke töötuid jne*, ei saanud tihti üldse umbkaudseidki vastuseid. Ka saadud vastuste suhtes tuleb olla ettevaatlik, sest vastuseid anti eri paikkondades erinevatest allikatest pärinevate andmete põhjal. Puudub ühtne süsteem.

3. *Ametnike mittekompetsentsuse probleem*

Omavalitsusjuhtide asjatundmatus on tegelikult väga suur. Üldmulje järgi võib summeerida, et kõik omavalitsusjuhid olid huvitatud oma haldusalas oleva piirkonna olemisest ja püsimisest monofunktsionaalsete asulate programmi objektina. Samas ei olnud veel paljudes kohtades aru saadud sellest, et spetsiaalvajadustega või -omadustega piirkonnast peaks olema pidev ülevaade. Teistest peajagu üle oli Võhma Linnavalitsus, kus tunti oma piirkonda ideaalilähedaselt (1996. a. pankrotistus Võhma Lihakombinaat). See näitab ka seda, et on õpitud andmeid koguma ja neid korrektselt esitama.

Suured on probleemid operatiivse ja strateegilise juhtimisega. Aja juhtimine, tööülesannete jaotamine, lähi- ning kaugeesmärkide seadmine ja olulise eristamine ebaolulisest on juhtimiskunsti osadeks, mida omavalitsustöötajad alles õpivad, sest omavalitsuse arengu strateegiline planeerimine küllaltki uus. See kõik on isiksusespetsiifiline, mistõttu ei saa olla päris kindel tulemuses, mille järgi otsustatakse kohaliku huvi, koostöövalmiduse ja sihtala kriitilisuse üle.

4. *Ametnikud ei valda elanike argikeelt*

Ametnike loogika on umbes niisugune:

Ma ei tunne hästi tegelikkust olukorda, sest mul napib andmeid. Ma ei saa seda minna lähemalt uurima, sest mul ei ole aega. Ma ei saa lubada inimestel ülearu oma situatsioonikirjeldusega kohale tulla, sest see on tüütu. Isegi kui inimesele asjad ära seletada, ei saa see juhm ju millestki aru. Inimesed ei saa aru õiguslaste dokumentide ja muude regulatsioonide keelest aru, see ei ole ju minu asi talle neid asju selgitada ja üksipulgi õpetada.

Ettevõtjatega suhtlemine ei ole kohaliku omavalitseja töö, sest ettevõtja ajab niigi pappi rohkem kokku kui omavalitsejale palgana antakse. Maksulaekumised võiksid muidugi suuremad olla...

Naistega on mure, sest noored naised lähevad suurematesse linnadesse, kus on töö- ja meheleidmise võimalused suuremad. Aga mis mina sinna parata saan.

Ettevõtlusalane informatsioon soolisest aspektist saab olla senise andmekogumise meetodi puhul vaid valikuuringutest lähtuv, sest ettevõtteregister ei kogu andmeid äriühingute juhtide kohta soolisest lõikes. Seda tuleks hakata tegema, sest statistiliselt väita Eesti naisettevõtjate osakaalu kohta ei saa midagi öelda. Ei tule kõne alla isegi niisugune suur töö nagu nimede põhjal järeluste tegemine, sest eestlaste naiste ja meestenimed ei ole selgepiirilised.

Ühiskonna kirjeldamiseks soospektist on tarvis sooliselt segregeeritud andmekogumise põhimõtteid. Leibkonna uuringute ankeetides on küll sugu küsitud ning raha sissetooja on sooliselt identifitseeritav, kuid andmed ei ole kättesaadavad ning soospektist on need analüüsimatad.

Tarvis on luua riiklikult aktsepteeritav kontseptuaalne raamistik soolise ebavõrdsuse peamiste alustugede uurimiseks, milleks on:

- 1) sooline tööjaotus;
- 2) eraelu organisatsioon;
- 3) sooideoloogia (soolised suhted ressursijagamises ja ettekirjutused sooõigeks käitumiseks).

Eestis ei ole välja kujunenud naiskeskse mõtlemise traditsiooni ning terminoloogiagi on alles kujunemisel, mistõttu on küllaltki komplitseeritud sobiva metodoloogia väljatöötamine, mis oleks kergesti mõistetav ning arusaadav nii uuritavatele kui töö tellija(te)le.

JÄRELDUSED

See töö on esimene katse esitada feministlikust diskursusest naiste ja meeste positsiooni Eesti ühiskonnas ning näidata kehtiva sugupolesüsteemi pärssivat mõju naiste ja meeste valikuvabadusele. Feministliku diskursuse mis eeldab feministlike teooriate paljususe tundmist sotsioloogias, samuti ülevaadet feministliku perspektiivi rakendamisvõimalustest erinevates uurimisvaldkondades ning feministliku perspektiivi kasutamisel tekkivate uute võimaluste ning kitsaskohtade teadvustamist.

Lääne feministide seas on olnud aastatepikkused vaidlused selle üle, kas saab olla feministlikku teadust ja feministlikku meetodit. Selle diskussiooni käigus leiti, et ei ole olemas puhtalt feministlike meetodeid, vaid on olemas teistsugune, alternatiivne lähenemisviis. Need vaidlused on olnud teaduse arengu seisukohast väga olulised, sest diskuteeriti sotsioloogia võtmeküsimuste üle. Uuringu teoreetiliste lähteaspektide leidmise, kavandamise, meetodite valiku, uurimisprotsessi avamise ning uuringu negatiivse ja positiivse kogemuse väljatoomisel, ehk uuringu anatoomia alal on feministid teinud huvitavat ja hindamist väärivat tööd.

Pärast kolmekümneaastast akadeemilise feminismi arengut ei ole ikka veel päris üheselt sildistatav, missuguseid uuringuid, mis puutuvad naiste, meeste ja sugupoolte valdkonda, võib pidada feministlikeks, sest feministlike lähenemisviise on mitmeid ning feministide endi seas valitsevad suured erimeelsused. Töö autor on seisukohal, et feministlikust perspektiivist lähtuv sotsioloogia ei ole vaid naiste poolt, naistest ja naistele kirjutatud sotsioloogiline uurimus või ülevaade, samuti ei piisa selleks ainult naiste ja meeste asendi kirjeldamisest, vaid tarvis on feministlikust teooriast lähtuvat ning naiste kogemust esiletoovat lähenemist ja analüüsi. Selle tõttu tuleb tunnistada, et feministliku perspektiivi rakendamine Eesti sotsioloogias teeb alles esimesi samme.

Uuringud tõendasid seda, et Eesti on traditsioonilisi soorolle kandev patriarhaalne ühiskond, kus naised on negatiivse identiteediga vähemusgrupp. Naiste olukorraga seonduvad probleemid ja konfliktid, mida on raske sõnastada, ning mida Betty Friedan nimetas naiselikkuse müstikaks. Naiselikkuse müstika peapõhjus on miski naiste ja meeste endi sees.

Eesti on naiselikkuse müstikaga maa, kus hästiharitud naiste potentsiaal on halvasti kasutatud, kui arvestada naiste kõrget haridustaset. Naiste kui sotsiaalse grupi staatus on madal ning naiste identiteet täis vastuolusid ja rollikriise. Naisi alahinnatakse ja alavääristatakse poliitilises ja majanduslikus mõttes, kummaline on see, et naised ise osalevad selles üsna aktiivselt.

Käesolevas töös analüüsitud uuringute tulemused kinnitavad tõsiasi, et naised on Eestis vähemusgrupp, kellele on omistatud rida negatiivseid stereotüüpseid omadusi. Naised ei hoia kokku ühise tegutsemise nimel, kuid kõlama jääb nende üksmeel selles, et naised peavadki meestest nõrgemad olema. Naiseliku nõrkuse nautimisel ja meestele naaldumisel on ühiskonnas oma hind. Naistele makstakse 30% vähem palka kui meestele, aga nad ei kurda, naistelt oodatakse kodutööde täispaketi täitmist tubaste tööde osas, ja naised on vait. Vähemusgrupiga samastumine toob kaasa negatiivse identiteedi, teine võimalus on grupikuuluvust eitada, kuid kahjuks ei aita see kaasa naiste olukorrale paranemisele laiemalt.

Naistel on Eesti ühiskonnas vähem võimalusi, sest neil on vähem võimu, ressursse (aeg ja raha). Madalad sissetulekud panevad naistele suurema koorma kui meestele, sest tavaliselt igapäevaste toidukordade valmistajateks naised. Naised peavad oskama odavalt peret toita, kuid see on tavaliselt lisaaega nõudev. Iga kolmas naine oli Lõuna-Eestis oma

perekonna peamine toitja ja igal teisel on olemas elukaaslane. Naiste sissetulekud on tavaliselt kogu pere sissetulekuks; mehed armastavad kulutada *raha, mida naine ei tea*. Mehed annavad sissetuleku korral naise käsutusse mingi kindla summa, naine peab oskama *läbi tulla, ots otsaga kokku saada*.

Naiste kodutööde koorem on suur, naistel on vähe vaba aega. Samas vaatavad naised rohkem kui mehed seebikaid. Võib olla puudub naistel ajajuhtimisoskus ning kodutööde korraldamise oskus?

Tihti on naised ise selle koorma suuremaks teinud, see võiks olla väiksem. Läänes on uuritud, et kui meestele anti mõista, et nad peavad hakkama ühel või teisel põhjusel tegema mingit tööd, siis mehed püüdsid selle töö mittevajalikkust tõestada. Perekonnas ei tekkinud konflikti, sest mees oli otsustanud näiteks, et voodipesu triikimine ei ole hädavajalik. Meestele omistatakse ka tööde suurema ratsionaliseerimise oskust, seda saaks samuti rakendada kodutööde parema jaotamise nimel.

Naistele pandud, ning nende poolt võetud, kodutööde koorem on suur, see ei paista muutuvat üleöö, sest noormehed ootavad, et nende tulevased elukaaslased oleksid sama toimekad kui nende superemad praegu. Sotsiaalsete suhete taastootmine on lihtne, eriti valdkondades, mis pakuvad ühele poolele soodimentiteeti (*tubli naine tuleb kõigega toime*), ja teisele poolele igapäevast mugavust ning laisklemisvõimalust.

Soorollihoiakute ja soostereotüübi uuring näitas, et kõige suurem koolinoorte mõjutaja on ema, emaga on noortel palju soojemad suhted kui isaga. Peamiselt ema on see, kes teeb igapäevased sisseostud, valmistab ja serveerib söögi, peseb nõud, peseb ning triigib pesu, koristab ning hoolitseb rutiinsel moel lakkamatult oma leibkonna hea käekäigu eest. Emad on enamasti riigitööl, kus on võimalik piirduda etteantud tööajaga, ning ema on laste jaoks oluline, sest tema hool on igapäevaselt tuntav, ta on rohkem kodus kui isa.

Naistele makstakse 30% vähem palka kui meestele, ja nad ei kurda, naistelt oodatakse kodutööde täispaketi täitmist tubaste tööde osas, ja naised on vait. Eesti ei ole mingi meesšovinistide maa, kus mehed naudiksid oma domineerimiskunsti ja –saavutusi. Eesti mehed on sügavas kriisis, sest muutunud majandus on toonud meestele palju uusi probleeme, kus nad ei saa täita nende enda poolt sisendatud kohustusi. Kasvab naiste osakaal, kes on oma perekonna peamiseks ülalpidajateks, mistõttu müüt meestele vajaminevast perekonnapalgast vajaks kiiremas korras kukutamist.

Topeltstandard naiste ja meeste osas on samuti tugev, tüdrukuid piiratakse rohkem, neid valvatakse rohkem, neid õpetatakse sõnakuulelikeks. Naistele lubatud tegevuste piiramine, naiste halvustamine, naistele madalama palga maksmine, meeste *pattude* suhtes silma kinnipigistamine, saab toimuda seni, kuni vähemusgrupp seda lubab ja samade reeglite järgi käitub. Naiste poolt naiste diskrimineerimine on Eestis silmnähtav.

Nende uuringute põhjal ei saa väita, et naisi poliitika ei huvita, sest seda oli küsitud peamiselt maapiirkonna elanikelt, kes on majanduse restruktureerumise käigus palju kaotanud ning võõrandumine riigist on suurem kui linnaelanike seas. Küsimustele vastanud meestel ei olnud samuti poliitilisi huvisid.

Uuringute tulemused näitasid, et kehtiv soo- ja sugupoolesüsteem on paljude konfliktide allikas nii indiviidi kui ka riigi tasandil. Kuigi sugupoolekuuluvust üldiselt ei peeta oluliseks takistuseks elus edasijõudmisel, näitavad, et poistele lubatakse rohkem ja meestel on kergem saavutada positsiooni ja tunnustust avaliku elu sfääris.

Kuigi paljud naised ja mehed on aktsepteerinud traditsioonilist soorollide jaotust, nõuab muutunud ühiskond väärtushinnangute läbivaatamist ning muutmist, sest naised ja mehed ei tule pikka aega toime stressiga, mis tekib konfliktist harjumuste ning uutele väljakutsetele vastamise vajadusest. Samas on noormeeste ootused naiste perekonnale pühendumise osas suured, mistõttu rollilõhkumine ja kaasaegsete käitumismustrite valik ning naiste ja meeste egalitaarsemad suhted ei tule valutult.

Uuringud kinnitavad tõsiasja, et naiste olukorda ei tunta, kohalik ametnikkond ei oska seda esitada, kohati ei näe probleemegi. See muudab olukorra keerukaks, sest naiste seisundi parandamiseks kavandatavad programmid ei pruugi anda oodatud tulemusi.

Kavandatavate feministlike uuringute läbiviimisel võib komistada mitmetele karidele, mis on seotud valdkonna uudsuse ning mittetundmisega ühiskonnaliikmete poolt. Eestis ei ole välja kujunenud naiskeskse mõtlemise traditsiooni ning terminoloogiagi on alles kujunemisel, mistõttu on küllaltki komplitseeritud sobiva metodoloogia väljatöötamine, mis oleks kergesti mõistetav ning arusaadav nii uuritavatele kui töö tellija(te)le.

KOKKUVÕTE

Kokkuvõtvalt võib öelda, et feministliku perspektiivi rakendamine sotsioloogias võimaldab esitada küsimusi traditsiooniliste sotsioloogia teooriate ja meetodite osas ning nende kriitilist analüüsi. Feministliku diskursuse rakendamine sotsioloogias on huvitav ja intrigeeriv, see võimaldab rakendada uurija teadmisi, võimeid ning vaatenurga esitamist uurijale meelepärase teravusastmega.

Käesolevas töös esitatud seitse näidet feministlikust diskursusest võimaldavad väita Eesti ühiskonna kohta alljärgnevat:

1. naised on negatiivse identiteediga vähemusgrupp;
2. kehtiv soo- ja sugupoolesüsteem on paljude konfliktide allikas nii indiviidi kui ka riigi tasandil;
3. sotsialiseerimisagendid taastoodavad kehtivat traditsioonilist sugupoolesüsteemi;
4. naisi diskrimineeritakse töölevõtmisel, palgamaksmisel;
5. nii mehed kui naised peavad tööd oma elus perekonna kõrval väga oluliseks;
6. üldiselt ei peeta sugupoolekuuluvust oluliseks takistuseks elus edasijõudmisel, aga üksikutele küsimustele vastamisel leitakse, et meestel on kergem saavutada positsioon ja tunnustus avaliku elu sfääris;
7. naiste ja meeste uurimisel saab rakendada lisaks feministlikule metoodikale ka vähemusgrupiuuringute metoodikaid;

Naised ja mehed aktsepteerivad traditsioonilist soorollide jaotust, kuid tegelikult tekitab niisugune jaotus suurt stressi nii naistest kui meeste, mistõttu tuleb tunnistada, et muutunud ühiskond nõuab väärtushinnangute läbivaatamist, kehtiva soo- ja sugupoolesüsteemi muutmiseks on tarvis sõlmida uus ühiskondlik kokkulepe – uus sugupooleleping.

Naiste toimetulekuks madala enesehinnangu ning negatiivse grupiidentiteediga on tarvis uusi teadmisi, mis aitaksid naistel olla nad ise ning rakendada endas peituvat ürgjõudu. Nende teadmiste üheks loojaks saavad olla feministlikud uuringud ja naisvaatepunktist lähtuv teadustöö, millel oleks mitte ainult teaduslik, vaid ka rakenduslik tähendus, ning võiks raputada iga eestlase patriarhaalset rahulolu.

Antud töö on üheks sammuks feministliku sotsioloogia suunas ning võib olla aluseks edasisele teaduslikule diskussioonile.

SUMMARY

A given thesis has four parts and gives an overview about feminist perspectives in sociology and exertion in different areas of life. It has been illustrated with examples from studies on women and gender in Estonia.

Author considers feminist research not as pure description of position of women and men in society. Feminist research should make women visible and to introduce women's experience from different discourses through women-centred approach. It is not easy to stigmatise research about women and on women as feminist ones in Estonia. It can be only a dawn of feminist perspective in Estonian sociology.

The first part of the thesis introduces various feminisms, feminist theories and methodologies. The thesis relates feminism with women's movement, women's and gender studies and gives examples about interdisciplinary character of feminist discourse.

Different methodological aspects and feminist epistemology is introduced in the second part of thesis as well as approaches from sociological and economic perspective on discrimination. Sociologists and economist see phenomenon of discrimination differently. Various theories of discrimination in connection with concepts of minority group, negative identity, prejudices and stereotypes in society are important in sociological discourse.

The third part of the thesis gives overview about exertion of feminist perspective in different spheres of women's lives. The core material is British in sense that feminist critic and many examples are used from a sourcebook compiled by British sociologists Pamela Abbott and Claire Wallace (1997). The given material is enlarged with feminist evidence from different sources and illustrated Estonian statistical and survey data.

The fourth part of the thesis presents empirical data as feminist evidence. Feminist production of knowledge is exercised here as presenting an overview of different surveys 1994-1998 in a spirit of variety of feminist discourse. Part of this research was carried out by author with special concern on women (*Women in Tartumaa, Valgamaa and Võrumaa in 1998*), and on men (above-mentioned one and *Men in Järvamaa in 1998*) or on gender stereotypes (*Gender Stereotypes among Teenagers in Estonia and in Finland in 1997*). Some results from secondary data analysis from gender perspective are introduced by author (*Bachelor 1992 in 1994, Schoolchildren in Tartumaa in 1997, Salary in University of Tartu in 1998, Settlements with Sole Employer in 1997*).

For deeper understanding of feminist theory the thesis presents translation from dictionary of feminist theory and feminist reader compiled by Maggie Humm. It is very important source rich of facts for improvement Estonian feminist thought where terminology and knowledge should be developed.

There is no sole understanding about feminist thought, but variety of understandings and plurality of feminist imagination of social world. Feminisms have different perception about women's oppression and strategies in achieving a more balanced society and improvement of women's position in public and private sphere.

Feminist discourse shows sociology as male dominated science. Feminist sociologists started to make critics on *male stream* sociology in the beginning of the 1970s. The main accusation is that sociology has ignored women and studied women in certain areas of life where women were supposed to be responsible as caring for family members, performing household tasks. Women were seen in relation with men and other people and woman, as independent social actor was not a topic. Women were measured by standards of men.

Feminists have carried a discussion about questioning feminist science and method. Sandra Harding has stated that there is not pure feminist method, but there exists a feminist approach. This methodological discussion has great impact on developing theories about research process and on roles of a researcher. Feminists perceive research process as co-operation and dialogue where researcher is really involved. Feminist approach rejects women as passive objectives of research. Discussions on *poverty of research* (i. e. objectivity-

subjectivity dimension, hierarchies in research process, limits and freedom of interpretation) have been remarkable achievement of feminist discourse.

To make women and men more aware about gendered society allows using various approaches. Production of feminist knowledge is a main goal of feminist research and some theoretical frames for that in given thesis are introduced.

Studies have proved a patriarchal character of Estonian society with traditional gender roles. Women can be analysed as minority group with negative identity. People from this particular group are supporting their oppression to or rejecting a belonging to minority group. Well-educated women's situation in Estonia is an example of feminine mystique as Betty Friedan defined it. There exists a problem without name in women's lives. Estonia is a country with feminine mystique, where women's full potential is not used, women are underestimated and even downgraded. Due to negative group identity women participate in this process without rebellion for better situation.

Estonian women are paid 30% lower than men are and women do not complain. Women are expected to perform full package of household tasks and they do it in silence. From the other side Estonian men are not kind of male masters who can enjoy dominance and its blossoms. Estonian men are in deep crisis due to changed society where restructuring of economy has changed their life dramatically. Some of men can find themselves as participants in a race for modern capitalist dreams, some have fallen into poverty without identity and declining self-esteem. Men are often in troubles in performing a role of family provider dedicated to them by themselves. Share of women's providers is increasing and concept of family wage is time to reject in Estonia, where employers still pay more for men due to presumption of their family responsibilities.

Double standard is clear pattern in perceiving and ruling daily life. Girls exercise stronger control, more restrictions compared with boys. Also women's life and sexuality is under careful control and criticism. Men's drinking habits, incorrect behaviour, or irresponsibility is not acknowledged.

Studies affirm that women's situation is unknown on local government level. Public officials cannot give data about women, and women's problems have not acquired. It makes serious obstacles for competent policies and programs where women are expected to be main target group.

In rural area women value work besides a family high in their life, but overburden in family responsibilities puts a lot of limits for them to have a work far from home, to participate in training, to start with own business.

Many women and men accepted traditional gender roles, but there is a need in changed society to make gender role audit in attitudes and values. More balanced decisions and daily performance should be an enriching chance for better life. Studies from feminist perspective are one possibility to make a difference in traditional or master centred knowledge. It should be not a pure scientific adventure, but it can be applied to real life as well disturbing deeply Estonian patriarchal silence.

In conclusion it can be drawn that existing sex/gender system in Estonia is a source for many conflicts on individual as well as on state level. From the one side gender is not acknowledged as obstacle for success and exercising personal freedom. From the other side it is often confessed in deeper interviews that men have better chances to get in top compared with women. It is easier for men to achieve acknowledgement in the public sphere, but it is stressful to be always perfect in achievement of economic and social wellbeing

For coping with low self-esteem and negative identity of women new knowledge is needed to exercise their full potential. One source of this new knowledge base can be application of feminist perspective in sociology. Given material can be used as sourcebook for further discussions.

KASUTATUD KIRJANDUS

Anker R. (1997). Theories of Occupational Segregation by Sex: An Overview. ILO.
<http://www.ilo.org/public/english/180revue/articles/ank97-3.htm>

Brouns M. (1988). The Development of Women's Studies: A Report from the Netherlands. STEO (Dutch Promotion Commi for Netherlands).

Chapkis W. L. (1995). Prostitution Politics and Policies: an Examination of the Commercial Sex Trade. Dissertation. Manuscript.

Chodorow, N. (1978). Reproduction of Mothering. University of California Press

Connell R. W. (1995). The State, Gender and Sexual Politics: Theory and Appraisal. *Power/Gender*. Radtke H. L. and Stam H. J. (ed-s). SAGE Publications.

Davies K (1990). Women, Time and the Weaving of the Strands of Everyday Life. Gower Publishing Company Ltd.

Dijkstra G A; Plantenga J. (1997). Gender and Economics: an European Perspective. Routledge

Eesti inimarengu aruanne (EIA) 1995. EIA 1996. EIA 1997. EIA 1998. ÜRO Arenguprogramm Eestis.

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. (1987). 2 kd

Eesti tööjõu-uuring 1999. Kesk-Eesti Statistikabüroo.
<http://www.stat.vil.ee/l-market/toohoive/tulem.htm>

Eesti Vabariigi Valimiskomisjoni koduleht: <http://www.vvk.ee/k99/>

Einasto M. Suured tarbimiserinevused on alati saanud ühiskonnale saatuslikuks. *Luup*, 26 (83), 28.12.1998

Einhorn B. (1993). Cinderella Goes to the Market. Sage.

Erelt T (1996). Ekspertarvamus. Kiri A. Laasile 23.12.96

Esseveld J (1988). Beyond Silence: Middle-aged Women in the 1970's. Lund.

Eurostat (1999). European Life Styles. *Eurostat: Press Release 105/99 (14 October 1999)* Eurostat Yearbook 98/99. <http://europa.eu.int/eurostat.html>

Eurostat (1999). Employment and Labour Market in Eastern and Central Euroape. *Eurostat: Press Release 96/99 (27 September 1999)*. <http://europa.eu.int/eurostat.html>

Eurostat (1997). Still a Big Pay Gap Between Women and Men. *Eurostat: Press Release 8397 (9 December 1997)*

Glaser N (1977). A Sociological Perspective. *Woman in a Man-made World*. Glazer N; Youngelson Waehler H. (eds)

Haavio-Mannila E. and Kelam A. (1997). Young Families and Gender Roles in Estonia and in Finland in 1984 and 1993. *The Finnish Review of East European Studies*. Idäntutkimus 3-4/1996. Vammalan Kirjapaino Oy

Hage J.; Griffin K.; Scott W.; McKinley T. (eds) (1999). Human Development Report For Central and Eastern Europe and the CIS 1999. UNDP/RBEC.

Hansson L. (1998). Sotsioloogiline pilk eesti naistele. *TPÜ Naisuurimuskeskuse kodulehekül*g.

Hansson L. (1999). Töö. *Argielu Eestis 1990ndatel aastatel. Elanikkonna küsitlusel "Eesti 98" ja "Eesti 93" põhinev sotsioloogiline ülevaade*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 11-26.

Hartmann H. (1976). Unhappy Marriage of Capitalism and Patriarchy.

- Hearn J. (1996). The Implications of Critical Studies on Men. *Paper on NIKK I conference. 21-23 Nov.*
- Humm M. (ed.) (1992) *Modern Feminisms*. Columbia University Press.
- Humm M. (1995). *The Dictionary of Feminist Theory*. 2nd ed. Harvester Wheatsheaf.
- Jary D. ja Jary J. *Dictionary of Sociology*. 2nd ed. HarperCollins Publishers.
- Jonasdottir G. A. (1994). *Why Women Are Oppressed*. Temple University Press.
- Kandolin I. (1997). Gender, Work and Stress in Soome and Estonia. *The Finnish Review of East European Studies*. Idäntutkimus 3-4/1996. Vammalan Kirjapaino Oy
- Kandolin I. (1997). Gender, Worklife and Family Responsibilities in Soome and Estonia – *Effects on Economic and Mental Well-being*. Finnish Institute of Occupational Health: research Reports 15. Helsinki. Hakapaino Oy
- Kandolin I. (1997). Pay Differentials between Men and Women. *The Finnish Review of East European Studies*. Idäntutkimus 3-4/1996. Vammalan Kirjapaino Oy
- Karlöf B. (1987). *Business Strategy in Practice*. John Wiley & Sons.
- Kauppinen K. (1997). Women's Coping Strategies in Social Change: Positive Life Control and Well-being. *The Finnish Review of East European Studies*. Idäntutkimus 3-4/1996. Vammalan Kirjapaino Oy
- Kelam A. (1999). Perekond. *Argielu Eestis 1990ndatel aastatel. Elanikkonna küsitlusel "Eesti 98" ja "Eesti 93" põhinev sotsioloogiline ülevaade*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 43-56.
- Kiin S. (1998). Naispoliitika on samuti poliitika. Postimees. 16.12.1998.
<http://www.postimees.ee/leht/98/12/16/arvamus.htm#esimine>
- Konventsioon naiste diskrimineerimise kõigi vormide likvideerimise kohta. Riigi Teataja II 1995, 5/6, 31
- Kuper A.; Kuper J (ed-s) (1989). *Social Science Encyclopedia* Routledge.
- Kutsar D. (1997). Multiple Welfare Losses and Risk of Social Exclusion in the Baltic States during Societal Transition. *The Baltic Countries Revisited: Living Conditions and Comparative Challenges*. Aasland A; Knudsen K; Kutsar D; Tranenciere I (eds). Fafo Report 230:79-104.
- Kutsar D. (1998). Increaseing Threats of Alienation in a Post-socialist Country: The Case of Estonia. *Designs for Alienation: Exploring Diverse Realities*. Kalekin-Fishman D (ed). SoPhi.
- Kutsar D.; Trumm A. (1993). Poverty Among Households in Estonia. *Social Welfare*.
- Kutsar D.; Trumm A. (1998). Vaesus kui inimõiguste realiseerimise takistaja. *Inimõigused Eestis*. Tallinn: Uniprint
- Kutsar D.; Trumm A.; Oja U. (1998). New Democracy: Boundaries and Resources for Development. *Social Development and Societies in Transition*. MacPherson S.; Wong H. (eds). Ashgate.
- Laas A. (1997). Estonia. *Women's Studies Guide II*. WISE, Utrecht,
- Laas A. (1997). Facts on Estonian Women in 1990s. *Women Actors Around the Baltic Sea*. Thorborg M. (ed). p 24-28.
- Laas A. (1997). Glossaar. Käsikirjaline jaotusmaterjal.
- Lauristin M.; Vihalemm P. et al (eds) (1997). Return to the Western World: Cultural and Political Perspectives on the estonian Post-Communist Transition. Tartu University Press.
- Lorber Judith (1994). *Paradoxes of Gender*. Yale University Press.
- Lips H. M. (1995). Female Powerlessness: A Case of 'Cultural Preparedness'? *Power/Gender*. Radtke, H. L. and Stam, H. J. (ed-s). SAGE Publications.

- Lips H. M. (1991). *Women, Men, and Power*. Mayfield Publishing Company.
- Macarov D. (1995). *Social Welfare: Structure and Practice*. SAGE Publications.
- Madoc_jones B; Coates J (1996). *An Introduction to Women's Studies*. Blackwell.
- Mason J.K. ja McCall Smith A. (1996). *Õigus ja meditsiinieetika*. Tallinn. <http://www.ibs.ee/ibs/juura/meditsiin/>
- Mazur A. G.;McBride Stetson D. (1995). *State Feminism*. SAGE Publications.
- Miller C.; Razavi S. (1998) *Gender Analysis: Alternative Paradigms*. UNDP. www.undp.org/gender/resource/mono6.html
- Millett K. (1977). *Sexual Politics*. London: Virago.
- Mink G. (1990:98-99). *The Lady and the Tramp. Women, the State and Welfare*. Gordon L. (ed).
- Mitchell J. (1974). *Psychoanalysis and Feminism*. Penguin.
- Moi T. (1991). *Feministlik kirjanduskriitika*. Vikerkaar 7/1991.
- Muncie J; Wetherell M; Dallos R; Cochrane A. (ed-s) (1995). *Understanding The Family*. SAGE Publications
- Murasov M. *Tööpuuduse individuaalne hind*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli Sotsioloogiaosakond. Tartu, 1998.
- Mäkinen R (1999) *Soostereotüübid Eesti koolinoorte seas*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli Sotsioloogiaosakond. Tartu.
- Narusk A. (toim) (1999). *Argielu Eestis 1990ndatel aastatel*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut.
- Narusk A. (1998). *Eesti inimarengu aruanne 1998*, lk. 65.
- Narusk A. (ed) (1995). *Every-day Life and Radical Social Changes in Estonia*. Institute of International and Social Studies. Estonian Academy of Sciences.
- Narusk A. (1997). *Gendered Outcomes of the Transition in Estonia*. *The Finnish Review of East European Studies*. Idäntutkimus 3-4/1996. Vammalan Kirjapaino Oy
- Narusk, A. (toim.) (1994). *Murrangulised 80-ndad ja 90-ndad aastad Eestis: töö, kodu, vaba aeg*. Tallinn-Helsingi: TAK/STAKES.
- Narusk A. (1998). *Sugupoolte erinevad võimalused, õigused ja kohustused*. *Inimõigused Eestis*. Tallinn: Uniprint
- Narusk A.; Hansson L. (1999). *Estonian Families in the 1990s: Winners and Losers*. Tallinn: Institute of International and Social Studies.
- Nelson B. J. (1990). *The Origins in Two Channel Welfare State*. *Women, the State and Welfare*. Gordon L (ed).
- Oakley A. (1972). *Sociology of Housework*. Sage.
- Oakley A. (1981). *Subject Women*. Martin Robertson. Oxford.
- Oakley A. (1992). *Social Support and Motherhood*. Blackwell.
- Ollenburger J. C. (1992). *A Sociology of Women: the Intersection of Patriarchy, Capitalism, and Colonization*. Simon & Schuster.
- Osborne P; Segal L (1998). *Judith Butler*. *Interview*. <http://leeds.ac.uk/ics/>
- Ossip K.; Karu K. (1998). *Sotsiaaldemokraatia Eestis: Mõõdukate programmid ja tegevus*. TPÜ. <http://gaia.gi.ee/iiss/oppetoo/vetik/Sots2.html>

- Pietilä H. (1987). Women's Status. An Article
- Poska-Grüntal V. (1936). Naine ja naisliikumine. Eesti Kirjanduse Selts. Tartu
- Poska-Grünthal V. (1975). Uue perekonnaseaduse eelnõu puhul. Avaldatud: See oli Eestis. Stockholm.
- Poverty and Discrimination in America. <http://www.maxwell.syr.edu/maxpages/classes/ECN258/economic.htm>
- Raitviir T. (1996). Eesti üleminekuperioodi valimiste (1989-1993) võrdlev uurimine. Teaduste Akadeemia Kirjastus.
- Rantalaiho L. (1993). The Gender Contract. In Varsa H. (ed). Shaping structural change in Finland. The role of women (ser. B 2). Helsinki:Ministry of Social Affairs and Health
- Reenumägi A. (1998). Halduse kontroll. *Haldusõigus*. Eesti Riigikantselei. http://www.rk.ee/koolitus/halduse_kontroll.html#3.3
- Saag T.; Unt P.; Muoni K. (1998). Mida mõista "feminismi" all: Referaat poliitilistes ideoloogiates. TÜ. <http://www.ut.ee/SOPL/98s/ref/feminism.htm>
- Saarniit, J (1998a). Eesti koolilõpetaja: põlvkondade vahelisi ja piirkondlikke erisusi. EKK Trükikoda. Tartu.
- Saarniit, J (1998b). Postsotsialistlike väärtuste teooria piirjooni. *Longituuduuringused: kogemusi ja tulemusi*. Kenkmann P.; Saarniit J. (toim). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Seksuaalsete ja reproduktiivsete õiguste harta. IPPF. EPPL, Tallinn, 1997
- Sims D.; Fineman S.; Gabriel Y. (1993). Organizing and Organizations: An Introduction. Sage.
- Smith D. (1987). The Everyday World as Problematic: A Feminist Sociology. Open University Press.
- Stanley L. *Sociological Research Online*
<http://www.socresonline.org.uk/socresonline/threads/femres/femres.html>
- Stanley L (1997). Writing the Borders: Episodic and Theoretic Thoughts on Not/Belonging. *Knowing Feminisms: On Academic Borders, Territories and Tribes..* Stanley (ed). SAGE Publications.
- Sydie R. A. (1988). Natural Women, Cultured Men: A Feminist Perspective on Sociological Theory. Nelson Canada.
- Tartu Ülikooli sugupooleuuringu rühma kodulehekül. <http://psych.ut.ee/stk/sugupool/index.htm>
- Taylor J. S. (1984). Introduction to Qualitative Research Methods.
- Teel tasakaalustatud ühiskonda. Naised ja mehed Eestis (2000). ÜRO Arenguprogramm: Tallinn
- The Shadow Story of Millenium Women (1999). New York Times Special Issues 2 (6). <http://www.nytimes.com/library/magazine/millennium/m2/index.html>
- Timms N.; Timm, R. (1982). Dictionary of Social Welfare. Routledge & Kegan Paul.
- Titma M. (1998). Võitjate põlvkond. (Kolmekümnesed tänases Eestis). *Sõnumileht*. 05-09.01.1998.
- Turunen M. M. (1994) Toward a National Strategy Concerning Prostitution. ICSW, Tampere.
- Täht, K. (1999). Hoiakutest soolise ebavõrdsuse osas. *Argielu Eestis 1990ndatel aastatel. Elanikkonna küsitlusel "Eesti 98" ja "Eesti 93" põhinev sotsioloogiline ülevaade*. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut, 100-105.
- Täht, K. (1997). Riigistruktuurides töötavate naiste käitumisstrateegiad. Diplomitöö. EHI. <http://www.ehi.ee/ehi/academica/index.html>

Vaiou D. (1996). Women's Work and Everyday Life in Southern Europe in the Context of European Integration. *Women of the European Union: The Politics of Work and Daily Life*. Garcia-Ramon M. D.; Monk J. (eds) Routledge, p 44-48.

Walby S. (1988). Gender, Politics and Social Theory. *Sociology* 22:215-232.

Walby S. (1986). Patriarchy at Work. Polity.

Walby S. (1990) *Theorizing Patriarchy*. Blackwell

Warde A.; Abercrombie N. (eds) (1994). *Family, Household and Life-Course*. Framework Press Educational Publishers Ltd.

Weisstein N. (1994). Kinder, Küche, Kirche as Scientific Law: Psychology Constructs the Female. *Feminism of Our Time*. Vintage Books, pp. 213-228.

MAGGIE HUMMI POOLT VIIDATUD KIRJANDUS

- Beauvoir S. de (1953). *The Second Sex*. Penguin
- Bem S. L. (1974). The Measurement of Psychological Androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 42:12, pp 155-62.
- Bernard J. (1974). *The Future of Motherhood*. Dial Press
- Branca P. (1975). *Silent Sisterhood: Middle Class Women in the Victorian Home*. Croom
- Brodribb S. (1992). *Nothing Mat(T)ers: Feminist Critique of Postmodernism*. Spinifax
- Chesler P. (1972). *Women and Madness*. Doubleday.
- Chodorow N. (1978). *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and Sociology of Gender*. University of California.
- Cixous H. (1976). The Laugh of Medusa. *Signs*, 1:4 (Summer).
- Condor S. (1986). Sex Role Beliefs. *Feminist Social Psychology*. Wilkinson S (ed). Open University Press: Milton Keynes.
- Dinnerstein D. (1976). *The Mermaid and the Minotaur: Sexual Arrangements and Human Malaise*. Harper & Row.
- Douglas M. (1966). *Purity and Danger*. Routledge & Kegan Paul
- Duelli Klein R. (1983). How to Do What We Want to Do: Thoughts about Feminist Methodology. *Theories of Women's Studies*. Bowles G. and Duelli Klein R. (eds).
- DuPlessis R. B. (1985). For the Etruscans. *New Feminist Criticism*. Showalter E. (ed). Random House.
- Eisenstein Z. R. (1982). The Sexual Politics of the New Right. *Feminist Theory*. Keohane N. O. et al. (eds). Harvester.
- Eisenstein Z. R. (1984). Feminism and Sexual Equality: Crisis in Liberal America. *Monthly Review*.
- Elshtain J. B. (1982b). *The Family in Political Thought*. Harvester.
- Evans S. (1979). *Personal Politics*. Vintage
- Ferguson A et al. (1982). On 'Compulsory Heterosexuality'. *Feminist Theory*. Keohane N. O. et al. (eds). Harvester.
- Firestone S. (1968). *Notes from the First Year*. Radical Feminism
- Firestone S. (1970). *The Dialectic of Sex: the Case for Feminist Revolution*. Morrow.
- Gilligan C. (1982). *In a Different Voice: Essays on Psychological Theory and Women's Development*. Harvard University Press.
- Gordon L. (1976). *Woman's Body, Woman's Right: A Social History of Birth Control in America*. Grossman
- Griffin S. (1978). *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*. Harper & Row.
- Griffin S. (1982a). *Made from This Earth*. The Women's Press.
- Harding S. (1986). *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press.
- Harding S. (1991). *Whose Science? Whose knowledge?* Open University

- Harding S and Hintikka M. B. (eds)(1983). *Discovering Reality: Feminist Perspectives on Epistemology, Metaphysics, Methodology and Philosophy of Science*. Reidel.
- Hartmann H. (1976). *Capitalism, Patriarchy and Job Segregation by Sex. Women and the Workplace: The Implications of Occupational Segregation*. Blaxall.
- Hartmann H. (1981). *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Women and Revolution*. Sargent P (ed). South End Press.
- Hartsock N. (1979). *Feminist Theory and the Development of Revolutionary Strategy. Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism*. Eisenstein Z. (ed). Monthly Review.
- Hartsock N. (1981). *Money, Sex and Power: An Essay on Domination and Community*. Longman
- Hartsock N. (1987). *The Feminist Stand-point: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism. Feminism and Methodology*. Harding S. (ed). Open University.
- Hooks B. (1989). *Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black*. South End Press.
- Humm M. (ed.) (1992) *Modern Feminisms*. Columbia University Press.
- Irigaray L. (1977b). *Ce sexe qui n'en est pas un*. Editions de Minuit.
- Jaggar M. A. (1983). *Feminist Politics and Human Nature*. Harvester.
- Jameson F. (1990). *Postmodernism or the Cultural Logic of late Capitalism*. Duke University Press.
- Janeway E. (1981). *The Powers of the Weak*. Morrow Quill.
- Katzenstein M. F. ja Laitin D. D. (1987). *Politics, Feminism and the Ethics of the Caring. Women and Moral Theory*. Kittay F. F.; Maeyers D. T. (eds). Rowman & Littlefield.
- Keller E. F. (1982). *Feminism and Science. Feminist Theory*. Keohane N. O. et al. (eds). Harvester.
- Kelly-Gadol J. (1979). *The Doubled Vision of Feminist Theory: A Postscript to the Women and Power Conference. Feminist Studies. 5:1 pp. 216-227*.
- Komarovsky M. (1964). *Blue-Collar Marriage*. Random House
- Krauss R. (1981). *The Originality of the Avant-garde. October 18*
- Kreps B. (1973). *Radical Feminism: 1. Radical Feminism*. Koedt A et al (eds) Quadrangle.
- Kristeva J. (1982). *Powers of Horror*, trans. Roudiez L. Columbia University Press.
- Kuhn A; Wolpe A. M. (1978). *Feminism and Materialism: Women and Modes of Production*. Routledge & Kegan Paul.
- Lacan J. (1966). *Ecrits. Edition de Seuil*.
- Lear M. W. (1968). *The Second Feminist Wave. The New Times magazine, 10 March*.
- Lerner G. (1978). *The Majority Finds its Past: Placing Women in History*. Oxford University Press.
- Loytard J-F. C. (1984). *The Postmodern Condition: A Report of Knowledge*. University of Minnesota Press.
- Maccoby E.; Jacklin C. N. (1974). *The Psychology of Sex Differences*. Stanford University Press.
- MacKinnon C. (1982). *Feminism, Marxism, Method and the State: an Agenda for Theory. Feminist Theory*. Keohane N. O. et al. (eds). Harvester.
- Miller J. B. (1976). *Toward a New Psychology of Women*. Beacon.
- Millett K. (1970). *Sexual Politics*. Doubleday.

- Minh-ha T. T (1989). *Woman, Nature, Other*. Indiana University Press.
- Mitchell J. (1971). *Woman's Estate*. Penguin.
- Mitchell J. (1974). *Psychoanalysis and Feminism*. Penguin.
- Mitchell J. (1984). *Women: the Longest Revolution*. Virago.
- Morgan R. (1977). *Going Too Far: the Personal Chronicle of a Feminist*. Random House.
- Morris M. (1988). *The Pirate's Fiancee: Feminism, Reading, Postmodernism*. Verso.
- Mulvey L. (1975). Visual Pleasure and Narrative Cinema. *Screen* 16:3. Autumn, pp. 6-19.
- Nash J.; Fernandez K. (1983). *Women, Men and the International Division of Labor*. SUNY: Albany.
- Newton J. (1981). *Women, Power and Subversion: Social Strategies in British Fiction 1778-1860*. University of Georgia Press.
- Oakley A. (1972). *Sex, Gender and Society*. Temple-Smith.
- Oakley A. (1982). *Subject Women*. Fontana
- O'Brien M. (1982). *Feminist Theory and Dialectical Logic*. *Feminist Theory*. Keohane N. O. et al (eds). Harvester Press.
- O'Brien M. (1983). *The Politics of Reproduction*. Routledge & Kegan Paul.
- Ortner S. (1974). Is Female to Male as Nature is to Culture? *Women, Culture and Society*. Rosaldo M.; Lamphere L. (eds). Stanford University Press.
- Petchesky R. P. (1986). *Abortion and Women's Choice*. Verso.
- Rich A. (1976). *Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution*. Norton.
- Reed E. (1970). *Problems of Women's Liberation*. Pathfinder.
- Rosaldo M. (1980). The Use and Abuse of Anthropology: Reflections of feminism and Cross-Cultural Understanding. *Signs* 5:3, pp 389-417.
- Rosaldo M. Z.; Lamphere L. (eds) (1974). *Women, Culture, and Society*. Stanford University Press.
- Rowbotham S. (ed) (1979). *Beyond the Fragments: Feminism and the Making of Socialism*. Merlin.
- Rowbotham S. (1983). *Dreams and Dilemmas*. Virago
- Rowbotham S. (1973b): *Hidden from History*. Pluto
- Rubin G. (1975). The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex. *Toward an Anthropology of Women*. Reiter R. R. (ed). Monthly Review.
- Sacks K. (1974). Engels Revisited: Women, the Organization of Production and Private Property. *Women, Culture, and Society*. Rosaldo M.; Lamphere L. (eds). Stanford University Press.
- Sargent L. (1981). *Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage and Marxism and Feminism*. South End Press.
- Saussure F. de (1974). *Course in General Linguistics*. Fontana.
- Schreiner O. (1978). *Woman and Labour*. Virago.
- Smith D. E. (1988). *The Everyday World as Problematic. A Feminist Sociology*. Open University: Milton Keynes.
- Stanley L.; Wise S. (1983). 'Back Into the Personal' or Our Attempt to Construct 'feminist research'. *Theories of Women's Studies*. Bowles G; Duelli Klein R. (eds). Routledge & Kegan Paul.

West R. (1982). The Young Rebecca. Marcus J (ed). Macmillan.

LISA 1. ALUSUURINGUD 1994-1999

Originaaluuringud

Naised Tartumaal, Valgamaal ja Võrumaal 1998 (NTVV98). Kvantitatiivmeetodit ning kvalitatiivmeetodit kombineeriv uuring, N=539, neist 368 naist ja 165 meest, ning 25 süvaintervjuud naistega, metodoloogia ja analüüs Anu Laasilt.

Maa mees 1999 (MM99). Kvantitatiivmeetodit (N=103, 18-70 aastased mehed) kvalitatiivmeetodiga (18 süvaintervjuud) kombineeriv uuring Järvamaalt, metodoloogia ja analüüs Anu Laasilt

Monofunktsionaalsed asulad 1997 (MFA97). Ekspertküsitlus asulate ja ettevõtete lõikes, N=32 asulat ning N=47 ettevõtet, metodoloogia ja analüüs Anu Laasilt.

Kaasautoriga uuringud

Soostereotüüp 1997 (SS97). Tartus, Lõuna-Eesti maapiirkonnas, Tallinnas ja Soomes kvantitatiivmeetodil läbiviidud uuring koos lahtiste küsimuste paketi võimaldamaks ka kvalitatiivmeetodi rakendamist, N=448 eestlast, N=84 soomlast vanuses 14-18; Metodoloogia: Anu Laas ja Riikka Mäkinen, konsulteerinud Dagmar Kutsar, Olev Must. Riikka Mäkinen on kasutanud neid andmeid oma bakalaureusetöös (Mäkinen 1999)

Sekundaaranalüüs

Räägime palgast (1998)(Palk98). Tartu Ülikooli töötajate palgauuring, N=695 TÜ töötajat, neist 246 teaduspersonali kuuluvat vastajat, metodoloogia ja analüüs Rein Muraka töörühmalt, analüüsi soolises lõikes teinud Anu Laas.

Eesti koolinoor 1997 (EK97). Eesti ulatuses representatiivne, kvantitatiivmeetodil läbiviidud uuring (14-19 aastased, domineeriv grupp on 9. klassi õpilased), metodoloogia Jüri Saarniidu töörühmalt, analüüsi soolises lõikes (Tartumaa, N=749) teinud Anu Laas.

Diplomand 1992 (D92). Eesti ulatuses representatiivne kuue riikliku kõrgkooli lõpetajate elukäiku ning karjäärivalikuid vaagiv kvantitatiivmeetodil läbiviidud uuring 1994, N=1265 (tööealised naised ja mehed), metodoloogia Jüri Saarniidu töörühmalt, analüüsi soolises lõikes teinud Anu Laas.

LISA 2. TERMINOLOOGIAT PUUDUTAV EKSPERTARVAMUS

Viimastel aastatel on eesti keeleteadlased valikuvõimaluse puhul soovitanud kasutada lihtsaimat ning lühimat sõna või kirjaviisi. Nii soovitab Tiiu Erelt kasutada bioloogilise ja sotsiaalse soo puhul eesti keeles lihtsaimat varianti - *sugu*, kuid kus keeletunde järgi sellest väheks jääb, seal tarvitada sõna *sugupool*. Nii oleks korrektne rääkida soosotsioloogiast, soopoliitikast, soerinevustest, soorollidest (Erelt 1996).

Ekspertarvamus

Võiks kasutada järgmisi termineid:

- sugupooluuringud
- sugupoolte uurimine
- naisuurimine, naisuuringud
- meesuurimine, meesuuringud
- sooroll
- sooline eripära ~ soeripära
- soolised erinevused ~ soerinevused
- soosotsioloogia
- sooline ühiskond ~ sooühiskond
- mees ja naine kui sugupooled ~ soolised subjektid
- naissoost
- meessoost
- naiselik, naiselikkus
- mehelik, mehelikkus
- ühiskonna sooline jagunemine
- isiku sooline kuuluvus ~ sookuuluvus
- soopoliitika
- seksuaalne ahistamine
- sooline ahistamine
- soolised suhted ~ sugupooltesuhted
- sooline võrdõiguslikkus ~ sugupoolte võrdõiguslikkus ~ meeste ja naiste võrdõiguslikkus
- sooline diskrimineerimine
- androtsentrism ~ mehekesk(e)sus (süsteempärane on ~keskesus, tegelikus keelekasutuses ~kesksus)
- androtsentriline ~ mehekesk(e)ne
- naisliikumine
- naisaspekt
- meesaspekt
- sooline aspekt ~ sugupoolaspekt

Allikas: Tiiu Erelt. Ekspertarvamus 23.12.96